

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Учреждение образования
«Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина»

А. А. Савіч

САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАЕ І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЕ СТАНОВІШЧА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1921–1939 ГГ.

Рэкамендавана вучэбна-метадычным аб'яднаннем
па гуманітарнай адукацыі ў якасці дапаможніка
для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі
па спецыяльнасці “Гісторыя”

Брэст
БрДУ імя А. С. Пушкіна
2024

ISBN 978-985-22-0670-9

© УА «Брэсцкі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна», 2024

Пра выданне – 1, 2

Начало

Содержание

Страница 1 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

УДК 32+33.012.2(09) (476)“1921/1939”(07)
ББК 63(4Бей)

Рэцэнзенты:

кандыдат гістарычных навук, дацэнт **Л. А. Козік**
кандыдат гістарычных навук, дацэнт **А. М. Максімчык**

Савіч, А. А.

Сацыяльна-эканамічнае і грамадска-палітычнае становішча Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. [Электронны рэсурс] : дапаможнік / А. А. Савіч ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2023. – Рэжым доступу: .

ISBN 978-985-22-0674-7.

У дапаможніку прадстаўлены змест праграмага вучэбнага матэрыялу, лекцыйны курс, планы семінарскіх заняткаў, літаратура для самападрыхтоўкі, пытанні да самакантролю.

Адрасуецца студэнтам спецыяльнасці “Гісторыя” дзённай і завочнай форм навучання.

Распрацавана ў фармаце pdf.

УДК 32+33.012.2(09) (476)“1921/1939”(07)
ББК 63(4Бей)

Тэкставае вучэбнае электроннае выданне

Сістэмныя патрабаванні: тып браўзера і версія любыя; хуткасць падключэння да інфармацыйна-тэлекамунікацыйных сетак любая; дадатковыя надстройкі да браўзера не патрабуюцца.

© УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”, 2024

У пачатак

Начало

Содержание

Страница 2 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

2 – вытворча-тэхнічныя звесткі

- Выкарыстанае ПЗ: Windows 10, Microsoft Office 2013;
- адказны за выпуск Ж. М. Селюжыцкая, тэхнічны рэдактар ..., карэктар А. А. Ляснік, камп'ютарны набор і вёрстка Н. Р. Якубук;
- дата размяшчэння на сайце: 22.12.2023;
- аб'ём выдання: 2,17 Мб;
- вытворца: установа адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”, 224016, г. Брэст, вул. Міцкевіча, 28. Тэл.: 8(0162) 21-70-55. E-mail: rio@brsu.brest.by.

У пачатак

Начало

Содержание

Страница 3 из 214

Назад

На весь экран

Закрыць

ЗМЕСТ

Прадмова	5
Змест вучэбнага матэрыялу	8
Прыкладны тэматычны план	13

Лекцыйны курс **15**

Тэма 1. Прадмет, задачы і вучэбна-пазнавальная значнасць курса	15
Тэма 2. Айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі	18
Тэма 3. Рыжскі мір і Беларусь	53
Тэма 4. Праблемы тэрыторыі і насельніцтва Заходняй Беларусі	59
Тэма 5. Палітыка польскіх уладаў у дачыненні да Заходняй Беларусі	62
Тэма 6. Мясцовыя органы ўлады і самакіравання	67
Тэма 7. Сельская гаспадарка і аграрныя рэформы	98
Тэма 8. Прамысловасць і рамяство	120
Тэма 9. Гандаль	147
Тэма 10. Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі	158
Спіс выданняў да ўсіх тэм	193
Спіс выданняў дакументаў і матэрыялаў	195

Планы семінарскіх заняткаў **199**

Дзённая форма атрымання адукацыі	199
Завочная форма атрымання адукацыі	209
Пытанні для самакантролю	214

Начало

Содержание

Страница 4 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Прадмова

Вучэбная дысцыпліна “Сацыяльна-эканамічнае і грамадска-палітычнае становішча Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.” распрацавана для студэнтаў гістарычнага факультэта спецыяльнасці 1-02 01 01 “Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны”. На яе вывучэнне на дзённым аддзяленні ў восьмым семестры запланавана 58 гадзін (2 заліковыя адзінкі), з іх аўдыторных – 34 (20 лекцыйных гадзін і 14 гадзін практычных заняткаў), на аддзяленні завочнага навучання ў дзявятым і дзясятым семестрах – 12 (8 лекцыйных гадзін і 4 гадзіны практычных заняткаў).

Прадметам вывучэння дысцыпліны з’яўляецца гісторыя Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. *Мэта* вучэбнай дысцыпліны – фарміраванне ў студэнтаў трывалых ведаў па пытаннях адміністрацыйна-палітычнай, сацыяльна-эканамічнай і грамадска-палітычнай гісторыі заходнебеларускіх зямель у складзе міжваеннай Польшчы.

Для рэалізацыі пастаўленай мэты неабходна вырашыць наступныя задачы:

- высветліць прычынна-выніковыя сувязі і заканамернасці развіцця Заходняй Беларусі ў кантэксце еўрапейскай і сусветнай гісторыі;
- вызначыць асноўныя этапы гістарычнага развіцця Заходняй Беларусі;
- садзейнічаць вырацоўцы ў студэнтаў навыкаў пошукавай працы з інфармацыяй першакрыніц, вучэбнай і манаграфічнай літаратурай, умення аналізаваць падзеі і факты гісторыі і рабіць на гэтай падставе адпаведныя высновы і абагульненні.

Студэнт павінен ведаць:

- асноўныя этапы і заканамернасці гістарычнага развіцця беларускага народа ў складзе міжваеннай Польшчы;
- агульнае і адметнае ў развіцці Заходняй Беларусі, БССР і Польшчы;
- гісторыю Заходняй Беларусі ў кантэксце еўрапейскай і сусветнай гісторыі.

Начало

Содержание

Страница 5 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Студэнт павінен умець:

- высвятляць сутнаскае і асаблівае праз параўнанне і тыпалогію ў гісторыі Заходняй Беларусі;
- свабодна апераваць фактамі заходнебеларускай рэчаіснасці;
- паспяхова выкарыстоўваць атрыманыя веды ў працэсе выкладання гісторыі ў сярэдняй агульнаадукацыйнай школе.

У працэсе вывучэння кожнай тэмы студэнты павінны навучыцца карыстацца як канкрэтна-гістарычнымі метадамі (гісторыка-генетычным, гісторыка-параўнальным, гісторыка-тыпалагічным, гісторыка-сістэмным і інш.), так і агульнанавуковымі метадамі гістарычнага пазнання (аналізу і сінтэзу, індукцыі і дэдукцыі, мадэлявання, ідэалізацыі, аналогіі і інш.).

Адным з патрабаванняў адукацыйных стандартаў па спецыяльнасці вышэйшай адукацыі з'яўляецца распрацоўка вучэбна-метадычных комплексаў (ВМК) па вучэбных дысцыплінах, прызначаных для рэалізацыі патрабаванняў адукацыйных праграм і адукацыйных стандартаў вышэйшай адукацыі.

Змест вучэбна-метадычнага комплексу “Сацыяльна-эканамічнае і грамадска-палітычнае становішча Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. ”, распрацаванага на кафедры гісторыі славянскіх народаў УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна”, накіраваны на рэалізацыю патрабаванняў адукацыйнага стандарта і вучэбнай праграмы. *Мэта* вучэбна-метадычнага комплексу – садзейнічаць арганізацыі і ўпарадкаванню самастойнай працы студэнтаў па авалодванні ведамі ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай. У ім падаюцца неабходныя структурныя часткі вучэбна-метадычнага характару: тэарэтычная, практычная, кантролю ведаў і дапаможная.

Тэарэтычная частка ўяўляе канспектыванае паслядоўнае выкладанне асноўных пытанняў гісторыі Заходняй Беларусі ў складзе міжваеннай Польшчы. У ёй прадстаўлены асноўныя дзяржаўна-палітычныя, сацыяльна-эканамічныя, грамадска-палітычныя падзеі заходнебеларускай гісторыі. Выкладанне іх

Начало

Содержание

Страница 6 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ажыццяўляецца на падставе выкарыстання навейшых дасягненняў айчыннай гістарычнай навукі.

Практычная частка вучэбна-метадычнага комплексу прадстаўлена тэматыкай семінарскіх заняткаў і спісам літаратуры да кожнага з іх. Яны накіраваны на самастойную падрыхтоўку і засваенне студэнтамі вучэбнага матэрыялу на паглыбленым узроўні. Гэтаму павінна садзейнічаць наяўнасць у гістарыяграфічным раздзеле бібліяграфічных звестак пра навуковыя публікацыі і зборнікі дакументаў і матэрыялаў.

Дапаможная частка накіравана на забеспячэнне самастойнай работы студэнтаў. Яна ўтрымлівае спіс вучэбных і абагульняльных выданняў, дакументаў і матэрыялаў для самастойнай падрыхтоўкі да заняткаў, а таксама бібліяграфічныя звесткі пра навуковыя публікацыі і зборнікі дакументаў і матэрыялаў, змешчаныя ў гістарыяграфічным раздзеле выдання.

Частка кантролю ведаў прадстаўлена пытаннямі для самакантролю, якія складаюць аснову пераліку пытанняў да заліку.

Начало

Содержание

Страница 7 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Змест вучэбнага матэрыялу

Тэма 1. Прадмет, задачы і вучэбна-пазнавальная значнасць курса

Задачы, навукова-пазнавальная значнасць і характар курса, яго структура. Гісторыя Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. – неад’емная і найважнейшая старонка беларускай гісторыі. Неабходнасць асэнсавання і выкарыстання вопыту заходнебеларускага сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця.

Тэма 2. Гістарыяграфія Заходняй Беларусі 1921–1939 гг.

Вывучэнне гісторыі Заходняй Беларусі ў 1920–1930-я гг. як важная дзяржаўна-палітычная задача. Навуковыя цэнтры па вывучэнні заходнебеларускай праблематыкі і іх дзейнасць. Палітычныя рэпрэсіі і заняпад гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі ў сярэдзіне 1930-х – першай палове 1950-х гг. Актывізацыя, асноўныя накірункі і вынікі вывучэння гісторыі Заходняй Беларусі ў другой палове 1950-х – 1980-я гг. Здабыткі вывучэння заходнебеларускай праблематыкі ў перыяд Рэспублікі Беларусь. Перыядызацыя гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. Польская гістарыяграфія.

Тэма 3. Рыжскі мір і Беларусь

Беларускія землі ў часы грамадзянскай вайны і іншаземнай інтэрвенцыі. Нацыянальна-дзяржаўнае будаўніцтва. Паміж Польшчай і Савецкай Расіяй. Савецка-польская вайна. Праблемы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Падрыхтоўка і падпісанне Рыжскага мірнага дагавора і яго вынікі ў адносінах да Беларусі.

Тэма 4. Тэрыторыя і насельніцтва Заходняй Беларусі

Тэрыторыя Заходняй Беларусі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел. Сацыяльны і нацыянальны склад насельніцтва. Пытанні вызначэння плошчы тэрыторыі і колькасці насельніцтва Заходняй Беларусі ў айчыннай і польскай гістарыяграфіі.

Начало

Содержание

Страница 8 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 5. Палітыка польскай улады ў дачыненні да Заходняй Беларусі
Міжнародныя абавязацельствы Польшчы ў адносінах да нацыянальных меншасцей. Гарантыі нацыянальна-культурнага жыцця паводле Версальскага і Рыжскага пагадненняў. Канстытуцыя Польшчы 1921 г. Адносіны польскіх урадавых колаў да Заходняй Беларусі. Санацыйны рэжым. Нацыянальная і канфесіянальная палітыка польскіх улад у адносінах да беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі.

Тэма 6. Мясцовыя органы ўлады і самакіравання
Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Заходняй Беларусі. Сістэма мясцовых органаў дзяржаўнай улады і самакіравання як элемент польскай асіміляцыйнай палітыкі. Ваяводскія органы ўлады. Павятовая адміністрацыя. Гарадское і сельскае самакіраванне.

Тэма 7. Сельская гаспадарка і аграрныя рэформы
Становішча сельскай гаспадаркі. Палітыка польскіх урадаў у аграрнай сферы. Аграрныя рэформы і іх вынікі. Парцэляцыя. Насаджэнне асадніцтва. Камасацыя. Ліквідацыя сервітутаў. Працоўныя павіннасці (шарваркі). Сялянскі рух.

Тэма 8. Прамысловасць і рамяство
Эканамічная палітыка Польшчы ў Заходняй Беларусі. Стан прамысловасці. Лясная прамысловасць – асноўная галіна прамысловай вытворчасці. Тэкстыльная прамысловасць. Харчова-смакавая прамысловасць. Вытворчасць будаўнічых матэрыялаў. Умовы жыцця і працы рабочых. Рамяство як сродак існавання асноўнай масы гарадскога і месчачковага насельніцтва. Віды рамяства. Рабочы рух.

Тэма 9. Гандаль
Дэмаграфічная спецыфіка Заходняй Беларусі. Гандлёвыя адносіны як элемент эканамічнай дзейнасці і сродак грамадскай кансалідацыі. Структура гандлю. Заходняя Беларусь у сістэме міжнароднага гандлю. Агульнапольскі, ваяводскі, павятовы (гарадскі) і гмінны (мястэчка, вёска) узроўні гандлёвых адносін.

Начало

Содержание

Страница 9 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 10. Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі

Прычыны і характар нацыянальна-вызваленчага руху. Рэвалюцыйная і нацыянальна-дэмакратычная плынь у заходнебеларускім нацыянальна-вызваленчым руху. Беларускі нацыянальны камітэт. Таварыства беларускай школы. Беларускі пасольскі клуб. Камуністычная партыя (КПЗБ) і камсамол (КСМЗБ) Заходняй Беларусі. Міжнародная арганізацыя дапамогі рэвалюцыянерам (МОПР). Рабочы рух. Забастовачная барацьба рабочых Заходняй Беларусі. Сялянскі рух, яго характар.

Тэма 11. Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.

Прычыны і характар партызанскай барацьбы. Рухаючыя сілы. Мэты і задачы. Палітычныя партыі і арганізацыі Заходняй Беларусі і партызанскі рух (Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (БПС-Р, беларускія эсэры), Беларуская рэвалюцыйная арганізацыя (БРА), Саюз сялянскай самаабароны, КПЗБ). Баявыя дзеянні партызан. Барацьба польскіх улад з заходнебеларускім партызанскім рухам. Згортванне партызанскага руху.

Тэма 12. Камуністычная партыя Заходняй Беларусі

Камуністычныя арганізацыі ў Заходняй Беларусі ў пачатку 1920-х гг. Прычыны стварэння КПЗБ. Праграмныя ўстаноўкі і практычная дзейнасць. Удзел у арганізацыі забастовачнага, сялянскага і партызанскага руху. Стратэгія і тактыка партыі на розных этапах яе існавання. Дыскусіі ў КПЗБ па пытаннях разгортвання рэвалюцыйнай барацьбы. КПЗБ і прафсаюзны рух Заходняй Беларусі. “Сэцэсія”. Роля КПЗБ у стварэнні Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ). Адносіны КПЗБ з нацыянальна-дэмакратычнымі партыямі і арганізацыямі. КПЗБ і Таварыства беларускай школы (ТБШ). Клуб “Змаганне”. Праблема ўзаемаадносін КПЗБ з КП(б)Б, УКП(б), Камінтэрнам. Роспуск КПЗБ.

Начало

Содержание

Страница 10 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 13. Беларуская сялянска-работніцкая Грамада

Беларускі пасольскі клуб і стварэнне фракцыі ў польскім сейме. Беларуская сялянска-работніцкая грамада. Б. А. Тарашкевіч, С. А. Рак-Міхайлоўскі, П. В. Мятла і інш. Роля КПЗБ у стварэнні арганізацыі. Пераўтварэнне БСРГ у масавую легальную рэвалюцыйна-дэмакратычную нацыянальна-вызваленчую арганізацыю. Мэты і праграма партыі. БСРГ і дзеячы нацыянальна-дэмакратычнага крыла. Роля БСРГ у пераўтварэнні ТБШ у масавую культурна-асветніцкую арганізацыю. Уздым нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі ў сярэдзіне 1920-х гг. Ліквідацыя Грамады, судовыя працэсы над яе ўдзельнікамі. Акцыі пратэсту насельніцтва Заходняй Беларусі супраць ліквідацыі БСРГ.

Тэма 14. Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі

Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі Заходняй Беларусі ў першай палове 1920-х гг. Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў, Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя, Беларуская партыя незалежных сацыялістаў. Беларуская хрысціянская дэмакратыя (БХД). Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры (БІГіК). Беларускі сялянскі саюз. “Беларуская санацыя”, Цэнтрсаюз. Праблема ўзаемаадносін палітычных партый. Паланафільская плынь. Беларуская нацыянал-сацыялістычная партыя.

Тэма 15. Заходняя Беларусь у гады сусветнага эканамічнага крызісу

Эканоміка Заходняй Беларусі ў 1929–1939 гг. Крызісныя з’явы ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы. Мерапрыемствы польскіх улад па іх пераадоленні. Рост апазіцыйных настрояў у заходнебеларускім грамадстве. Пышырэне забастовачнай барацьбы. Антыўрадавыя сялянскія выступленні. КПЗБ як праваднік лініі Камінтэрна ў нацыянальна-вызваленчым руху. Тэорыя “сацыял-фашызму”. Ажыўленне паўстанцкага руху. Рэпрэсіі ў Польшчы і СССР у адносінах да ўдзельнікаў нацыянальна-вызваленчага руху з Заходняй Беларусі.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 11 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Тэма 16. Заходняя Беларусь у 1934–1939 гг.

Сацыяльна-эканамічнае становішча Заходняй Беларусі ў 1934–1939 гг. Прамысловасць і сельская гаспадарка. Узмацненне санацыйнага рэжыму. Бяроза-Картузскі канцэнтрацыйны лагер. Рабочы і сялянскі рух. Праблема стварэння антыфашысцкага народнага фронту. Узаемаадносіны КПЗБ з нацыянальна-дэмакратычнымі арганізацыямі Заходняй Беларусі. Барацьба з “нацыянальна-дэмакратызмам” і рэпрэсіі ў БССР, іх уплыў на стан заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху. Уплыў Камінтэрна на развіццё вызваленчага руху.

Тэма 17. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР

Еўропа напярэдадні Другой сусветнай вайны. Польшча ў планах СССР і Германіі. Савецка-германскі дагавор аб ненападзенні, дадатковы сакрэтны пратакол. Пачатак Другой сусветнай вайны. Уступленне Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР. Стварэнне органаў савецкай улады. Народны сход Заходняй Беларусі. Мерапрыемствы савецкай улады ў Заходняй Беларусі. 1939 г. у гісторыі Беларусі. Асобы заходнебеларускай гісторыі.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 12 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Прыкладны тэматычны план

Тэма	Лекцыі	Семінарскія заняткі
<i>Дзённая форма атрымання адукацыі</i>		
Тэма 1. Прадмет, задачы і вучэбна-пазнавальная значнасць курса	2	
Тэма 2. Гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг.	2	
Тэма 3. Рыжскі мір і Беларусь	2	
Тэма 4. Тэрыторыя і насельніцтва Заходняй Беларусі	2	
Тэма 5. Палітыка польскай улады ў дачыненні да Заходняй Беларусі	2	
Тэма 6. Мясцовыя органы ўлады і самакіравання	2	
Тэма 7. Сельская гаспадарка і аграрныя рэформы	2	
Тэма 8. Прамысловасць і рамяство	2	
Тэма 9. Гандаль	2	
Тэма 10. Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі	2	
Тэма 11. Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.		2
Тэма 12. Камуністычная партыя Заходняй Беларусі		2
Тэма 13. Беларуская сялянска-работніцкая грамада		2
Тэма 14. Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі		2
Тэма 15. Заходняя Беларусь у гады сусветнага эканамічнага крызісу		2

Начало

Содержание

Страница 13 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 16. Заходняя Беларусь у 1934–1939 гг.		2
Тэма 17. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР		2
Усяго	20	14
<i>Завочнае навучанне</i>		
Тэма 1–2. Прадмет, задачы і вучэбна-пазнавальная значнасць курса. Гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг.	2	
Тэма 3–4. Рыжскі мір і Беларусь. Тэрыторыя і насельніцтва Заходняй Беларусі	2	
Тэма 5. Палітыка польскай улады ў дачыненні да Заходняй Беларусі	2	
Тэма 7–8. Сельская гаспадарка і аграрныя рэформы. Прамысловасць і рамяство	2	
Тэма 11. Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.		2
Тэма 10, 17. Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР		2
Усяго	8	4

Начало

Содержание

Страница 14 из 214

Назад

На весь экран

Закрывать

Лекцыйны курс

Тэма 1. Прадмет, задачы і вучэбна-пазнавальная значнасць курса

Гісторыя Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. – неад’емная і важная старонка айчыннай гісторыі. Яе значэнне актуалізуецца надзённасцю і запатрабаванасцю вопыту заходнебеларускай гісторыі і спецыфічных яе праяваў адміністрацыйна-палітычнага, гаспадарча-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця. У прыватнасці, выклікае цікавасць вопыт арганізацыі органаў мясцовай улады і самакіравання, які, нягледзячы на агульную акупацыйна-асіміляцыйную скіраванасць польскіх улад, працягваў усталяваную яшчэ ў часы Расійскай імперыі лінію на актывізацыю актыўных народных сіл, накіраваных на забеспячэнне сваіх палітычных, гаспадарчых і культурных патрэб. Складаныя ўзаемаадносіны паміж рознымі сацыяльнымі, эканамічнымі і палітычнымі групамі і асобнымі іх прадстаўнікамі ва ўмовах абмежаванай польскай дэмакратыі ілюструюць працэс паступовага грамадскага сталення і ўзмацненне адказнасці за ўласныя і агульназначныя справы.

Выключна значнай, разнастайнай і ўнікальнай у сваіх праявах з’явай айчыннай гісторыі бачыцца гаспадарча-эканамічнае жыццё Заходняй Беларусі. Велізарны масіў архіўных матэрыялаў і навуковых публікацый больш адэкватна прэзентуе сацыяльна-эканамічныя адносіны Заходняй Беларусі, чым гэта было ў выяўленні савецкай гістарыяграфіі, негатыўныя фармулёўкі якой былі абумоўлены эканамічнымі і ідэйна-класавымі прыярытэтамі савецкай гістарыяграфіі, якая ва ўмовах тагачаснага грамадска-палітычнага рэжыму зыходзіла з думкі аб безумоўнай каштоўнасці і вартасці савецкай сацыялістычнай мадэлі гаспадаркі. Сёння неабходна мець на ўвазе станоўчыя аспекты эканомікі Заходняй Беларусі, у тым ліку рынкавую збалансаванасць, высокую ступень эканамічнай самаарганізацыі, сыравінна-энергетычнай самадастатковасці гаспадаркі Заходняй Беларусі, якія, нягледзячы на вядомыя складанасці і крызісна-дэпрэсіўныя праявы, забяспечвалі дастатковы дабрабыт насельніцтва.

Начало

Содержание

Страница 15 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Асабліва трэба адзначыць відавочную суб'ектнасць заходнебеларускага насельніцтва як сукупнасці ўдзельнікаў эканамічных парцэсаў, іх актыўны і свядомы ўдзел у гаспадарча-эканамічным жыцці з разлікам на свае сродкі і рэсурсы, без ілюзій і спадзяванняў на падтрымку “сацыяльна арыентаванай дзяржавы”. У прыватнасці, сёння, у час трансфармацыі сацыяльна-эканамічных адносін, неабходнасці вырашэння разнастайных гаспадарчых і сацыяльна-культурных праблем у рэгіёнах, выклікае цікавасць гістарычны вопыт выкарыстання на тэрыторыі Заходняй Беларусі натуральных працоўных павіннасцей (шарваркаў), якімі заідэалагізаваная і палітычна абумоўленая савецкая перыёдыка і навуковыя публікацыі ілюстравалі “антынародную прыгонніцкую” сутнасць польскай улады ў адносінах да заходнебеларускага сялянства. Ва ўмовах замацавання ў беларускім грамадстве прадпрымальніцка-рынкавых прыярытэтаў, на фоне зніжэння ўзроўню кансалідацыі насельніцтва вакол грамадска значных каштоўнасцей і праектаў шарваркавая тэматыка набывае відавочную актуальнасць стваральным, адказным стаўленнем да грамадска значных задач.

На фоне гэтага не губляюць сваёй актуальнасці падзеі грамадска-палітычнага характару, і найперш беларускі нацыянальна-вызваленчы рух Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг., які з’яўляецца адной з яркіх і драматычных старонак у гістарычным летапісе барацьбы беларускага народа за незалежнасць і нацыянальную кансалідацыю. Дэталізацыя і канкрэтыка гэтай праблемы разнапланавымі праявамі істотна выходзіць за межы тэмы, дазваляе пашырыць і ўдакладніць уяўленні адносна многіх аспектаў палітыкі польскіх улад, міжэтнічных і міжканфесійных узаемаадносін, гаспадарча-эканамічных і сацыяльна-культурных камунікацый. Гэта тычыцца пытанняў партызанскага руху, беларускага прадстаўніцтва ў польскім сейме, дзейнасці разнастайных палітычных партый і арганізацый, кааператыўнага руху, а таксама актыўнай дзейнасці беларускіх нацыянальных дзеячаў і іншаэтнічных палітыкаў як ідэолагаў і ўдзельнікаў адпаведных працэсаў. Асэнсаванне гісторыі нацыянальна-вызваленчага руху выяўляе высокую ступень

Начало

Содержание

Страница 16 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

палітычнай адказнасці і ініцыятыўнасці беларускага насельніцтва, накіраваных на арганізацыю грамадска значных мерапрыемстваў па ўдасканаленні гаспадарчага і грамадска-культурнага жыцця.

Зыходзячы з вышэйадзначанага вызначаюцца задачы, навукова-пазнавальная значнасць і характар курса, яго структура. У час азнаямлення з вучэбным матэрыялам студэнты павінны засвоіць асноўныя праблемы гістарыяграфіі гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гг., крыніцазнаўства і метадалогіі заходнебеларускай праблематыкі, азнаёміцца з найбольш важнымі пытаннямі сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. Пры гэтым вялікая ўвага надаецца знаёмству з гістарычнымі падзеямі на падставе дакументаў і матэрыялаў, размешчаных у зборніках, а таксама новых матэрыялаў айчынных і замежных архіваў, што вызначаюць навізну сучаснай гістарыяграфіі праблемы.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 17 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закреть](#)

Тэма 2. Айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі

Савецкая гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1920–1930-х гг. была абумоўлена ваенна-стратэгічнымі і грамадска-палітычнымі прыярытэтамі савецкага ўрада. Савецкае кіраўніцтва не магло пагадзіцца з вынікамі польска-савецкай вайны і разглядала знаходжанне заходняй часткі Беларусі ў складзе Польшчы як часовае становішча. Будучыня Заходняй Беларусі звязвалася з развіццём рэвалюцыйнай барацьбы, рэалізацыяй на практыцы ідэі сусветнай рэвалюцыі. Для забеспячэння поспеху масавага антыпольскага руху ў Заходняй Беларусі ўзнікала неабходнасць ідэалагічнай падтрымкі згаданых мерапрыемстваў. Важнейшым у гэтым сэнсе было выкрыццё мерапрыемстваў польскіх уладаў у Заходняй Беларусі як акупацыйна-захопніцкіх, асіміляцыйна-паланізатарскіх. У пачатку 1920-х гг. у перыядычным друку БССР публікаваліся матэрыялы па заходнебеларускай праблематыцы, якія павінны былі спрыяць уздыму рэвалюцыйнага руху ў краі, аказаць маральна-палітычную падтрымку яго ўдзельнікам. Такія публікацыі разам з рэзалюцыямі партыйных з'ездаў, канферэнцый і пленумаў УКП(б), КП(б)Б, Кампартыі Польшчы (КПП) і КПЗБ з'яўляліся кіраўніцтвам да дзеянняў для камуністаў, выконвалі палітыка-ідэалагічныя задачы, накіраваныя на ўмацаванне адмоўных адносін да палітыкі Польшчы ў дачыненні да беларускага насельніцтва, сцвярджалі справядлівасць і неабходнасць разгортвання рэвалюцыйнай барацьбы ў Заходняй Беларусі за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне і ўз'яднанне з БССР.

Больш грунтоўная распрацоўка гісторыі Заходняй Беларусі пачалася пасля згортвання партызанскага руху ў 1925 г. , калі былі арганізаваны ўстановы, якія вывучалі сітуацыю ў Заходняй Беларусі, забяспечваючы патрэбнай інфармацыяй савецкае ваенна-палітычнае кіраўніцтва. Такімі навуковымі і выдавецкімі цэнтрамі ў 20–30-я гг. XX ст. былі Інстытут польскай пралетарскай культуры (ІППК) і Камісія па вывучэнні Заходняй Беларусі (КЗБ) пры Інстытуце беларускай культуры – Беларускай акадэміі навук, заходні сектар Інстытута гісторыі партыі

Начало

Содержание

Страница 18 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

пры ЦК КП(б)Б (ЗС), а таксама Цэнтральная рэдакцыя КПЗБ. Менавіта іх супрацоўнікі, сярод якіх была вялікая колькасць удзельнікаў камуністычнага падполля ў Польшчы і Заходняй Беларусі, членаў Кампартыі Польшчы і Кампартыі Заходняй Беларусі, з’яўляліся аўтарамі навуковых публікацый па заходнебеларускай праблематыцы. Аднак, працуючы фактычна ў напאўсакрэтных установах, навуковыя работнікі не мелі магчымасці публікаваць усе свае даследаванні ў адкрытым друку. Апублікаваныя матэрыялы з’яўляюцца толькі часткай аб’ёмнай навукова-даследчай і аналітычнай працы, бо выніковая навуковая інфармацыя была двух відаў, а менавіта адкрытая, якая друкавалася ў адкрытым друку, і закрытая – толькі для службовага карыстання, а то і з грыфам “зусім сакрэтна”. Акрамя афіцыйнага кіраўніцтва, супрацоўнікі КЗБ, ПППК, ЗС падпарадкоўваліся структурам, якія наўпрост займаліся арганізацыяй рэвалюцыйнага падполля ў Польшчы і Заходняй Беларусі, а менавіта Прадстаўніцтву ЦК КПЗБ і Прадстаўніцтву ЦК КПП, якія размяшчаліся адпаведна ў Мінску і Маскве і кантраляваліся Камінтэрнам. Фактычна Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ пры ЦК КП(б)Б было падраздзяленнем ДПУ-НКУС і непасрэдна кіравала школай КПЗБ і Цэнтральнай рэдакцыяй КПЗБ, накіроўвала дзейнасць камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры Акадэміі навук БССР і заходняга сектара Гістпарта.

Даследаванне заходнебеларускай тэматыкі праводзілі супрацоўнікі Аддзела прыроды і народнай гаспадаркі Інбелкульту. Так, дзякуючы грунтоўным работам А. Смоліча і Г. Гарэцкага, на высокім навуковым узроўні распрацаваны пытанні тэрыторыі і насельніцтва Заходняй Беларусі¹. Падзеі ў Заходняй Беларусі ў агітацыйна-прапагандысцкім рэчышчы былі адлюстраваныя ў 1920–1930-я гг. у шматлікіх перыядычных выданнях КПП, КПЗБ, Беларускай сялянска-работніцкай

¹ Смоліч Аркадзь. Кароткі курс географіі Беларусі. Менск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1925. 352 с. ; Гарэцкі Г. Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы (Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі) // Матар’ялы да геаграфіі і статыстыкі Беларусі. Т. 1 / пад рэд. А. Смоліча ; Ін-т беларус. культуры, Аддз. прыроды і нар. гасп-кі. Менск, 1928. С. 1–169.

Начало

Содержание

Страница 19 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

грамады (БСРГ), арганізацыі “Змаганне” і Таварыства беларускай школы (ТВШ)². Асабліваю ўвагу прыцягваюць матэрыялы часопіса “Бальшавік Беларусі”, на старонках якога ў 1920–1930-я гг. надрукаваны матэрыялы і артыкулы, у тым ліку дзеячаў КПП і КПЗБ, прысвечаныя пытанням эканамічнага і палітычнага становішча ў Заходняй Беларусі, унутрыпартыйнага жыцця КПЗБ, яе ўдзелу і ролі ў рэвалюцыйным руху³. Некаторую выдавецкую дзейнасць па асвятленні пытанняў заходнебеларускай праблематыкі праводзіла выдавецтва МОПР⁴.

² Говін С. В. Друк Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.). Мінск : БДУ, 1974. 95 с. ; Зелинский П. И., Ракевич Н. А. Печать КПЗБ в борьбе за свободу. Минск : БГУ, 1977. 144 с.

³ Аб кіраўніцтве эканамічнымі баямі і задачы партыі ў прафруху : рэзалюцыя V пленума ЦК КПЗБ // Бальшавік Беларусі. 1931. № 8/9. С. 74–78 ; Задачи партыі ў галіне вызваленчай барацьбы прыгнечаных народаў : рэзалюцыя V пленума ЦК КПЗБ // Тамсама. С. 64–73 ; Корчык П. Вузлавы пункт нашай працы на вёсцы // Тамсама. № 4. С. 22–33 ; Корчык П. Вынікі фашыскай выбарчай кампаніі ў Заходняй Беларусі // Тамсама. № 1–2. С. 7–18 ; Корчык П. Нацыянал-апартунізм у КПЗБ і ідэалагічная спадчына “Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі” // Тамсама. 1934. № 7. С. 35–43 ; Крэвіч П. Заходняя Беларусь на парозе рэвалюцыйных баёў // Тамсама. 1931. № 1–2. С. 8–18 ; Лясоцкі Я. Эканамічнае становішча рабочае моладзі ў Польшчы і барацьба КСМП // Тамсама. 1928. № 11. С. 6–15 ; Матэлевіч М. Другі пленум ЦК КПЗБ // Тамсама. 1929. № 4. С. 20–27 ; Некрашэвіч А. Беларускі нацыянал-фашызм і яго сабрат беларускі нацыянал-дэмакратызм // Тамсама. 1929. № 10–12. С. 83–90 ; Праткоўскі У. Змаганне супраць нацыянальнага прыгнёту // Тамсама. 1932. № 1–2. С. 20–33 ; Сталевіч А. Заявы III пленума ЦК КПЗБ // Тамсама. 1929. № 10–12. С. 104 ; Сталевіч А. Напярэдадні баёў за ўладу // Тамсама. 1931. № 8/9. С. 14–19 ; Сталевіч А. Сялянскія партыі ў Заходняй Беларусі // Тамсама. 1928. № 9. С. 13–27 ; № 10. С. 7–19 ; № 12. С. 28–37 ; Сянкевіч А. Палітычныя групы ў Заходняй Беларусі перад выбарамі ў Польскі сейм // Тамсама. 1928. № 1. С. 15–19 ; Шнарскі С. Эканамічнае становішча Заходняй Беларусі // Тамсама. 1928. № 2. С. 24–35 ; Шнейдэр Я. Заходняя Беларусь пад ярмом польскага імперыялізму // Тамсама. 1935. № 10–11. С. 169–178.

⁴ Белазеўскі А. Заходняя Беларусь пад пятой польскіх акупантаў (За што Пілсудзкі разграміў Грамаду). Менск : Выд-ва ЦК МОПР БССР, 1928. 45 с. ; Рядом с нами. Польская комсомолка. М. : Изд-во ЦК МОПР, 1932 ; Сталевіч А. Заходняя Беларусь – калёнія Польшчы. Менск : ЦК МОПР у БССР, 1930. 48 с. ; Шабсин И. Как живут в Польше украинские и белорусские крестьяне. М. : Изд-во ЦК МОПР, 1926. 15 с.

Начало

Содержание

Страница 20 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Намаганнімі даследчыкаў 1920-х – сярэдзіны 1930-х гг. была створана вялікая колькасць навукова-даследчых работ у выглядзе манаграфій, брашур, часопісных артыкулаў. І калі публікацыі па пытаннях грамадска-палітычнага становішча і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі мелі ярка выражаны агітацыйна-прапагандысцкі характар, то апублікаваныя даследаванні па гісторыі сацыяльна-эканамічных адносін адрозніваліся больш высокім навуковым узроўнем, мелі пад сабой трывалую крыніцавую базу ў выглядзе матэрыялаў афіцыйнай статыстыкі розных ведамстваў, ваяводскіх дзённікаў, прамысловых і гандлёвых даведнікаў, справаздач інспекцыі працы і інш. Навуковую цікавасць выклікаюць шматлікія неапублікаваныя матэрыялы –аналітычныя запіскі і абагульняльныя матэрыялы, прызначаныя для розных ваенна-палітычных і партыйна-дзяржаўных органаў. Некаторыя з іх уяўляюць сабой шматстаронкавыя даведнікі з інфармацыяй пра тэрыторыю і насельніцтва Заходняй Беларусі, сацыяльна-эканамічныя, грамадска-палітычныя, рэлігійна-канфесійныя асаблівасці краю. Гэтыя працы былі падставай для выпрацоўкі і карэкціроўкі камінтэрнаўскім кіраўніцтвам курсу палітычных кампаній у Заходняй Беларусі, утрымлівалі і непрыемныя для камуністаў звесткі пра тэндэнцыі стабілізацыі сацыяльна-эканамічнага жыцця ў Заходняй Беларусі, несучыя шалую інфармацыю аб незадавальняючым стане партыйнага жыцця КПЗБ, адыходзе насельніцтва ад актыўнага супрацьстаяння мерапрыемствам польскай улады, пасіўнасці, абьякавасці рабочых і сялян у дачыненні да заклікаў кампартыі. Аднак такая інфармацыя “для ўнутранага карыстання” не агучвалася на старонках выданняў, была засакрэчанай, бо разбурыла б штучна створаныя для ўкаранення патрэбных ідэалагем вобразы заходнебеларускай рэчаіснасці.

Ідэйна-палітычным зместам, сацыяльна-эканамічнай накіраванасцю адрозніваюцца ад вышэйзгаданых выданні дзеячаў беларускіх нацыянальна-дэмакратычных партый і арганізацый, якія былі апанентамі пракамуністычных арганізацый і праз публікацыі ажыццяўлялі прапаганду беларускіх нацыянальна-

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 21 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

дзяржаўных і культурных каштоўнасцяў, на іх падставе праводзілі работу сярод беларускага насельніцтва. Навукова-публіцыстычныя працы А. Луцкевіча, А. Станкевіча, В. Гадлеўскага і іншых дзеячаў беларускага руху, не ангажыраванага камінтэрнаўскімі сіламі, адлюстроўвалі памкненні адпаведных грамадска-палітычных колаў. Найбольшай увагі заслугоўваюць нататкі А. Луцкевіча і А. Станкевіча, у якіх адлюстраваны важнейшыя падзеі беларускага руху, пазіцыі і паводзіны яго правадыроў, пададзена іх ацэнка. Варта адзначыць, што публікацыі, якія адлюстроўвалі пытанні грамадска-палітычнага становішча і нацыянальна-вызваленчай барацьбы ў Заходняй Беларусі, не мелі выключна навуковага характару і сёння ўяўляюць цікавасць як гістарыяграфічныя крыніцы⁵.

У выніку ажыццяўлення даследавання Заходняй Беларусі ў 1920-1930-я гг. былі сфармуляваны асноўныя напрамкі і падыходы да вывучэння заходнебеларускай праблематыкі. Аднадушна акцэнтуючы ўвагу на нацыянальным, сацыяльна-эканамічным уціску з боку польскіх уладаў, палітыка-прававым бяспраўі беларускага народа ў Польшчы, беларускія савецкія аўтары падкрэслівалі каланіяльны, аграрна-сыравінны характар эканомікі Заходняй Беларусі, які дапаўняўся малазямеллем сялян, асадніцтвам, камасацыяй, закрыццём беларускіх школ⁶. Такім чынам гістарыяграфічна ствараўся вобраз беларускага народа, які пакутуе пад непасільным ярмом польскіх паноў у той час, калі людзі ў БССР жывуць нашмат лепш, чым іх адзінакроўныя браты ў Заходняй Беларусі.

⁵ Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гады): гістарыяграфія праблемы : манаграфія / навук. рэд. А. А. Каваленя ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. Брэст : БрДУ, 2012. С. 34.

⁶ Шабсин И. Как живут в Польше украинские и белорусские крестьяне ; Вонсовский Б. Куда Пилсудский ведет Польшу: Политико-экономический очерк современной Польши. Минск : Белгосиздат, 1927. 103 с. ; Яго ж. Куды вядзе Пилсудзкі Польшчу: Палітыка-эканамічны нарыс сучаснай Польшчы. Мінск : Белдзяржвыд, 1927. 100 с. ; Пад польскім ярмом. Менск : Беларус. дзярж. выд-ва, 1929. 23 с. ; Боген Д. Заходняя Беларусь пад крывавым бізуном польскіх акупантаў. Менск : Белдзяржвыд-ва, 1931. 15 с. ; Гарбацэвіч П. Полёнізацыя Заходняй Беларусі. Менск : Беларус. акад. навук, Каміс. Заход. Беларусі, 1932. 25 с.

Начало

Содержание

Страница 22 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Грунтоўную навуковую распрацоўку атрымалі стратэгічна важныя пытанні сацыяльна-эканамічнага становішча Заходняй Беларусі, а менавіта прыроды і насельніцтва, стану прамысловасці, сельскай гаспадаркі, камунікацый. Гэта тлумачыцца тым, што дадзенага роду інфармацыя мела асабліваю актуальнасць у сувязі з падрыхтоўкай СССР да ваеннага канфлікту з Польшчай. Прамое сведчанне гэтаму знаходзім, у прыватнасці, у грунтоўных шматстаронкавых статыстыка-эканамічных матэрыялах па Заходняй Беларусі, падрыхтаваных у 1928 г., дзе сказана: “У выпадку прыняцця аператыўнага вырашэння, вышэйшае камандаванне павінна будзе ўлічыць сацыяльную абстаноўку ў раёне аперацый, улічыць яе станоўчыя і адмоўныя бакі як для нас, так і для праціўніка... Мэта нашай працы складаецца ў тым, каб служыць даведнікам для работніка Чырвонай Арміі”⁷. У даследаваннях такога кшталту па ваяводствах і паветах адлюстраваны пытанні тэрыторыі, сельскай гаспадаркі (віды і тыпы гаспадарак, іх памер, этнічная прыналежнасць уладальнікаў, забяспечанасць інвентаром, жывёлай, інтэнсіўнасць і ўраджайнасць сельскай гаспадаркі, склад наёмных рабочых, размеркаванне зямлі па угоддзях, харчовы баланс па раслінаводстве, жывёлагадоўлі, у цэлым па рэгіёне), прамысловасці (галіны, колькасць прадпрыемстваў і рабочых, аб’ёмы выпуску прадукцыі, спіс прадпрыемстваў з колькасцю рабочых больш за 20 і г. д.), насельніцтва (колькасць і шчыльнасць, палавы і ўзроставы склад, пісьменнасць, нацыянальны, канфесійны, прафесійны і класавы склад сельскага і гарадскога насельніцтва, рэпатрыянты і інш.), зроблены аргументаваныя высновы аб ваенна-стратэгічным значэнні Заходняй Беларусі.

Даследаванні па сацыяльна-эканамічнай гісторыі аналагічнага характару, узроўню і накіраванасці пачалі публікавацца толькі пачынаючы з 1930-х гг.⁸ У іх,

⁷ НАРБ. Ф. 242п. Оп. 2. Д. 164. Матэрыялы к I съезду Компартии Западной Белоруссии: годовая смета ЦК КПЗБ на 1927–1928 гг. и сведения об экономическом положении в Западной Белоруссии. Л. 7, 29.

⁸ Гак Л. Аграрная палітыка польскай буржуазіі ў Заходняй Беларусі / Ін-т гісторыі партыі

Начало

Содержание

Страница 23 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

у прыватнасці, адлюстраваны прыродна-геаграфічныя ўмовы Заходняй Беларусі, размяшчэнне і ўдзельная вага яе прамысловасці, колькасць, узровень капіталізацыі і пералік прадпрыемстваў, забяспечанасць сыравінай і абсталяваннем, дынаміка колькасці рабочых, узровень іх зарплаты па тыднях, месяцах і гадах, узроставыя і палавыя характарыстыкі, колькасць беспрацоўных, няшчасных выпадкаў, колькасць і кошт прадукцыі па асобных галінах прамысловасці, пазначаны фабрычныя вёскі, асноўныя паказчыкі рамеснай вытворчасці па прафесіях і паветах.

У агітацыйна-прапагандысцкім жанры падаваліся пытанні рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху як нарастальнага працэсу, што ахопліваў усё больш шырокія колы насельніцтва Заходняй Беларусі, нягледзячы на яго відавочную цыклічнасць. Значная ўвага надавалася асвятленню розных бакоў дзейнасці КПЗБ як галоўнай сілы, якая ўзначальвала рэвалюцыйную барацьбу ў Заходняй Беларусі⁹. У пачатку 1930-х гг. пасля рэпрэсій з боку савецкіх уладаў у дачыненні да былых кіраўнікоў Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі (БРА) былі зроблены высновы пра тое, што КПЗБ, прымаючы ў свае шэрагі БРА цэлай арганізацыяй, зрабіла вялікую палітычную памылку, так як разам з часткай сапраўды камуністычна настроеных элементаў такім шляхам трапіла ў КПЗБ група буржуазных нацыяналістаў з мэтай разгрому рэвалюцыйнага руху знутры. Менавіта

і Кастрычні. рэвалюцыі пры ЦК КП(б)Б. Менск : Дзярж. выд-ва Беларусі. Партмассэктар, 1933. 95 с. ; Фришман В. Промышленность Западной Белоруссии : стат. -экон. описание / Белорус. акад. наук, Комис. по изучению Зап. Белоруссии. Минск : Изд-во Белорус. акад. наук, 1934. 133 с. ; Шнейдэр Я. Абнішчанне сялянства на Заходняй Беларусі і шлях да заможнага жыцця ў БССР / Каміс. Заход. Беларусі. Менск : Выд-ва Белорус. акад. навук, 1934. 53 с. ; Шнейдэр Я. Очерк размещения промышленности Западной Белоруссии. Минск : Изд-во Акад. наук, 1936. 104 с.

⁹ Багданскі Я., Бабровіч Л. Аб клясавай барацьбе ў Заходняй Беларусі ў часы Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. Менск : Беларус. акад. навук, Каміс. Заход. Беларусі, 1932. 67 с. ; Валевіч І. Р. Першыя гады Кампартыі Заходняй Беларусі. Успаміны падпольшчыка. 1921–1925 гг. Менск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1935. 48 с. ; Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине / Белорус. акад. наук, Комис. по изучению Зап. Белоруссии ; под ред. С. Скульского. Минск : Беларус. акад. наук, 1935. 335 с.

Начало

Содержание

Страница 24 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

палітычнай спадчынай БРА ў КПЗБ тлумачылася з'яўленне ў ёй т. зв. “сэцэсіі”, абвінавачанай у контррэвалюцыйнай, антыпартыйнай, падрыўной працы¹⁰.

Вялікую ўвагу даследчыкаў у другой палове 1920-х – 1930-я гг. прыцягнула гісторыя Беларускай сялянска-работніцкай грамады, яе роля і значэнне ў развіцці рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі¹¹. Аўтары, прадстаўляючы гэтую арганізацыю як самую ўплывовую ў Заходняй Беларусі, знаёмячы з асноўнымі пунктамі яе праграмы, першапачаткова жадаючы замаскіраваць яе сувязь з КПЗБ, даказвалі, што ў праграме партыі і дзеяннях пераважала не рабочая, а сялянская ідэалогія, падкрэслівалі дробнабуржуазны, некамуністычны характар БСРГ. Але пры гэтым сцвярджалі, што Грамада больш за іншыя палітычныя арганізацыі блізкая да партыі пралетарыяту. Рэзкай крытыцы падвяргаліся польскія і беларускія друкаваныя органы за інфармацыю пра “як быццам бы існуючыя сувязі” Грамады з камуністамі, якія атрымалі магчымасць легальнай працы¹². Па меры аддалення ад часу БСРГ фармулёўкі пачалі мяняцца ў бок прызнання яе сувязі з КПЗБ, а ўжо ў 1935 г. адназначна канстатавалася, што “статысячная баявая нацыянальна-вызваленчая арганізацыя – Грамада” вырасла пад кіраўніцтвам КПЗБ¹³.

У БССР рэгулярна выходзілі працы, якія адлюстроўвалі асноўныя праграмныя ўстаноўкі і палітычную практыку беларускіх нацыянальна-дэмакратычных партый і арганізацый, у першую чаргу Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД),

¹⁰ Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. С. 265–266 ; Корчак П. Нацыянал-апартунізм у КПЗБ . . . С. 35–43 ; НАРБ. Ф. 242п. Оп. 1. Д. 333. Резолюции и письма ЦК КПЗБ, материалы к докладам и выступлениям Роберта и др. (1930–1935). Л. 103.

¹¹ Западная Белоруссия : сб. ст. Кн. 1. Минск : Беларус. гос. изд-во, 1927. 211 с. ; Беларуская сялянска-работніцкая грамада. Минск : Дзяржвыд-ва, 1928. 54 с. ; Западная Белоруссия на скамье подсудимых. Процесс Белорусской Крестьянско-Рабочей Громады. Минск : Беларус. гос. изд-во, 1929. 263 с. ; Багданскі Я., Бабровіч Л. Аб клясавай барацьбе ў Заходняй Беларусі...

¹² Западная Белоруссия. Кн. 1. С. 206, 211.

¹³ Багданскі Я., Бабровіч Л. Аб клясавай барацьбе ў Заходняй Беларусі... С. 23.

Начало

Содержание

Страница 25 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Беларускага сялянскага саюза (БКС), “Беларускай санацыі” і іншых арганізацый¹⁴. На працягу ўсяго савецкага часу гэтыя партыі і іх дзеячы неабгрунтавана маляваліся ворагамі беларускага народа, згоднікамі польскіх уладаў. Галоўная думка ў такіх публікацыях заключалася ў тым, што беларускія нацыянальна-дэмакратычныя арганізацыі з’яўляюцца ворагамі КПЗБ, БСРГ, БССР і не маюць уплыву сярод шырокіх пралетарскіх і сялянскіх мас¹⁵.

З цягам часу надзеі савецкага кіраўніцтва на перамогу пралетарскай рэвалюцыі ў Польшчы пачалі згасаць, таму што ў грамадска-палітычнай сітуацыі ў краіне ў цэлым і ў Заходняй Беларусі ў прыватнасці не было аб’ектыўных перадумоў для перарастання рэвалюцыйных выступленняў у збройнае чын. У сярэдзіне – другой палове 1930-х гг. чарговая хваля палітычных рэпрэсій у БССР захапіла і дзеячаў рэвалюцыйнага нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі, а таксама кіраўнікоў КПП і КПЗБ. Паступова камуністычны рух у Польшчы быў скампраметаваны, што адмоўна адбілася на асвятленні ў друку пытанняў рэвалюцыйнага руху і ў Заходняй Беларусі, колькасць публікацый і згадак пра КПЗБ змяншаецца. Выканкам Камінтэрна, які ў 1938 г. прыняў рашэнне аб роспуску КПП, знаходзіўся пад уплывам кіраўніцтва ССРСР. І. В. Сталін разумеў, што польскае і заходнебеларускае пытанне вырашыцца хутчэй за ўсё ў выніку рэалізацыі намераў Гітлера пашырыць жыццёвую прастору для “арыйскай” нацыі за кошт Польшчы. У гэтай сітуацыі мерапрыемствы па інспірацыі і падтрымцы рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, а таксама ідэалагічнае абгрунтаванне неабходнасці развіцця гэтай барацьбы адыходзілі на задні план¹⁶.

¹⁴ Западная Белоруссия. Кн. 1 ; Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине ; Багданскі Я., Бабровіч Л. Аб клясавай барацьбе ў Заходняй Беларусі... ; Гарадоцкі А. Як беларуская Хадэцыя гандлюе крывёю рабочых і сялян. Вільня, 1934. 34 с.

¹⁵ Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. С. 25.

¹⁶ Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі... С. 41–42.

Начало

Содержание

Страница 26 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Вынікам рашэння аб роспуску ў 1938 г. КПЗБ як састаўной часткі КПІ стала змена акцэнтаў і фармулёвак у асвятленні пытанняў нацыянальна-вызваленчага руху. Гэтаму спрыяла ўз'яднанне восенню 1939 г. Заходняй Беларусі з БССР у выніку паходу Чырвонай Арміі, пасля якога асноўная ўвага надавалася выпуску агітацыйных брашур з апісаннем цяжкіх умоў жыцця беларусаў у Польшчы, усенароднай рэвалюцыйнай барацьбы з польскім “крывавым рэжымам”, кіраўніцтва якой з боку КПЗБ ігнаравалася¹⁷, за выключэннем некалькіх работ¹⁸. Сцвярджалася, што Грамада была створана з дазволу “ўрада акупантаў”, які разлічваў узяць яе пад свой нагляд і кіраўніцтва, абясшкодзіць масавы рух, раскласці яго знутры і разграміць. Рэвалюцыйны і нацыянальна-вызваленчы рух пасля роспуску КПЗБ паказваўся як стыхійны працэс, павярхоўна, схематычна¹⁹.

Замаруджаная Вялікай Айчыннай вайной распрацоўка гісторыі Заходняй Беларусі ажывілася з сярэдзіны 1940-х гг. , калі ў перыядычным друку сталі з'яўляцца артыкулы агітацыйна-прапагандысцкага характару²⁰. Актыўную

¹⁷ Гарбуноў Т. Год пад сцягам саветаў. Мінск : Дзярж. выд-ва пры СНК. Рэд. паліт. літ., 1940. 56 с. ; Егоров Г. Западная Белоруссия. М. : Гос. изд-во полит. лит., 1939. 40 с. ; Пичета В. Исторические судьбы Западной Украины и Западной Белоруссии. М. : Моск. рабочий, 1939. 40 с.

¹⁸ Заходняя Беларусь пад панскім гнётам і яе вызваленне / пад рэд. Н. М. Нікольскага і І. Ф. Лочмеля. Мінск : Выд-ва АН БССР, 1940. 96 с. ; Лочмель И. Ф. Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов. М. : Воениздат, 1940. 162 с.

¹⁹ Егоров Г. Западная Белоруссия. С. 32, 34 ; Заходняя Беларусь пад панскім гнётам і яе вызваленне. С. 56, 58.

²⁰ Каменская Н. В. 10 год сацыялістычнага будаўніцтва ў Заходніх абласцях Беларускай ССР / Т-ва па распаўсюджванню паліт. і навук. ведаў Беларус. ССР. Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1949. 24 с. ; Ее же. Воссоединение белорусского народа в едином Белорусском Советском государстве // Совет. Белоруссия. 1947. 17 сент. ; Яе ж. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай Беларускай Савецкай сацыялістычнай дзяржаве : стэнагр. публ. лекцыі / Т-ва па распаўсюджванню паліт. і навук. ведаў Беларус. ССР. Мінск : Выд-ва Акад. навук БССР, 1948. 28 с. ; Перцаў У. Барацьба працоўных Заходняй Беларусі за сваё вызваленне ў перыяд польскай акупацыі (1921–1939 гг.) // Бальшавік Беларусі. 1947. № 12. С. 30–38.

Начало

Содержание

Страница 27 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

дзеясць па асвятленні Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. правёў у 1940–1950-я гг. Ц. С. Гарбуноў, які ў 1948 г. абараніў кандыдацкую дысертацыю і апублікаваў шэраг прац²¹. У першай палове 1950-х гг. паступова складваліся навукова-тэарэтычныя перадумовы паглыбленага вывучэння гісторыі Заходняй Беларусі, звязаныя з падрыхтоўкай і абаронай кандыдацкіх даследаванняў К. І. Дамарада, В. П. Панамарэнкі, І. А. Юхо, А. У. Царука, праведзеных на падставе значнай крыніцавай базы, у тым ліку архіўных дакументаў²². Пасляваенная беларуская савецкая гістарыяграфія праблемы, яе акцэнты і фармулёўкі ў асноўным працягвалі ўсталяваную ў другой палове 1930-х гг. традыцыю паказу цяжкага становішча Заходняй Беларусі, станоўча ацэньвалі падзеі верасня 1939 г. і сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні савецкай улады. Як і раней, публікацыі ўтрымлівалі цэлы шэраг вульгарызаваных ацэнак і высноў, напрыклад, беларускі рэвалюцыйна-дэмакратычны кірунак вызваленчай барацьбы і яго кіраўнікі ацэньваліся як нацыяналістычныя, БСРГ і яе лідары характарызаваліся як дробнабуржуазныя,

²¹ Гарбуноў Ц. Уз'яднаная Савецкая Беларусь. Мінск : Дзяржвыд БССР, 1945. 40 с. ; Яго ж. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай Беларускай савецкай сацыялістычнай дзяржаве // Польша. 1948. № 2. С. 89–107 ; № 3. С. 64–89 ; Его же. Воссоединение белорусского народа в едином советском социалистическом государстве. М. : Гос. изд-во полит. лит. 1948. 232 с. ; Яго ж. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай савецкай сацыялістычнай дзяржаве. Мінск : Дзяржвыд БССР, 1949. 188 с. ; Яго ж. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай савецкай сацыялістычнай дзяржаве. 2-е выд. Мінск : Дзяржвыд БССР, 1952. 220 с.

²² Доморад К. И. Борьба Коммунистической партии за коллективизацию сельского хозяйства западных областей Белоруссии накануне Великой Отечественной войны (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1955. 15 с. ; Юхо И. А. Установление Советской власти в Западной Белоруссии в 1939 г. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Акад. наук СССР, Ин-т права. Минск, 1954. 16 с. ; Царюк А. В. Революционное освободительное движение в Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1954. 22 с. ; Пономаренко В. П. Католическая церковь Западной Белоруссии – орудие колониальной политики буржуазно-помещичьей Польши (1919–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. М., 1955. 14 с.

Начало

Содержание

Страница 28 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

сцвярджалася, што стварэнне Грамады, аўтарытэту і папулярнасці якой спрыяла падтрымка з боку КПЗБ, санкцыянаваў як быццам бы сам Ю. Пілсудскі. Прадстаўнікі беларускага руху ў цэлым, без уліку партыйнай прыналежнасці, аб'яўляліся агентамі дэфензівы²³.

Інтэнсіфікацыя вывучэння гісторыі Заходняй Беларусі пачалася ў другой палове 1950-х гг. пасля палітычнай рэабілітацыі КПП падчас працы XX з'езда КПСС. Гэта рапэнне было адным з найважнейшых эпізодаў распачатай у СССР дэсталінізацыі, пры ажыццяўленні якой факт роспуску ў 1938 г. камуністычных партый, якія дзейнічалі па распрацаваных у Маскве дырэктывах, успрымаўся як відавочнае злачынства Сталіна. Аб'ектыўна такая сітуацыя адкрывала шырокія магчымасці для вывучэння гісторыі КПЗБ і Заходняй Беларусі. Вялікая навукова-арганізацыйная праца па вывучэнні гісторыі КПЗБ і Заходняй Беларусі ў цэлым звязана з Інстытутам гісторыі партыі пры ЦК КПБ, у якім працаваў з 1956 г. да пачатку 1980-х гг. М. С. Арэхва, былы член цэнтральнага кіраўніцтва КПЗБ і супрацоўнік замежнай яе рэдакцыі, у пачатку 1930-х гг. некаторы час узначальваў КЗБ. На яго ўскладалася задача канцэптуальнай распрацоўкі асноўных пытанняў гісторыі Заходняй Беларусі, нацыянальна-вызваленчага руху, але ў першую чаргу КПЗБ²⁴. Публікацыі М. С. Арэхвы, асабліва ў партыйных часопісах, станоўча паўплывалі на разгортванне навуковай працы не толькі па гісторыі КПЗБ, але і па іншых пытаннях заходнебеларускай тэматыкі і мелі важнае метадалагічнае значэнне²⁵. Яны давалі падыходы да ацэнкі і адлюстравання гісторыі Заходняй Беларусі, вызначалі станоўчыя моманты, поспехі і недахопы

²³ Горбунов Т. Воссоединение белорусского народа... С. 119, 137, 140.

²⁴ Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі... С. 46–48.

²⁵ К вопросу об истории Коммунистической партии Западной Белоруссии // Коммунист Белоруссии. 1957. № 8. С. 25–36 ; Арэхва М. С. Рэвалюцыйны рух у Заходняй Беларусі ў гады белапольскай акупацыі. Мінск : Т-ва па распаўсюджванню паліт. і навук. ведаў БССР, 1958. 32 с. ; За правильное освещение истории Компартии Западной Белоруссии // Коммунист. 1964. № 8. С. 68–79.

Начало

Содержание

Страница 29 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ў дзейнасці КПЗБ. Прапанаваныя М. С. Арэхвам і ўхваленыя партыйным кіраўніцтвам канцэптуальныя падыходы замацаваліся і панавалі ў гістарыяграфіі да пачатку 1990-х гг., вызначаючы змест навуковых даследаванняў.

Акрамя М. С. Арэхвы, актыўна займаліся асвятленнем у друку пытанняў рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі С. Р. Анісаў, В. П. Ласковіч, Я. Р. Міско, Ф. Б. Пірышка, іншыя ветэраны, якія ў сваіх працах папулярызавалі гісторыю нацыянальна-вызваленчага руху, прапагандавалі ідэі і гісторыю КПЗБ, усхвалялі яе дзеячаў²⁶. Яшчэ ў канцы 1950-х гг., дзякуючы іх намаганням, пабачылі свет зборнікі артыкулаў і ўспамінаў²⁷, выхад якіх прадоўжыўся ў 1960–1980-я гг.²⁸

²⁶ Ласковіч В. П. Вся жизнь – борьбе // Совет. Белоруссия. 1969. 4, 6, 8 февр. ; Яго ж. Людзі падпольных друкарань // Заря. 1961. 5 мая ; Его же. Николай Дворников, коммунист (Страницы революционного прошлого Брестчины) // Заря. 1967. 11 июля ; Его же. Когда отцы уходят на задание // Заря. 1968. 23 окт. ; Его же. Мятёжное сердце // Заря. 1975. 10, 11 дек. ; Яго ж. Нашчадкі Чырвонай гвардыі // Звезда. 1973. 2 лістап. ; Его же. Неуловимая // Совет. Белоруссия. 1977. 20 нояб. ; Міско Я. Г. Маё маўклівае сэрца: з літаратурнай спадчыны : [для ст. шк. узросту] / [уклад.. рэд. і камент. Я. Брыля]. Мінск : Юнацтва, 1983. 492 с. ; Яго ж. Права на бяссмерце // Польша. 1979. № 6. С. 242–243 ; Пірышко Ф. Знакомство в камере // Комъяунимо тиеса (“Комсом. правда”, Вильнюс). 1969. 27 сент. ; Его же. Товарищ Павлов // Другисте (“Дружба”, Вильнюс). 1967. 22 авг. ; Его же. Наследник Громады // Другисте (“Дружба”, Вильнюс). 1970. 24, 27 окт. ; Его же. По зову революции // Другисте (“Дружба”, Вильнюс). 1970. 3 сент. и др.

²⁷ У суровыя гады падполля : зб. успамінаў. Мінск : Дзяржвыд БССР, 1958. 361 с. ; Слаўная дачка беларускага народа : пісьмы, арт. В. Харужай і ўспаміны аб ёй. Мінск : Дзяржвыд БССР, 1960. 226 с. ; Славная дочь белорусского народа : письма, статьи В. З. Хоружей и воспоминания о ней. Минск : Гос. изд-во БССР, Ред. соц.-экон. лит., 1960. 228 с. ; Анісаў С. За волю і шчасце народа: Запіскі падпольшчыка. Мінск : Дзяржвыд БССР, Рэд. сац.-экан. літ., 1959. 164 с. ; Яго ж. З гісторыі камсамольскага падполля Заходняй Беларусі. Мінск : Дзяржвыд БССР, Рэд. паліт. літ., 1958. 66 с. ; Яго ж. Крутымі шляхамі: Запіскі былога камсамольскага работніка-падпольшчыка. Мінск : Дзяржвыд БССР, Рэд. сац.-экан. літ., 1960. 185 с.

²⁸ Они не стали на колени : сб. воспоминаний и док. о концлагере Береза-Картузская. Минск : Беларусь, 1966. 347 с. ; Вильнюское подполье: Воспоминания участников революционного движения в Вильнюском крае (1920–1939 гг.). Вильнюс : Vaga, 1966. 397 с. ; Ваупшасов С. А.

Начало

Содержание

Страница 30 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Эфектыўнаму развіццю гістарыяграфіі праблемы спрыяла публікацыя дакументаў і матэрыялаў²⁹. Іх агульная танальнасць пацвярджала накіраванасць не на ўсталяванне аб'ектыўнай інфармацыі, а на зацвярджэнне патрэбных савецкай ідэалогіі гістарычных уяўленняў. Гэта тлумачыцца відавочным і эфектыўным кантролем з боку кампетэнтных партыйна-дзяржаўных органаў за працэсам напісання і публікацыі мемуараў і даследаванняў. Такі кантроль быў і з боку былых адказных працаўнікоў КПЗБ, якія адыгралі значную цэнзурную ролю ў фарміраванні гістарыяграфічнай традыцыі адлюстравання гісторыі Заходняй Беларусі³⁰.

Навуковыя даследаванні грунтаваліся на шырокім коле крыніц, у першую чаргу архіўных. Гэта матэрыялы Цэнтральнага партархіва Інстытута марксізму-ленінізму пры ЦК КПСС, партыйных архіваў Інстытутаў гісторыі партыі пры ЦК кампартый Беларусі і Літвы, Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Кастрычніцкай рэвалюцыі і сацыялістычнага будаўніцтва БССР, Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Літоўскай

На разгневаннй земле. Мінск : Беларусь, 1965. 344 с. ; Яго ж. На разгневанай зямлі. Мінск : Дзяржвыд БССР. Рэд. сац.-экан. літ., 1963. 232 с. ; Яго ж. На разгневанай зямлі // Польша. 1963. № 1. С. 141–160 ; Муха-Мухновский Г. Пути-дороги. Мінск : Беларусь, 1973. 207 с. ; В борьбе за счастье народное // Люди нарочанского края. Мінск : Беларусь, 1975. С. 43–114 ; Молочко Н. П. О прожитом и пережитом. Мінск : Беларусь, 1989. 191 с.

²⁹Борьба трудящихся Западной Белоруссии за социальное и национальное освобождение и воссоединение с БССР. Документы и материалы : сборник. В 2 т. Т. 1 (1921–1929 гг.) / Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории АН БССР, Арх. упр. при Совете Министров БССР. Мінск : Госиздат БССР, 1962. 620 с. ; Т. 2 (1929–1939 гг.). Мінск : Беларусь, 1972. 560 с. ; Революционное движение в Вильнюсском крае : док. и материалы / Ин-т истории партии при ЦК КП Литвы, Ин-т истории партии при ЦК КП Белоруссии – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС ; сост.: В. Канцьявичюс [и др.] ; редкол.: Р. Малюкявичюс [и др.]. Вильнюс : Минтис, 1978. 448 с. ; Революционный авангард трудящейся молодёжи Западной Белоруссии (1921–1939 гг.): документы и материалы : сборник / сост.: М. А. Бобер [и др.] ; под ред. В. Н. Жигалова [и др.]. Мінск : БГУ, 1978. 328 с.

³⁰ Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі... С. 50–51.

Начало

Содержание

Страница 31 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ССР, дзяржаўных архіваў Брэсцкай і Гродзенскай абласцей, Польскай Народнай Рэспублікі. Аўтары выкарыстоўвалі пратаколы і сцэнаграфічныя справаздачы з'ездаў і канферэнцый КПЗБ, пленумаў яе ЦК, іх рэзалюцыі і пастановы бюро і сакратарыята, пераліску з мясцовымі партарганізацыямі, справаздачы, заклікі і звароты ЦК КПП і ЦК КПЗБ, акруговых і раённых партыйных камітэтаў. Значнай крыніцай па гісторыі КПЗБ і рэвалюцыйнага руху з'яўляўся падпольны камуністычны друк, часопісы “Бальшавік” і “Партработнік”, газеты КПЗБ, БСРГ, “Змаганьня”, выданні Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі і інш.

Аднак, нягледзячы на вялікую колькасць даступных для даследчыкаў матэрыялаў, самымі аўтарытэтнымі крыніцамі пры падрыхтоўцы работ па гісторыі Заходняй Беларусі заставаліся творы класікаў марксізму-ленінізму, кіраўнікоў савецкай дзяржавы, партыйныя дакументы – рашэнні, звароты, рэзалюцыі, пастановы з'ездаў, пленумаў ЦК і інш. Гэта тычыцца і артыкулаў у партыйных часопісах, газетах 1920–1930-х гг., спасылка на якія лёгка забяспечвала пацверджанне неабходных высноў пра сітуацыю ў Заходняй Беларусі, пра стан нацыянальна-вызваленчага руху. Перыядычны друк праўрадавага напрамку, сацыялістычных, дробнабуржуазных партый і арганізацый, беларускіх палітычных групавак амаль цалкам ігнараваўся, акрамя выпадкаў, калі іх выказванні маглі быць устаўлены ў пэўную схему, каб зацвердзіць неабходныя тэзісы.

Нягледзячы на панаванне ў марксісцка-ленінскай метадалогіі гісторыі дыялектычнага матэрыялізму, які патрабаваў пільнай увагі да матэрыяльна-тэхнічных, вытворча-прамысловых, гандлёва-эканамічных адносінаў, не атрымалі належнай навуковай распрацоўкі многія пытанні сацыяльна-эканамічнага развіцця Заходняй Беларусі, у тым ліку рамеснай і кааператыўнай вытворчасці, гандлю, фінансаў, камунікацый. Што да аграрнай сферы і прамысловасці Заходняй Беларусі, то іх стан тэндэнцыйна, з упорам на негатыўныя праявы быў асвечаны ў даследаваннях Б. Я. Кухарава, С. І. Наркевіч, А. А. Сарокіна³¹. Як і працы

³¹ Кухарев Б. Е. Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) / под науч. ред. проф.

Начало

Содержание

Страница 32 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

папярэдніх гадоў, названья даследаванні акцэнтавалі ўвагу на адсталасці Заходняй Беларусі, дэградацыі яе прамысловай і аграрнай вытворчасці ва ўмовах польскага “каланіяльнага валадарства”, асноўную ўвагу пры гэтым надаючы рэвалюцыйнаму руху.

Першыя кандыдацкія дысертацыі 1960-х гг. па заходнебеларускай праблематыцы, падрыхтаваныя і абароненыя І. В. Палуянам, А. М. Мацко, Б. С. Клейнам, У. А. Палуянам, былі накіраваны на пераадоленне найбольш брутальных заганаў папярэдняй канцэпцыі нацыянальна-вызваленчага руху, звязаных са стыхійнасцю, ігнараваннем КПЗБ, варожасцю дзеячаў рэвалюцыйна-дэмакратычных арганізацый і дзеячаў³². Непасрэдна па гісторыі КПЗБ першыя кандыдацкія дысертацыі былі абаронены Т. Ю. Глінскай і І. П. Хаўратовіч³³.

И. Н. Шемякина. Минск : Выш. шк., 1975. 112 с. ; Наркевич С. И. Промышленность Западной Белоруссии в период белопольской оккупации (1920–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Минск, 1965. 20 с. ; Сорокин А. А. Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920–1939 гг.). Минск : Наука и техника, 1968. 201 с. ; Его же. Революционное и освободительное крестьянское движение в Западной Белоруссии (1920–1939 гг.). Минск : БГУ, 1970. 171 с.

³² Полуян И. В. Революционное и национально-освободительное движение в Западной Белоруссии в 1929–1933 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Акад. наук БССР, Ин-т истории. Минск, 1960. 24 с. ; Мацко А. Н. Совместная борьба трудящихся Польши и Западной Белоруссии против фашизма 1933–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Акад. обществ. наук ЦК КПСС. М., 1962. 24 с. ; Полуян В. А. Белорусская крестьянско-рабочая Громада в борьбе за социальное и национальное освобождение трудящихся Западной Белоруссии в 1925–1927 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Акад. наук БССР, Ин-т истории. Минск, 1962. 38 с. ; Клейн Б. С. Антифашистское освободительное движение в Вильнюсе в 1926–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Вильнюс. гос. ун-т. Вильнюс, 1963. 23 с.

³³ Глинская Т. Ю. КПЗБ во главе революционно-освободительной борьбы трудящихся Западной Белоруссии в период частичной относительной стабилизации капитализма (1924–1928 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1963. 19 с. ; Ховратович И. П. КПЗБ – руководитель борьбы трудящихся Западной Белоруссии за своё социальное и национальное освобождение в период мирового экономического кризиса (1929–1933 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1966. 22 с.

Начало

Содержание

Страница 33 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Канстатуючы невыносныя сацыяльна-эканамічныя і грамадска-прававыя ўмовы жыцця заходнебеларускага насельніцтва, даследаванні ўтрымлівалі асноўныя тэарэтычныя і канкрэтна-гістарычныя аспекты фарміравання КПЗБ і яе дзейнасці як палітычнага авангарда працоўных Заходняй Беларусі. Канцэптуальна звязваючы арганізацыю “барацьбы за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне” і КПЗБ, выводзячы партыю з забыцця, гэтыя працы надоўга і трывала замацоўвалі за КПЗБ імідж адзінай палітычнай сілы, якая паслядоўна, з пазіцый марксізму-ленінізму ажыццяўляла кіраўніцтва барацьбой.

У даследаваннях атрымала рэзкую негатыўную ацэнку палітыка розных “буржуазных” (эндэкі, хрысціянскія дэмакраты і інш.) і “дробнабуржуазных згодніцкіх партый” (ППС, Бунд, “Вызваленне”), якія, на думку аўтараў, абаранялі інтарэсы памешчыкаў і капіталістаў, станоўча ставіліся да захопу беларускіх тэрыторый, вялі раскольніцкую работу сярод рабочых і сялян, адцягвалі народныя масы ад рэвалюцыйнага руху. Навукоўцы асабліва акцэнтавалі ўвагу на тым, што супраць КПЗБ і рэвалюцыйнай барацьбы працоўных выступалі і беларускія палітычныя партыі – БХД, БСС, Цэнтрсаюз і інш., а Бунд і сіянісцкія партыі насаджвалі нацыяналізм, вялі антыкамуністычную прапаганду сярод яўрэйскага насельніцтва. У даследаваннях выразна падкрэслівалася, што КПЗБ з’яўлялася палітычным авангардам, які выказваў і абараняў карэнныя класавыя інтарэсы працоўных, і была адзінай сілай, здольнай павесці іх на барацьбу за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Падрыхтоўка дысертацый стала спрыяльнай умовай з’яўлення даследаванняў па гісторыі КПЗБ і рэвалюцыйнага руху, спачатку артыкулаў, а затым манаграфій. Найбольш значнымі працамі былі публікацыі Т. Ю. Глінскай, Б. С. Клейна, А. М. Мацко, а сумесная манаграфія У. А. Палуяна і І. В. Палуяна была, па сутнасці, першай навуковай манаграфіяй па гісторыі нацыянальна-вызваленчага руху абагульняльнага характару³⁴. Гэтыя даследаванні сталі ў канцы 1950-х –

³⁴ Глинская Т. Ю. КПЗБ в борьбе за завоевание трудящихся масс (1924–1928 гг.). Минск : Изд-во

Начало

Содержание

Страница 34 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

1960-я гг. своеасаблівым прарывам у вывучэнні гісторыі Заходняй Беларусі, аднаўлялі гісторыю партый і асоб, да якіх у 1930-я гг. быў прымацаваны ганебны ярлык ненадзейных элементаў і нават ворагаў. Публікацыі былі ў пэўным сэнсе наватарскімі, разглядалі новыя, раней практычна не даследаваныя аспекты. Аднак іх аўтары з самага пачатку падпарадкоўваліся пэўным канонам, цалкам адпаведным пануючай у дзяржаве камуністычнай ідэалогіі, якая практычна не пакідала месца адлюстраванню станоўчых бакоў у сацыяльна-эканамічным і грамадска-палітычным жыцці Заходняй Беларусі, стваральнай ролі апазіцыйных у адносінах да кампартыі грамадска-палітычных і культурных арганізацый і дзеячаў.

Разгорнутыя ў другой палове 1950-х гг. даследаванні, а таксама публікацыя дакументаў і матэрыялаў па гісторыі КПЗБ і рэвалюцыйнага руху стварылі кадравыя, тэарэтычныя і факталагічныя перадумовы для падрыхтоўкі абагульняльнай працы па гісторыі КПЗБ, якая была выдадзена ў 1966 г. у выглядзе

высш., сред. спец. и проф. образования, 1962. 65 с. ; Ее же. КПЗБ – руководитель освободительной борьбы трудящихся Западной Белоруссии. 1924–1928 гг. Минск : Беларусь, 1965. 200 с. ; Ее же. Так боролись за свободу // Коммунист Белоруссии. 1961. № 9. С. 74–79 ; Клейн Б. Гартванне. З гісторыі рэвалюцыйнага падполля Заходняй Беларусі // Маладосць. 1957. № 12. С. 118–122 ; Яго ж. Слаўныя старонкі сумеснай барацьбы працоўных Заходняй Беларусі і Польшчы (1920–1939 гг.). Минск : Т-ва па распаўсюджванню паліт. і навук. ведаў БССР, 1962. 32 с. ; Яго ж. Старонкі палымянага жыцця // Польшча. 1963. № 10. С. 141–153 ; Мацко А. М. З гісторыі сумеснай барацьбы працоўных Польшчы і Заходняй Беларусі супраць фашызму (1933–1939 гг.) // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. 1961. № 4. С. 78–92 ; Его же. Борьба трудящихся Польши и Западной Белоруссии против фашизма (1933–1939 гг.). Минск : Изд-во АН БССР, 1963. 206 с. ; Орехво Н. С., Мацко А. Н. Пример служения народу // Коммунист Белоруссии. 1963. № 9. С. 53–58 ; Палуян І. В. Рабочы рух у Заходняй Беларусі ў 1929–1931 гг. // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. 1960. № 1. С. 44–55 ; Яго ж. Рэвалюцыйны рух рабочых лясных промыслаў Заходняй Беларусі ў 1932–1934 гг. // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. 1959. № 2. С. 69–79 ; Яго ж. Сялянскі рух у Заходняй Беларусі ў 1932–1933 гадах // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. 1960. № 1. С. 42–54 ; Палуян У. А. Беларуская сялянска-рабочая Грамада. Минск : Навука і тэхніка, 1967. 224 с. ; Полуян В. А., Полуян И. В. Революционное и национально-освободительное движение в Западной Белоруссии в 1920–1939 гг. Минск : Госиздат, 1962. 222 с.

Начало

Содержание

Страница 35 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

калектыўнай манаграфіі³⁵. Яна была падрыхтавана супрацоўнікамі Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ М. С. Арэхвам, А. М. Мацко, І. П. Хаўратовічам, а таксама выкладчыкамі БДУ Т. В. Прытыцкай і А. В. Царуком. На думку М. С. Арэхвы, гэта была першая навуковая праца па гісторыі КПЗБ, напісаная з марксісцка-ленінскіх пазіцый. На некалькі дзясяткаў гадоў манаграфія стала для айчынных даследчыкаў своеасаблівым арыенцірам, з якім яны суадносілі свае напрацоўкі. Для таго часу даследаванне было актуальным па сваёй навізне і глыбіні і досыць аб'ектыўным ва ўмовах панавання марксісцка-ленінскага дыскурсу.

У наступным у гісторыі КПЗБ вылучаліся новыя сюжэты, якія атрымалі вывучэнне ў кандыдацкіх працах: арганізацыйная структура і ўнутрыпартыйная праца – Р. І. Налівайка³⁶, дзейнасць партыі па мабілізацыі працоўных на барацьбу за дэмакратычныя правы і свабоды, стварэнне адзінага рабочага і народнага фронту супраць фашызму і вайны – У. Ф. Ладысеў, І. Ф. Дзяшко³⁷, па інтэрнацыянальным выхаванні працоўных – Г. Б. Ватковіч, С. У. Кабяк³⁸, па кіраўніцтве МОПРАм –

³⁵ Революционный путь Компартии Западной Белоруссии (1921–1939 гг.) / А. Н. Мацко [и др.] ; под ред. А. Н. Мацко и В. Е. Самутина. Минск : Беларусь, 1966. 403 с.

³⁶ Наливайко Г. И. Организационное строение и внутрипартийная работа Компартии Западной Белоруссии (1923–1938 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.570 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1969. 26 с.

³⁷ Ладысев В. Ф. Деятельность Компартии Западной Белоруссии по организации трудящихся масс на борьбу за демократические права и свободы (1934–1938 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.570 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1971. 24 с. ; Дешко И. Ф. Борьба Компартии Западной Белоруссии за единый рабочий и народный фронт против фашизма и войны (1934–1938 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.571 / АН БССР, Ин-т истории. Минск, 1972. 25 с.

³⁸ Воткович Г. Б. Деятельность Компартии Западной Белоруссии по интернациональному воспитанию трудящихся (1929–1933 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1974. 30 с. ; Кабяк С. В. Деятельность Компартии Западной Белоруссии по интернациональному воспитанию трудящихся (1923–1929 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1976. 27 с.

Начало

Содержание

Страница 36 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Т. А. Гойдзь³⁹. Блізкія па тэматыцы і ідэйна-палітычным характары дысертацыі былі абаронены О. Я. Красіўскім і І. В. Пылыпівым ва Украіне⁴⁰. Традыцыйная для савецкай гістарыяграфіі тэма атэістычнага выхавання, барацьбы з клерыкалізмам, выкрыцця антынароднай сутнасці каталіцызму і ўніяцтва атрымала сваё развіццё ў кандыдацкіх дысертацыях А. П. Курносава, І. А. Фёдарова, М. В. Анцыповіча, М. М. Ганчарова з відавочнай акцэнтацыяй выключнай ролі КПЗБ у правядзенні мерапрыемстваў, накіраваных на абмежаванне, як сцвярджалася, шкоднага і варажага ўплыву рэлігіі і асабліва каталіцызму⁴¹. У такім кантэксце падавалася канфесійная гісторыя Заходняй Беларусі ў манаграфіі Я. Н. Мараш⁴².

Самастойным даследчыцкім кірункам гісторыка-партыйнай навукі стала

³⁹ Гойдзь Т. А. Деятельность КПЗБ по руководству МОПРОм (Международной организацией помощи борцам революции) в Западной Белоруссии в 1923–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1981. 22 с.

⁴⁰ Красивский О. Я. Борьба прогрессивных сил Западной Украины и Западной Белоруссии против сионизма (1921–1939) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Львов. гос. ун-т. Львов, 1986. 21 с. ; Пылыпив И. В. Единство действий КПЗУ И КПЗБ по руководству революционно-освободительной борьбой трудящихся (1923–1938 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Львов. гос. ун-т. Львов, 1986. 19 с.

⁴¹ Курносов А. П. Католическая церковь – идеологический защитник господства помещиков и буржуазии в Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Отд-ние обществ. наук АН БССР. Минск, 1969. 27 с. ; Фёдоров И. О. Униатская политика Ватикана в Западной Белоруссии в довоенные годы (1919–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1985. 23 с. ; Гончаров Н. Н. Борьба трудящихся Западной Белоруссии против религии и церкви (1921–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Вильнюс. гос. ун-т им. В. Капсукаса. Вильнюс, 1987. 22 с. ; Анципович Н. В. Свободомыслие и атеизм в Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.06 / АН БССР, Ин-т философии и права. Минск, 1988. 190 с.

⁴² Мараш Я. Н. Коммунистическая партия Западной Белоруссии в борьбе за атеистическое воспитание трудящихся: материал в помощь лектору / Гродн. обл. орг. о-ва «Знание». Гродно, 1969. 23 с. ; Его же. Политика Ватикана и католической церкви в Западной Белоруссии (1918–1939). Минск : Беларусь, 1983. 96 с.

Начало

Содержание

Страница 37 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

гісторыя камсамола Заходняй Беларусі як “баявога памочніка партыі” дзякуючы кандыдацкім дысертацыям 1970-х гг. А. А. Віхрва і М. А. Бобера⁴³. Разуменне выключнай значнасці друку для разгортвання актыўнай дзейнасці і паспяховай барацьбы за электарат сфарміравала яшчэ адзін напрамак заходнебеларускай праблематыкі – роля друку ў нацыянальна-вызваленчым руху. Аднак у якасці прадмета даследавання выступілі толькі друк КПЗБ і выданні, якія, як правіла, былі праваднікамі палітычнай лініі Камінтэрна (друк Грамады, “Змагання”, ТБШ і інш.). У кандыдацкіх дысертацыях П. І. Зялінскага, С. У. Говіна і М. А. Ракевіча⁴⁴ па праблемах падпольнага камуністычнага і дэмакратычнага друку, абароненых у канцы 1960-х – пачатку 1970-х гг., у значнай ступені адлюстроўвалася гісторыя кампартыі і камсамола, іх роля ў ідэйна-палітычнай барацьбе ў Заходняй Беларусі. Гэтую праблематыку дапаўняла кандыдацкая дысертацыя І. Я. Мараша, прадметам якой стала распаўсюджванне работ У. І. Леніна ў Польшчы і Заходняй Беларусі⁴⁵.

⁴³ Вихрев А. А. Комсомол Западной Белоруссии – боевой помощник Коммунистической партии Западной Белоруссии в руководстве революционной борьбой трудящихся за социальное и национальное освобождение (1921–1928 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / АН БССР, Отд-ние обществ. наук. Минск, 1972. 21 с. ; Бобер М. А. Комсомол Западной Белоруссии – помощник КПЗБ в борьбе за социальное и национальное освобождение трудящихся (1934–1938 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1976. 25 с.

⁴⁴ Зелинский П. И. Роль печати Коммунистической партии Западной Белоруссии в мобилизации трудящихся масс на борьбу за социальное и национальное освобождение в годы мирового экономического кризиса капитализма (1929–1933 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.570 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1969. 19 с. ; Ракевич Н. А. Роль нелегальной коммунистической печати Западной Белоруссии в мобилизации трудящихся масс на борьбу за социальное и национальное освобождение (1921–1929 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.570 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1969. 23 с. ; Говин С. В. Демократическая печать Западной Белоруссии в борьбе за социальное и национальное освобождение трудящихся (1921–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.580 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1972. 21 с.

⁴⁵ Мараш И. Я. Издание и распространение трудов В. И. Ленина в Польше и Западной Белоруссии в межвоенный период (1918–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Минск, 1975. 23 с.

Начало

Содержание

Страница 38 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Праблемы гісторыі КПЗБ і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі на працягу 1960–1980 гг. былі даследаваны ў пяці доктарскіх дысертацыях. Чатыры з іх гісторыка-партыйнага характару (А. М. Мацко, Б. С. Клейн, У. Ф. Ладысеў, П. І. Зялінскі⁴⁶), і толькі адна, абароненая на падставе манаграфіі, напісаная ў аспекце грамадзянскай гісторыі (У. А. Палуян⁴⁷) з безумоўнай перавагай “мабілізуючай і кіруючай ролі КПЗБ”. У выглядзе асобных манаграфій былі апублікаваныя ўсе доктарскія дысертацыі⁴⁸, а таксама многія кандыдацкія даследаванні⁴⁹.

⁴⁶ Мацко А. Н. Деятельность Компартии Польши и Компартии Западной Белоруссии по организации трудящихся масс на борьбу против гнёта буржуазии и помещиков (1918–1938 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.570 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1968. 68 с. ; Клейн Б. С. Политическая деятельность марксистско-ленинской партии по обеспечению самозащиты в условиях подполья (на материалах Компартии Западной Белоруссии. 1920–1938 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.01 / Вильнюс. гос. ун-т. Вильнюс, 1988. 47 с. ; Ладысев В. Ф. Деятельность Компартии Западной Белоруссии по организации трудящихся масс на борьбу за демократию, подведение их к социалистической революции (1926–1938 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.01 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1988. 49 с. ; Зелинский П. И. Политическая работа Коммунистической партии Западной Белоруссии в массах (1923–1938 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.01 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ. Минск, 1989. 50 с.

⁴⁷ Палуян В. А. Революционно-демократическое движение в Западной Белоруссии (1927–1939 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / АН БССР, Ин-т истории. Минск, 1979. 56 с.

⁴⁸ Мацко А. Н. Революционная борьба трудящихся Польши и Западной Белоруссии против гнета буржуазии и помещиков (1918–1939 гг.). Минск : Беларусь, 1972. 335 с. ; Палуян В. А. Революционно-демократическое движение в Западной Белоруссии (1927–1939 гг.). Минск : Наука и техника, 1978. 359 с. ; Клейн Б. С. За дело правое: Борьба КПЗБ с буржуазным террором. Минск : Беларусь, 1986. 175 с. ; Зелинский П. И. Политическая работа Коммунистической партии Западной Белоруссии в массах, 1923–1938. Минск : Университетское, 1986. 136 с. ; Ладысев В. Ф. В борьбе за демократические права и свободы: Из исторического опыта Компартии Западной Белоруссии. 1926–1938 гг. Минск : Беларусь, 1988. 189 с.

⁴⁹ Говін С. В. Друк Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.). Мінск : БДУ, 1974. 95 с. ; Віхраў А. А. Баявы памочнік КПЗБ (1921–1928 гг.). Мінск : Выд-ва БДУ, 1975. 128 с. ; Воткович Г. Б. КПЗБ

Начало

Содержание

Страница 39 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Дзейнасць КПЗБ і рэвалюцыйны рух на Віленшчыне вывучаліся літоўскімі гісторыкамі, у прыватнасці Ю. І. Марцінкявічусам і К. К. Манкявічусам⁵⁰, але ў працах літоўскіх савецкіх даследчыкаў гісторыя Вільні і Віленскага краю 1921–1939 гг. атрымлівала афарбоўку як частка літоўскай, а не беларускай гісторыі, што грунтавалася на валонтарысцкіх рапэннях пытання прыналежнасці Вільні і Віленскага краю: у кастрычніку 1939 г. бальшавікі перадалі гэтыя тэрыторыі Літве. Літоўскія гісторыкі безапеляцыйна сцвярджалі літоўскую нацыянальна-дзяржаўную прыналежнасць Вільні і Віленскага краю, называючы іх “карэннай літоўскай тэрыторыяй”⁵¹. Ю. І. Марцінкявічус на падставе гістарычных фактаў, у асноўным звязаных з беларускім нацыянальным рухам, у сваім жаданні замацаваць правы на Віленшчыну амбіцыйна сцвярджаў, што “рэвалюцыйны і вызваленчы рух працоўных Віленскага краю... важны этап на шляху да... аб’яднання ўсіх літоўскіх зямель у адзінай сям’і савецкіх народаў”⁵².

в борьбе за интернациональное единство трудящихся (1929–1933 гг.). Минск : БГУ, 1975. 128 с. ; Ладыеў У. Ф. КПЗБ – арганізатар барацьбы працоўных за дэмакратычныя правы і свабоды (1934–1938). Мінск : БДУ, 1976. 168 с. ; Яго ж. Шлях да свабоды: 3 гісторыі рэвалюцыйна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі ў 1919–1939 гг. Мінск : Польша, 1978. 133 с. ; Зелінскі П. І., Ракевіч Н. А. Печать КПЗБ в борьбе за свободу. Минск : БГУ, 1977. 144 с. ; Кобяк С. В. Под знаменем пролетарской солидарности: Компартия Западной Белоруссии в борьбе за сплочение трудящихся (1923–1929 гг.). Минск : Беларусь, 1979. 142 с. ; Мараш И. Я. Ленинские идеи – в массы трудящихся: Издание и распространение трудов В. И. Ленина в Польше и Западной Белорусии в 1918–1939 гг. Минск : Беларусь, 1980. 76 с.

⁵⁰ Марцінкявічус Ю. І. Рэволюцыйная і нацыянальна-освободзіцельная барацьба ў Вільнюскай краіне ў 1920–1928 гг. : аўтарэф. дыс. ... канд. іст. навук : 07.00.02 / Вільнюс. гос. ун-т. Вільнюс, 1973. 31 с. ; Манкявічус К. К. Дзейнасць КП Западнай Беларусі па кіраванні рэвалюцыйнай барацьбай працоўных Вільнюскай краіны ў 1926–1938 гг. : аўтарэф. дыс. ... канд. іст. навук : 07.00.01 / Вільнюс. гос. ун-т. Вільнюс, 1979. 28 с.

⁵¹ Каросас І. П. Дзейнасць Літоўскага Бюро ЦК КПЗБ // В авангарде рэвалюцыйнай барацьбы : матэрыялы навуч.-теарет. конф., посвящ. 50-літцю адукацыі КПЗБ і КСМЗБ, 29 лістапада. 1973 г. Мінск : Беларусь, 1974. С. 112.

⁵² Марцінкявічус Ю. І. Рэволюцыйная і нацыянальна-освободзіцельная барацьба ў Вільнюскай краіне ў 1920–1928 гг. С. 28.

Начало

Содержание

Страница 40 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У 1950–1980-я гг. гісторыкі актыўна стваралі іканічныя вобразы дзеячаў рэвалюцыйнага руху Заходняй Беларусі – “палымяных рэвалюцыянераў”, “змагароў за шчасце народнае”. Паступова сфарміравалася іерархія такіх герояў, на вяршыні якой па колькасці публікацый знаходзілася В. З. Харужая. Яна атрымала шмат увагі навукоўцаў-гісторыкаў і публіцыстаў, асабліва пасля прысваення ёй у 1960 г. звання Героя Савецкага Саюза. Акрамя згаданых вышэй зборнікаў, ёй прысвячалася велізарная колькасць іншых публікацый⁵³, а ў 1975 г. С. У. Талашіна абараніла прысвечаную В. З. Харужай кандыдацкую дысертацыю⁵⁴. Колькасць работ (новых кніг, артыкулаў або іх перавыданняў) асабліва павялічвалася ў юбілейныя гады.

⁵³ Славная дочь белорусского народа : письма, ст. В. З. Хоружей и воспоминания о ней. 2-е изд., доп. Минск : Госиздат БССР, 1962. 328 с. ; Булацкий Г. В., Талашина С. В. Вера Хоружая – революционер, публицист. Минск : БГУ, 1973. 96 с. ; Жизнь, отданная борьбе : сб. воспоминаний о В. Хоружей. Минск : Беларусь, 1975. 175 с. ; Жизнь, отданная борьбе : сб. воспоминаний о В. Хоружей / сост.: Н. А. Селедневская, А. И. Селедневский, А. П. Ярохин. 2-е изд., испр. и доп. Минск : Беларусь, 1983. 222 с. ; Новиков И. Вера Хоружая. Изд. 2-е, перераб. М. : Политиздат, 1973. 159 с. ; Хоружая В. Письма на волю. М. : Молодая гвардия, 1962. 351 с. ; Ее же. Статьи и письма о комсомоле. Минск : Нар. асвета, 1970. 166 с. ; Ее же. Статьи и письма о комсомоле. Изд. 2-е, перераб. Минск : Нар. асвета, 1975. 160 с.

⁵⁴ Талашина С. В. Вера Хоружая – революционер-публицист : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.10 / Белорус. гос. ун-т. Минск, 1975. 27 с.

Начало

Содержание

Страница 41 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Гэта датычыцца С. В. Прытыцкага⁵⁵, Б. А. Тарашкевіча⁵⁶, М. М. Дворнікава⁵⁷ і некаторых іншых дзеячаў, розным аспектам рэвалюцыйнай дзейнасці якіх у Заходняй Беларусі таксама надавалася шмат увагі для прапаганды і папулярызацыі іх гераізму, вернасці і самаадданасці справе камуністычнай партыі.

У цэлым у другой палове 1950-х – 1980-я гг. была праведзена значная навуковая праца па вывучэнні гісторыі Заходняй Беларусі, па якой было падрыхтавана і абаронена 28 кандыдацкіх і 5 доктарскіх дысертацый. Усе яны былі накіраваны на вывучэнне грамадска-палітычных ці канфесійных праблем, і ні адна прадметна не прысвячалася сацыяльна-эканамічнаму становішчу Заходняй Беларусі, акрамя дысертацыі на атрыманне ступені кандыдата эканамічных навук С. І. Наркевіч. Гістарычныя працы прадстаўлялі сабой асэнсаванне падзей гісторыі на падставе марксісцкіх патрабаванняў партыйнасці і класавага падыходу. Агучванне партыйных лозунгаў, заклікаў, пастановаў, якія адпавядалі лініі УКП(б)

⁵⁵ Жизнь, отданная народу : ст. и речи С. О. Прытыцкого, док. и воспоминания о нем. Минск : Беларусь, 1978. 270 с. ; Белугин А. Плоть от плоти своего народа: к 75-летию со дня рождения С. О. Прытыцкого // Коммунист Белоруссии. 1988. № 1. С. 63–67 ; Мисаревич Е., Плешевеня А. Право на бессмертие // Полит. собеседник. 1989. № 9. С. 20–23 ; Плешавеня А. М. Жыццё – подзвіг // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1971. № 4. С. 38–47 ; Якутов В. Д. Сергей Прытыцкий: Страницы биографии. Минск : Беларусь, 1991. 173 с.

⁵⁶ Бергман А. За турэмнымі кратамі // Польшыя. 1969. № 10. С. 171–175 ; Клейн Б. Время выбора // Нёман. 1984. № 9. С. 140–147 ; Яе ж. Старонкі палымянага жыцця // Польшыя. 1963. № 10. С. 141–153 ; Яе ж. Сын Грамады: да 90-годдзя з дня нараджэння Б. Тарашкевіча // ЛіМ. 1982. 29 студз. С. 14 ; Ліс А. Браніслаў Тарашкевіч. Мінск : Навука і тэхніка, 1966. 167 с. ; Яго ж. Старонкі слаўнай біяграфіі // Польшыя. 1962. № 2. С. 152–158 ; Майхровіч С. Народны трыбун // Беларусь. 1966. № 12. С. 28 ; Орехво Н. Три встречи // Нёман. 1982. № 2. С. 162–165 ; Юрчанка Г. Кіраўнік стотысячнай грамады // ЛіМ. 1966. 7 кастр.

⁵⁷ Драбінскі Я. Такія застаюцца жыць // Беларусь. 1965. № 9. С. 24 ; Его же. Еще о Николае Дворникове // Нёман. 1966. № 8. С. 156–158 ; Его же. Он хату покинул – пошел воевать... // Нёман. 1966. № 5. С. 154–164 ; № 6. С. 168–177 ; Его же. От Гомеля до Эстремадуры. Минск : Беларусь, 1971. 192 с.

Начало

Содержание

Страница 42 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

і Камінтэрна і не супярэчлі партыйна-дзяржаўным устаноўкам 1950–1980 гг., не магло забяспечыць паўнавартаснага навуковага асэнсавання пытанняў гісторыі Заходняй Беларусі і нацыянальна-вызваленчага руху. Асноўная ўвага абароненых дысертацый і навуковых публікацый была накіравана на гісторыю КПЗБ. Пры тым што Кампартыя Заходняй Беларусі атрымала авангардную ролю ў “барацьбе за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне”, многія бакі гісторыі дзейнасці КПЗБ апынуліся па ідэалагічных і палітычных прычынах па-за ўвагай гісторыкаў, не атрымалі дастатковага аб’ектыўнага асвятлення. Гэта тычылася ў першую чаргу стварэння і роспуску КПЗБ, у тым ліку рэпрэсій у дачыненні да членаў КПЗБ, яе адносін з КП(б)Б, КПЗУ, Кампартыяй Літвы, КПП, Камінтэрнам, беларускімі, польскімі, яўрэйскімі партыямі і арганізацыямі; удзелу ў партызанскай, дыверсійна-разведвальнай дзейнасці, арганізацыі і фінансавання падпольнай працы, рэальнага ўдзелу ў рабочых і сялянскіх выступленнях, колькаснага складу партыі, фракцыйнай барацьбе і “сэцэсіі”. Да гонару айчынных гісторыкаў варта адзначыць, што яны разам з вядомымі прычынамі слабасці нацыянальна-вызваленчага руху назвалі і неапраўданыя рэпрэсіі ў дачыненні да яго кіраўнікоў.

Айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1950–1980-х гг. была падпарадкавана савецкай дзяржаўна-партыйнай ідэалогіі. Пры гэтым вялікай увагі заслугоўваюць даследаванні У. А. Палуяна, І. В. Палуяна, А. М. Мацко, П. І. Зялінскага, У. Ф. Ладысева, Б. С. Клейна і іншых навукоўцаў, якія выхоўвалі ў беларускага чытача пачуццё гонару і павагі да гераічнага мінулага свайго народа, які змагаўся за незалежнасць, нягледзячы на тэрор, ціск з захаду і ўсходу, цяжкасці ідэалагічнага, палітычнага характару, змагаўся за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне, за ўз’яднанне ў складзе адзінай дзяржавы.

Якасна новы перыяд развіцця айчыннай заходнебеларускай гістарыяграфіі пачаўся пасля распаду СССР і ўстанаўлення незалежнасці Рэспублікі Беларусь, калі гістарычная навука здолела ажыццявіць якаснае ўдасканаленне арганізацыйна-метадалагічных аспектаў вывучэння гісторыі Заходняй Беларусі, забяспечыўшы

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 43 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

перш за ўсё яе трывалы крыніцазнаўчы падмурак⁵⁸. Як і ў папярэдні перыяд, найноўшая гістарыяграфія Заходняй Беларусі развівалася ў асноўным у выніку падрыхтоўкі і абароны кандыдацкіх дысертацый, першыя з якіх былі абаронены ў сярэдзіне 1990-х (А. А. Румак, А. М. Вабішчэвіч) і ў канцы 1990-х (В. В. Даніловіч і М. Б. Сямёнчык)⁵⁹. Названыя даследаванні адлюстроўвалі змены суадносін асобных тэматычных накірункаў гісторыі Заходняй Беларусі, звязаныя з тым, што гісторыка-партыйная тэматыка з КПЗБ у цэнтры саступіла месца іншым, маладаследаваным праблемам, гісторыя КПЗБ у 1990–2000-я гг. на манаграфічным узроўні не вывучалася.

Важнае значэнне мелі даследаванні В. М. Гліны, М. М. Мязгі, А. М. Кротава, І. І. Трацяка, Н. А. Глушакавай⁶⁰, якія непасрэдна тычацца заходнебеларускай

⁵⁸ Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гады)... С. 155–168.

⁵⁹ Румак А. А. Профсоюзы трудящихся Западной Белоруссии в революционно-демократическом движении, 1926–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Беларус. гос. ун-т. Минск, 1994. 22 с. ; Вабішчэвіч А. М. Нацыянальная школа ў Заходняй Беларусі: стан, праблемы захавання (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 1996. 19 с. ; Даніловіч В. В. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” ў Заходняй Беларусі (1927–1930 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. пед. ун-т. Мінск, 2000. 21 с. ; Сямёнчык М. Б. Рабочы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2000. 16 с.

⁶⁰ Гліна В. М. Сутнасць і асаблівасці нацыянальнага адраджэння ў Заходняй Беларусі (1920–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. філас. навук : 09.00.03 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 1996. 17 с. ; Мезга Н. Н. Политика Рапалло и польско-советские отношения в 1922–1926 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Беларус. гос. ун-т. Минск, 1996. 19 с. ; Кротаў А. М. Вобраз Польшчы і палякаў у беларускім перыядычным друку 1920–1929 гадоў : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.03 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 1997. 21 с. ; Глушакова Н. А. Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў: станаўленне і палітычная дзейнасць (1918–1924 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 1999. 22 с. ; Трацяк І. І. Культурна-асветніцкая дзейнасць беларускіх каталіцкіх святароў (пачатак XX ст. – 1939 г.) : аўтарэф. дыс. ... канд. культуралогіі : 24.00.12 / Гродз. дзярж. ун-т. Гродна, 2000. 20 с.

Начало

Содержание

Страница 44 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

проблематыкі, раскрываюць вызначальныя па сваім уплыве на падзеі жыцця Заходняй Беларусі дыпламатычныя аспекты агульнаеўрапейскай гісторыі, у тым ліку дзейнасць БНР і беларускіх ээраў, гістарыясофскія і псіхагістарычныя, звязаныя з асэнсаваннем ментальных асаблівасцей беларусаў і палякаў, успрыняцця палякаў і Польшчы беларусамі, культурна-асветніцкую дзейнасць беларускіх каталіцкіх святароў. Важкімі ў метадалагічным сэнсе з'яўляюцца даследаванні Р. Р. Лазько, у якіх аргументавана даказана абумоўленасць беларускага нацыянальнага руху палітыка-дыпламатычнымі прыярытэтамі Польшчы і СССР⁶¹.

Арганізацыйна-метадалагічнае ўдасканаленне вывучэння гісторыі Заходняй Беларусі асабліва ярка праявілася ў 2000-я гг. праз абарону дысертацый, апублікаванне манаграфій, артыкулаў, матэрыялаў канферэнцый. Відавочным сведчаннем гэтага з'яўляюцца навуковыя здабыткі А. М. Вабішчэвіча і В. І. Крывуця ў выглядзе навуковых артыкулаў, манаграфій і абароненых імі доктарскіх дысертацый па тэматыцы Заходняй Беларусі⁶². Гістарыяграфічныя аспекты рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі атрымалі асэнсаванне ў кандыдацкай дысертацыі А. А. Савіча⁶³, прадметам манаграфічных даследаванняў С. С. Лісоўскага, А. М. Загідуліна, В. Э. Рабышкі, В. Р. Швайко, А. Т. Цымбала сталі праблемы нацыянальнага, этнаканфесійнага і этнакультурнага жыцця ў

⁶¹ Лазько Р. Р., Кротаў А. М., Мязга М. М. Беларусь у еўрапейскай палітыцы. 1918–1925 гг. : нарысы. Гомель : ГДУ, 2003. 126 с. ; Лазько Р. Р. Еўрапейская палітыка Польшчы (1932–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... д-ра гіст. навук : 07.00.03 ; 07.00.15 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 2001. 38 с. ; Яго ж. Перад патопам (Еўрапейская палітыка Польшчы. 1932–1939 гг.). Мінск : БДУ, 2000. 354 с.

⁶² Вабішчэвіч А. М. Нацыянальна-культурнае жыццё ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... д-ра гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 2010. 52 с. ; Крывуць В. И. Молодежная политика польских властей в Западной Беларуси (1921–1939 гг.) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т історыі. Мінск, 2020. 47 с.

⁶³ Савіч А. А. Рэвалюцыйны нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.: гістарыяграфія праблемы : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.09 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2002. 23 с.

Начало

Содержание

Страница 45 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Заходняй Беларусі⁶⁴, А. М. Свірыд і Т. В. Лісоўская працягнулі даследаванне канфесійнай праблематык⁶⁵. Гісторыю палітычных партый і арганізацый на тэрыторыі Заходняй Беларусі (БХД, ВІГіК, Бунд, маладзёжныя арганізацыі, польскія і яўрэйскія партыі, беларускія паланафільскія арганізацыі) даследавалі Э. М. Мазько, В. І. Крывуць, А. В. Машчук, А. К. Гецэвіч, П. Т. Сцяцкевіч, К. С. Разуванова, В. Л. Шчука, А. А. Горны⁶⁶. Здабыткам айчынай гістарыяграфіі

⁶⁴ Лісовський С. С. Національна політика Польщі в Західній Білорусі (1921–1926 рр.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 19 с. ; Загідулін А. М. Нацыянальная і канфесіянальная палітыка польскіх улад у адносінах да беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2005. 20 с. ; Рабышка В. Э. Этнапалітычныя працэсы ў Заходняй Беларусі ў 1919–1939 гадах : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. Мінск, 2004. 22 с. ; Швайко В. Г. Деятельность русских организаций в Польше по сохранению русской культуры в 1921–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 24.00.01 / Гродн. гос. ун-т им. Я. Купалы. Гродно, 2005. 22 с. ; Цымбал А. Г. Палітыка польскіх улад у адносінах да праваслаўнай царквы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. Мінск, 2009. 24 с.

⁶⁵ Свирид А. Н. Униатская церковь в Западной Беларуси (1921–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Беларус. гос. ун-т. Минск, 2003. 19 с. ; Лисовская Т. В. Неопротестантизм в Западной Беларуси в 1921–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2009. 28 с.

⁶⁶ Мазько Э. А. Уплыў Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі на фарміраванне культурнай сітуацыі ў Заходняй Беларусі ў 20–30 гады ХХ стагоддзя : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.03 / Гродз. дзярж. ун-т імя Я. Купалы. Гродна, 2003. 21 с. ; Крывуць В. І. Молодежные организации на территории Западной Беларуси (1929–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Беларус. гос. ун-т. Минск, 2005. 21 с. ; Гецевич А. К. Деятельность польских политических партий и организаций в Западной Беларуси (1918–1926 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Беларус. гос. ун-т. Минск, 2007. 21 с. ; Мощук А. В. Деятельность Бунда на территории Западной Беларуси в 1921–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2008. 22 с. ; Стецкевич П. Т. Деятельность еврейских политических партий и организаций на территории Западной Беларуси (1918–1926 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2008. 23 с. ; Разуванова К. С. Дзейнасць

Начало

Содержание

Страница 46 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

сталі даследаванні парламенцкага прадстаўніцтва беларускага народа ў міжваеннай Польшчы (А. В. Пашкевіч), краязнаўчага руху (І. У. Цітовіч), мясцовых органаў дзяржаўнага кіравання і самакіравання ў Заходняй Беларусі (А. І. Борка), дзейнасці дабрачынных арганізацый (А. І. Пашковіч)⁶⁷. У кандыдацкіх дысертацыях С. М. Грэся і В. П. Гарматнага атрымала даследаванне гісторыя аграрных пераўтварэнняў, прадметам навуковай распрацоўкі Г. С. Вайцешчык сталі заходнебеларускія мястэчкі, А. Л. Радзюка – заходнебеларускія кааператывы, В. М. Мярчук – міграцыйныя працэсы, У. А. Ганскага – рэкрэацыя і турызм, а Л. В. Лаўрэнкі – прамысловасць, рамесніцтва і гандаль у Заходняй Беларусі⁶⁸. Шырокая тэматычная палітра дысертацыйных даследаванняў

Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Ін-т гісторыі НАН Беларусі. Мінск, 2011. 24 с. ; Шука О. Л. Общественно-политическая деятельность еврейских партий и организаций в Западной Беларуси (1926–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02. Мінск, 2015. 25 с. ; Горны А. С. Беларускія паланафільскія арганізацыі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Заходняй Беларусі (1921–1939) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2016. 24 с.

⁶⁷ Пашкевіч А. В. Парламенцкія формы змагання за нацыянальныя і сацыяльныя правы беларускага народа ў міжваеннай Польшчы (1921–1939) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. Мінск, 2006. 21 с. ; Цітовіч І. У. Краязнаўчы рух на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Рэсп. ін-т выш. шк., Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 2006. 21 с. ; Борка А. І. Мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Гродна, 2007. 19 с. ; Пашковіч А. І. Дзейнасць дабрачынных арганізацый на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2007. 22 с.

⁶⁸ Грэсь С. М. Аграрныя пераўтварэнні ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. : дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2007. 119 с. ; Вайцешчык Г. С. Мястэчкі Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : сацыяльна-эканамічнае і культурнае развіццё : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя М. Танка. Мінск, 2013. 23 с. ; Радзюк А. Л. Беларускія кааператывы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук :

Начало

Содержание

Страница 47 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

адлюстроўвае гісторыю Заходняй Беларусі на падставе антрапалагічнага падыходу з рознабаковым асэнсаваннем індывідуальных, ідэйна-рэлігійных, псіхаэмацыянальных аспектаў.

Усяго ў 1990–2000-я гг. былі падрыхтаваны дзве доктарскія і 36 кандыдацкіх дысертацый па гісторыі Заходняй Беларусі. Да гэтага трэба дадаць іншыя кандыдацкія дысертацыі, найперш А. М. Чарнякевіча, В. М. Цынкевіча і В. М. Кузьміч, якія раскрываюць разнастайныя аспекты беларуска-польскіх адносін, у тым ліку ваенна-палітычныя і палітыка-дыпламатычныя, арганізацыйна-фінансавыя бакі арганізацыі і падтрымкі камуністычнага руху⁶⁹.

Паступова бягучы перыяд развіцця заходнебеларускай гістарыяграфіі пачаў атрымліваць больш паўнаважнае афармленне з выхадам манаграфій І. В. Палуяна, Я. А. Місарэвіча і М. Д. Каралёва⁷⁰. У 2000-я гг. апублікаваны навуковыя манаграфіі Т. А. Лугачовай, У. Конана, А. М. Вабішчэвіча,

07.00.02. Мінск, 2014. 20 с. ; Мярчук В. М. Эміграцыя насельніцтва з Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск, 2016. 23 с. ; Гарматны В. П. Правядзенне камасацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 2016. 27 с. ; Ганский В. А. Развитие туризма в Западной Беларуси (1921–1939 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / МГУ им. А. А. Кулешова. Минск, 2020. 24 с. Лаўрэнка Л. В. Прамысловасць, рамесніцтва і гандаль на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / Ін-т гісторыі НАНБ. Мінск, 2021. 25 с.

⁶⁹ Чарнякевич А. Н. Политика Польши на оккупированной территории Беларуси в период польско-советской войны (февраль 1919 – март 1921 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка. Минск, 2001. 20 с. ; Цынкевіч В. М. Палітычныя ўзаемадачынненні паміж БССР і Польскай Рэспублікай у 1921–1929 гг. : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.15 / Беларус. дзярж. ун-т. Мінск, 2004. 20 с. ; Кузьміч В. Н. Белорусский участок советско-польской границы: становление и функционирование в 1921–1939 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Ин-т истории НАН РБ. Минск, 2011. 24 с.

⁷⁰ Полуян И. В. Западная Белоруссия в период экономического кризиса 1929–1933 гг. Минск : Наука і тэхніка, 1991. 205 с. ; Місарэвіч Я. А., Каралёў М. Д. І. С. Дварчанін : гіст.-біягр. нарыс. Гродна : Абл. аддз-не Беларус. фонду культуры, 1995. 303 с.

Начало

Содержание

Страница 48 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

В. В. Даніловіча, В. І. Крывуця, А. К. Гецэвіча, А. М. Загідуліна, П. Т. Сцяцкевіча, А. І. Борка, У. В. Ляхоўскага, С. М. Грэся, А. А. Савіча, А. М. Свірыда, К. С. Разуванавай⁷¹. Здабыткі навуковага асэнсавання гісторыі Заходняй Беларусі

⁷¹ Лугачёва Т. А. Международная организация помощи революционерам (МОПР) в Западной Беларуси (1923–1939 гг.). Гродно : ГрГУ, 2001. 114 с. ; Конан У. Ксёндз Адам Станкевіч і каталіцкае адраджэнне ў Беларусі. Мінск : Про Хрысто, 2003. 128 с. ; Токць С. М. Беларуская вёска на мяжы эпох: Змены этнічнай самасвядомасці сялянства ва ўмовах распаду традыцыйнага аграрнага грамадства (па матэрыялах Гарадзеншчыны XIX – першай трэці XX ст.). Гродна : ГрДУ, 2003. 191 с. ; Яго ж. Беларуская вёска ў эпоху зменаў: Другая палова XIX – першая траціна XX ст. Мінск : Тэхналогія, 2007. 308 с. ; Вабішчэвіч А. М. Асвета ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : манаграфія. Брэст : БрДУ, 2004. 116 с. ; Яго ж. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : манаграфія. Брэст : БрДУ, 2008. 319 с. ; Даніловіч В. В. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” ў Заходняй Беларусі (1927–1930 гг.). Мінск : Беларус. навука, 2007. 159 с. ; Кривуть В. И. Молодежные организации на территории Западной Беларуси (1929–1939 гг.). Минск : Беларус. наука, 2008. 164 с. ; Его же. Молодежная политика польских властей на территории Западной Беларуси (1926–1939 гг.) / науч. ред. А. А. Коваленя ; Нац. акад. наук Беларусі, Ин-т истории. Минск : Беларус. навука, 2009. 252 с. ; Яго ж. Пад шыльдай “дзяржаўнага выхавання”: рэалізацыя ўрадавых выхаваўчых канцэпцый на тэрыторыі Заходняй Беларусі (1926–1939) : манаграфія. Баранавічы : РВА БарДУ, 2010. 195 с. ; Мицкович Н. С. Между истиной и выдумкой. Коммунистическое подполье Жабинковщины в 20–30-е годы XX ст. Брест : Альтернатива, 2007. 100 с. ; Цуба М. В. В. З. Корж: невядомыя і малавядомыя старонкі жыцця. Пінск : ТДА “ПРА “Паляшук”, 2009. 88 с. ; Гецевич А. К. Деятельность польских политических партий и организаций в Западной Беларуси (1918–1926) : монография / М-во образования Респ. Беларусь, Гродн. гос. ун-т. им. Янки Купалы. Гродно : ГрГУ, 2010. 139 с. ; Загідулін А. М. Беларускае пытанне ў польскай нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : манаграфія / М-ва адукацыі Респ. Беларусь, Гродз. дзярж. ун-т імя Янкі Купалы. Гродна : ГрДУ, 2010. 183 с. ; Стецкевич П. Т. Деятельность еврейских политических партий и организаций на территории Западной Беларуси (1918–1926 гг.) : монография / М-во образования Респ. Беларусь, Гродн. гос. аграр. ун-т. Гродно : ГрГАУ, 2010. 198 с. ; Борка А. І. Мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : манаграфія. Гродна : ГрДУ, 2011. 139 с. ; Грэсь С. М. Аграрныя пераўтварэнні ў Заходняй Беларусі 1921–1939 гг. : манаграфія / М-ва аховы здароўя Рэсп. Беларусь, Гродз. дзярж. мед. ун-т. Гродна : ГрДМУ, 2012. 202 с. ; Ляхоўскі У. Ад гоманаўцаў да гайсакоў. Чыннасць беларускіх маладзёвых арганізацый у 2-й

Начало

Содержание

Страница 49 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

былі акумуляваны і на старонках абагульняльных прац па гісторыі Беларусі⁷².

Значнай была ў 2000-я гг. арганізацыйна-метадалагічная і навукова-выдавецкая роля Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў і Інстытута гісторыі НАН Беларусі ў стварэнні спрыяльных умоў для развіцця і паглыблення заходнебеларускай гістарыяграфіі, падрыхтоўцы і выданні фундаментальных выданняў па гісторыі Заходняй Беларусі ў выглядзе абагульняльных прац⁷³ і зборнікаў дакументаў і матэрыялаў⁷⁴, ажыццяўленні рэгіяналізацыі ў даследаванні

палове XIX – першай трэці XX ст. Беласток : Беларус. гіст. т-ва ; Вільня : Ін-т беларусістыкі, 2012. 484 с. ; Савіч А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі. . . ; Свирид А. Н. Униатская церковь в Западной Беларуси (1921–1939 гг.) : монография / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина. Брест : БрГУ, 2012. 218 с. ; Яго ж. Айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гадоў : манаграфія / навук. рэд. А. А. Каваленя ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2019. 300 с. ; Разуванова К. С. Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.) / навук. рэд. В. В. Даніловіч ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск : Беларус. навука, 2013. 245 с.

⁷² Гісторыя Беларусі : курс лекцый. У 2 ч. Ч. 2. XIX–XX стст. / П. І. Брыгадзін [і інш.]. Мінск : РІВШ БДУ, 2002. 656 с. ; Гісторыя Беларусі. У 6 т. Т. 5. Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. ; рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : Экаперспектыва, 2006. 613 с. ; История имперских отношений: беларусы и русские. 1772–1991 гг. / сост. и ред. А. Е. Тарас. Смоленск : Книж. клуб «Посох», 2008. 608 с. ; Круталевіч В. А., Юхо І. А. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі (1917–1945 гг.). Мінск : Беларус. навука, 1998. 238 с. ; Ладысеў У. Ф., Брыгадзін П. І. Паміж Усходам і Захадам: станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917–1939). Мінск : БДУ, 2003. 307 с. ; Шыбека З. Нарыс гісторыі Беларусі (1795–2002). Мінск : Энцыклапедыкс, 2003. 490 с.

⁷³ Беларусь: Народ. Государство. Время / Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т истории ; редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. Минск, 2009. 879 с. ; Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 2 / М. У. Смяховіч [і інш.] ; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.] ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. Мінск : Беларус. навука, 2012. 654 с. ; Рижский мир в судьбе белорусского народа, 1921–1953 гг. : в 2 кн. / А. А. Коваленя [и др.] ; редкол.: А. А. Коваленя (пред.) [и др.] ; Нац. акад. наук Беларусі, Ін-т истории. Минск : Беларус. навука, 2014.

⁷⁴ “Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі. . .”. Верасень 1939 г. – 1956 г. : дак. і матэрыялы : у 2 кн. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. Мінск : Беларус. навука, 2009. Кн. 1 : Верасень

Начало

Содержание

Страница 50 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

гісторыі Заходняй Беларусі, якое было адзначана выхадам зборнікаў па гісторыі рэгіёнаў Заходняй Беларусі, у тым ліку міжваеннага часу⁷⁵.

Перспектывы далейшага развіцця і ўдасканалення гістарыяграфіі Заходняй Беларусі бачацца ў актыўным выкарыстанні перадавых навукова-метадалагічных напрацовак, накіраваных на выяўленне гісторыка-антрапалагічных акалічнасцей мінулага. Багатая і разнастайная крыніцавая база дае падставы для паглыблення і пашырэння прадмета заходнебеларускай гісторыі за кошт выкарыстання новых накірункаў гістарычнай рэканструкцыі і інтэрпрэтацыі, у тым ліку з пункту гледжання мікрагісторыі, псіхагісторыі, гендарнай, лакальнай, штодзённай і вуснай гісторыі.

Такім чынам, айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі актывізавалася ў выніку трансфармацый грамадска-палітычнага жыцця ў пачатку 1990-х гг. Незалежнасць Рэспублікі Беларусь стала вызначальнай падзеяй, якая ажывіла нацыянальную гістарыяграфію, адкрываючы доступ да дакументаў сакрэтнага захоўвання, лібералізавала архіўнае справаводства, стымулявала пераасэнсаванне і ўдакладненне гісторыі Заходняй Беларусі, заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху, рэабілітацыю і вяртанне ў яе нацыянальных

1939 г. – 1941 г. 340 с. ; Кн. 2 : Ліпень 1944 г. – 1956 г. 301 с. ; Польша – Беларусь (1921–1953) : сб. док. и материалов / сост.: А. Н. Вабищевич [и др.]. Минск : Беларус. навука, 2012. 423 с.

⁷⁵ Карэліччына: людзі, падзеі, час : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад.: А. А. Скеп'ян [і інш.] ; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]. Мінск : Беларус. навука, 2012. 486 с. ; Гісторыя Пінска. Ад старажытнасці да сучаснасці: да 915-й гадавіны з першага летапіснага ўпамінання / А. М. Літвін [і інш.]. Мінск : Выш. шк., 2012. 711 с. ; Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Бяроза і Бярозаўскі рэгіён : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад.: А. А. Скеп'ян, А. Б. Доўнар ; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]. Мінск : Беларус. навука, 2014. 403 с. ; Гісторыя Навагрудка – з глыбінь вякоў да нашых дзён / рэдкал.: М. П. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : Белстан, 2014. 592 с. ; Беларусь праз прызму рэгіянальнай гісторыі: Ашмяны і Ашмянскі рэгіён : зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі ; уклад.: А. А. Скеп'ян, А. Б. Доўнар ; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]. Мінск : Беларус. навука, 2015. 497 с.

Начало

Содержание

Страница 51 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

дзеячаў. Даследаванні бягучага перыяду карэнным чынам змянілі навуковае бачанне сацыяльна-эканамічных і дзяржаўна-прававых працэсаў, якія былі прычынай незадаволенасці заходнебеларускага насельніцтва польскай палітыкай і нарадзілі беларускі нацыянальна-вызваленчы рух.

Заходнебеларуская праблематыка атрымала значную ўвагу польскіх аўтараў, якія ў асноўным імкнуцца прэзентаваць Заходнюю Беларусь і яе гісторыю як частку Польшчы і польскай гісторыі. Не адмаўляючы ў цэлым найбольш відавочныя праявы абмежавальнай асіміляцыйна-паланізатарскай палітыкі ў дачыненні да беларускага насельніцтва, недасканаласць эканамічнай палітыкі польскага ўрада, польскія гісторыкі на падставе параўнання рэалій міжваеннай Польшчы і БССР падкрэсліваюць перавагі польскай дзяржавы, а беларускі нацыянальна-вызваленчы рух абумоўліваюць бальшавіцка-камінтэрнаўскім уплывам⁷⁶.

⁷⁶ Бергман А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча. Гістарычны жыццяпіс. Мінск : Маст. літ., 1996. 192 с. ; Bergman A. Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej. Warszawa : PWN, 1984. 287 s. ; Cichoracki P. Droga ku anatemie: Waclaw Kostek-Biernacki (1884–1957). Warszawa : IPN, 2009. 495 s. ; Idem. Stołpce – Łowcza – Leśna 1924: II Rzeczpospolita wobec najważniejszych incydentów zbrojnych w województwach północno-wschodnich. Łomianki : LTW, 2012. 337 s. ; Idem. Województwo poleskie, 1921–1939: z dziejów politycznych. Łomianki : LTW, 2014. 477 s. ; Eberhardt P. Przemiany narodowościowe na Białorusi. Warszawa : Wydaw. naukowe PWN, 1994. 182 s. ; Gomółka K. Między Polską a Rosją. Białoruś w koncepcjach polskich ugrupowań politycznych 1918–1922. Warszawa : Gryf, 1994. 264 s. ; Łatyszczek O. Białoruskie formacje wojskowe, 1917–1923 / Białorus. T-wo Hist. Białystok, 1995. 273 s. ; Мілеўскі Я. Е. Заходняя Беларусь: да пытання тэрыторыі і насельніцтва // Беларус. гіст. часоп. 1998. № 3. С. 40–42 ; Mironowicz E. Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego. Białystok : Wydaw. Uniw. „Trans Humana”, 2007. 293 s. ; Śleszyński W. Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Warszawa : RYTM, 2007. 400 s. ; Idem. Województwo poleskie. Kraków : Avalon, 2014. 335 s.

Начало

Содержание

Страница 52 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 3. Рыжскі мір і Беларусь

Лёс Беларусі вызначыўся ў выніку польска-савецкай вайны, якая пачалася вясной 1919 г. праз імкненне адноўленай Польшчы пашырыць сваю тэрыторыю за кошт беларускіх, літоўскіх і ўкраінскіх тэрыторый. Паступова прасоўваючыся на ўсход, польскія войскі бралі пад свой кантроль беларускія землі, у красавіку 1919 г. узялі Вільню, а ў жніўні Мінск, урэшце выйшлі на раку Бярэзіну, дзе фронт стабілізаваўся ажно да вясны 1920 г.

Узмоцненая пасля няўдалага майскага наступлення 1920 г., Чырвоная Армія перайшла ў наступленне ў ліпені, якое прывяло да разгрому польскіх войскаў і наступлення на Варшаву пад лозунгамі сусветнай рэвалюцыі. На тэрыторыі Беларусі праводзілася актыўная мабілізацыя, аднак бальшавікі так і не адважыліся стварыць у Чырвонай Арміі беларускія вайсковыя фарміраванні. З 200 тыс. чалавек, мабілізаваных улетку 1919 г. на беларускіх землях, на Заходні фронт былі адпраўленыя толькі 40 тыс. Адступленне польскага войска суправаджалася масавым марадзёрствам цывільнага насельніцтва. 11 ліпеня Чырвоная Армія захапіла Мінск, а ў сярэдзіне жніўня падышла да Варшавы.

Аднак насельніцтва Польшчы раўнадушна паставілася да прапагандаваных бальшавікамі лозунгаў, прадэманстравала высокі патрыятычны ўздых, і пры падтрымцы краін Антанты 16 жніўня польскія войскі перайшлі ў контрнаступленне, у выніку якога Мінск зноў на пэўны час (15–17 кастрычніка) перайшоў у рукі польскіх уладаў. Дзясяткі тысяч палонных чырвонаармейцаў, у тым ліку беларусаў, гінулі ад голаду і хваробаў.

Яшчэ падчас наступлення на Варшаву савецкі ўрад пачаў дзяліць беларускія землі. Савецкае кіраўніцтва было вельмі зацікаўлена ў польска-літоўскім канфлікце. Таму 12 ліпеня 1920 г., улічваючы, што Літва варагуе з Польшчай, яно схіліла літоўскае кіраўніцтва да падпісання ў Маскве мірнай дамовы. У адпаведнасці з ёю ленінскі ўрад Расіі прызнаваў незалежнасць Літоўскай Рэспублікі, а Віленскі

Начало

Содержание

Страница 53 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

край (з Гроднам, Шчучынам, Лідай, Ашмянамі, Смаргонню, Браславам) – яе неад’емнай часткай. 14 ліпеня Чырвоная Армія заняла Вільню, а пры вераснёўскім адступленні саступіла горад літоўскай арміі. Літоўская дзяржава ўцягвалася ў вострую канфрантацыю з Польшчай і БНР, якія прэтэндавалі на гэтыя ж тэрыторыі. Паводле жнівеньскай дамовы 1920 г. з Латвіяй, Масква перадала ёй памежную частку беларускіх земляў Віцебскай губерні разам з Дзвінскам. Праз беларускае насельніцтва Дзвіншчыны яна планавала ўплываць на палітыку суседніх дзяржаў.

Адначасова ішлі спрэчкі пра аднаўленне савецкай дзяржаўнасці ў Беларусі. Гэтага настойліва патрабавалі беларускія камуністы, якія даказалі сваю адданасць Маскве барацьбой з палякамі. Узнаўленне Літбела было немагчымым, бо літоўцы мелі сваю дэмакратычную рэспубліку са сталіцай у Коўне. Грамадзянская вайна пераканала У. Леніна, што без падтрымкі прасавецкіх нацыянальных сіл бальшавіцкую “імперыю” не стварыць. А таму, каб прадухіліць пераход улады ў рукі нацыянальных сіл, бальшавікі апаналіся ў нацыянальныя строі. Створаная пры ЦК КП(б) Літвы і Беларусі камісія хоць і не знайшла ніякіх рэальных падстаў для ўтварэння беларускай савецкай рэспублікі, але мусіла выконваць дырэктывы Масквы.

31 ліпеня 1920 г. была апублікаваная Дэкларацыя аб абвешчэнні незалежнай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь (ССРБ). Яе тэрыторыя не мела пэўных межаў і складалася прыкладна з 18 паведаў пераважна Мінскай губерні. Масква паспела ўжо прыхаліць значную частку беларускіх земляў сабе, падзяліцца імі з Літвой і Латвіяй, а Беласточчыну ў перспектыве перадаць Польшчы пасля насаджэння там савецкай улады на чале з польскім камуністам Ю. Мархлеўскім. Вызначэнне межаў з Украінай адкладвалася. Новаўтвораная Савецкая Беларусь не мела паўнаважнага ўрада. Яго функцыі выконваў Ваенна-рэвалюцыйны камітэт на чале з А. Чарвяковым, створаны на аснове былога Мінскага ваеннага рэвалюцыйнага камітэта, што ўзнік яшчэ да заняцця Мінска бальшавікамі. У склад гэтай установы ўвайшлі лідары беларускіх эсэраў і бундаўцаў. Беларускія

Начало

Содержание

Страница 54 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

эсэры патрабавалі стварэння ўрада з прадстаўнікоў усіх сацыялістычных партый, арганізацыі самастойнага беларускага войска і абвешчэння поўнай незалежнасці Беларусі. Але Дэкларацыя толькі паўтарала Маніфест марыянетачнага ўрада З. Жыдуновіча ад 1 студзеня 1919 г., таму эсэры яе не падпісалі. Беларускія камуністы пайшлі на супрацоўніцтва з расійцамі, бо верылі ў іх падтрымку незалежнай камуністычнай Беларусі. Што да абласнікоў, то яны шчыра заяўлялі, што разглядаюць ССРБ як нацыянальна-культурную аўтаномію беларусаў у складзе адной Мінскай губерні, ды і то часовую. У канцы 1920 г. В. Кнорын, старшыня ЦБ Кампартыі Беларусі (асобнай ад літоўскай з 5 верасня 1920 г.), інспіраваў увязненне спецыяльнага цыркуляра аб перапісцы паміж камісарыятамі ССРБ абавязкова на рускай мове.

Кіраўніцтва БНР на чале з В. Ластоўскім не прызнала абвешчанай ССРБ і характарызавала другое ўсталяванне ў Беларусі савецкай улады як маскоўскую акупацыю. Яно патрабавала ад ленінскага ўрада вываду Чырвонай Арміі і прызнання незалежнасці Беларусі. Патрабаванне прызнаць незалежнасць выстаўлялася і Польшчы. Пры ўмове падтрымкі палякамі гэтага патрабавання беларускі ўрад згаджаўся на супольную барацьбу з бальшавікамі, тым больш што Польшча прызнала ўжо Украіну і Літву. У маі 1920 г. перад пагрозай падзелу Беларусі паміж Польшчай і Расіяй Вацлаў Ластоўскі быў гатовы на федэрацыю з Польшчай, калі б яна пагадзілася на стварэнне Беларуска-Літоўскай Дэмакратычнай Рэспублікі. Апошнюю спробу дамовіцца з Польшчай В. Ластоўскі зрабіў у верасні 1920 г., калі літоўскае кіраўніцтва пасля адступлення бальшавікоў далучыла да сваёй дзяржавы Віленскі край. Але ні ў Маскве, ні ў Варшаве беларускіх дзеячаў не хацелі слухаць.

Савецка-польскае перамір'е 1920 г. і яго ўмовы. 12 ліпеня 1920 г. англійскі міністр замежных спраў Джордж Керзан прананаваў удзельнікам ваеннага канфлікту размежаванне па лініі Гародня – Ялаўка – Няміраў – Брэст, але прапанова была адхіленая савецкім і польскім урадамі. На мірных перамовах у Рызе

Начало

Содержание

Страница 55 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

(верасень – кастрычнік 1920 г.) Расія згаджалася перадаць Польшчы і Мінскую губерню ўзамен на прызнанне палякамі Украінскай ССР. Тым самым савецкі расійскі ўрад У. Леніна свядома ішоў на ліквідацыю савецкай Беларусі, тэрыторыя якой якраз укладвалася тады ў межы Мінскай губерні. Але польскія эндэкі, магчыма, насуперак волі Пілсудскага не дапусцілі далучэння да Польшчы ўсходніх земляў, бо баяліся, што іх праваслаўнае беларускае насельніцтва не атрымаецца паланізаваць і што гэтая акцыя можа выклікаць пагаршэнне адносінаў з Расіяй, на ўладу ў якой у той час прэтэндаваў генерал П. Урангель.

12 кастрычніка 1920 г. у Рызе савецкая Расія і Украіна з аднаго боку і Польшча з другога заключылі перамір'е і агучныя папярэднія ўмовы міру. Дагавор аб перамір'і прызнаваў незалежнасць савецкай Украіны і савецкай Беларусі. Польшча пайшла на прызнанне гэтых савецкіх рэспублік, а ўзамен змагла ўтрымаць занятыя падчас контрнаступлення вялікія беларускія і ўкраінскія тэрыторыі. Мяжа падзелу Беларускай Народнай Рэспублікі праходзіла крыху на захад ад Дрысы (на поўначы), Мінска (у цэнтры) і Турава (на поўдні), прыкладна супадаючы з лініяй нямецкіх акупаў Першай сусветнай вайны. Пасля падпісання савецка-польскага перамір'я за абвешчанай ССРБ засталася ўсяго шэсць павеатаў былой Мінскай губерні: Мінскі, Барысаўскі, Бабруйскі, Ігуменскі, Мазырскі і Слуцкі (52,3 тыс. км²), дзе жыло крыху больш за 1,5 млн чалавек. 12 павеатаў савецкай Беларусі адышлі да Польшчы. Усе астатнія беларускія землі яшчэ раней забрала бальшавіцкая Расія.

Падпісанне перамір'я не спыніла ваенных дзеянняў. Пры падтрымцы польскага боку ў лістападзе на тэрыторыю Беларусі ўвайшлі атрады пад кіраўніцтвам С. Булак-Балаховіча, які абвясціў сябе начальнікам Беларускай дзяржавы. Але пасля захопу Мазыра, Петрыкава, Калінкавіч гэтыя злучэнні былі разбітыя. У лістападзе – снежні 1920 г. адбылося ўзброенае выступленне на Слуцчыне (Слуцкі збройны чын) за беларускую дзяржаўнасць.

Наступныя перамовы ў Рызе ў асноўным пакінулі без змен дадзены стан. Беларускія дэлегацыі ні ад БССР, ні ад БНР не былі дапушчаны да падрыхтоўкі

Начало

Содержание

Страница 56 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

і падпісання дагавора. Дэлегацыя БССР прысутнічала ў Рызе з самага пачатку перагавораў, але яе паўнамоцтвы не былі прызнаныя польскім бокам. Расійскі бок таксама не быў зацікаўлены ва ўдзеле беларускіх прадстаўнікоў у працэсе выпрацоўкі пагаднення, паколькі гэта магло разбурыць дыпламатычную камбінацыю і нават сарваць заключэнне міру (ва ўмовах нежадання РСФСР рыхтавацца да зімовай кампаніі). Ад імя БССР выступала РСФСР. БНР апелявала да вядучых еўрапейскіх дзяржаў праз Савет паслоў у Парыжы, але члены Антанты падтрымлівалі Польшчу, якая была адным з асноўных элементаў пасляваеннай версальскай сістэмы.

Вялікабрытанія на працягу савецка-польскай вайны рабіла захады па спыненні вайны і выпрацавала прапановы па размежаванні па “лініі Керзана”, якая павінна была ўсталяваць усходнюю граніцу Польшчы па мяжы рассялення палякаў з аднаго боку і беларусаў і ўкраінцаў з другога. Расія адмаўлялася ад англійскага пасрэдніцтва і перамоваў з Польшчай да паражэння Чырвонай Арміі пад Варшавай у жніўні 1920 г., якое прывяло да пералому ў вайне і перамогі Польшчы.

Канчатковыя межы савецка-польскай граніцы, зафіксаваныя падпісаннем Рыжскай мірнай дамовы паміж Савецкай Расіяй, Украінай і Польшчай 18 сакавіка 1921 г., прайшлі значна далей на ўсход ад лініі Керзана. Згодна з дагаворам, заходнія землі Беларусі, тэрыторыі сучасных Брэсцкай і Гродзенскай абласцей, частка Мінскай (без Мінска) і Віцебскай вобласці адышлі да Польшчы. Расія пагадзілася вярнуць Польшчы розныя культурныя каштоўнасці і выплаціць 30 млн рублёў золатам. Рыжскі мір не прызналі і асудзілі кіраўніцтва БНР, Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў, дзеячы Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі і Беларускай партыі сацыялістаў-федэралістаў, прадстаўнікі нацыянальнай інтэлігенцыі БССР Янка Купала, Якуб Колас, У. Дубоўка і інш. Рашуча асудзілі Рыжскі трактат і заклікалі змагацца супраць яго наступстваў Першая (1921, Прага) і Другая (1925, Берлін) Усебеларускія канферэнцыі.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 57 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Што да Віленшчыны, то 9 кастрычніка 1920 г. польскі генерал Люцыян Жалігоўскі, ураджэнец Ашмянаў і камандзір літоўска-беларускай дывізіі, па ўзгадненні з Пілсудскім захапіў Вільню і аб'явіў сябе дыктатарам абвешчанай ім дзяржавы Сярэдняй Літвы. Літоўскі ўрад разарваў дыпламатычныя адносіны з Польшчай і фактычна пачаў з ёй неаб'яўленую вайну. На літоўскі бок стаў і ковенскі ўрад Народнай рады БНР на чале з В. Ластоўскім. Урад Найвышэйшай рады БНР падтрымаў акцыю Жалігоўскага, але яна не прынесла чаканых палітычных дывідэндаў. Назва “Заходняя Беларусь”, якая спачатку прызначалася для т. зв. новай дзяржавы, была адхіленая. Дзейнасць урада і сейма Сярэдняй Літвы набывала пры дыктатару відавочны прапольскі змест. Абраны ў студзені 1922 г. сейм Сярэдняй Літвы ў хуткім часе прыняў рэзалюцыю аб безумоўным уключэнні Сярэдняй Літвы ў склад Польшчы.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 58 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыць](#)

Тэма 4. Праблемы тэрыторыі і насельніцтва Заходняй Беларусі

Згодна з Рыжскай дамовай ад 18 сакавіка 1921 г. да Польшчы адышлі Гродзенская губерня, Навагрудкі, Пінскі, частка Слуцкага, Мазырскага і Мінскага паветаў Мінскай губерні, а таксама Ашмянскі, Лідскі, Вілейскі і Дзісенскі паветы Віленскай губерні. Яшчэ ў пачатку кастрычніка 1920 г. захопленыя Л. Жэлігоўскім тэрыторыі Віленскага, Свянцянскага і Троцкага паветаў Віленскай губерні, т. зв. Сярэдняя Літва, таксама былі далучаны да Польшчы. Гэтыя тэрыторыі атрымалі ў айчыннай гістарычнай літаратуры назву Заходняя Беларусь. У афіцыйных польскіх дакументах і літаратуры ўжывалася назва “паўночна-ўсходнія ўскраінныя землі II Рэчы Паспалітай”, ці “Крэсы ўсходнія”, што азначала “ўсходнія ўскраіны” Польшчы. Пастановай польскага ўрада яны былі раздзелены на чатыры ваяводстваў: Палескае, Навагрудскае, Беластоцкае і Віленскае (апошняе да снежня 1925 г. насіла афіцыйную назву Віленская адміністрацыйная акруга).

Да Заходняй Беларусі ў складзе чатырох ваяводстваў адносіліся тэрыторыі наступных паветаў з пераважнай большасцю беларускага насельніцтва: Беластоцкае ваяводства – Аўгустоўскі, Беластоцкі, Бельскі, Высока-Мазавецкі, Ваўкавыскі, Гродзенскі, Саколкаўскі і Сувалкаўскі паветы; Віленскае ваяводства – Ашмянскі, Браслаўскі, Вілейскі, Віленска-Троцкі, Дзісенскі, Маладзечанскі, Дунілавіцкі (Пастаўскі) і Свянцянскі; Навагрудскае ваяводства – Баранавіцкі, Валожынскі, Лідскі, Навагрудскі, Нясвіжскі, Слонімскі, Стаўбцоўскі і Шчучынскі; Палескае ваяводства – Брэсцкі, Драгічынскі, Кобрынскі, Косаўскі, Лунінецкі, Пінскі, Пружанскі і Столінскі. Названы абшар у асноўным ахопліваў этнічныя беларускія землі.

Пры гэтым трэба адзначыць, што ва ўмовах відавочнай асіміляцыйнай і паланізатарскай палітыкі польскіх уладаў падчас правядзення перапісаў насельніцтва з мэтай павелічэння колькасці палякаў у іх склад наўмысна залічвалася значная частка беларусаў-католікаў, польскамоўных жыхароў, выкарыстоўваліся

Начало

Содержание

Страница 59 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

разнастайныя сродкі фальсіфікацыі вынікаў перапісаў. Да беларусаў не залічваліся “тутэйшыя”, у якіх не быў завершаны працэс фарміравання нацыянальнай свядомасці.

Сёння польскія вучоныя ў сваім навуковым лексіконе не ўжываюць тэрмін “Заходняя Беларусь”, а карыстаюцца тэрмінам “Паўночна-Усходнія ўскраінныя землі II Польскай Рэспублікі”, памяншаючы плошчу яе тэрыторыі. У прыватнасці, Я. Мілеўскі да “ўскраінных зямель Польшчы” аднёс тэрыторыю тагачасных Віленскага, Навагрудскага і Палескага ваяводстваў (за выключэннем Сарненскага павета), а таксама Гродзенскага і Ваўкавыскага паветаў Беластоцкага ваяводства – больш за 97 тыс. км².

Вызначэнне плошчы тэрыторыі і колькасці насельніцтва Заходняй Беларусі неадназначна разглядалася ў айчыннай гістарыяграфіі. Айчынныя савецкія і сучасныя даследчыкі не ставіліся з неабходнай увагай і дакладнасцю да гэтай праблемы. Адным з падыходаў, якія істотна абмяжоўваюць межы Заходняй Беларусі, з’яўляецца падача тэрыторыі БССР і сучаснай Рэспублікі Беларусь, якая ўваходзіла ў склад міжваеннай Польшчы, 82 тыс. км². Яскравым прыкладам няўзгодненасці адносна акрэсленых пытанняў з’яўляецца інфармацыя з “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі”, у трэцім томе якой у артыкуле, прысвечаным грамадзянскай вайне і ваеннай інтэрвенцыі, плошча беларускай тэрыторыі, што адышла да Польшчы, са спасылкай на артыкул па Заходняй Беларусі пададзена 108 тыс. км², у самім жа артыкуле пра Заходнюю Беларусь названа плошча ў 113 тыс. км².

Прааналізаваўшы грунтоўныя напрацоўкі айчынных даследчыкаў 1920-х гг., падыходы сучасных беларускіх і польскіх гісторыкаў, пад тэрыторыяй Заходняй Беларусі перыяду 1921–1939 гг. трэба разумець тэрыторыю Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў цалкам, Палескага без уліку Сарненскага і Камень-Кашырскага паветаў і васьмі названых усходніх паветаў Беластоцкага ваяводства агульнай плошчай 113 тыс. км², якая складала 29 % ад усёй тэрыторыі Польшчы.

Начало

Содержание

Страница 60 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

На ёй у 1921 г. пражывалі 3 372 тыс. чалавек, што складала 12,5 % насельніцтва Польшчы. Беларусаў сярод насельніцтва Заходняй Беларусі было больш 2 370 тыс. чалавек (70,5 %). На другім месцы па колькасці былі яўрэі (385 тыс., 11,4 %). Польскае насельніцтва налічвала 310 тыс. чалавек (не больш за 10 %), літоўскае – да 100 тыс. чалавек.

Аднак, паводле статыстыкі, у 1922–1924 гг. на тэрыторыю Заходняй Беларусі вярнуліся рэпатрыянты, не ўлічаныя перапісам 1921 г., колькасцю 195 тыс. чалавек, з іх больш 170 тыс. – беларусы. Такім чынам, агульная колькасць насельніцтва Заходняй Беларусі ў сярэдзіне 1920-х гг. складала каля 3 570 тыс. чалавек, з іх беларусаў больш чым 2 540 чалавек.

Паводле агульнапольскага перапісу 1931 г. на тэрыторыі Заходняй Беларусі пражывала 4,6 млн чалавек: беларусы – 65 %, палякі – 15 %, яўрэі – 11 %, украінцы – 4 %, літоўцы – 2,5 %, рускія – 2 %.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 61 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Тэма 5. Палітыка польскіх уладаў у дачыненні да Заходняй Беларусі

Прававую аснову для інтэграцыі захопленых зямель і мясцовага насельніцтва з Польшчай склалі міжнародныя абавязкі, узятыя ёй паводле Версальскіх пагадненняў, Рыжскага мірнага дагавора, канстытуцый 1921 г. і 1935 г. і ўнутранага заканадаўства. Прадстаўнікам нацыянальных меншасцей, у тым ліку і беларусам, яны гарантавалі нацыянальнае раўнапраўе, свабоду развіцця адукацыі, асветы, культуры, мовы, стварэння таварыстваў. У прыватнасці, Канстытуцыя 1921 г. выключала любую дыскрымінацыю на падставе адметнасцей культуры, веравызнання, мовы, дэкларавала ўсім нацыянальным супольнасцям роўныя з палякамі правы пры адкрыцці за ўласны кошт розных адукацыйных, грамадскіх і іншых устаноў, свабоднае выкарыстанне ў іх нацыянальных моў, рэлігійнай практыкі.

Аднак на практыцы ўзятыя Польшчай абавязкі выконваліся далёка не паўсюль і не поўнасьцю. Тэорыя і рэальная практыка ажыццяўлення дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі ў міжваеннай Польшчы адрозніваліся. У аснове польскай палітыкі ў дачыненні да заходнебеларускага рэгіёна былі стратэгічная і тактычная скіраванасць польскіх улад на нацыянальна-культурную асіміляцыю беларусаў і паланізатарскі змест сацыякультурнай дзейнасці польскай супольнасці.

Беларусаў вельмі рэдка прымалі на працу ў адміністрацыю і іншыя дзяржаўныя ўстановы, таму што адміністрацыйныя кадры ў асноўным папаўняліся выхадцамі з польскіх цэнтральных ваяводстваў. Як правіла, прысылаліся асобы польскай нацыянальнасці, якія скапраметавалі або не праявілі сябе на папярэднім пасадзе. У дзяржаўных установах не дазвалялася карыстацца беларускай мовай. Рабочыя і служачыя беларускай і яўрэйскай нацыянальнасці на чыгунцы, камунальных прадпрыемствах замяняліся палякамі. Нават на дзяржаўных тытунёвых фабрыках у Гродне і Вільні кваліфікаваных рабочых яўрэяў і беларусаў звальнялі і замянялі рабочымі-палякамі, ігнаруючы нярэдка прынцып прафесійнай кваліфікаванасці.

Начало

Содержание

Страница 62 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У органах мясцовага самакіравання – гмінных радах, павятовых сейміках – звычайна дзейнічалі прызначаныя адміністрацыйнымі ўладамі асобы польскай нацыянальнасці.

Рэакцыйная палітыка асабліва востра праявілася ў галіне школьнай адукацыі. Да ўключэння ў склад Польшчы на анексіраваных землях функцыяніравала больш за 350 беларускіх школ, 2 настаўніцкія семінарыі ў Барунах і Свіслачы, 5 агульнаадукацыйных гімназій у Вільні, Радашковічах, Навагрудку, Клецку і Нясвіжы. Урад спыніў фінансавую падтрымку большасці з іх, паколькі існаванне беларускіх навучальных устаноў палічыў несумяшчальным з інтарэсамі дзяржавы. Таму да 1924 г. засталася толькі 37 беларускіх школ і 4 гімназіі з абмежаванымі правамі. Пад націскам узброенай барацьбы і нацыянальна-вызваленчага руху беларускага народа польскі сейм вымушаны быў прыняць 31 ліпеня 1924 г. распрацаваны ўрадам У. Грабскага “Закон аб мове і арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцяў”. Беларуска дзяржаўная школа магла быць адкрыта ў тых паветах, дзе беларусы складалі 25 % насельніцтва, і ў тым выпадку, калі гэтага жадалі не менш за 40 бацькоў дзяцей школьнага ўзросту. Каб адкрыць беларускую школу, трэба было падаць школьнаму інспектару дэкларацыі (заявы) з подпісамі, якія перад гэтым павінны былі зацвердзіць у гміне стараста і натарыус. Аднак закон замацаваў няроўнасць беларускай і польскай школ. Пры наяўнасці 20 подпісаў за навучанне па-польску адкрывалася двухмоўная (польска-беларуская) школа. Але нават і гэта заканадаўства ўводзілася ў дзеянне з перашкодамі і не забяспечыла беларусам адукацыю на роднай мове.

Вясной 1927 г. польскі ўрад зрабіў некаторыя захады дзеля зніжэння антыдзяржаўных антыпольскіх настрояў. Міністр веравызнання і публічнай асветы Г. Дабруцкі загадаў увесці вывучэнне беларускай мовы ў польскіх гімназіях з пераважаючым беларускім насельніцтвам, прысвоіў статус публічных школ дзвюм беларускім гімназіям у Вільні і Навагрудку, дазволіў стварыць больш за 20 школ з беларускай мовай навучання і звыш 40 двухмоўных, пачалася падрыхтоўка праграм

Начало

Содержание

Страница 63 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

і падручнікаў для школ з беларускай мовай навучання. У перыяд праведзеных муніцыпальных выбараў беларусы атрымалі каля 205 месцаў у гарадскіх і гмінных радах. Аднак у 1928 г. урад спыніў практыку саступак у беларускім пытанні. Мясцовая адміністрацыя атрымала ўсе правы самастойна праводзіць нацыянальна-дзяржаўную палітыку. Адкрытыя 18 беларускіх і 32 польска-беларускія школы з цягам часу былі амаль усе закрыты. Так, у 1933/34 навучальным годзе, паводле даных афіцыйнай статыстыкі, на тэрыторыі Заходняй Беларусі налічвалася ўсяго 16 школ, дзе вывучалася беларуская мова, а ў 1938/39 навучальным годзе не засталася ніводнай.

Польскіх школ таксама было недастаткова, каб забяспечыць навучаннем усіх дзяцей. У выніку толькі 2/3 насельніцтва Заходняй Беларусі было пісьменным. На верасень 1939 г. 129 тыс. дзяцей школьнага ўзросту заставалася па-за межамі адукацыі. Большасць з іх прыходзілася на беларускамоўную вёску. Высокая плата за навучанне, беднасць і перашкоды з боку ўлад абмяжоўвалі доступ у гімназіі, якія давалі сярэдняю адукацыю. На працягу 1932–1934 гг. Радашковіцкая, Навагрудская і Клецкая беларускія гімназіі былі закрыты, а Віленская была пераўтворана ў польска-беларускі філіял дзяржаўнай гімназіі. У адзінай у краі вышэйшай навучальнай установе – Віленскім універсітэце – доля беларусаў вагалася ў межах 1–2,8 % ад агульнай колькасці.

Беларускія газеты і часопісы, у першую чаргу радыкальнага напрамку, часта забараняліся і канфіскоўваліся, штрафаваліся друкарні, у якіх яны выдаваліся, беларускія рэдактары. Калі ў 1927 г. легальна выдаваліся 23 беларускія газеты і часопісы, то ў 1930-м – 12, а ў 1939-м – 8. Засталіся ў асноўным прапольскія клерыкальныя выданні. Закрываліся нешматлікія культурна-асветніцкія ўстановы – клубы, бібліятэкі, хаты-чытальні, створаныя ў мінулыя гады намаганнямі беларускай грамадскасці.

Адной з праяваў нацыянальнага ўціску была рэлігійная нецярпімасць польскай улады да праваслаўнай царквы і абмежаванні рэлігійных правоў праваслаўнага

Начало

Содержание

Страница 64 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

насельніцтва Заходняй Беларусі. У 1924 г. урад дамогся аб'яўлення аўтакефаліі праваслаўнай царквы і вывядзення праваслаўя ў Польшчы з-пад юрысдыкцыі Маскоўскага патрыярхату. Праваслаўная царква ў выніку навязвання ёй юрыдычных актаў, якія рэгулявалі яе ўнутранае жыццё, апынулася ў поўнай залежнасці ад адміністрацыйных улад. У выніку рэвіндыкацыі 1918–1924 гг. ва ўладанне каталіцкай царквы перайшлі каля 120 аб'ектаў праваслаўнай царквы. Каталіцкае польскае духавенства станавілася магутным сродкам паланізацыі насельніцтва.

У выніку майскага перавароту 1926 г. у Польшчы пад кіраўніцтвам Ю. Пілсудскага быў устаноўлены аўтарытарны рэжым “санацыі”, накіраваны на істотнае абмежаванне дэмакратычных правоў і свабод, узмацненне палітычных пераследаў, паліцэйскага і адміністрацыйнага свавольства, абмежаванне магчымасцей легальнай дзейнасці беларускіх палітычных і культурных арганізацый і суполак. Каб падарваць грамадска-палітычную актыўнасць насельніцтва Заходняй Беларусі, польскі ўрад незаконна забараніў статысячную Беларускаю сялянска-работніцкую грамаду, пасадзіў за краты беларускіх паслоў з вынясеннем ім у час суда над Грамадой у 1928 г. шматгадовых турэмных тэрмінаў.

Яскравым сведчаннем актывізацыі рэпрэсіўнай палітыкі ўрада было стварэнне ў чэрвені 1934 г. лагера “ізаляцыі” ў Бярозе-Картузскай, праз які да 1939 г. “прайшло” звыш 10 тыс. чалавек, у асноўным актыўных апанентаў улады ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне.

Палітыка прававой дыскрымінацыі нацыянальных меншасцяў атрымала сваё лагічнае завяршэнне ў афіцыйнай заяве міністра замежных спраў Ю. Бека на пасяджэнні Лігі Нацый у Жэневе ў верасні 1934 г. пра тое, што Польшча адмаўляецца ад дадзеных раней гарантый аб ахове правоў нацыянальных меншасцей. Гэты чарговы дэмарш санацыйнага рэжыму з'явіўся высновай па актывізацыі дзеянняў у правядзенні масіраванай палітыкі далейшага апалячвання беларускага насельніцтва. Як справядліва сцвярджалася ў цэнтральным органе

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 65 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Беларускага народнага аб'яднання “Беларуская крыніца” ў маі 1936 г., пад сумненне было пастаўлена само паняцце беларускай нацыі і беларускай мовы як душы беларускага народа. У кастрычніку Міністэрства ўнутраных спраў падрыхтавала праект паскарэння нацыянальнай асіміляцыі беларусаў. Пачаўся ўзмацнены працэс закрыцця беларускіх нацыянальных арганізацый, у канцы 1938 г. у Польшчы іх фактычна не засталася. У канцы 1936 г. была забаронена дзейнасць ТБШ і БГіК, у пачатку 1938 г. – Беларускага нацыянальнага камітэта. У выніку ў Польшчы не засталася ніводнай дзейснай палітычнай арганізацыі.

Напярэдадні Другой сусветнай вайны польскі ўрад многа зрабіў для таго, каб у беларускай грамадскасці на доўгія гады зніклі ўсялякія прапановы супрацоўніцтва з палякамі. У чэрвені 1939 г. беластоцкі ваявода Г. Асташэўскі падаў у Міністэрства ўнутраных спраў дэталёвую запіску па канчатковай паланізацыі “ўсходніх крэсаў”.

Палітыка Польшчы ў дачыненні да Заходняй Беларусі, накіраваная на асіміляцыю і паланізацыю беларускага насельніцтва, ігнараванне і абмежаванне магчымасцей паўнаважнай рэалізацыі палітычных і нацыянальна-культурных правоў нацыянальных меншасцей ускладнялі становішча заходнебеларускага насельніцтва, былі вызначальным фактарам росту недаверу да польскай улады і незадаволенасці яе мерапрыемствамі.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 66 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыць](#)

Тэма 6. Мясцовыя органы ўлады і самакіравання

Насуперак Канстытуцыі 1921 г., якая прадугледжвала стварэнне органаў самакіравання, надзеленых шырокімі паўнамоцтвамі, у Заходняй Беларусі была створана цэнтралізаваная мадэль дзяржавы.

На заходнебеларускіх землях быў уведзены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел, які існаваў у цэнтральных і заходніх рэгіёнах Польшчы: далучаныя землі былі падзелены на ваяводствавы, якія складаліся з паветаў, паветы – з гмін, гміны – з грамад. Згодна з гэтым падзелам былі ўтвораны і мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання.

Ваяводскія адміністрацыйныя і калегіяльныя органы.
Адміністрацыйныя органы ваяводства. У пачатку 1921 г. тэрыторыя Заходняй Беларусі згодна з адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзелам Польшчы была падзелена на ваяводствавы, за выключэннем Беластоцкага ваяводства, якое было ўтворана 2 жніўня 1919 г.

Згодна з распараджэннем Савета міністраў ад 21 сакавіка 1921 г. адміністрацыйную ўладу другой інстанцыі ўзначальваў *ваявода*, які прызначаўся, пераводзіўся і звальняўся начальнікам дзяржавы паводле прапановы міністра ўнутраных спраў, зацверджанай Саветам міністраў.

Ваявода на тэрыторыі ваяводства з'яўляўся начальнікам усіх існуючых дзяржаўных адміністрацыйных службаў і органаў, у роўнай ступені і органаў самакіравання. Ён ажыццяўляў агульны нагляд за іх дзейнасцю і сачыў за тым, каб яна адпавядала прадпісанням вышэйстаячых органаў і ўлад. Па выніках сваёй працы ваявода павінен быў рабіць і дасылаць у Варшаву справаздачы, у якіх адлюстроўваў агульнае становішча ў ваяводстве, дзейнасць палітычных партый, стан нацыянальных меншасцей, дзейнасць розных рэлігійных сектаў, павінен быў паказваць палітычны, сацыяльны, рэлігійны аспекты працы ў ваяводстве.

Начало

Содержание

Страница 67 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

З цягам часу ваявода, як прадстаўнік урада і шэф агульнай адміністрацыі, стаў валодаць амаль неабмежаванымі паўнамоцтвамі на тэрыторыі ваяводства. Намеснікам ваяводы з'яўляўся *віцэ-ваявода*.

Кіраўнікі ўсходніх ваяводстваў належалі да дзяржаўнай і палітычнай эліты краіны. Яны павінны былі праводзіць палітыку дзяржаўных улад на далучаных землях, якая насіла асіміляцыйны характар. Каб супрацьстаяць гэтаму Б. Тарашкевіч, беларускі пасол у Сейме Польшчы, уносіў прапановы аб прызначэнні на пасады ваявод беларусаў, аднак яны не былі прынятыя.

Многія ваяводы, акрамя кіраўніцтва аднаго з ваяводстваў Заходняй Беларусі, у розныя часы займалі пасады міністраў, ваяводаў іншых ваяводстваў. Ваяводы працавалі над складаннем перспектывных планаў упраўлення на падначаленых ім тэрыторыях. Так, напрыклад, палескі ваявода С. Даўнаровіч выпрацаваў “Нарыс Праграмы дзяржаўных работ і задач на Палессі” і ўручыў яго міністру ўнутраных спраў 1 сакавіка 1923 г. Праграма ўключала ў сябе ўсе характэрныя палажэнні канцэпцыі нацыянальнай асіміляцыі меншасцей. Цэнтральнай тут была прапанова новага адміністрацыйнага падзелу Заходняй Беларусі і Украіны паводле нацыянальнага прынцыпу. “Падзяліць крэсы на ваяводствы патрэбна мэтанакіравана, з улікам гаспадарчых адносін, з аднаго, і этнаграфічна-палітычных – з другога боку. Геаметрычны ці механічны падыход непрымальны”. Згодна з Даўнаровічам, усе “ўсходнія крэсы” трэба было падзяліць на тры ваяводствы: Віленскае, Палескае і Валынскае. Усе паветы з беларускім насельніцтвам трэба было аднесці да Віленскага ваяводства, каб Вільня са сваім моцным польскім культурным асяроддзем магла паглынуць і нівеліраваць беларускі рух, які ўжо не будзе пранікаць у суседнія ваяводствы і стане падкантрольным толькі Вільні. У Валынскім ваяводстве прапаноўвалася сканцэнтраваць усё ўкраінскае насельніцтва. Паланізацыю меркавалася пачынаць з Палесся. Палессе з яго нявыражанай нацыянальнай свядомасцю павінна было стаць польскім клінам паміж беларускім і ўкраінскім нацыянальнымі рухамі, каб тыя не маглі аб’яднацца.

Начало

Содержание

Страница 68 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У Палессі прадугледжвалася не будзіць грамадскага жыцця, акцэнтуючы ўвагу дзяржаўных улад і грамадскасці на гаспадарчых праблемах.

Дзеяннямі польскай адміністрацыі палескі ваявода быў незадаволены, называў яе слабай, адзначаў яе залішні лібералізм, які ствараў ілюзію ўсёдазволенасці. На яго думку, трэба было для польскай адміністрацыі падабраць людзей палітычна вытрыманых, з найвышэйшай кваліфікацыяй, выдаліць з усіх дзяржаўных пасадаў непалажаў і напаяўляў, звязаных сімпатыяй ці роднаснымі сувязямі з мясцовым насельніцтвам або Расіяй. Патрэбна было паланізаваць судовую сістэму, узмацніць органы адміністрацыйнай улады, у першую чаргу ваяводаў і старастаў, шляхам надання ім рэальнай улады. Даўнаровіч падкрэсліваў важнасць ролі каталіцкага касцёла ў паланізацыі Заходняй Беларусі, прапаноўваў ураду і кіраўніцтву касцёла супрацоўнічаць і прадаставіць ураду магчымасць уплываць на прызначэнне духавенства на пасады.

Ваяводы пабойваліся абмежавання сваіх паўнамоцтваў, што, на іх думку, справакавала б яшчэ большую анархію «на крэсах». З пункту гледжання мясцовых улад, падтрыманне бяспекі і станоўчае вырашэнне праблем нацыянальных меншасцей магла забяспечыць толькі асіміляцыйная палітыка.

Рост антыдзяржаўных і антыпольскіх настрояў у сярэдзіне 20-х гг. ХХ ст. выклікаў змены ў прызначэнні асоб на пасады ваяводаў. Назіраецца прызначэнне на пасады ваяводаў генералаў, якія, на думку ўрада, павінны былі забяспечыць спакой на далучаных да Польшчы землях. Так, напрыклад, у 1924 г. на пасаду навагрудскага ваяводы быў прызначаны генерал М. Жэгота-Янушайціс, палескім ваяводам стаў генерал К. Младзяноўскі.

Майскі пераварот 1926 г. прывёў да ўлады пілсудчыкаў. Пры прызначэнні на пасаду вырашальнымі сталі палітычныя погляды кандыдата, яго адносіны да рэжыму “санацыі”. На першыя месцы выходзяць былыя вайскоўцы. Так, напрыклад, з дзесяці ваяводаў, прызначаных пасля 1926 г. у паўночна-ўсходнія землі, шасцёра былі былымі вайскоўцамі (пяць палкоўнікаў і адзін маёр). Сярод іх былі асобы, якія

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 69 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

вызначылі накірунак польскай палітыкі на “крэсах” у 30-я гг. XX ст. (палкоўнікі Я. Крахельскі, В. Костак-Бернацкі, Л. Бацянскі, А. Сакалоўскі). Яны сталі рэалізатарамі т. зв. праграмы палкоўнікаў, якая прадугледжвала абмежаванне легальнай дзейнасці апазіцыйных ураду арганізацый.

Свае функцыі ваявода выконваў праз *ваяводскае ўпраўленне*, якое з’яўлялася распарадчым органам пры ваяводзе для вырашэння спраў, звязаных са становішчам ваяводы як прадстаўніка ўрада і кіраўніка агульнай адміністрацыі. Прыблізная структура ваяводскага ўпраўлення складалася з наступных аддзелаў: прэзідыяльнага, адміністрацыйнага, самакіравання, харчовага забеспячэння, грамадскага здароўя, сельскай гаспадаркі і ветэрынарыі, прамысловага, працы і сацыяльнай аховы, бюджэтна-гаспадарчага, акруговай дырэкцыі грамадскай працы. Прэзідыяльны, адміністрацыйны і адзел самакіравання адносіліся да кампетэнцыі МУС.

Аддзелы па меры неабходнасці падзяляліся на аддзяленні, рэфераты. На чале кожнага з аддзелаў стаяў начальнік, прызначаны адпаведным міністэрствам, які з’яўляўся яго штатным супрацоўнікам. Асобна аддзелы не выступалі як самастойныя органы, дзейнічалі выключна ад імя ваяводы.

З 1928 г. усе службовыя асобы ў ваяводскім упраўленні былі са штату МУС, за выключэннем прафесійных служачых, якія прызначаліся са штатаў адпаведных міністэрстваў для вырашэння спраў, што патрабавалі спецыяльных ведаў.

На ўсе дзяржаўныя пасады ў ваяводствах Заходняй Беларусі прызначаліся толькі палякі і, як правіла, ураджэнцы самой Польшчы, выхадцы з багатых пластоў насельніцтва. Вышэйшыя органы ўлады рэспублікі нарматыўна вызначалі адносіны, якія павінны былі быць наладжаны паміж адміністрацыйнымі органамі ўлады і мясцовым насельніцтвам. Так, напрыклад, у адпаведнасці з цыркулярам МУС ад 28 лютага 1935 г. кожны дзяржаўны служачы па меры магчымасці павінен быў клапаціцца пра жыццё мясцовага насельніцтва, пазбягаць фармальнасцей і менавіта такім спосабам заваёўваць аўтарытэт сярод грамадзян. Гэты цыркуляр

Начало

Содержание

Страница 70 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

быў адрасаваны ваяводам для далейшага распаўсюджвання ў падлеглай ім адміністрацыі. На аснове гэтага нарматыўнага акта быў выдадзены тайны зварот палескага ваяводы В. Костак-Бернацкага да начальнікаў аддзелаў, павятовых старастаў, прэзідэнтаў выдзеленых гарадоў Палескага ваяводства, дзе ваявода загадваў добразычліва ставіцца да людзей, прызна настроеных да польскай дзяржавы, а ў адносінах да дыверсантаў і іншых праціўнікаў – строга, пакуль не будзе ўстаноўлена палітычная і сацыяльная дысцыпліна.

Прыняцце Канстытуцыі 1935 г. стала чарговым крокам па ўмацаванні палітычнай пазіцыі ваяводы, як найважнейшай асобы ў ваяводстве, а таксама ў дзяржаўнай структуры. Канстытуцыя вызначыла непасрэдную падначаленасць ваяводы прэм'ер-міністра, мінуючы Міністэрства ўнутраных спраў. Пасля майскага перавароту ў падпарадкаваных ваяводу структурах усталёўваецца т. зв. “сістэма вайскавай дысцыпліны”. Рапучых дзеянняў ад ваяводаў патрабаваў і апошні прэм'ер Польшчы Феліцыян Славой Складкоўскі. Сярод ваяводаў, якія кіравалі на “крэсах”, асаблівай рапучасцю выдзяляліся віленскі ваявода Л. Бацянскі і палескі В. Костак-Бернацкі. Апошні нават у сваім знешнім выглядзе прытрымліваўся моднага тады стылю “а-ля Гітлер”. У мясцовай перыёдыцы быў змешчаны яго фотаздымак з подпісам “гаспадар зямлі палескай”.

Галоўным прынцыпам пабудовы польскай адміністрацыі была жорсткая цэнтралізацыя. Улада была сканцэнтравана ў руках дзяржаўных органаў, пабудаваных паводле строгай іерархіі і падначаленых цэнтральнаму ўраду. У павятовай і ваяводскай адміністрацыі, як у палітычнага кіраўніцтва, адной з асноўных функцый было забеспячэнне парадку. Выконвалася гэта з дапамогай органаў дзяржаўнай паліцыі, складзеных тэрытарыяльна ў сетку камендатур і пастарункаў.

Палітыка прававой дыскрымінацыі нацыянальных меншасцей атрымала сваё лагічнае завяршэнне ў афіцыйнай заяве міністра замежных спраў Ю. Бека на пасяджэнні Лігі Нацый у Жэневе ў верасні 1934 г., у якой было падкрэслена,

Начало

Содержание

Страница 71 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

што Польшча адмаўляецца ад дадзеных раней гарантый у галіне аховы правоў нацыянальных меншасцей. Гэты дэмарш санацыйнага рэжыму з'явіўся падставай для актывізацыі дзеянняў у правядзенні масіраванай палітыкі далейшага апалячвання беларускага насельніцтва. У кастрычніку 1936 г. МУС падрыхтавала праект паскарэння асіміляцыі беларусаў. Пачаўся хуткі працэс закрыцця беларускіх нацыянальных арганізацый. У канцы 1938 г. у Польшчы іх фактычна не засталася.

Палітыку Польшчы на тэрыторыі Заходняй Беларусі праводзіў ваяводскі ўрад у асобе ваяводаў. Пра іх стаўленне да мясцовага насельніцтва яскрава сведчыць дакладная запіска беластоцкага ваяводы Генрыха Асташэўскага ў Міністэрства ўнутраных спраў ад 23 чэрвеня 1939 г. «Мы жадаем аднаго і настойліва патрабуем, – заяўляў ваявода, – каб гэтая нацыянальная меншасць (меў на ўвазе беларусаў) думала па-польску – нічога ўзамен не даваць і нічога не рабіць у іншым напрамку».

Такім чынам, ваявода надзяляўся амаль неабмежаванай уладай як у галіне дзяржаўнай улады, так і ў адносінах да органаў самакіравання. Спецыфікай заходнебеларускіх тэрыторый было тое, што на ўсе вышэйшыя пасады ў ваяводскіх упраўленнях прызначаліся толькі палякі і, як правіла, ураджэнцы самой Польшчы. Мэтаі адміністрацыйных улад другой інстанцыі была паланізацыя далучаных зямель, асіміляцыя мясцовага насельніцтва.

Ваяводскія калегіяльныя органы. Дзеля функцыянавання дзяржаўнай улады на рэгіянальным узроўні, пры ваяводзе стваралася *ваяводская рада*. Мэтаі дзейнасці рады было выданне рэкамендацый па справах, даручаных ёй ваяводам, а таксама зацвярджэнне пастановаў, вызначаных законам. Старшынёй рады з'яўляўся ваявода або вызначаны ім намеснік, які па меры неабходнасці склікаў поўны склад рады, але не менш як два разы, а пазней адзін раз на год. Ваяводская рада з'яўлялася дарадчым органам пры ваяводзе. Рада па жаданні ваяводы выносіла рэкамендацыі па вырашэнні спраў, якія ўваходзілі ў кампетэнцыю ваяводы і датычыліся ўсяго насельніцтва ваяводства або асобных яго груп.

Начало

Содержание

Страница 72 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Ваяводская рада складалася з членаў, выбраных павятовымі сеймікамі і радамі гарадоў, выдзеленых са складу павятовых камунальных саюзаў, – па адным ад кожнага сейміка і адпаведна рады. У склад ваяводскай рады мог увайсці кожны жыхар адпаведнага павета ці горада, які мог быць членам гміннай або гарадской рады, за выключэннем дзеючых супрацоўнікаў дзяржаўнай адміністрацыі і органаў самакіравання. Гэта выключэнне не распаўсюджвалася на служачых цэнтральнай дзяржаўнай адміністрацыі. Мандат члена ваяводскай рады дзейнічаў на працягу тэрміну дзейнасці органа, які яго выбраў.

Для аператыўнага вырашэння спраў пры ваяводзе ствараўся *ваяводскі аддзел*, які з’яўляўся дарадчым органам пры ваяводзе і рашэнні якога насілі рэкамендацыйны характар. У выпадку, калі ваяводскі аддзел не быў арганізаваны або яго скліканне ў хуткім часе было немагчыма, ваявода прымаў рашэнні асабіста. Міністр унутраных спраў датэрмінова мог распусціць ваяводскую раду і аддзел і прызначыць новыя выбары. Пасля роспуску ваяводскай рады справы, якія адносіліся да яе кампетэнцыі, вырашаў ваяводскі аддзел, а пры яго адсутнасці – асабіста ваявода.

Створаныя замест органаў самакіравання ваяводскія калегіяльныя органы фактычна без дазволу ваяводы нічога не вырашалі, што пацвярджалася старшынствам у іх ваяводы і намесніцтвам віцэ-ваяводы, да асобы якога таксама пільна прыглядаліся ў Варшаве. Практычна самастойная дзейнасць ваяводскіх калегіяльных органаў зводзілася да ажыццяўлення нагляду за органамі самакіравання. Існаванне такіх ваяводскіх органаў насіла дэкаратыўны характар. Дзейнасць органаў ваяводскага самакіравання, якія маглі быць створаны згодна з Канстытуцыяй 1921 г., тэрэтычна магла прадугледжваць аўтаномію, стварэнне якой польскія ўлады на тэрыторыі ўсходніх ваяводстваў не хацелі дапусціць. Польскі ўрад у любой аўтаноміі бачыў узмацненне сепаратысцкіх рухаў і імкненне процідзейнічаць асіміляцыйнай палітыцы.

Павятовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання.
Ваяводства ў 1920–1930-я гг. падзяляліся на паветы (першапачаткова адпавядалі

Начало

Содержание

Страница 73 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

расійскім уездам). Павятовая адміністрацыя называлася *староствам*. На чале яе стаяў *стараста (староста)*, які з'яўляўся прадстаўніком дзяржаўнай улады ў павеце. Стараста і яго намеснік прызначаліся міністрам унутраных спраў Польшчы. Упраўленне на падначаленай яму тэрыторыі стараста ажыццяўляў пры дапамозе служачых, прызначаных адпаведнымі міністрамі. Да кампетэнцыі старасты адносіліся наступныя справы: у памежных паветах клопаты аб дзяржаўнай мяжы; вайсковыя справы (мабілізацыя, наборы і г. д.); улік насельніцтва (справы грамадзянства, прыналежнасці, перамяшчэнне людзей і г. д.); справы саюзаў і аб'яднанняў, грамадскай бяспекі; нагляд за прэсай і відовішчамі; справы веравызнання; сацыяльная апека; ахова працы; усе справы дзяржаўнай адміністрацыі, якія не адносіліся да кампетэнцыі іншых органаў і органаў самакіравання, і інш.

Стараста з'яўляўся вышэйстаячай уладнай асобай для кіраўніцтваў гмін і мястэчак. Ён павінен быў клапаціцца аб стане бяспекі ў даручаным яму павеце, у сувязі з чым яму падпарадкоўваліся органы дзяржаўнай павятовай паліцыі ў галіне арганізацыі бяспекі. Стараста, як і ваявода на тэрыторыі ваяводства, валодаў шырокімі паўнамоцтвамі і амаль неабмежаванай уладай.

Гарады з насельніцтвам звыш за 75 тыс. жыхароў, а таксама гарады з меншай колькасцю насельніцтва, вызначаныя пастановай Савета міністраў, утваралі *гарадскія паветы*. На чале гарадскога павета стаяў *гарадскі стараста*, прызначаны міністрам унутраных спраў. Але міністр мог перадаць уладу гарадскога старасты павятоваму старасту, на тэрыторыі якога знаходзіўся горад. Савет міністраў мог перадаць паўнамоцтвы гарадскога старасты часткова ці поўнасьцю прэзідэнту горада. На тэрыторыі Заходняй Беларусі толькі горад Вільня ўтвараў самастойны гарадскі павет, на чале якога стаяў гарадскі стараста.

Павятовае староства ўключала наступныя рэфераты: агульны, арганізацыйны, грамадскай бяспекі, адміністрацыйны, крымінальна-адміністрацыйны, вайсковы, аховы здароўя, сацыяльнай аховы, будаўнічы, земляробства і зямельных рэформаў,

Начало

Содержание

Страница 74 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ветэрынарны, аховы лесу, меліярацыйны, інвалідаў вайны. Па меры неабходнасці рэфераты падзяляліся на аддзяленні. Колькасць рэфератаў была рознай нават на тэрыторыі аднаго ваяводства.

У павятовай адміністрацыі большасць складалі выхадцы з Цэнтральнай Польшчы, якія не лічылі беларусаў самастойнай нацыяй. Беларусы на практыцы не маглі займаць кіруючыя пасады і нават працаваць на дзяржаўнай службе. Згодна з пунктам сакрэтнага загада 1922 г., усе дзяржаўныя чыноўнікі няпольскай нацыянальнасці падлягалі звальненню. Гэты загад выклікаў здзіўленне і нават незадавальненне некаторых кіраўнікоў дзяржаўных устаноў, бо ім прыйшлося звальняць адказных і добрасумленных работнікаў.

Адной з праблем арганізацыі павятовых старостваў стала моўнае пытанне. Нават у 1927 г. палескі ваявода канстатаваў, што недахопам працы павятовай адміністрацыі з'яўляецца няведанне яе супрацоўнікамі мясцовай мовы, што робіць немагчымым нармальныя стасункі ўлады з мясцовым насельніцтвам. З другога боку, здараліся выпадкі намагання прадухілення практыкі размовы служачых на рускай мове з мясцовым насельніцтвам. Падкрэслівалася, што згодна з законам аб мовах ад 1924 г. усе кантакты з мясцовым насельніцтвам павінны адбывацца на дзяржаўнай мове, а руская мова не з'яўляецца матчынай для мясцовага насельніцтва.

Для правядзення агульнадзяржаўных мерапрыемстваў польскай адміністрацыі неабходна было заручыцца падтрымкай мясцовага насельніцтва. Перад супрацоўнікамі старостваў стаяла задача ўстанавіць прыязныя адносіны з мясцовым насельніцтвам. Так, на з'ездзе старастаў Навагрудскага ваяводства, які адбыўся 4–5 лістапада 1924 г., ваявода М. Жэгота-Янушкайціс заўважыў, што павятовыя старасты павінны зрабіць усё неабходнае, каб устанавіць добразычлівыя адносіны з мясцовымі людзьмі. Для гэтага неабходна надзяляць іх зямлёй і не дапускаць бальшавіцкай агітацыі. Аднак, зазначыў ваявода, поўнасьцю на мясцовае насельніцтва абалірацца нельга, асноўную падтрымку трэба шукаць сярод асаднікаў, якіх, па яго словах, на той момант у Навагрудскім ваяводстве было

Начало

Содержание

Страница 75 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

каля 1 200 чалавек. Асаднікі павінны былі ўздзейнічаць на беларускае асяроддзе з мэтай яго асіміляцыі, быць апорай мясцовай адміністрацыі і тым фактарам, які стрымліваў бы антыдзяржаўныя выступленні. Таму асаднікі найчасцей выконвалі абавязкі солтысаў, войтаў, лаўнікаў (засядацеляў), станавіліся ніжэйшай прыступкай улады.

Польскія чыноўнікі часта адзначалі непрыхільнае стаўленне беларускага і яўрэйскага насельніцтва да польскіх улад, звярталі ўвагу на варожыя адносіны насельніцтва, за выключэннем палякаў, да адміністрацыйных улад. Улады таксама паводзілі сябе неадназначна. Так, напрыклад, дэпутат сейма Павел Валошын у час дыскусіі па ўставе аб чужаземцах адзначаў “пануючую ў той час на так званых «крэсах» сістэму найпаўнейшай самаволі ўсялякага роду старастаў і гэтану падобных адміністрацыйных кацыкаў”.

Дзеянні лакальных польскіх улад часта зводзілі да нуля многія ўрадавыя планы. Адна з галоўных прычын – пагардлівае стаўленне мясцовай дзяржаўнай адміністрацыі да беларускага насельніцтва. Выкананне нацыянальнай і канфесійнай палітыкі чыноўнікі (павятовыя старасты і ніжэй па чыноўніцкай лесвіцы) ажыццяўлялі не ў рэчышчы дзяржаўных дырэктыў і распараджэнняў, а згодна са сваім разуменнем сітуацыі на месцах. Абураны такімі выпадкамі палескі ваявода Я. Крахельскі ў 1930 г. крытыкаваў падначаленых яму павятовых старастаў за негатыўнае стаўленне да беларусаў: “Мы не можам стаяць на пазіцыі нацыянальнага нігілізму ў адносінах да некалькіх мільёнаў чалавек, тады мы будзем абуджаць сепаратызм і такая палітыка прывядзе да заняпаду Польшчы як вялікай дзяржавы”.

Польскае заканадаўства надзяліла павятовага старасту амаль неабмежаванай уладай. Быў створаны фактычны механізм кантролю павятовага старасты за ўсімі галінамі жыцця насельніцтва, органамі самакіравання на тэрыторыі павета, якія поўнасю залежалі ад адміністрацыйных улад. На тэрыторыі Заходняй Беларусі на пасады павятовых старастаў, а таксама на адказныя пасады ў староствы прызначаліся ўрадженцы Цэнтральнай Польшчы, якія не ведалі

Начало

Содержание

Страница 76 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

мясцовых асаблівасцей, што значна ўскладняла працу павятовай адміністрацыі, а часам выклікала варожыя адносіны да іх мясцовага насельніцтва. Камплектаванне павятовых старостаў выхадцамі з карэнных раёнаў Польшчы павінна было спрыяць хутчэйшай паланізацыі далучаных зямель.

Павятовае самакіраванне. На момант уключэння тэрыторыі Заходняй Беларусі ў склад Польшчы на гэтых землях не існавала органаў павятовага самакіравання, поўная арганізацыя якіх апынулася ў руках польскай улады. Кожны адміністрацыйны павет утвараў *камунальны саюз*, які з'яўляўся юрыдычнай асобай. Так, напрыклад, на тэрыторыі Палескага ваяводства ў 1929 г. было створана 10 павятовых камунальных саюзаў, Віленскага – 8, Навагрудскага ваяводства – 7 (на 1936 г. – 8). Згодна са Службовым статутам Навагрудскага камунальнага саюза 1935 г., служачым саюза мог быць грамадзянін Польшчы, здольны маральна і фізічна да гэтай працы, які валодаў польскай мовай, адпаведным узроўнем адукацыі і не меў крымінальнага мінулага. У кампетэнцыю павятовых камунальных саюзаў уваходзілі справы гаспадаркі, аховы здароўя, культурных інтарэсаў павета, а менавіта: кіраўніцтва ўласнай маёмасцю; будаўніцтва і ўтрыманне дарог, іншых сродкаў камунікацый; ахова і падтрымка сельскай гаспадаркі, гандлю і прамысловасці; ахова грамадскага здароўя, стварэнне і ўтрыманне бальніц і санітарных устаноў; грамадская дабрачыннасць; падтрымка асветы; павышэнне грамадскай культуры.

Органамі павятовага камунальнага саюза з'яўляліся *павятовы сеймік, павятовы аддзел, павятовы староста*. У гарадскіх паветах – адпаведна *гарадская рада і магістрат*. Першапачаткова ў *павятовы сеймік* уваходзілі па два дэлегаты ад кожнага горада і павятовай гміны. У адпаведнасці з законам 1921 г. гарады з насельніцтвам больш за 10 тыс. жыхароў выбіралі трох, ад 15 да 20 тыс. – 4, звыш 20 тыс. – 5 дэлегатаў. У сельскіх гмінах дэлегатаў выбіралі гмінная рада, у гарадскіх – гарадская рада на агульным пасяджэнні з магістратам пад кіраўніцтвам бурмістра. Членам павятовага сейміка магла быць выбрана асоба з адпаведнай выбарчай калегіі, якая ўмела чытаць па-польску.

Начало

Содержание

Страница 77 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

З 1933 г. распарадчым і кантралюючым органам у павятовых саюзах самакіравання замест сейміка стала *павятовая рада*. Асобы, якія ўваходзілі ў склад павятовай рады, сталі называцца раднымі. У склад павятовай рады ўваходзілі радныя і члены павятовага аддзела. Павятовая рада выбіралася на 5 гадоў. *Радных павятовай рады* выбіралася выбарчай калегія, якая складалася з радных і членаў праўлення сельскіх гмін і гарадоў, не выдзеленых са складу павятовага саюза самакіравання. Згодна з гэтым законам кандыдат на пасаду павятовага раднага павінен быў валодаць пісьмовай і вуснай польскай мовай. Аднак валоданне польскай мовай як умова выбарнасці на гэтую пасаду была адкладзена распараджэннем міністра ўнутраных спраў на тэрыторыі ўсходніх ваяводстваў на 5 гадоў. Такім чынам, моўны цэнз з'яўляўся значным абмежаваннем для прадстаўнікоў мясцовага насельніцтва, што вымусіла польскія ўлады яго адтэрмінаваць. З 1938 г. выбраным на пасаду раднага мог быць кожны, хто пражываў на тэрыторыі павятовага саюза самакіравання, меў права быць выбраным гарадскім або гмінным радным, а таксама валодаў пісьмовай і вуснай польскай мовай. Выбары ў павятовыя рады прызначаў ваявода.

Павятовы сеймік з'яўляўся прадстаўніком павятовага камунальнага саюза. У справах, якія належалі да галіны дзеяння павятовага камунальнага саюза, сеймік выступаў распарадчым (пастанаўляючым) і кантралюючым органам. У паўнамоцтвы павятовага сейміка ўваходзілі зацвярджэнне павятовага бюджэту і гадавых разлікаў; справы пазыкі, падаткаў і выплат, дадаткаў да дзяржаўных і гмінных падаткаў, а таксама ўстанаўленне манаполій; выбар членаў павятовага аддзела і выключэнне членаў павятовага сейміка згодна з заканадаўствам і інш. Пасяджэнні павятовага сейміка склікаў старшыня не менш за адзін раз на квартал, сеймік мог быць скліканы па жаданні чацвёртай часткі сваіх членаў. Заканадаўства прадугледжвала наладжэнне штрафу на члена сейміка, які без уважлівай прычыны не наведваў пасяджэнні. За адсутнасць без уважлівай прычыны на трох чарговых пасяджэннях член павятовага сейміка страчваў свой мандат.

Начало

Содержание

Страница 78 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Арганізацыя выбараў у павятовыя сеймікі Палескага ваяводства праводзілася з сакавіка 1923 г. і павінна была завяршыцца да 1 верасня гэтага ж года. З 10 павеатаў ваяводства выключэннем павінен быў быць толькі Столінскі павет, дзе яшчэ адбывалася арганізацыя староства. Да ліпеня 1923 г. органы павятовага самакіравання былі створаны ў Брэсцкім, Пружанскім, Кобрынскім, Пінскім, Сарнецкім павеатах Палескага ваяводства. У пяці павеатах вынікі выбараў былі наступныя: адбылося выбранне 178 дэлегатаў, сярод якіх 89 палякаў (50 %), 76 палешукоў (42,7 %), 2 беларусы і 3 украінцы (2,7 %), 8 яўрэяў (4,5 %). Вышэйшую адукацыю мелі 7,9 %, сярэдняю – 9,2 %, 4–6 класаў – 11,8 %, першапачатковую – 71 %. Паводле сацыяльнай прыналежнасці прыкладна 92 % складалі сяляне, паводле партыйнай – каля 90 % абраных лічылі сябе беспартыйнымі. На гэты час чатыры павятовыя сеймікі ў Пружанах, Кобрыне, Брэсце і Пінску ўжо выбралі павятовыя аддзелы. Так, напрыклад, у склад павятовага аддзела ў Кобрыне ўвайшлі 4 палякі і 2 палешукі, у Брэсце – 3 католікі і 3 праваслаўныя па веравызнанні. Першыя пасяджэнні павятовых сеймікаў праводзіліся ўрачыста, на іх прысутнічалі ваявода, начальнік аддзела самакіравання, рэферэнты, старасты, запрошаныя з іншых павеатаў. Перад першым інаўгурацыйным пасяджэннем усе абавязкова прысутнічалі на ўрачыстым набажэнстве ў касцёле.

Эфектыўнасць дзейнасці органаў павятовага самакіравання залежала ад фінансавага становішча павятовых камунальных саюзаў, прынятых імі бюджэтаў. Так, дэфіцыт бюджэту Віленска-Трокскага павятовага сейміка ў 1925 г. складаў 41,4 % ад яго агульнай сумы, Свянцянскага – 28,5 %, Ашмянскага – 50,2 %, Дзісенскага – 40,8 %, Дунілавіцкага – 42 %, Вілейскага – 39 %, Браслаўскага – 20 %. Такое бюджэтнае становішча прывяло да адмаўлення ад правядзення многіх мерапрыемстваў, недафінансавання некаторых праектаў.

Чарговыя выбары ў павятовыя сеймікі праходзілі ў 1927 г. Палітыка польскіх улад садзейнічала распаўсюджванню сярод насельніцтва левых настрояў. Так, у Гродзенскі павятовы сеймік 27 радных з 40 былі выбраны па спісе рабоча-

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 79 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

сялянскага блока. Такого кшталту вынікі замаруджвалі падпарадкаванне органаў самакіравання ўраду. Польскія ўлады рабілі значныя намаганні, каб склад павятовых органаў самакіравання стаў прапольскім. Ужо ў 1934 г. структура павятовых радаў Віленскага ваяводства была наступнай: Браслаўскі павет – 30 радных, сярод якіх 27 палякаў, 3 беларусы, з іх 26 католікаў, 3 праваслаўныя; Дзісенскі павет – 32 радных, у тым ліку 29 палякаў, 3 яўрэі, з іх 26 католікаў; Маладзечанскі – 22 радных, сярод якіх 18 палякаў, 3 беларусы, рускі, з іх 18 католікаў, 4 праваслаўныя; Ашмянскі павет – 20 радных, у тым ліку 18 палякаў, 2 яўрэі, з іх 18 католікаў; Пастаўскі павет – 22 радных, сярод якіх 21 паляк, беларус, з іх 18 католікаў, 3 праваслаўныя; Свянцянскі – 34 радных, у тым ліку 27 палякаў, беларус, 2 літоўцы, 2 яўрэі, з іх 30 католікаў, праваслаўны; Віленскі – 26 радных, сярод якіх 22 палякі, 3 беларусы, яўрэй, з іх 21 католік, 3 праваслаўныя; Віленска-Троцкі – 34 радных, з іх 31 паляк, 3 літоўцы, усе католікі.

Нягледзячы на абяцанні дапускаць беларусаў на пасады ў органы дзяржаўнай адміністрацыі або самакіравання, іх грамадска-палітычныя правы абмяжоўваліся з-за падазрэння ў палітычнай ненадзейнасці.

Павятовы адзел пад кіраўніцтвам старшыні павятовага сейміка або яго намесніка складаўся з шасці членаў – жыхароў павета, якія выбіраліся на трохгадовы тэрмін сеймікам простаі большасцю галасоў і валодалі пасіўным выбарчым правам у гарадскія ці гмінныя рады.

З 1933 г. у склад павятовага адзела мог быць выбраны толькі грамадзянін Польшчы, які, акрамя валодання выбарчымі правамі, ведаў польскую мову і меў практычныя веды, вызначаныя распараджэннем міністра ўнутраных спраў, а тэрмін паўнамоцтваў павятовага адзела паводле новага закона павялічваўся да 5 гадоў адпаведна дзейнасці павятовай рады. Пасяджэнні павятовага адзела склікаў старшыня не менш за адзін раз на месяц. Адзел мог быць скліканы па жаданні двух яго членаў. У кампетэнцыю павятовага адзела ўваходзіла наступнае: падрыхтоўка спраў на пасяджэнні сейміка, рашэнне спраў, якія не патрабавалі зацвярджэння

Начало

Содержание

Страница 80 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

сейміка, вызначэнне спосабу выканання пастаноў сейміка; выкананне абавязкаў, вызначаных дзяржаўнай уладай і законамі; ажыццяўленне дысцыплінарнай улады над супрацоўнікамі павятовага камунальнага саюза. Павятовы аддзел ажыццяўляў нагляд за дзейнасцю органаў самакіравання сельскіх і гарадскіх гмін, не выдзеленых са складу павятовага камунальнага саюза. Павятоваму аддзелу падпарадкоўваліся бурмістры, магістрацкія лаўнікі, войты і солтысы.

Старшынёй павятовага аддзела з'яўляўся *павятовы стараста*. Ён рыхтаваў прапановы павятоваму аддзелу, кіраваў пасяджэннямі павятовага сейміка і аддзела, выконваў іх пастановы, вырашаў бягучыя справы і падпісваў ад імя павятовага камунальнага саюза дакументы. Старшыня фактычна з'яўляўся выканаўчым органам улады камунальнага саюза. Ён паводле прапановы павятовага аддзела прымаў служачых на працу ў камунальны саюз. З 1933 г. старшыня павятовага аддзела атрымліваў дадатковы заробак са сродкаў павятовага саюза самакіравання, а яго намеснік (намеснік павятовага старасты) – чацвёртую частку ад заробку старшыні. Польскія ўлады вельмі шільна ставіліся да асабовага складу павятовых аддзелаў. Так, напрыклад, у павятовыя аддзелы Браслаўскага павета Віленскага ваяводства ўваходзіла 6 палякаў, усе яны былі па веравызнанні католікамі; Дзісенскага павета – 6 палякаў, з іх 5 католікаў; Маладзечанскага – 4 палякі, беларус, рускі, з іх 4 католікі, 2 праваслаўныя; Ашмянскага павета – 6 палякаў, з іх 5 католікаў; Пастаўскага павета – 6 палякаў, усе католікі; Свянцянскага – 6 палякаў, усе католікі, Віленскага – 6 палякаў, з іх 5 католікаў; Віленска-Трокскага – 6 палякаў, усе католікі.

Старшынство павятовага старасты ў выканаўчых органах павятовага самакіравання, з аднаго боку, ліквідавала прабел у адносінах паміж адміністрацыйнымі органамі ўлады і самакіраваннем, а з другога – абмяжоўвала дзейнасць апошніх. З 1933 г. быў узмоцнены нагляд дзяржавы за органамі самакіравання. Наглядальныя органы мелі права зацвярджэння пастаноў органаў самакіравання, зацвярджэння выбараў прадстаўнікоў гмін і гарадоў, роспуску

Начало

Содержание

Страница 81 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

органаў самакіравання. Усё гэта ў далейшым паступова выклікала больш глыбокае падпарадкаванне самакіравання органам агульнай адміністрацыі, адначасова аслабляла ўплыў грамадзян на склад і дзейнасць органаў самакіравання.

Органы павятовага самакіравання не здолелі стаць актыўнымі рэалізатарамі палітыкі самакіравання на працягу існавання міжваеннай Польскай рэспублікі на заходнебеларускіх землях. З аднаго боку, гэта было звязана з адсутнасцю вопыту ў галіне самакіравання такога ўзроўню, а з другога – кіраўніцтва павятовым самакіраваннем поўнасьцю знаходзілася ў руках павятовага старасты, які зацвярджаў або адхіляў рашэнні органаў самакіравання. Польскія ўлады ажыццяўлялі ўсебаковы кантроль і без таго значна абмежаванай дзейнасці органаў павятовага самакіравання. Гэта выяўлялася як праз адміністрацыйнае старшынства, так і праз тыя змены, якія ўносіліся ў заканадаўства адносна кампетэнцыі органаў самакіравання. Перавага пры асабовым фарміраванні органаў павятовага самакіравання аддавалася палякам па нацыянальнасці, католікам па веравызнанні, асобам, ляяльна настроеным да ўлад. Эпізадычны характар пасяджэнняў органаў павятовага самакіравання сведчыў пра незацікаўленасць дзяржаўнай улады ў іх існаванні на заходнебеларускіх землях і ў рашэнні імі важных спраў.

Гарадское самакіраванне. Распараджэннем Генеральнага камісара ўсходніх зямель ад 27 чэрвеня 1919 г. на тэрыторыю Заходняй Беларусі, занятую польскімі войскамі, распаўсюджвалася часовае гарадское палажэнне, паводле якога кіраўніцтва гарадскімі справамі належала *магістрату* ў складзе *бурмістра*, *яго намесніка* і *лаўнікаў*. Магістрат першапачаткова прызначаўся дзяржаўнай уладай. У адпаведнасці з гэтым распараджэннем ствараліся магістраты ў Брэсце, Ваўкавыску, Кобрыне, Лідзе, Навагрудку, Новай Вілейцы, Ашмянах, Пінску, Пружанах, Слоніме, Свянцяхах.

Гарадская гміна з'яўлялася самакіруючай адзінкай і юрыдычнай асобай. Да галіны дзеяння гарадской гміны належалі справы, якія датычылі матэрыяльнага дабрабыту, адукацыі, культуры і здароўя яе жыхароў, а таксама справы, даручаныя

Начало

Содержание

Страница 82 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ёй згодна з адміністрацыйнымі законамі і распараджэннямі. Органамі ўлады ў гарадской гміне з'яўляліся *гарадская рада* і *магістрат*. *Гарадская рада* была прадстаўнічым органам улады, які зацвярджаў рашэнні і кантраляваў выкананне магістрата.

Магістрат з'яўляўся кіруючым і выканаўчым органам улады ў гміне. Членамі магістрата ў Вільні, Гродне і Брэсце-Літоўскім былі *прэзідэнт*, *віцэ-прэзідэнт*, а таксама *лаўнікі*, у іншых гарадах – *бурмістр*, *яго намеснік* і *лаўнікі*. Колькасць лаўнікаў вызначала гарадская рада, аднак гэта колькасць не павінна была перавышаць 10 % ад агульнай колькасці радных. У выпадку перавышэння гэтага працэнта патрабавалася зацвярджэнне наглядальнай уладай. Магістрат, як і гарадская рада да змяненняў 1933 г., выбіраўся на тры гады. Адным з патрабаванняў да кандыдата на пасаду ў магістрат было веданне польскай мовы. Вынікі па выбарах членаў прэзідыума магістрата зацвярджаліся павятовым старастам, ваяводам або міністрам унутраных спраў. У выпадку незацвярджэння праводзіліся новыя выбары. Пасля паўторнага незацвярджэння адміністрацыйная ўлада прызначала на пасаду члена прэзідыума, які працаваў да правядзення новых выбараў і зацвярджэння іх вынікаў.

У *кампетэнцыю магістрата* ўваходзіла выкананне пастановаў гарадской рады, кіраўніцтва гарадской маёмасцю і яе інвентарызацыя; кіраўніцтва гарадскімі прадпрыемствамі, якія непасрэдна падпарадкоўваліся магістрату, і выкананне кантролю за прыватнымі; складанне гарадскога бюджэту і прадстаўленне яго ў вызначаны тэрмін гарадской радзе; распараджэнне даходамі і выдаткамі гміны, размеркаванне гмінных падаткаў і павіннасцей згодна з абавязковымі законамі, распараджэннямі і пастановамі гарадской рады; юрыдычнае прадстаўленне гміны; справаздачы перад гарадской радай аб сваёй дзейнасці, выкананні бюджэту, аб стане гміннай маёмасці і ўстаноў; прадстаўленне павятоваму старасту, ваяводу і гарадской радзе прапаноў па вядзенні гміннай гаспадаркі; выкананне абавязкаў, даручаных дзяржаўнай уладай і законамі. Магістрат па меры неабходнасці падзяляўся на

Начало

Содержание

Страница 83 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

аддзелы, якія ў сваю чаргу складаліся з рэфератаў. Так, асноўнымі аддзеламі Брэсцкага магістрата былі адміністрацыйны, падатковы, фінансавы, харчовы, будаўніча-тэхнічны, рэгістрацыйна-статыстычны, адзел адукацыі і сацыяльнага забеспячэння, санітарны. Структура гарадскіх магістратаў у многім залежала ад адміністрацыйных улад.

Пры вызначэнні кампетэнцыі органаў самакіравання перавага аддавалася выканаўчым органам. Гэта выяўлялася ў магчымасці магістрата аспрэчваць пастановы гарадской рады, члены магістрата адначасова з'яўляліся і членамі гарадской рады, што давала ім магчымасць пашырыць уплыў на раду. Не менш значнай была незалежнасць членаў магістрата, а таксама прэзідэнта ад рады. Напрыклад, прэзідэнта горада мог вызваліць ад займаемай пасады толькі прэзідэнт Рэчы Паспалітай.

У 1938 г. у Заходняй Беларусі існавалі наступныя магістраты: Ваўкавыскі павет Беластоцкага ваяводства – Ваўкавыск, Свіслач; Гродзенскі павет – Гродна, Друскенікі, Індур, Крынкі, Скідзель; Віленскае ваяводства – Браслаў, Глыбокае, Дзісна, Докшыцы, Маладзечна, Радашковічы, Ракаў, Ашмяны, Смаргонь, Паставы; Навагрудскае ваяводства – Баранавічы, Ляхавічы, Валожын, Ліда, Клецк, Нясвіж, Навагрудак, Дзятлава (Здзенталь), Слонім, Стаўбцы, Шчучын; Палескае ваяводства – Брэст, Высока-Літоўск, Камянец, Драгічын, Кобрын, Косава, Ружаны, Лунінец, Пінск, Бяроза-Картузская, Пружаны, Столін.

Бурмістр з'яўляўся кіраўніком магістрата, ён таксама і прадстаўляў яго. У надзвычайных выпадках бурмістр асабіста вырашаў справы, якія ўваходзілі ў кампетэнцыю магістрата. Прызначэнне на пасады бурмістраў, якія не з'яўляліся палякамі па нацыянальнасці, было досыць рэдкай з'явай у пачатку 1920-х гг. Падбор кадраў у магістраты не заўсёды адпавядаў вынікам выбараў. Напрыклад, у Свянцяхах, дзе палякі і яўрэі атрымалі па 5 мандатаў радных, бурмістрам і намеснікам бурмістра сталі палякі і толькі дзве пасады лаўнікаў былі размеркаваны паміж яўрэямі і рускімі (стараабрадцамі). Аднак у Ашмянскай гарадской радзе,

Начало

Содержание

Страница 84 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

дзе раднымі былі 7 палякаў і 5 яўрэяў, намеснікам бурмістра быў абраны яўрэй. Роля адміністрацыйных улад пры фарміраванні магістратаў была значнай. Так, напрыклад, у 1923 г. нясвіжскі стараста загадаў бурмістру Клецка звольніць з пасады некаторых членаў магістрата і прызначыць на іх месцы вызначаных ім асоб. У 1927 г. гродзенскі павятовы стараста звярнуўся да магістрата мястэчка Індура з паведамленнем, што не зацвярджае асобу, выбраную радай на пасаду бурмістра, і папярэджвае, што калі пры паўторным галасаванні не будзе выбраны і адпаведна зацверджаны прапанаваны ім бурмістр, то згодна з законам стараста прызначыць яго самастойна. У 1927 г. індурскі магістрат складаўся з бурмістра, які быў палякам і католікам па веравызнанні; віцэ-бурмістра – яўрэя; лаўнікаў – паляка-католіка і яўрэя; усе яны былі беспартыйнымі.

Згодна з адміністрацыйным падзелам на тэрыторыі Гродзенскага павета Беластоцкага ваяводства было 5 гарадскіх гмін, у Ваўкавыскім павеце таго ж ваяводства – 2 гміны, у Навагрудскім ваяводстве – 10, Палескім – 14, Віленскім – 15 гмін, горад Вільня ўтвараў асобны гарадскі павет.

Планавалася, што першыя выбраныя гарадскія рады, калі не будзе заканадаўчых змяненняў, будуць працаваць да 1 ліпеня 1922 г. Аднак у 1922 г. было выдадзена распараджэнне міністра ўнутраных спраў адносна адтэрміноўкі працы органаў самакіравання, абраных на тэрыторыі “былой расійскай акупацыі” ў першыя гады польскага панавання. Згодна з гэтым нарматыўным актамі органы гарадскога самакіравання павінны былі дзейнічаць да абвяшчэння ўрадам часу правядзення новых выбараў. Гарадскія рады, якія ствараліся ў 1919–1920-х гг., у пераважнай большасці дзейнічалі аж да 1927 г.

Арганізацыя органаў гарадскога самакіравання знаходзілася пад пільным наглядам адміністрацыйных улад. Так, старасты павінны былі падаваць у ваяводскае ўпраўленне звесткі пра абраныя і прызначаныя гарадскія рады. Згодна з другім цыркулярам таго ж ваяводы старасты павінны былі прадстаўляць ваяводу штомесячныя справаздачы аб дзейнасці органаў гарадскога самакіравання.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 85 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Згодна з законам 1933 г. кіруючым і выканаўчым органам гарадской гміны замест існуючага *магістрата* стала *гарадское ўпраўленне*. Тэрмін паўнамоцтваў гарадскіх органаў павялічыўся з 3 да 5 гадоў. Выбіраць гарадскія органы меў права кожны грамадзянін Польшчы, які дасягнуў 24-гадовага ўзросту, не менш як адзін год пражываў на тэрыторыі саюза самакіравання, дзе праходзілі выбары, а таксама валодаў выбарчым правам у сейм. Абранай магла быць асоба, якая на момант выбараў дасягнула 30-гадовага ўзросту. Новы закон павялічыў узроставаы цэнз і тым самым адлучыў значную колькасць моладзі ад дзейнасці органаў гарадскога самакіравання, і так ужо значна абмежаванай.

Польскія ўлады вельмі часта карысталіся правам роспуску гарадскіх радаў. Напрыклад, першая Брэсцкая гарадская рада, якая існавала 6 гадоў 9 месяцаў, была распушчана 25 красавіка 1926 г. міністрам унутраных спраў па прычыне няздольнасці прыняцця рашэнняў кваліфікаванай большасцю. Другая Брэсцкая гарадская рада была распушчана 26 красавіка 1928 г. з матывіроўкай “няздольная да плённай працы на карысць горада”. Афіцыйна падставамі для роспуску рады сталі: неналежнае выкананне радай ад пачатку сваёй дзейнасці ўскладзеных на яе абавязкаў (не здолела своечасова выбраць членаў прэзідыума магістрата, у выніку чаго яны былі прызначаны ваяводам); змарнаваны значны час на стварэнне радных камісій, тэрміновыя цяжкасці з прадстаўленнем на зацвярджэнне ваяводу гарадскога бюджэту на 1927/1928 год; аб'якавыя адносіны да гарадской гаспадаркі ў цяжкіх фінансавых умовах. Трэцяя Брэсцкая гарадская рада была распушчана ў 1930 г., таму што пасля ўключэння ў склад Брэста яго ваколіц не прадстаўляла інтарэсы ўсяго насельніцтва горада. Гэта гарадская рада дзейнічала 2 гады 1 месяц і 29 дзён. Калі параўнаць гэтыя даныя, то напрашваецца вывад, што асноўнымі прычынамі роспуску гарадскіх рад мог быць іх склад і кірунак дзейнасці.

Пінская гарадская рада, якая своечасова не выбрала старшыню магістрата, была распушчана па прычыне дрэнных адносін з прызначанай на гэтую пасаду асобай, у выніку чаго былі прызначаны новыя выбары гарадскіх радных. Былі нават і такія

Начало

Содержание

Страница 86 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

выпадкі, калі сама гарадская рада звярталася да ўрада з прапановай прызначыць новыя выбары. Адміністрацыйныя ўлады імкнуліся не дапусціць выбару такіх гарадскіх радаў, у якіх перавагу мела б апазіцыя. Скасоўваліся выбарчыя лісты, адмяняліся выбары, распускаліся гарадскія рады. Так, напрыклад, пры рэгістрацыі выбарчага спіса “Рабоча-сялянскага адзінства” ў 1929 г. у час выбараў Баранавіцкай гарадской рады старшыня выбарчай камісіі заявіў, што “аб’яднанне камуністычнае, а гэтай заразы мы да гарадской рады не дапусцім”.

Выбары ў органы гарадскога самакіравання часта адбываліся ва ўмовах вострай палітычнай барацьбы, у якой часам сапернічалі польскія групоўкі (альбо шырэі – хрысціянскія) і яўрэйскія. Сустрэкалася і супрацоўніцтва, якое адбывалася, нягледзячы на нацыянальны падзел. Так, на выбарах у гарадскія і сельскія органы самакіравання, якія праходзілі ў 1926–1929 гг., арганізацыі рабочых выступалі адзіным блокам пад назвай “Рабочае адзінства”. У яго ўваходзілі прафсаюзы, ППС-лявіца, “Сельроб”, а таксама камуністы.

Выбары праводзіліся пад пільным кантролем адміністрацыйных улад. Кантроль меў пераважна палітычны характар, паколькі ў “санацыйных” урадаў не выклікалі даверу органы тэрытарыяльнага самакіравання, выбраныя насельніцтвам. Так, напрыклад, у час выбарчай кампаніі 1927 г. міністр унутраных спраў спецыяльна выдаў сакрэтны цыркуляр, у якім паліцыі і адміністрацыйным уладам прадпісвалася ствараць рознага характару перашкоды пры выстаўленні кандыдатаў ад левых сіл. Імкнучыся пашырыць і замацаваць палітычную базу, падпарадкаваць рэжыму “санацыі” органы мясцовага самакіравання ў Заходняй Беларусі, новыя ўлады правялі ў 1926–1929 гг. перавыбары органаў гарадскога самакіравання. Яны адбыліся ва ўсіх ваяводствах Заходняй Беларусі. Восенню 1926 г. прайшлі выбары ў гарадскую раду Брэста. Арганізацыі рабочых выступілі на іх аб’яднаным блокам “Рабочае адзінства”, у які ўвайшлі прафсаюзы, ППС-лявіца, “Сельроб”, а таксама камуністы. Гарадская арганізацыя КПЗБ правяла сярод рабочых шырокую агітацыю на карысць блока “Рабочае адзінства”. Значная

Начало

Содержание

Страница 87 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

агітацыйная праца прынесла свае вынікі: у гарадскую раду было выбрана шэсць прадстаўнікоў працоўных. Пospех левых сіл мог быць больш значным, калі б яны не праследаваліся ўладай. Так, за перыяд выбарчай кампаніі спісы “Рабочага адзінства” канфіскоўваліся чатыры разы, а кандыдаты гэтага блока неаднаразова арыштоўваліся і пазбаўляліся права ўдзельнічаць у выбарах.

Больш значных поспехаў дасягнула кампартыя ў выбарчай кампаніі ў наступныя гады. Так, напрыклад, у Брэсце ў 1928 г. за спісы рабоча-сялянскага блока было пададзена 9 тыс. галасоў з 19 тыс. выбаршчыкаў, якія прынялі ўдзел у выбарах. У Гродне на выбарах у гарадскую раду рабоча-сялянскі блок атрымаў 2 580 галасоў, што дазволіла правесці ў раду 5 прадстаўнікоў рабочых. Характэрна, што за анулявання ўладамі спісы рабоча-сялянскага блока ў 1929 г. было пададзена звыш 800 галасоў. Пры выбарах у Віленскую гарадскую раду ў 1928 г. за спіс рабоча-сялянскага блока было пададзена 4 200 галасоў. Што да рэфармісцкіх партый, то Бунд сумесна з т. зв. “незалежнымі” партыямі сабраў 400, ППС – 4 тыс. галасоў. Удзел прадстаўнікоў розных нацыянальнасцей быў адносна прапарцыянальным нацыянальнаму складу гарадоў. Адхіленні ад гэтай заканамернасці праяўляліся хіба толькі ў перавазе палякаў у гарадскіх упраўленнях і большым удзеле яўрэяў у радах у 1920-я гг. і меншым прадстаўніцтве беларусаў на працягу ўсяго перыяду. У многіх выпадках гэта было вынікам невялікай колькасці беларускай інтэлігенцыі і слабага эканамічнага становішча гэтай часткі гарадскога насельніцтва.

Этнічны склад гарадскіх радаў істотна ўплываў на вырашэнне важных для асобных нацыянальных груп праблем, у т. л. фінансавання прыватных школ, дабрачынных і культурна-асветніцкіх арганізацый, выбару рабочай мовы на пасяджэннях, нядзельнага гандлю, пры прыёме служачых на працу ў магістрат і г. д. Ён быў важным таксама для фарміравання стаўлення да дзяржавы на ніжэйшым узроўні ўладных структур.

Скептычныя адносіны польскай улады да мясцовага самакіравання не спрыялі павелічэнню зацікаўленасці гараджан у выбарах, плённай працы органаў гарадскога

Начало

Содержание

Страница 88 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

самакіравання, што асабліва яскрава праяўлялася на прыкладзе невялікіх гарадоў. Так, пружанскі стараста ў сваёй справаздачы ў 1939 г. канстатаваў, што ў насельніцтва адсутнічае цікавасць да органаў гарадскога самакіравання. Пры гэтым відавочна назіралася дыскрымінацыя беларускага прадстаўніцтва ў органах мясцовага самакіравання, што праяўлялася ў іх дзейнасці і камплектацыі.

Органы сельскага самакіравання. Асноўным суб'ектам сельскага самакіравання была *сельская гміна*, якая складалася з вёсак, малых маёнткаў, пасёлкаў, гарадскіх пасяленняў і фальваркаў, аб'яднаных у адну гмінную адміністрацыйную акругу. Прадстаўнічым органам сельскага (гміннага) самакіравання была *гмінная рада*, як распарадчая і кантралюючая інстанцыя. Да паўнамоцтваў рады належалі і патрабавалі яе рашэння наступныя справы: устанаўленне прынцыпаў кіравання і спосабу выкарыстання гміннай маёмасці, а таксама ўстаноў і інстытутаў, якія належалі ёй ці знаходзіліся ў яе распараджэнні; набыццё і продаж нерухомай маёмасці і г. д.; зацвярджэнне бюджэту, надзвычайных выдаткаў, унясенне змен у бюджэт; зацвярджэнне на карысць гміны розных выплат і падаткаў; замена натуральных павіннасцей на грашовыя і наадварот; устанаўленне правілаў анулявання запазычанасцей, пагашэнне якіх стала немагчымым; устанаўленне службовых пасадаў або іх скасаванне, за выключэннем пасадаў, вызначаных законам; зацвярджэнне штату гмінных супрацоўнікаў; устанаўленне цэн за карыстанне грамадскімі сродкамі камунікацыі на тэрыторыі гміны; выступленне ад імя гміны ў судовых працэсах; дараванне ганаровага грамадзянства; выступленне з прапановамі змянення гмінных межаў; кантроль за дзейнасцю гміннага праўлення, выбар яго членаў.

Членамі гміннай рады з'яўляліся радныя і члены гміннага праўлення. Радныя і іх намеснікі выбіраліся першапачаткова на 3 гады і выконвалі свае абавязкі на грамадскіх пачатках. Радны не меў права займаць аплачываемыя пасады ў гмінным праўленні. На пасяджэннях гміннай рады старшынствавалі войт або яго намеснік, які таксама склікаў яе не менш за адзін раз у квартал. Найбольш важныя пастановы

Начало

Содержание

Страница 89 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

гміннай рады патрабавалі зацвярджэння адміністрацыйнай улады, што падкрэслівае залежнасць гэтага органа ад дзяржаўных улад.

Заканадаўча шырока вызначаныя паўнамоцтвы гміннай рады на практыцы абмяжоўваліся выканаўчымі органамі ўлады гміны ў асобе *войта*, які ў сваю чаргу поўнаасцю залежаў ад павятовага старасты. З 1925 г. ваявода выконваў нагляд за дзейнасцю сельскіх гмін і гарадоў, мог распусціць гмінную раду, што дазваляла адміністрацыйным уладам пазбавіцца ад нежаданых адзінак органаў самакіравання.

Склад гмінных рад залежаў ад агульнай грамадска-палітычнай сітуацыі. Так, у выбарах 1927 г. значнага поспеху дасягнулі беларускія кандыдаты. Напрыклад, у Віленскім ваяводстве быў абраны 1 051 радны, сярод іх звыш 500 чалавек – былыя члены БСРГ і ёй спачуваючыя. Акрамя таго, былі абраны 57 камуністаў і 14 былых членаў забароненай НСП.

Гмінная рада, створаная як распарадчы орган сельскага самакіравання і заканадаўча надзеленая шырокімі паўнамоцтвамі, фактычна была абмежавана на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў выкананні сваіх паўнамоцтваў, што было выклікана недаверам адміністрацыйных улад да мясцовага насельніцтва. У 1930-я гг. былі ўнесены абмежаванні ў працэдуру выбараў і выбарнасці ў гмінныя рады. Гэты працэс падпаў пад кантроль павятовага старасты, а ваявода ўвогуле мог распусціць нежаданую для польскай улады раду і прызначыць новыя выбары. Быў створаны механізм, які паставіў асабовы склад і дзейнасць гмінных радаў у залежнасць ад дзяржаўнай улады. Пры зацвярджэнні на пасады перавага аддавалася палякам па нацыянальнасці і католікам па веравызнанні, якія падтрымлівалі дзяржаўную палітыку на далучаных заходнебеларускіх землях.

Выканаўчым органам сельскай гміны было *гміннае праўленне*, якое складалася з *войта*, *яго намесніка* і *аднаго лаўніка*. Гміннае праўленне з'яўлялася кіруючым органам улады ў гміне. У яго паўнамоцтвы ўваходзіла падрыхтоўка пастаноў гміннай рады і вызначэнне шляхоў іх выканання; улік гміннай маёмасці і распараджэнне ёю; бюджэт і фінансы, распараджэнне даходамі гміны;

Начало

Содержание

Страница 90 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

размеркаванне гмінных падаткаў і павіннасцей; прызначэнне на пасады гмінных супрацоўнікаў; справаздачы перад гміннай радай. На пасяджэннях гміннага праўлення старшынствавалі войт або яго намеснік.

Войт з'яўляўся прадстаўніком выканаўчай улады ў гміне. Ён кіраваў гміннай адміністрацыяй і ажыццяўляў за ёй нагляд. Як прадстаўнік дзяржаўнай адміністрацыі, войт меў наступныя абавязкі: выкананне законаў і распараджэнняў, а таксама падпісанняў вышэйшых улад; падтрыманне спакою, парадку, бяспекі; як прадстаўнік самакіравання – прадстаўленне гміны; выкананне пастаноў гміннага праўлення і гміннай рады; захаванне гмінных дакументаў і актаў; кіраўніцтва працай служачых і ажыццяўленне за імі нагляду. У надзвычайных выпадках войт асабіста вырашаў справы, якія ўваходзілі ў кампетэнцыю гміннага праўлення.

Войт і яго намеснік першапачаткова выбіраліся з радных на тры гады гміннай рады. У выпадку калі рада не выбіраваў войта, ён прызначаўся павятовым старастам. Наконт прызначэння на пасады войтаў газета “Беларуская доля” паведамляла, што амаль усе войты займаюць свае пасады па прызначэнні павятовых старастаў, а не па выніках выбараў. У значнай большасці гэта былі спецыяльна падабраныя людзі, палякі па нацыянальнасці. Атрымлівалася так, што войтамі ў гмінах прызначаліся толькі палякі і католікі, часам непапулярныя сярод мясцовых жыхароў.

Польская ўлада пры дапамозе войтаў адсочвала становішча на далучанай тэрыторыі. У пачатку 1920-х гг. войт кожны тыдзень павінен быў падаваць справаздачу аб грамадска-палітычным становішчы ў гміне. У сваёй справаздачы ён абавязаны быў адлюстроўваць стан улады і органаў самакіравання; фінансавое, санітарнае становішча; стан школьнай адукацыі і асветы, харчовага забеспячэння, камунікацый, бяспекі; паказваць стаўленне насельніцтва да ўлады. Не змянілася становішча ў гэтай галіне і пазней. Так, у 1937 г. была выдадзена агульная сакрэтная інструкцыя брэскага павятовага старасты, адрасаваная бурмістрам і войтам, у якой стараста загадваў войтам асабіста высвятляць настрой насельніцтва, гаспадарчыя патрэбы праз выезды на месцы, прыём грамадзян, а справаздачы

Начало

Содержание

Страница 91 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

солтысаў выкарыстоўваць як пацвярджэнне сваіх высноў. Другім сваім цыркулярам брэсцкі стараста патрабаваў ад войтаў звяртаць асабліваю ўвагу на дзейнасць солтысаў, на іх стаўленне да польскай дзяржавы, умацніць нагляд за збіраннем солтысамі падаткаў. Згодна з гэтым цыркулярам войты павінны былі прадастаўляць спісы тых солтысаў, якія негатыўна ставіліся да польскай дзяржаўнасці.

Войты, абраныя organамі самакіравання, у сваёй дзейнасці поўнасцю залежалі ад адміністрацыйных улад. На практыцы арганізацыя органаў сельскага самакіравання ажыццяўлялася са значнымі цяжкасцямі. Так, напрыклад, у дакладзе, зробленым на з'ездзе прадстаўнікоў павятовых сеймікаў Польскай рэспублікі ў 1926 г., адзначалася, што ў Палескім ваяводстве гмінныя праўленні не могуць выконваць даручаных ім службовых абавязкаў, а таму павятовы адзел вымушаны быў здзяйсняць не толькі наглядальную працу, але і выканаўчую. Яшчэ раней, у 1921 г., многія рэферэнты самакіравання ў сваіх справаздачах адзначалі частыя выпадкі звальнення са сваіх пасадаў войтаў у сувязі з п'янствам апошніх. У 1921 г. ашмянскі стараста атрымаў інструкцыю, згодна з якой войтам, якія шмат часу праводзяць на ўласнай гаспадарцы і займаюць пасады ў сувязі з тым, што проста немагчыма прызначыць на гэтыя пасады больш адказных людзей, прызначыць мінімальны памер заробку, а войтам, адданым працы, прызначыць заробак, які дазволіў бы існаваць без пабочных заняткаў.

Паводле закона 1933 г. гміннае праўленне складалася з войта, яго намесніка і двух лаўнікаў, у гмінах з колькасцю насельніцтва больш за 10 тыс. – тры лаўнікі. Сельская гміна павінна была ўтрымліваць неабходную для выканання працы колькасць служачых, абавязкова павінен быў быць гмінны сакратар. На пасаду гміннага сакратара магла быць прызначана асоба, якая мела адпаведную адукацыю, прайшла практыку і здала экзамен па спецыяльнасці. Абавязковае ўстанаўленне пасады гміннага сакратара не датычыла гмін з колькасцю насельніцтва менш за 5 тыс. жыхароў, дзе існавала пасада прафесійнага войта. На заняцце пасады ў гмінным праўленні абвешчваліся конкурсы.

Начало

Содержание

Страница 92 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Пасаду начальніка сельскай гміны мог займаць прафесійны або прафесійны воіт. Свае абавязкі прафесійны воіт мог выконваць толькі пасля адпаведнай пастановы гміннай рады, зацверджанай наглядальнай уладай. На пасаду прафесійнага воіта магла быць зацверджана асоба, якая, акрамя выбарчых правоў, мела адпаведную кваліфікацыю, вызначаную міністрам унутраных спраў. Так, 31 студзеня 1934 г. было выдадзена распараджэнне міністра ўнутраных спраў у галіне кваліфікацыі кандыдатаў на пасады прафесійных воітаў. Гэта распараджэнне вызначыла высокі адукацыйны цэнз, абавязковы трохгадовы стаж кандыдатаў на пасаду. Выбар гміннай радай прафесійнага воіта патрабаваў зацвярджэння кандыдатуры ваяводам.

Адносіны насельніцтва да адміністрацыйных улад, органаў самакіравання вышэйшай ступені ў значнай меры залежалі ад тых людзей, якія прадстаўлялі гэтую ўладу на месцы, ад іх стаўлення да мясцовых жыхароў і супрацоўніцтва з імі. Найбольш часта людзі кантактавалі з гмінным праўленнем, дзе вымушаны былі вырашаць многа спраў, таму воіт і сакратар заставаліся галоўнымі людзьмі ў гміне, ад іх залежалі адносіны мясцовых жыхароў да дзяржаўнай улады. Нягледзячы на агульнае негатыўнае стаўленне беларускага насельніцтва да гміннай адміністрацыі, сустракаліся выпадкі, калі мясцовыя жыхары станоўча ставіліся да гмінных воітаў, нават калі тыя былі ваеннымі асаднікамі.

Па стане на 1934 г. у Навагрудскім ваяводстве працавалі 87 воітаў, столькі ж іх намеснікаў, 220 лаўнікаў, з іх 313 палякаў, 76 беларусаў, 5 яўрэяў; у Віленскім ваяводстве сярод 96 воітаў было 90 палякаў, 5 беларусаў, 1 літовец. Значную перавагу ў мясцовай уладзе палякаў па нацыянальнасці пацвярджаў нацыянальны склад Гарадзейскага гміннага праўлення Нясвіжскага павета: у 1939 г. яно на 100 % складалася з палякаў па нацыянальнасці і католікаў па веравызнанні.

Ніжэйшай адзінкай у сістэме сельскага самакіравання была *грамада* ў памеры асобнай вёскі, калоніі, маёнтка ці фальварка. Грамада з'яўлялася гаспадарчым суб'ектам і валодала маёмаснымі правамі. Кола дзеянняў грамады ўключала

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 93 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

кіраўніцтва маёмасцю, а таксама распараджэнне даходамі, атрыманымі з яе. Праўленне гміны на падставе пастановы гміннай рады, зацверджанай наглядальнай уладай, магло даручыць грамадзе выкананне некаторых гаспадарчых функцый, калі грамада давала на гэта згоду або гміна выдзяляла на гэта фінансавыя сродкі.

Членамі грамады маглі быць усе асобы, якія з'яўляліся членамі гміны, у склад якой уваходзіла дадзеная сельская грамада, і пастаянна пражывалі на яе тэрыторыі. Органамі ўлады ў грамадзе з'яўляліся *солтыс, грамадская рада ці грамадскі сход*. Першапачаткова солтыс з'яўляўся выканаўчым органам улады грамады, гмінным служачым. Солтыса і яго намесніка выбіраў грамадскі сход з ліку членаў грамады на адзін год. Выбраных асоб на пасаду солтыса павінен быў зацвердзіць павятовы стараста, у выпадку незацвярджэння прызначаліся новыя выбары. Калі пасля правядзення паўторных выбараў кандыдат зноў не быў зацверджаны або ўвогуле грамада ўхілялася ад выбараў, павятовы стараста прызначаў солтыса і яго намесніка, якія выконвалі свае абавязкі на працягу аднаго года. Стараста мог асабіста вызваліць з пасады солтыса і прызначыць новыя выбары.

З 1933 г. на пасады солтыса і яго намесніка маглі быць абраны асобы, якія на момант выбараў дасягнулі 30-гадовага ўзросту, больш за адзін год пражывалі на тэрыторыі дадзенай грамады, валодалі вуснай і пісьмовай польскай мовай. Аднак валоданне польскай мовай як умова выбарнасці на пасаду было адкладзена на тэрыторыі ўсходніх ваяводстваў на пяць гадоў. У 1936 г. было выдадзена распараджэнне, якое на тэрыторыі Навагрудскага, Палескага, Віленскага, Валынскага, а таксама Гродзенскага і Ваўкавыскага паветаў Беластоцкага ваяводства на адзін выбарчы тэрмін адмяняла абавязковую ўмову валодання польскай мовай кандыдатамі на пасады солтыса і яго намесніка. Солтыс і яго намеснік выбіраліся на тры гады. Выбары прызначаў павятовы стараста, які ажыццяўляў агульныгляд за дзейнасцю грамады. Кандыдат, які пры галасаванні атрымаў найбольшую колькасць галасоў членаў грамады, становіўся солтысам, намеснікам – кандыдат, які па колькасці галасоў быў на другім месцы.

Начало

Содержание

Страница 94 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Солтыс падпарадкоўваўся непасрэдна войту і прадстаўляў грамаду ў гмінным праўленні і ў дзяржаўных органах. Перад тым як заняць пасаду солтыса, кандыдат прыносіў прысягу на вернасць польскай дзяржаве. Звычайна на пасады солтысаў прызначаліся тыя кандыдаты, якія лаяльна ставіліся да польскіх улад, раней служылі ў польскім войску. Такое стаўленне польскіх улад прыводзіла да таго, што зацікаўленасць да т. зв. органаў самакіравання (грамадская рада або сход) зніжалася. Былі выпадкі нез'яўлення насельніцтва грамады на выбарныя пасяджэнні.

За выкананне сваіх абавязкаў солтыс штомесяц атрымліваў з гмінных грашовых сродкаў заробак. У выпадку хваробы, выкліканай выкананнем службовых абавязкаў, солтыс лячыўся ў шпіталі органаў самакіравання за кошт гміннага праўлення. Ён вызваляўся ад выканання натуральных павіннасцей, мог накладваць на жыхароў грамады штраф і арышт да двух сутак за некаторыя парушэнні. Трэба адзначыць, што ў некаторых галінах сваёй дзейнасці солтысы кіраваліся яшчэ законамі Расійскай імперыі, выкарыстанне якіх дазвалялася польскім урадам.

Солтыс выконваў наступныя абавязкі: склікаў грамадскі сход (раду) па меры патрэбы, а таксама па жаданні дзяржаўных або гмінных улад, дзясятай часткі асоб, якія валодалі правам удзелу ў ім, аднак грамадскую раду павінен быў склікаць не менш за адзін раз на квартал, грамадскі сход – не менш за два разы на год. Солтыс адкрываў і закрываў пасяджэнні грамадскага сходу (рады), старшынстваваў на іх, сачыў за парадкам; рыхтаваў пытанні для разгляду на пасяджэнні грамадскай рады (сходу); выконваў рашэнні грамадскага сходу (рады), якія не супярэчылі рашэнням гміннага праўлення і іншым нарматыўным актам; ажыццяўляў нагляд за станам дарог, мастоў і г. д.; выконваў нагляд за выкананнем розных натуральных павіннасцей членамі грамады, збіраў падаткі і выплаты пры адсутнасці спецыяльна прызначаных асоб; распараджаўся па рашэнні грамады маёмасцю і даходамі. За несумленнае выкананне службовых абавязкаў павятова стараста са згоды павятовага адзела мог солтысу або яго намесніку зрабіць заўвагу, вынесці вымову, накласці штраф, звольніць з пасады.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 95 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Грамадская рада (а там, дзе яна не была ўтворана, грамадскі сход) з'яўлялася пастанаўляючым органам улады грамады. Грамадская рада выбіралася ў грамадах з колькасцю насельніцтва больш за 200 жыхароў, а таксама магла быць склікана паводле прапановы грамадскага сходу, гміннай рады, павятовага аддзела са згоды ваяводы і ваяводскага аддзела ў грамадах з меншай колькасцю насельніцтва. З 1938 г. выбарчым правам у грамадскую раду валодалі ўсе польскія грамадзяне, якія валодалі аналагічным правам у Сейм і не менш як адзін год пражывалі на тэрыторыі грамады. Абраным мог быць кожны грамадзянін, які валодаў выбарчымі правамі і на момант выбараў дасягнуў 27-гадовага ўзросту. Грамадскія радныя выконвалі свае абавязкі на грамадскіх пачатках.

Грамадская рада выбіралася на пяць гадоў. У яе склад уваходзілі солтыс (старшыня), намеснік солтыса і радныя. Колькасць радных залежала ад колькасці насельніцтва грамады. У мясцовасцях з колькасцю насельніцтва да 500 жыхароў выбіралася 12, ад 500 да 1 000 – 16, ад 1 000 да 1 500 – 20, ад 1 500 да 2 000 – 24, ад 2 000 – 30 радных. У адпаведнай колькасці выбіраліся і намеснікі радных.

Удзельнічаць у грамадскім сходзе мог кожны жыхар грамады, які дасягнуў 24-гадовага ўзросту і не менш як адзін год да пасяджэння пражыў у грамадзе. Колькасць грамад па сельскіх гмінах, паветах, ваяводствах была рознай. У залежнасці ад месца пражывання адрозніваўся і нацыянальны склад гэтых органаў. Так, нацыянальны склад грамадскіх радаў Навагрудскага ваяводства ў 1934 г. быў наступным: 12 045 палякаў, 11 175 беларусаў, 419 яўрэяў, 59 літоўцаў, 14 рускіх, 1 немец. У Віленскім ваяводстве на гэты ж год у складзе грамадскіх радаў значна пераважалі палякі, якіх было 10 936 чалавек; акрамя палякаў, 4 151 беларус, 341 яўрэй, 1 050 літоўцаў, 299 рускіх, 40 асоб іншых нацыянальнасцей, адрознівалася і партыйная прыналежнасць радных.

Да кампетэнцыі грамадскіх радаў (грамадскага сходу) адносілася: зацвярджэнне рашэнняў пасяджэнняў грамадскіх радаў і іх камісій; зацвярджэнне праекта бюджэту грамады, размеркаванне яе даходаў; кантроль за дзейнасцю солтыса;

Начало

Содержание

Страница 96 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

вызначэнне патрэб грамады; зацвярджэнне прапаноў гміннай радзе аб прыцягненні жыхароў грамады да выканання натуральных павіннасцей і падаткаў на грамадскія справы; развіццё земляробства і жывёлагадоўлі дзякуючы цеснаму супрацоўніцтву з грамадскімі аб'яднаннямі па стварэнні доследных палеткаў, набыцці прылад працы, арганізацыі і ўтрыманню ветэрынарных аптэк, ахоўнаму прышчэпванню жывёлы, арганізацыі і ўтрыманню жывёльных могільнікаў, грамадскіх садоў і г. д.; будаўніцтва і ўтрыманне грамадскіх будынкаў – будынкаў кіраўніцтва грамады, бібліятэк, чытальняў і іншых устаноў; будаўніцтва грамадскіх школ і іх утрыманне, будаўніцтва жылля настаўнікам; будаўніцтва і рамонт грамадскіх дарог, мастоў, вуліц і г. д.; арганізацыя дапамогі бедным жыхарам грамады; арганізацыя і ўтрыманне начной варты, падтрымка пажарнай службы, набыццё супрацьпажарных прылад і будаўніцтва пажарных вадаёмаў; будаўніцтва прытулкаў, начлежных дамоў для бедных; асвятленне дарог, вуліц, плошчаў; арганізацыя дастаўкі карэспандэнцыі, калі гэтага не выконвалі паштальёны; будаўніцтва і ўтрыманне грамадскіх водаправодаў, лазняў, пляжаў, спартыўных пляцовак, могілак; будаўніцтва і ўтрыманне адвадных каналаў; пасадка і догляд прыдарожных дрэваў; устаноўка і абслугоўванне тэлефона для грамадскага карыстання; прапаганда турызму і летніх лагераў адпачынку.

Такім чынам, органы дзяржаўнай улады і самакіравання на тэрыторыі Заходняй Беларусі разглядаліся польскай дзяржавай як сродак ўмацавання свайго становішча на захопленых землях, інструментам асіміляцыі і апалячвання. Відавочная дыскрымінацыя беларускай большасці, а таксама нацыянальных меншасцей, асабліва пры фарміраванні ваяводскіх і павятовых органаў, дамінаванне ў іх выключна прадстаўнікоў польскага этнасу стала дадатковай падставай для росту сацыяльнай напружанасці і пагаршэння эканамічнай сітуацыі. Органы дзяржаўнай улады і самакіравання не маглі стаць для шматнацыянальных усходніх ваяводстваў месцам збліжэння і ўзаемапаразумення, прадухіліць ад свавольства польскай адміністрацыі.

Начало

Содержание

Страница 97 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тэма 7. Сельская гаспадарка і аграрныя рэформы

Сельская гаспадарка і рэформы. Першая сусветная і грамадзянская войны, польская акупацыя істотна пагоршылі стан сельскай гаспадаркі, у якой было занята каля 80 % насельніцтва Заходняй Беларусі. Агульная колькасць пасяўных плошчаў у 1921–1922 гг. складала толькі 77,8 % да ўзроўню 1913 г. Аграрныя адносіны ў Заходняй Беларусі характарызаваліся панаваннем буйнога памешчыцкага землеўладання, безземлем і малаземлем сялян, наяўнасцю значных перажыткаў феадальна-прыгонніцкіх адносін. Буйнымі памешчыкамі шырока выкарыстоўваліся і адпрацовачныя павіннасці. Перажыткам прыгонніцтва з'яўлялася і абшчыннае землекарыстанне. Шырокае распаўсюджанне ў Заходняй Беларусі мелі сервітуты – выпасы, сенажаці, лес, якія знаходзіліся ў сумесным карыстанні сялян і памешчыкаў. За карыстанне гэтымі ўгоддзямі памешчыкі патрабавалі плату ў грашовай або адпрацовачнай форме. Была шырока распаўсюджана цераспалосіца – раз'яднанасць і раздробленасць зямлі аднаго землекарыстальніка на некалькі адасобленых частак.

Асноўную масу вясковага насельніцтва складалі беднякі, памеры зямельных надзелаў якіх не перавышалі 10 га. Такіх сялянскіх гаспадарак у Заходняй Беларусі налічвалася 284 706 (80,15 %), ім належала толькі 24,15 % ад агульнай колькасці прыватнаўласніцкіх зямель.

У той жа час у Заходняй Беларусі налічвалася 3 402 гаспадаркі, якім належала 2 772 669 га зямлі, што складала 51,92 % агульнай колькасці прыватнаўласніцкіх зямель. У склад гэтай групы ўваходзілі буйныя памешчыкі, якім належалі маяраты і ардынацыі, плошча якіх перавышала сотні тысяч гектараў зямлі. На тэрыторыі Заходняй Беларусі налічвалася звыш 3,6 тыс. маёнткаў. Сярэдні памер такой гаспадаркі складаў 790 га. Аднак былі і памешчыкі, якія валодалі некалькімі дзясяткамі тысяч гектараў зямлі. Так, Станіславу Радзівілу ў Столінскім павеце належала ардынацыя ў 146 970 га, у Палескім ваяводстве – звыш 95 тыс. га, а Каралю Радзівілу ў Давыд-Гарадку належаў маярат у 142 250 дзесяцін зямлі. Памешчыца Т. Агаркава валодала 100 тыс. га.

Начало

Содержание

Страница 98 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Прамежкавае становішча паміж гэтымі групамі займалі сяляне-сераднякі з надзеламі ад 10 да 20 га і заможныя сяляне з надзеламі ад 20 да 50 га. Сяляне-сераднякі ў Заходняй Беларусі ў 1921 г. налічвалі 49 426 гаспадарак. Ім належала 667 577 га зямлі, або 12,5 % агульнай колькасці прыватнаўласніцкіх зямель. Сярэдні памер надзелу гэтай групы сялян складаў 13,51 га.

Заможных гаспадароў з надзелам ад 20 да 50 га налічвалася 15 107 чалавек. Ім належала 454 696 га зямлі, або 8,14 % прыватнаўласніцкіх зямель. Сярэдні памер іх гаспадарак складаў 28,77 га. У іх шырока выкарыстоўвалася наёмная праца. Яны мелі па 10–15 коней, 15–25 кароў. Напрыклад, у селяніна Драйзерава (Дзісенскі павет) было 45 га зямлі, 25 кароў, 12 коней, селянін Пузыроўскі у тым жа павеце валодаў 40 га зямлі, 15 каровамі, 8 коньмі. Карыстаючыся танным крэдытам у зямельным банку і іншых крэдытных установах, заможныя сяляне накіроўвалі грашовыя сродкі для скупкі зямлі.

Да дробных гаспадарак у Заходняй Беларусі адносіліся парцэльныя, якія мелі невялікія ўчасткі ўласнай або арэндаванай зямлі. Іх налічвалася каля 50 тыс. з агульнай плошчай 52 тыс. га. Гэтыя гаспадаркі вымушаны былі арэндаваць дадатковую зямлю ў памешчыкаў і кулакоў.

Не было раўнамерным і размеркаванне ворнай зямлі па рэгіёнах Заходняй Беларусі. Па ваяводствах яно было наступным: у Навагрудскім ваяводстве плошча сельскагаспадарчых угоддзяў складала 42,5 %, у Віленскім – 39,2 %, у Палескім – 22,8 %. Такія суадносіны ва ўдзельнай вазе ворнай зямлі склаліся на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў сувязі з наяўнымі глебавымі ўмовамі. Так, калі ў Ваўкавыскім і Гродзенскім паветах агульная плошча ворных зямель дасягала 27,4 %, то на Палессі яна не перавышала 11 %. У гэтых гаспадарках было шмат зямлі, якая не апрацоўвалася (балоты, пустэчы). Яе налічвалася амаль столькі ж, колькі і ворнай, – 18,6 %. Зразумела, балоты патрэбна было асушаць, але справы ішлі так марудна, што выгаду гэтыя землі маглі прыносіць толькі праз працяглы час. Акрамя таго, асушэнне патрабавала вялікіх грашовых сродкаў, якія ні ўрад, ні прыватныя землекарыстальнікі не жадалі выдаткоўваць.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 99 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Да масіваў, якія не апрацоўваліся, адносіліся лугі, выганы, лясы. У буйных гаспадарках яны маглі складаць да 78–79 % усёй зямельнай плошчы. Выганы часткова выкарыстоўваліся для выпасу гаспадарскай жывёлы або здаваліся ў арэнду заможным сялянам. Так, у Давыд-Гарадоцкай ардынацыі Радзівілаў са 146 970 га ўсёй зямлі паша складала толькі 407 га, або 0,28 % ад усёй яе плошчы.

Паводле звестак за 1927 г., каля 29 % сялянскіх гаспадарак не мелі коней, у 58,8 % было толькі па адным кані, 15,7 % адносіліся да бескароўных, 51,1 % гаспадарак валодалі адной каровай.

Малазямельныя сяляне не маглі набыць зямлю па прычыне высокага яе кошту. Толькі асобныя, больш заможныя сяляне рашаліся на пакупку зямлі. Цана аднаго гектара ў сярэднім у Заходняй Беларусі ў 1927 г. складала 600–700 злотых, у той час як рабочы конь каштаваў 150–200 злотых, дойнае карова – 100–120 злотых, 1 цэнтнер жыта – 35–37 злотых.

Наяўнасць значнай колькасці феадальных перажыткаў рабіла немагчымым эфектыўнае выкарыстанне зямельных угоддзяў. Нізкі ўзровень развіцця вытворчых сіл у сельскай гаспадарцы, недастатковасць арганічных і мінеральных угнаенняў не спрыялі інтэнсіўнаму развіццю сельскай гаспадаркі.

Аграрнае перанасяленне (на 1 км² сельскагаспадарчых зямель у Віленскім ваяводстве прыходзілася 54 чалавекі, у Навагрудскім – 52,6, у Палескім – 36,7 чалавека) яшчэ больш паглыбляла нераўнамернае развіццё галін гаспадаркі. Прамысловасць не была ў стане паглынуць лішнюю рабочую сілу. У вёсцы было прыкладна 700 тыс. чалавек свабоднай рабочай сілы. У памешчыкаў і заможных сялян працавала каля 75 тыс. сельскагаспадарчых рабочых, акрамя таго, 8,6 тыс. чалавек былі заняты ў памешчыцкіх маёнтках у якасці прыслугі.

Вялікай праблемай для беларускага селяніна былі падаткі. Падатковая сістэма была такая, што дробныя гаспадаркі плацілі падатак большы, чым буйныя. Сяляне, ва ўласнасці якіх былі надзелы да 5 га, плацілі 2,38 злотых з 1 га зямлі, у той жа час уладальнікі буйных латыфундый – толькі 1,01 злотых, а астатнія гаспадаркі з зямельнай плошчай ад 15 да 60 га – 1,89 злотых.

Начало

Содержание

Страница 100 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тысячы сялян, не знайшоўшы работу, разараліся, прадавалі сваю маёмасць і эмігрыравалі ў краіны Заходняй Еўропы, Амерыкі і інш. Толькі за 13 гадоў (з 1926 па 1938 г.) у заходнія краіны на пошукі лепшага жыцця з Заходняй Беларусі эмігрыравалі 78 тыс. чалавек.

Драбіліся гаспадаркі і пры ўтварэнні новай сям'і. Па дадзеных польскай статыстыкі, за перыяд з 1922-га па 1930 г. на землях Заходняй Беларусі было ўтворана каля 20 тыс. гаспадарак, уладальнікамі якіх былі сем'і ва ўзросце ад 23 да 30 год. Амаль 80 % з іх выдзеліліся з бацькоўскіх надзелаў і з'яўляліся на той час ужо дробнымі, якія не маглі эфектыўна развівацца і плаціць падаткі.

Кіраўніцтва Польшчы разумела складанасць становішча ў аграрнай сферы, што пагражала палітычнай стабільнасці, і правяло шэраг рэформаў, якія павінны былі стабілізаваць сельскую гаспадарку і забяспечыць трывалую падтрымку ўраду з боку сялян, у т. л. і на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Яшчэ 10 ліпеня 1919 г. сейм прыняў першы закон аб аграрнай рэформе “Устава сейма аб умовах зямельнай рэформы”, а ўжо 15 ліпеня дзеянне гэтага закона было распаўсюджана і на захопленыя землі. Паводле закона ў краіне ствараўся дзяржаўны зямельны фонд з т. зв. “свабодных” зямель, якія засталіся без гаспадароў. Землі гэтага фонду падлягалі раздзелу на асобныя невялікія ўчасткі (парцэлы) плошчай у 25 моргенаў (14 га), якія прызначаліся для свабоднага продажу насельніцтву. Такое пераразмеркаванне зямельнай уласнасці ў Польшчы атрымала назву *парцэляцыі*.

Паскарэнне аграрнай рэформы адбылося летам 1920 г., калі пачалося наступленне Чырвонай Арміі на Варшаву і краіна апынулася на мяжы краху. Перапалоханыя кіруючыя колы Польшчы прыступілі да рэалізацыі аграрнай рэформы. 6 ліпеня 1920 г. сейм прыняў пастанову аб зацвярджэнні зямельных камітэтаў, а 15 ліпеня 1920 г. сейм прыняў закон аб выкананні аграрнай рэформы, які ўтрымліваў не толькі асноўныя палажэнні закона ад 10 ліпеня 1919 г., але і канкрэтныя мерапрыемствы па іх рэалізацыі.

Начало

Содержание

Страница 101 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У дзяржаўны зямельны фонд для парцэляцыі ўключаліся дзяржаўныя і царкоўныя маёнткі, а таксама землі, якія належалі раней расійскаму сялянскаму банку і розным установам, членам дынастычных сем'яў Расіі, Германіі, Аўстра-Венгрыі і інш. Касцельныя землі, згодна з законам, маглі перадавацца ў дзяржаўны фонд толькі са згоды Ватыкана. Закон прадугледжваў прымусовы выкуп дзяржаўных зямель, набытых у час вайны асобамі, для якіх сельская гаспадарка не была асноўным заняткам, а таксама заняўдбаных гаспадарак у межах гарадоў і прамысловых зон. Прымусоваму выкупу падлягалі таксама прыватныя ўладанні, якія складалі ў сельскай мясцовасці карэннай Польшчы больш за 180 га, у прыгарадных і прамысловых зонах – звыш 60 га. Ва ўсходніх ваяводствах за ўладальнікамі захоўвалася права мець 400 га зямлі. Лішкі зверху гэтай нормы падлягалі прымусоваму адчужэнню. Маёнткі, якія спецыялізаваліся на вытворчасці збожжа, жывёлы, рыбы, тэхнічных культур, а таксама высокапрадукцыйныя гаспадаркі незалежна ад іх спецыялізацыі пры любых памерах аб'яўляліся недатыкальнымі. Грашовая кампенсацыя гаспадарам за адчужаемыя землі ў новым законе ўстанаўлівалася ў памеры паловы рыначнай цаны.

З фонду для парцэляцыі 80 % плошчаў павінна было пайсці на нарэзку ўчасткаў для продажу беззямельным і 20 % – малазямельным сялянам. Перавагу ў набыцці зямлі мелі інваліды вайны, затым батракі, якія засталіся без сродкаў да існавання ў выніку парцэляцыі. Закон устанаўліваў, што зямлю могуць купляць усе грамадзяне Польшчы, якія маюць здольнасць займацца сельскай гаспадаркай. У сельскагаспадарчым банку адкрываўся крэдыт для сялян, жадаючых набыць зямлю з дзяржаўнага фонду. Абвяшчалася, што кожны, хто мае патрэбу, можа ўзяць грашовую ссуду. Інваліды вайны і салдаты, узнагароджаныя польскімі знакамі адознення, надзяляліся зямлёй бясплатна.

Пераразмеркаванне зямель павінна было ажыццяўляцца праз парцэляцыю – разбіўку дзяржаўных і некаторых прыватнаўласніцкіх зямель на дробныя ўчасткі па 2, 3, 5, 10, 15, 20 га і свабодны іх продаж усім жадаючым.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 102 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Для рэалізацыі закона былі створаны павятовыя і гмінныя зямельныя камісіі з дарадчымі правамі ў дапамогу дзяржаўным органам. Яны павінны былі ўлічваць землі, якія пераходзілі ў дзяржаўны фонд, ацэньваць іх, складаць спісы ахвотнікаў набыць зямельныя ўчасткі і г. д. У склад камісій ўваходзілі ў асноўным мясцовыя польскія памешчыкі, якія злоўжывалі сваім становішчам, бралі хабар, спекулявалі зямлёй, павышалі цэны. Камісіі праіснавалі да 1923 г. і былі распушчаны з-за малой эфектыўнасці.

Калі землеўладальнікам, згодна з законам, кампенсацыя за адчужаныя землі ўстанаўлівалася ў памеры паловы рыначнай цаны, то сялянам распарцэляваныя ўчасткі прадаваліся за поўны кошт, але купіць іх яны не маглі па прычыне высокіх цэн. Рашэнні зямельных органаў аб прымусовым адчужэнні зямлі памешчыкамі маглі аспрэчвацца ў судзе. Гэта давала магчымасць памешчыкам заводзіць цяжбы, якія цягнуліся дзесяцігоддзямі, і захоўваць за сабой на доўгі час землі, якія падлягалі парцэляцыі.

Паводле закона *аб асадніцтве ад 17 снежня 1920 г.* удзельнікі польска-савецкай вайны мелі права атрымаць ва ўласнасць да 45 га зямлі. Асаднік павінен быў пасяліцца на сваёй парцэле на працягу года і тры гады апрацоўваць яе. У выпадку невыканання гэтых умоў асаднік страчваў зямельны надзел.

Закон прадугледжваў бясплатнае надзяленне салдат польскай арміі зямлёй. Паводле распараджэння 1921 г. кіраўніка Галоўнага зямельнага ўпраўлення, атрымаць бясплатны надзел маглі радавыя, сяржанты, афіцэры, прыроўненыя да іх служачыя арміі і добраахвотнікі, якія неслі службу не менш чым чатыры месяцы і мелі ўрадавыя ўзнагароды і адзнакі.

Асаднікі надзяляліся зямлёй у адпаведнасці з вайсковым званнем: палкоўнік мог атрымаць 30–50 га, капітан – 20, паручнік – 15, шэраговы – да 10 га зямлі. Не мелі права на атрыманне зямлі салдаты, якія былі пакараны за злачынствы супраць узброеных сіл польскай дзяржавы або якія самавольна бралі ў карыстанне чужыя землі. Памер аплаты за зямлю быў прыроўнены да 100–300 кг збожжа

Начало

Содержание

Страница 103 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

за 1 га штогод з выплатай дзяржаве на працягу 30 гадоў, пачынаючы з пятага года пасля атрымання зямлі. Дзяржава аказвала дапамогу натурай або грашыма для абзавядзення гаспадаркай. Звычайна на адну гаспадарку выдзялялася дрэва і крэдыт, 2 млн марак інвентаром або зернем. Крэдыт выдаваўся на ўмовах 12 % гадавых пад залог гаспадаркі і двух паручэнцаў.

Асадніцтва было паўваеннай арганізацыяй, асаднікі на легальных умовах валодалі зброяй, былі сфарміраваны ў воінскія падраздзяленні, якія ўзначальвалі кадравыя афіцэры. Усе яны ўваходзілі ў “Саюз асаднікаў”, які падпарадкоўваўся Генеральнаму штабу польскай арміі. Асаднікі разглядаліся як апора польскай улады і выконвалі розныя даручэнні афіцыйных улад, у т. л. паліцэйскія функцыі. У асноўным асаднікі з’яўляліся зацятымі польскімі нацыяналістамі, іх адносіны з мясцовым насельніцтвам былі складанымі, бо жыхары бачылі ў іх прыгнятальнікаў, носьбітаў польскага шавінізму, апору акупацыйнага рэжыму.

Непасрэдная рэалізацыя закона распачалася ў 1921 г. Найбольшая колькасць надзелаў, выдзеленых для асаднікаў, прыпадае на 1923 г., найменшая – на 1932 г. У асноўным асаднікі сяліліся калоніямі, дапамагаючы ў ажыццяўленні гаспадарчых работ. Найчасцей такая калонія складалася з былых удзельнікаў аднаго ваеннага злучэння (рота, батальён і г. д.). У 1923 г. у Навагрудскім ваяводстве з агульнай колькасці асаднікаў у 1 391 асобаў 789 гаспадарыла індывідуальна і толькі 602 – калоніямі. Кожная вялікая калонія падтрымлівала блізкія адносіны з больш дробнымі, якіх апекавала не толькі маральна, але і матэрыяльна, дапамагаючы ім распачаць гаспадарку на новых землях. Частыя напады сялян на асаднікаў патрабавалі забеспячэння сваёй бяспекі, і ў 1923 г. ваенныя асады ўзяў пад сваю ахову корпус пагранічнай аховы.

Фонд, з якога надзялялі асаднікаў, складаўся з зямель казённых (галоўным чынам канфіскаваных царскім урадам у паўстанцаў 1863–1864 гг.), памешчыцкіх (пераважна памешчыкаў няпольскай нацыянальнасці, якія да 1 красавіка 1921 г. не вярнуліся ў свае маёнткі), зямель прыватнага духавенства (надзелы, большыя

Начало

Содержание

Страница 104 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

за 30 га). Землі польскіх памешчыкаў засталіся некранутымі. Мелі месца выпадкі, калі ім аддавалі цэлыя маёнткі з пабудовамі, садамі і іншымі матэрыяльнымі каштоўнасцямі. У першай палове 20-х гг. надзялялі зямлёй ваенных, потым пашырылася цывільнае асадніцтва. Ваенныя каланісты не апраўдалі тых надзей, якія ўскладвала на іх кіраўніцтва Польшчы. У сваім выступленні ў сейме 4 ліпеня 1926 г. беларускі дэпутат П. Мятла гаварыў: “...п’янства, амаральныя паводзіны, жаданне атрымаць як мага большы даход з зямлі, на якой працуе беларускі селянін, – вось асноўныя рысы вольных носьбітаў еўрапейскай культуры”. Яны не маглі аказваць станоўчага ўплыву на беларускую вёску, а тым больш выконваць ролю звяна, якое звязвае польскае і беларускае сялянства.

Выцясняючы карэнных жыхароў, каланісты атрымлівалі лепшыя зямельныя надзелы. Пасля прыняцця аграрнага заканадаўства селянін разлічваў на павелічэнне свайго зямельнага надзелу, аднак лепшыя землі былі аддадзены асаднікам. Таму сярод мясцовага сялянства павялічваўся зямельны голад, мацнеў ціск на вясковую беднату і абвастралася аграрная праблема. Насаджэнне асадніцтва адбывалася пры ігнараванні інтарэсаў мясцовага сялянства, ваража былі настроены да асаднікаў і заможныя сяляне. Апошнія бачылі ў асадніках сапернікаў, якія імкнуліся захапіць лепшыя землі. Каланістаў не любілі і мясцовыя памешчыкі, бо бачылі ў іх сваіх канкурэнтаў у барацьбе за ўплыў у эканамічным і грамадскім жыцці. Ваенныя асаднікі трымаліся паасобку нават у адносінах да цывільных каланістаў, падкрэсліваючы свой ваенны характар і ўяўляючы сябе прывілеяваным казацтвам. Ваенным асаднікам-афіцэрам належалі ў асноўным участкі зямлі па 45 га, у той час як радавыя каланісты атрымлівалі па 10–20 га зямлі. Не было згоды і сярод саміх ваенных асаднікаў, асабліва паміж афіцэрамі і радавымі. На з’ездзе памешчыкаў, які адбыўся ў лютым 1922 г. у Вільні, была нават прынята рэзалюцыя, у якой гаварылася: “...закон аб ваенным асадніцтве шкодны для дзяржавы, не супадае з канстытуцыяй, кампраметуе ўсю польскую каланіяльную палітыку з гаспадарчага і палітычнага пунктаў гледжання”. Ваенныя асаднікі не выканалі ўскладзеных на іх абавязкаў зліцця з беларускім насельніцтвам.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 105 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Паступова польскі ўрад пачаў падтрымліваць цывільных асаднікаў, ім сталі выдавацца льготныя крэдыты, дазвалялася мець для аховы сваіх гаспадарак агнястрэльную зброю. Ім прадпісвалася наладзіць цесныя кантакты з мясцовым беларускім насельніцтвам, асабліва каталіцкага веравызнання. Аб інтэнсіфікацыі цывільнага асадніцтва сведчыць той факт, што за перыяд з 1926-га па 1929 г. цывільным асаднікам было выдзелена зямлі амаль у два разы больш, чым вайсковым. У першыя ж гады пасля перавароту колькасць склаў гэтай групы асаднікаў павялічыўся больш як у пяць разоў і склаў на пачатак 1931 г. каля 15 тыс. чалавек.

На 1 красавіка 1936 г. на тэрыторыі Заходняй Беларусі налічвалася: у Палескім ваяводстве – 7 924 цывільныя асадніка і звыш 8 тыс. ваенных, у Навагрудскім ваяводстве – 8 243 цывільныя асаднікі і 9,5–10 тыс. ваенных, у двух паветах Беластоцкага ваяводства – 1 198 цывільных і 2,7 тыс. ваенных, у беларускіх паветах Віленскага ваяводства – 1 567 цывільных і 4,3 тыс. ваенных (усе даныя адносна ваенных асаднікаў прыблізныя, таму што не ўсе асаднікі рэгістраваліся). Такім чынам, агульная колькасць асаднікаў, па афіцыйнай статыстыцы, складала 18 932 чалавекі цывільных асадніка і звыш 25 тыс. ваенных. Усяго на землях Заходняй Беларусі было паселена каля 45 тыс. каланістаў. Рост цывільнага асадніцтва ў 1930-я гг. быў актыўны. Цывільныя асады пачынаюць надавацца не толькі выхадцам з цэнтральных раёнаў Польшчы, але і мясцоваму насельніцтву, якое лаяльна ставілася да польскіх уладаў.

Адным з напрамкаў рэформы была *ліквідацыя сервітутаў*, заканадаўства аб якой з 1922 г. было распаўсюджана і на Заходнюю Беларусь. Ліквідацыя сервітутаў прадугледжвалася як добраахвотная, так і прымусовая. Для прымусовага адхілення сялян ад карыстання сервітутнымі землямі дастаткова было заявы адной зацікаўленай у гэтым асобы. Сервітут у землекарыстанні – гэта права на сумеснае карыстанне пэўным зямельным надзелам (часцей за ўсё гэта былі выганы, выпасы, хмызнякі і інш.), якія належалі некалькім асобам. Гісторыя фарміравання

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 106 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

сервітудаў пачыналася ў той час, калі ў сялян не было асабістай уласнасці на зямлю і сялянская жывёла магла пасвіцца па лугах і ў лясах, якія належалі памешчыкам.

Па дадзеных перапісу 1921 г., звесткі аб сервітутных землях склалі толькі 766 памешчыкаў, астатнія ўтойвалі наяўнасць сервітудаў, імкнучыся ўключыць гэтыя землі ў склад сваіх. Так, па падліках палескага ваяводства, на Палессі было 590 вёсак з сервітутнымі землямі, сялянству належала 575,4 тыс. га зямлі, а сервітуты складалі 1 347 тыс. га, што амаль у два разы перавышала плошчу ворыўнай зямлі. Сервітутныя землі меліся ў 70 % сялянскіх гаспадарак Заходняй Беларусі. Сялянству важна было гэтыя землі захаваць за сабой. Скасаванне права сялян на сервітуты пры недастатковасці ўласнай пашы магло прывесці да яшчэ большага пагаршэння стану заходнебеларускай вёскі.

Драматычныя абставіны ліквідацыі сервітудаў шырока абмяркоўваліся ў грамадстве. У дэкларацыі БСРГ гаварылася, што “ў выпадках спрэчак памешчыкі звяртаюцца ўжо не ў суд, як гэта было прынята раней, а ў адміністрацыйныя органы. У выніку на месца канфлікту з’яўляецца паліцыя, якая прапануе сялянам прызнаць правы памешчыка. Калі ж яны не падпарадкоўваюцца загадам, паліцыянты страляюць, б’юць, здэкуюцца, выклікаючы адмоўную рэакцыю з боку насельніцтва. Гэта бяспраўе ў Заходняй Беларусі набывае ўсеагульны характар, вяртаючы яе ў часы прыгоннага права”. Часцей за ўсё дзеянні сялян, адкрыта не задаволеных пазбаўленнем іх магчымасці карыстацца сервітутамі, і выступленні супраць паліцыі кваліфікаваліся як бунт.

Пазбаўленне сялян сервітудаў падразумявала перадачу ім іншых участкаў зямлі, якія часта не маглі задаволіць сялян. Так, жыхары вёскі Белавічы Косаўскага павета замест адабранага ўрочышча ў 2 тыс. га атрымалі іншы ўчастак у 225 га, у дзевяць разоў меншы і значна аддалены. У выніку гэтых махінацый сяляне не маглі ім карыстацца, і зямля адышла да памешчыка. У гэтым жа самым павеце такія дзеянні былі праведзены з жыхарамі вёсак Хрышчановічы і Квасевічы.

[Начало](#)

[Содержание](#)

Страница 107 из 214

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Знясіленыя барацьбой з памешчыцкім свавольствам, сяляне звярталіся ў дзяржаўныя судовыя органы, аднак улады прымалі бок памешчыкаў. У сярэдзіне 1923 г. солтыс Сіманюк заклікаў жыхароў навакольных вёсак Олтушскай воласці Брэсцкага павета ісці ў лес, які ім належаў. Аднак на гэту тэрыторыю прэтэндаваў інжынер Май-Мескулаў. Справа скончылася тым, што паліцыянты і інжынер былі выгнаны з лесу.

Яшчэ адзін выпадак меў месца ў маёнтку Чарнёва. Памешчык Халкоўскі, распрадаючы зямлю, адначасова прадаў і сервітут вёскі Дарохі Гарадоцкай воласці Маладзечанскага павета. Калі ж новы гаспадар прыехаў араць купленую зямлю, сяляне не дазволілі яму гэтага зрабіць. У дапамогу памешчыку былі высланы паліцэйскія сілы з Гарадоцкага і Караблянскага аддзяленняў. Аднак гэта не спалохала сялян. Толькі прымяніўшы сілу, карнікі змаглі зламаць супраціўленне жыхароў вёскі.

Захоп памешчыкамі сервітутных зямель у Заходняй Беларусі прыняў масавы характар у 1924–1927 гг. За гэты час у сялян былі адабраны дзясяткі тысяч гектараў зямлі, а з 1919-га па 1939 г. было ліквідавана ад 2 500 да 3 000 сервітутаў. Ад гэтага пацярпела звыш 134 тыс. сялянскіх гаспадарак (38,5 %). Узамен яны атрымалі толькі 225 тыс. га зямлі з 1 300 тыс. ліквідаваных сервітутных зямель. Сяляне былі вымушаны за карыстанне выганам аддаваць памешчыку і асадніку сельскагаспадарчыя прадукты ці разлічвацца адпрацоўкамі.

Радыкальная беларуская газета “Сцяг народа” ў 1923 г. апублікавала ліст селяніна вёскі Калодчына Вілейскага павета, у якім гаварылася, што “людзі на самай справе пакутуюць пад цяжасцю свайго цяперашняга сацыяльна-палітычнага становішча. У нас насельніцтва вельмі малазямельнае, на 2, 3 дзесяцінах зямлі жывуць па 8–10 душ. Да гэтага часу за выпас скаціны плацілі мясцоваму памешчыку Гецэвічу маслам і яйкамі, зараз жа маёнтак падзелены паміж асаднікамі, якія атрымалі па 10–15 дзесяцін зямлі. Асаднік за выпас патрабуе адпрацоўваць – араць пар, касіць. Развалілася хата – будаваць новую і не думай: няма лесу. А тут яшчэ і

Начало

Содержание

Страница 108 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

падаткі напіраюць. Не паспееш заплаціць адзін, глядзіш – ужо выдадзены другі; то на гміну, то на сеймік, то на адміністрацыю, то на школу, то на зямлю, то на яшчэ бог ведае на што. . .” Яшчэ адзін прыклад свавольства памешчыкаў і асаднікаў апісаны ў запісе беларускіх паслоў: “Асаднік капітан Стылінскі захапіў сервітутны луг, які належыць сялянам вёскі Квасевічы Косаўскага павета. Пагражаючы зброяй, асаднік не дапускае сялян пасвіць жывёлу на сервітутнай зямлі”. У скарзе паслоў міністру зямельных рэформ ад 27 мая 1924 г. гаварылася: “З часоў адмены прыгоннага права сяляне вёскі Зарэчча Нясвіжскага павета карысталіся сервітутным выпасам маёнтка Зарэчча. Пасля захопу беларускіх зямель пачалася каланізатарская палітыка на гэтай тэрыторыі, і ў першую чаргу была распачата парцэляцыя ўзгаданага маёнтка для ваенных асаднікаў. У сувязі з парцэляцыйнымі працамі сяляне вёскі Зарэчча звярталіся да павятовай зямельнай управы з просьбай пакінуць сервітутны выпас для жывёлы. Зямельная ўправа абяцала выканаць іх пажаданне, аднак у выніку аказалася, што асаднікі ўвогуле забаранілі карыстацца выпасам”.

Разам з гэтым нельга ігнараваць і дабразычлівага стаўлення памешчыкаў да сялянскага насельніцтва. Гэта было характэрна для буйных землеўладальнікаў на тэрыторыі Палесся. Так, напрыклад, вядомая на Піншчыне Соф’я Хаментоўская з роду князёў Друцка-Любецкіх са сваім мужам у іх маёнтку Багданаўка гміны Пагост-Загародск Пінскага павета практыкавала бясплатную перадачу сервітутных зямель сялянскім сем’ям для вядзення асабістай гаспадаркі. У прыватнасці, каля 2 га сервітутнай зямлі атрымала маладая сям’я Андрэя і Вольгі Савічаў, а больш блізкія да землеўладальнікаў браты Андрэй і Іван Ільючыкі, якія дапамагалі ў вядзенні “панскай” гаспадаркі, на працягу пэўнага часу бясплатна атрымалі адпаведна 11 га і 8 га.

Але ў цэлым сітуацыя ўскладнялася агульным ходам зямельнай рэформы, якая яшчэ больш падарвала эканамічнае становішча вёскі. Усе расходы, звязаныя з ліквідацыяй цераспалосіцы і хутарызацыі, вялікім цяжарам леглі на плечы сялян. Неабходнасць прымушала сялян ісці парабкаваць да памешчыка, за ўзятую пазыку

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 109 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

прыходзілася выплачваць высокія працэнты, а за лес адпрацоўваць у памешчыцкай гаспадарцы або расплачвацца грашыма. Хранічны недахоп фінансавых сродкаў рабіў немагчымым набыццё сялянамі сервітутных зямель, а гэта вяло да скарачэння колькасці жывёлы ў сялян.

Камасацыя. Па стане на верасень 1921 г. з 207 900 сялян Заходняй Беларусі, што мелі цераспалосныя надзелы, абсалютную большасць (каля 88,5 %) складалі малазямельныя, якія валодалі да 10 га зямлі і ў сувязі з гэтым фактычна не маглі належным чынам забяспечваць сябе самастойна. Некаторыя сялянскія гаспадаркі распадаліся, напрыклад, нават на некалькі дзясяткаў невялікіх раскіданых зямельных надзелаў. Цераспалосіца ў выніку прыводзіла да марнай траты і дарэмнага празмернага выкарыстання сялянскай працы, часу і сродкаў, істотна замаруджвала і ўскладняла развіццё мясцовай аграрнай сферы, асуджала сялянства на нізкі жыццёвы ўзровень. У такой сітуацыі заходнебеларуская сельская гаспадарка не мела аніякіх далейшых перспектыў без правядзення адпаведнай рэформы, а ліквідацыя цераспалосіцы становілася яе асновай: без яе ажыццяўлення іншыя мерапрыемствы рэформы не маглі стаць паспяховымі.

Палітычныя партыі міжваеннай Польшчы імкнуліся заваяваць сярод мясцовага сялянства папулярнасць і аўтарытэт, у сувязі з чым прапаноўвалі ўласныя варыянты вырашэння аграрнага пытання. Прадстаўленыя імі праекты неаднаразова абмяркоўваліся ў польскім Сейме, выклікалі асаблівую дыскусію і сталі асновай для прыняцця законаў аб ажыццяўленні ў дзяржаве аграрнай рэформы. Агульнапольскія легальныя партыі планавалі адначасова з аграрным пытаннем вырашыць і нацыянальнае, таму падтрымлівалі правядзенне ў Заходняй Беларусі камасацыі пры ўмове выкупу мясцовымі сялянамі зямлі ў памешчыкаў за грошы. Яны спадзяваліся такім чынам аслабіць напружанасць у вёсцы і забяспечыць станоўчыя адносіны большасці сялян да польскай дзяржавы. Заходнебеларускія нацыянальна-дэмакратычныя партыі бачылі камасацыю сродкам паляпшэння дабрабыту сялянства Заходняй Беларусі і таму падтрымлівалі яе. Разам з тым

Начало

Содержание

Страница 110 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

яны лічылі камасацыю паспяховай толькі пры ўмове аказання з боку польскага ўрада ўсялякай матэрыяльнай дапамогі сялянам, якія пераходзілі на хутар: выдачы льготных банкаўскіх крэдытаў на перанясенне хат і гаспадарчых пабудоў, набыцця дадатковай ворнай зямлі, правядзення меліярацыі і г. д. З крытыкай метадаў правядзення польскімі ўладамі камасацыі выступалі КПП і КПЗБ, якія адзеньвалі ўмовы рэалізацыі камасацыі як непрыдатныя для большасці сялян і падкрэслівалі, што яна прывядзе толькі да хутчэйшага разарэння асноўнай масы вяскоўцаў, асабліва беднаты. Камуністы прапаноўвалі рэалізацыю ў Заходняй Беларусі аграрных пераўтварэнняў па савецкім прыкладзе, арганізоўвалі і ўзначальвалі сялянскія выступленні супраць камасацыі, што стварала значныя цяжкасці ў яе ажыццяўленні.

Першапачаткова пераўтварэнні ў сферы сельскай гаспадаркі міжваеннай Польшчы ішлі на падставе закона ад 15 ліпеня 1920 г. Сеймавую большасць складалі прадстаўнікі буйнога землеўладання, якія паставілі сабе мэту прыняць найбольш збалансаваны праект рэформы, што пайшоў бы на карысць як мага большай часткі землекарыстальнікаў і пры гэтым не закранаў бы памешчыцкага дамінавання на вёсцы. Першым і найбольш грунтоўным крокам на шляху непасрэднага заканадаўчага афармлення камасацыі стаў закон ад 31 ліпеня 1923 г. “Аб аб’яднанні зямель”, які рэгламентаваў пераход сялян на хутары, абумоўліваў усю працэдуру аб’яднання цераспалосных сялянскіх надзелаў, вызначаў асноўныя этапы ў яго ажыццяўленні, адказнасць удзельнікаў і г. д. Сярод іншых пастаноў неабходна асабліва адзначыць закон аб аграрнай рэформе ад 28 снежня 1925 г. і сумеснае распараджэнне Міністэрства сельскай гаспадаркі і рамёстваў і Міністэрства фінансаў міжваеннай Польшчы ад 14 студзеня 1927 г. “Аб аказанні дзяржаўнай крэдытнай дапамогі пры аб’яднанні зямель”, дзякуючы якому планавалася паскорыць рэалізацыю камасацыі праз выдачу сялянам крэдытаў. Пераход сялян асобнай вёскі на хутары з-за вялікага аб’ёму работ і неабходнасці афармлення значнай колькасці неабходных дакументаў быў доўгім і складаным, звычайна

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 111 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

зацягваўся, але з цягам часу скараціўся дзякуючы некатораму ўдасканаленню працэдуры камасацыі і назапашванню надзвычай карыснага вопыту ажыццяўлення аграрных пераўтварэнняў.

Неабходнасць ліквідацыі цераспалосіцы на заходнебеларускіх землях разумелі яшчэ царскія ўлады, але ў 1906–1914 гг. у выніку стальпінскай рэформы на хутары перайшлі толькі каля 7–8 % ад патрэбнага. У Заходняй Беларусі польскія ўлады распачалі правядзенне камасацыі фактычна з 1924 г. і працягвалі яе да верасня 1939 г., калі пачалася Другая сусветная вайна, якая спыніла існаванне польскай дзяржавы і адпаведна працэдуру камасацыі. Тэмпы камасацыі ў Заходняй Беларусі паскорыліся з 1927 г. дзякуючы выхаду ў свет распараджэння аб выдачы ільготных банкаўскіх крэдытаў сялянам, якія пераходзілі на хутар. Разам з тым не ўсе сяляне маглі своечасова выплачваць узятыя на камасацыю крэдыты, што ў многіх выпадках яшчэ больш абцяжарвала сітуацыю. У 1921–1928 гг. былі распрацаваны асновы аграрнай палітыкі міжваеннай Польшчы і вызначаны яе галоўныя накірункі. Новыя ўлады ажыццявілі даволі значныя работы па падрыхтоўцы рэалізацыі камасацыі, у многіх вёсках распачаліся работы па аб'яднанні надзелаў. На першым этапе рэалізацыі камасацыі ў Заходняй Беларусі дзяржаўныя ўлады сутыкнуліся з цэлым шэрагам праблем (галоўным чынам неспрыяльныя прыродныя ўмовы і цяжкае матэрыяльнае становішча мясцовага сялянства), што абумовіла першапачаткова невысокія тэмпы рэалізацыі камасацыі: за 1921–1929 гг. сярэднія паказчыкі камасацыі ў Заходняй Беларусі складалі каля 4 100 гаспадарак абшарам 43 360 га штогод. Большасць заходнебеларускага сялянства падтрымлівала камасацыю як сродак мадэрнізацыі ўласнай гаспадаркі, але пры гэтым марна спадзявалася на вялікую дапамогу з боку дзяржавы.

У надзвычай складаных умовах сусветнага эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. магчымасці польскага ўрада па аказанні сялянам дапамогі ў перасяленні на хутары істотна зменшыліся, і таму аплачваць ажыццяўленне работ па камасацыі яны павінны былі пераважна самастойна. Мясцовыя зямельныя ўправы мелі таксама

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 112 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

абмежаваныя магчымасці тэхнічнага характару і не маглі своечасова справіцца з вялікім аб'ёмам землеўпарадкавальных работ, што стала яшчэ адной перашкодай на шляху аб'яднання цэраспалосных надзелаў. Польшкія ўлады бачылі ў камасацыі сродак супрацьвагі негатыўнаму ўплыву эканамічнага крызісу ў сферы сельскай гаспадаркі, надавалі ёй асаблівае значэнне. У цэлым скамасаваныя гаспадаркі ў негатыўных умовах сусветнага эканамічнага крызісу аказаліся больш устойлівымі і падрыхтаванымі дзякуючы інтэнсіфікацыі і рацыяналізацыі метадаў і форм апрацоўкі зямлі.

Разам з тым дзяржава ва ўмовах крызісу 1929–1933 гг. не магла аказваць ім дапамогу (перш за ўсё ў форме крэдытаў) у поўным аб'ёме. У сувязі з гэтым улады абмяжоўваліся ў першую чаргу адтэрміноўкай плацяжоў па крэдытах і прапагандай магчымай карысці камасацыі праз дзейнасць сельскагаспадарчых гурткоў, арганізацыю розных асветніцкіх мерапрыемстваў, паказных узорных гаспадарак, сельскагаспадарчых конкурсаў, выстаў і г. д. Дзякуючы гэтаму павышаўся ўзровень агульнай культуры і агра-тэхнічнай падрыхтоўкі заходнебеларускага сялянства (асабліва моладзі). У выніку тэмпы камасацыі ў разглядаемы перыяд даволі істотна (у 4–4,5 раза) паскорыліся: у 1929–1933 гг. у Заходняй Беларусі штогод было скамасавана каля 20 065 гаспадарак памерам 174 900 га. Такі поспех стаў магчымым дзякуючы ў першую чаргу непамерным высілкам мясцовых сялян.

У 1934–1939 гг. эканамічная сітуацыя ў Польшчы часткова палепшылася дзякуючы мінімізацыі наступстваў сусветнага крызісу і паступовай стабілізацыі фінансавай сферы. Кошт сельскагаспадарчых тавараў вырас, што садзейнічала заможнасці сялянства і ў выніку далейшаму паскарэнню тэмпаў камасацыі. За азначаны перыяд уладамі ў сярэднім штогод было скамасавана 23 680 гаспадарак агульным памерам каля 140 тыс. га, але гэта ўжо станавілася відавочна недастатковым, улічваючы вялікі аб'ём работ, якія яшчэ патрэбна было правесці. У польскім грамадстве неаднаразова агучвалася думка аб неабходнасці далейшага паскарэння тэмпаў ажыццяўлення камасацыі, але рэалізаваць гэта на практыцы

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 113 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

было нерэальна ў сілу рознага роду прычын. Усяго да верасня 1939 г. польскімі ўладамі ў Заходняй Беларусі была праведзена камасацыя каля 259 300 гаспадарак (30 % ад плана) абшарам прыкладна 1 930 000 га (35,5 %).

У выніку камасацыя аказала вялікае ўздзеянне на развіццё вёскі і сацыяльнае расслаенне мясцовага насельніцтва. Па выніках камасацыі селянін атрымліваў зямлю звычайна ў адным-двух месцах, што спрашчала вядзенне ўласнай гаспадаркі і стварала перспектывыныя ўмовы для яе арганізацыі ў новых абставінах. Разам з тым гэты працэс быў вельмі затратным і складаным, патрабаваў ад дзяржавы аказання вяскоўцам сутнаснай і мэтанакіраванай дапамогі. Такая была абмежаванай і выбарачнай (у першую чаргу сялянам-католікам і асобам, лаяльным да польскага панавання). Пры камасацыі польскі ўрад праводзіў сярод сялянства Заходняй Беларусі дыскрымінацыйную палітыку з мэтай паставіць яго ў залежнасць ад сябе і забяспечыць сваё далейшае панаванне на новадалучаных землях. Адначасова ўлады ў адказ на шматлікія просьбы сялян Заходняй Беларусі аб надзяленні іх дадатковай зямлёй падкрэслівалі неабходнасць пераходу мясцовых гаспадарак на інтэнсіўны шлях развіцця (праз выкарыстанне новых метадаў апрацоўкі зямлі і больш прадуктывых форм арганізацыі працы), а не экстэнсіўны (дзякуючы механічнаму павелічэнню зямельнага надзелу).

У цэлым камасацыя ішла на карысць пераважна заможных сялян і часткова сярэднякоў, якія мелі на гэта дастаткова сродкаў і таму былі лепш падрыхтаваныя да такіх структурных змен. Пераход на хутары дазваляў азначаным катэгорыям вяскоўцаў інтэнсіфікаваць сваю гаспадарку, скараціць транспартныя расходы, звязаныя з перамяшчэннем прылад працы, насення і ўгнаенняў, палепшыць апрацоўку зямлі, павялічыць яе прадукцыйнасць, больш шырока выкарыстоўваць перадавыя тагачасныя метады арганізацыі ўласнай гаспадаркі: перш за ўсё сельскагаспадарчыя машыны, селекцыйныя пароды жывёл і гатункі раслін, штучныя ўгнаенні і г. д.

Для беднякаў камасацыя стала цяжкім выпрабаваннем. Многія з іх у выніку разараліся, але гэта было непазбежна пры развіцці на вёсцы капіталізму і

Начало

Содержание

Страница 114 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

паскарэння працэсаў сацыяльнай дыферэнцыяцыі сялянства. Разам з тым многія з бедных сялян атрымлівалі магчымасць наймацца на працу да сваіх больш багатых суседзяў, гаспадаркі якіх былі лепш прыстасаваныя да капіталістычных умоў, дзякуючы чаму маглі пераняць неабходны вопыт для перабудовы ўласнай гаспадаркі.

У канчатковым выніку камасацыя не была даведзена польскімі ўладамі да канца і таму не змагла цалкам выканаць пастаўленыя перад ёю задачы. Разам з тым камасацыя спрыяла развіццю вытворчых сіл у сельскай гаспадарцы і стварэнню шматлікіх гаспадарак фермерскага характару, часткова паслабіла сацыяльную напружанасць на вёсцы і стала для сялян у некаторай ступені аддушынай. Яна садзейнічала паляпшэнню дабрабыту вяскоўцаў, спецыялізацыі сялянскіх гаспадарак на вырошчванні асобных відаў культур, павышэнню культуры апрацоўкі зямлі, яе ўраджайнасці і павелічэнню агульнага збору ўраджаю, складванню агульнага ўнутранага рынку і станаўленню ў аграрнай сферы Заходняй Беларусі таварна-рынкавых адносін. Камасацыя была складаным і супярэчлівым працэсам, які нельга аданіць адназначна, але дзякуючы ёй мясцовая сельская гаспадарка зрабіла ў цэлым даволі істотны крок наперад у сваім развіцці.

Натуральныя працоўныя павіннасці (шарваркі) (ад ням. *Scharwerk*, *Schar* ‘натоўп, атрад, грамада’, *Werk* ‘дзеянне, справа, работа’) мелі вялікае значэнне ў гаспадарча-эканамічным жыцці Заходняй Беларусі. Яны адносіліся да кампетэнцыі павятовых і гмінных органаў мясцовага самакіравання, якія вызначалі змест і аб’ём работ і іх грашовы эквівалент, памеры заданняў па добраўпарадкаванні дарог (даўжыні, вышыні і шырыні выкананай праезжай часткі), аб’ём патрэбнай зямлі і колькасць неабходных матэрыялаў з улікам адлегласці іх дастаўкі, аб’ём равоў, якія патрэбна было выкапаць альбо паглыбіць, прымалі рашэнне аб будаўніцтве новых і рамонце старых мастоў, аб правядзенні меліярацыйных і іншых работ, рэгламентуючы нават нязначныя віды прац, на якія выдаткоўвалі сродкі і грошы.

Начало

Содержание

Страница 115 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У прыватнасці, Міжлеская гмінная рада Пружанскага павета 12 студзеня 1932 г. пасля падвядзення вынікаў выканання шарваркавых прац у 1931 г. прыняла Палажэнне аб выкарыстанні дарожнай павіннасці на тэрыторыі гміны на 1931–1932 гг. Гмінная ўправа ў справаздачы паінфармавала раду аб рамонце гмінных дарог і выкананні меліярацыйнага шарварка ў 1931–1932 гг. з указаннем тэрміну прац на адпаведных дарогах і каналах, іх даўжыні і шырыні, сярэдняй вышыні паднятай праезжай часткі, аб'ёму прывезенай зямлі, сярэдняй адлегласці давозу зямлі, каменю, фашыны, колькасці ўжытых матэрыялаў і адлегласці іх дастаўкі, выкапаных і паглыбленых равоў, збудаваных новых і адрамантаваных старых мастоў. Справаздача была дастаткова дакладная, улічваліся нават асобныя нязначныя віды прац (у прыватнасці, за прыборку прыдарожнай таполі, якая ўпала ў час буры, было выдаткавана каля 10 злотых, а 20–26 верасня 1931 г. шарваркавыя працы былі перарваны дажджом). Урад гміны выказаў згоду на замену натуральнай павіннасці на аплату грашыма ці матэрыяламі: вартасць аднаго рабочага дня пешага – 2 злотыя, фурманкі аднаканёвай – 4 злотыя, фурманкі двухконнай – 6 злотых, кубічны метр фашыны ў лесе – 0,5 злотага, прывезенай з уласнага лесу з адлегласці 4 км да дарогі і ўкладзенай шчыльна ў стосы – 1,5 злотага, з 8 км – 2 злотыя, з 12 км – 3 злотыя; 1 м³ каменю, дастаўленага на месца працы і ўкладзенага ў штабель: давезенага да 4 км – 15 злотых, да 8 км – 18 злотых, да 13 км – 20 злотых; метр апрацаванай сасновай драўніны не меней за 20 см на пні – 35 злотых і інш.

На 1932–1933 гг. праграма работ меліярацыйнай шарваркі Міжлескай гміны прадугледжвала расчыстку 21,5 км каналаў, выкопванне новага канала на 20,5 км і ўдзелу 10 650 работнікаў. Работы дарожнай шарваркі на гэты час патрабавалі ўсяго на розныя гмінныя дарогі агульнай працягласцю 82 км і на павятовую дарогу 15 км 4 186 пешых днёвак, 4 514 аднаконных, фашыны 300 м³ і 4 178 злотых.

Мясцовыя ўлады сачылі за выкананнем шарваркаў, абмяжоўваючы свавольства цывільных і вайсковых улад у выкарыстанні шарваркавых магчымасцей, у прыватнасці фурманкавай. Так, пружанскі павятовы стараста 21 сакавіка 1922 г.

Начало

Содержание

Страница 116 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

патрабаваў ад гмінных урадаў, магістратаў, начальнікаў раёнаў падрабязную інфармацыю аб выкарыстанні падвод, запатрабаваных рознымі дзяржаўнымі раённымі і гміннымі ўладамі, солтысамі вёсак. Стараста рэгламентаваў дадзеную сферу распараджэннямі аб рэквізіцыі і выкарыстанні коней для падводнай павіннасці, аб недапушчэнні п'янай і соннай язды для бяспекі руху і ахове дарог ад псавання, аб коштах за карыстанне дарогамі (да 10 км – парнаконная падвода 30 гр., аднаконная 20 гр.), аб фінансаванні магістратамі і гміннымі ўрадамі прац па будаўніцтве мастоў.

Дакументы мясцовага справаводства ўтрымліваюць інфармацыю і аб фактычным удзеле жыхароў, якія адбывалі шарваркі. Напрыклад, звесткі Рэвяціцкай гміннай управы Пружанскага павета за 1932 г. даюць уяўленне аб персанальнай раскладцы павіннасці сярод 1 546 жыхароў гміны з указаннем віду прац, колькасці днёвак, сумы грашовага замяшчэння і штрафаў за непрыбыццё на работу з улікам прадстаўленых фінансавых дакументаў і г. д. У сярэднім за год працавалі прыблізна па 5–6 дзён, былі асобы, якія працавалі і па 8–10 дзён. Адзін дзень працы пешшу звыш адведзенага падаткам каштаваў 1,5 злотага, аднаконны – 3 злотыя. Памер шарваркавай павіннасці залежаў ад памеру і якасці зямельнай маёмасці, большы памер і больш высокая катэгорыя зямельнай уласнасці вымагалі ад землеўладальніка большага ўдзелу ў выкананні адпаведных работ у натуральным ці грашовым выглядзе.

Нарматыўна-прававая база шарваркаў дапускала існаванне т. зв. акордавых работ з мінімальнымі нормамі працы на працягу васьмі гадзін. Удзел у грамадска-дзяржаўных справах мог быць павялічаны пры ўмове атрымання суб'ектам гаспадарання пэўных даброт ад дзяржаўных ці мясцовых органаў улады. Шарваркавыя абавязкі маглі быць перагледжаны і скарэкціраваны на карысць грамадзян, якія маглі быць вызвалены ад удзелу ў выкананні шарваркавай павіннасці часткова ці цалкам па ўважлівых прычынах, якія выкладаліся ў пісьмовых зваротах на імя мясцовай адміністрацыі. У прыватнасці, жыхары

Начало

Содержание

Страница 117 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Верцялішскай гміны неаднойчы выкарыстоўвалі такую магчымасць падтрымання свайго матэрыяльнага стану, аргументуючы просьбу панясеннем выдаткаў на рамонт будынкаў і набыццё жывога інвентару, па старасці, у сувязі з камасацыяй і пераносам гаспадаркі на калонію. Сустракаліся просьбы аб карэкціраванні шарваркавай дарогі ад створаных у час камасацыі новых паселішчаў, якія прасілі дазволіць адпрацоўваць шарварку на дарогах сваёй, а не чужой вёскі і інш. У выпадку перадачы зямлі ў карыстанне іншай асобе без юрыдычнага афармлення падаткавы і шарваркавы цяжар неслі юрыдычныя землеўладальнікі, звяртаючыся да гміннай управы з просьбай пераразмеркаваць працоўную павіннасць паміж імі і землекарыстальнікамі. Паводле Цыркуляра Міністэрства ўнутраных спраў ад 11 лютага 1933 г., ад падводнай павіннасці вызваліліся сяляне, якія аддалі сваіх коней для падрыхтоўкі кракусаў (krakus?w) – кавалерыі з мясцовага насельніцтва.

Што да вартавой павіннасці, то, не выключаючы яе прымусова-размеркавальнага характару, адзначым факты выплаты дарожнымі павятовымі службамаі значных сумаў аплаты за вартаўніцтва пры правядзенні шарваркавых работ.

Наяўныя дакументы не пацвярджаюць інфармацыю аб этнасацыяльнай абумоўленасці і дыскрымінацыйнай сутнасці шарваркавай павіннасці ў дачыненні да беларускіх сялян. Адпаведныя абавязкі павінны былі выконваць усе грамадзяне незалежна ад сацыяльнай і нацыянальнай прыналежнасці. Агучаныя савецкімі аўтарамі выпадкі ўдзелу сялян у выкананні работ на карысць буйных землеўладальнікаў трэба выносіць за межы шарваркаў: яны, відавочна, ажыццяўляліся па-за адпаведным нарматыўна-прававым полем.

Матэрыялы вуснай гісторыі згадваюць работы па асушэнні балотаў, за ўдзел у якіх “паны” кармілі абедам і давалі адзін злоты ў дзень. Распаўсюджанай з’явай заходнебеларускай рэчаіснасці была наяўнасць шматлікіх праектаў мясцовага ўзроўню, звязаных з будаўніцтвам дарог, рэалізацыяй меліярацыйных праектаў, якія фінансаваліся ўладамі, давалі заробак многім беспрацоўным палешукам і адчувальна паляпшалі эканамічнае і культурнае “самаадчуванне” краю.

Начало

Содержание

Страница 118 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Натуральныя працоўныя павіннасці на Палессі і ў цэлым на беларускіх землях у складзе міжваеннай Польшчы былі істотным сродкам ажыццяўлення значных для грамадства і дзяржавы сацыяльна-эканамічных праектаў, забяспечвалі значную ступень гаспадарчай самастойнасці і самадастатковасці. Шарваркі – характэрную асаблівасць сацыяльна-эканамічнага жыцця Заходняй Беларусі 1920–1930-х гг. – трэба разглядаць як грамадзянскі абавязак насельніцтва па ажыццяўленні значных для дзяржавы і грамадства рамонтна-будаўнічых мерапрыемстваў (будаўніцтва і рамонт дарог, мастоў, грэбляў, каналаў, грамадскіх будынкаў і інш.). Шарварка ажыццяўлялася праз выкананне пэўных работ і фінансаванне, памер якіх устанаўліваўся мясцовымі прадстаўнічымі і выканаўчымі ўладамі, залежаў ад канкрэтных патрэб часу і рэгіянальнай спецыфікі. Удзел у працах мог быць заменены ўнясеннем адпаведных грашовых сум, якія ішлі на аплату правядзення патрэбных работ. Гэта стварала магчымасць заробку для зацікаўленага насельніцтва, што ва ўмовах беспрацоўя мела вялікае сацыяльнае значэнне.

Разам з гэтым пры ажыццяўленні шарваркавых работ частымі былі выпадкі злоўжывання як чыноўнікаў, так і прыватных асоб, якія выкарыстоўвалі шарваркавыя магчымасці не па прызначэнні, што дадаткова ўскладняла гаспадарча-эканамічны і грамадска-палітычны стан.

Нявырашанае аграных праблем, цяжкае сацыяльна-эканамічнае становішча сялянства, свавольства польскай адміністрацыі, абшарнікаў і асаднікаў спалучаліся з палітыкай паланізацыі і асіміляцыі, садзейнічалі развіццю сялянскага руху ў розных формах яго праяўлення.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 119 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Тэма 8. Прамысловасць і рамяство

Прамысловае развіццё Заходняй Беларусі ў перыяд яе ўваходжання ў склад Польшчы адзначалася нераўнамернасцю і цыклічнасцю. Кіраўніцтва Польшчы разглядала край як крыніцу таннай сыравіны і рынак збыту прамысловай прадукцыі, вырабленай у цэнтральных раёнах дзяржавы. Прамысловасць Заходняй Беларусі была арыентавана на перапрацоўку мясцовай сыравіны і выпуск паўфабрыкатаў. Будаўніцтва фабрык і заводаў, чыгункі на тэрыторыі заходнебеларускіх зямель практычна не праводзілася. На тэрыторыі Заходняй Беларусі не было цяжкай прамысловасці, амаль поўнасцю адсутнічалі буйныя прадпрыемствы.

Найбуйнейшымі прадпрыемствамі з'яўляліся запалкавая фабрыка “Прагрэс-Вулкан” у Пінску, тытунёвая і фанерная ў Гродне, фанерная фабрыка ў Мастох Гродзенскага павета, шклозавод “Нёман” у Лідскім павеце і фабрыка гумавых вырабаў “Ардаць” у Лідзе.

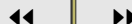
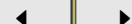
Самым буйным прамысловым цэнтрам краю быў Беласток і яго прыгарады, дзе канцэнтраваліся прадпрыемствы тэкстыльнай прамысловасці. На іх працавала ў сярэднім да 5 тыс. чалавек.

У прамысловасці, на транспарце і камунікацыі колькасць рабочых чатырох паўночна-ўсходніх ваяводстваў, згодна з перапісам 1931 г., складала 128 тыс. Гэта было значна менш у параўнанні з агульнапольскімі паказчыкамі, нягледзячы на павелічэнне агульнага яго колькаснага ліку, што яскрава сведчыла аб аграрна-сыравінным характары рэгіёна. Большасць з іх былі занятыя ў дрэваапрацоўчай і харчовай прамысловасці. Прычым эканамічнае становішча рабочых гэтага рэгіёна было горшым, чым у цэнтральных і заходніх ваяводствах краіны. Яго характэрнымі рысамі з'яўлялася дамінаванне ручной працы, амаль поўная адсутнасць тэхнікі бяспекі, фактычна не абмежаваны рабочы дзень, антысанітарныя ўмовы працы, нізкі ўзровень зароботнай платы. Прычым тэндэнцыя нізкай зароботнай платы

Начало

Содержание

Страница 120 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

захоўвалася да верасня 1939 г. Так, у сакавіку 1925 г. у адной з высокааплачваемых галін – паліграфічнай – заробатная плата рабочых-тэкставікоў у Вільні складала 9,38 златага, а ў Варшаве – 16,72 златага ў тыдзень. На жнівень 1935 г. сярэдні заробак па Беластоцкім ваяводстве складаў 0,55 златага, Віленскім – 0,58 златага, Навагрудскім – 0,28 златага, Палескім – 0,42 златага, у той час як у Варшаўскім – 0,66 златага, а для ўсёй Польшчы – 0,63 златага ў гадзіну. Шырока распаўсюджаная сістэма штрафаў яшчэ больш змяншала заробкі рабочых.

Сярэдні заробак за месяц кваліфікаванага рабочага ў 1934–1938 гг. складаў, напрыклад, у беластоцкага тэкстыльшчыка 120 злотых (у час крызісу 80–100 злотых), у работніка лесапільні – каля 100 злотых (у 1930–1934 гг. – 80 злотых). На сям'ю з чатырох чалавек у месяц на харчаванне неабходна было мінімум 60 злотых, за жылое памяшканне – каля 20 злотых, адзенне і абутак – каля 8 злотых, камунальныя паслугі – 7 злотых і г. д. Такім чынам, бюджэт нават кваліфікаванага работніка быў досыць сціплым. Пастаянным спадарожнікам прамысловага развіцця краю было пастаяннае беспрацоўе. У выніку крызісу 1929–1933 гг. спынілі працу 230 прадпрыемстваў, а колькасць рабочых у 1933 г. зменшылася больш чым на 40 %. Колькасць жа афіцыйна зарэгістраваных беспрацоўных у канцы 1933 г. склала 9 500 чалавек. На ўлік браліся толькі тыя, хто прапрацаваў да звальнення не менш як 6 месяцаў (пастанова Сейма ад 17 сакавіка 1932 г.). Дапамога выплачвалася на працягу не болей за 13 тыдняў, дапамогі пры частковым беспрацоўі не было. Беспрацоўе выкарыстоўвалася як сродак для зніжэння платы, павышэння інтэнсіўнасці працы, працягласці рабочага дня.

Вядучымі галінамі заходнебеларускай прамысловасці з'яўляліся *лясная, харчовая, мінеральная і тэкстыльная*. У дадзены перыяд з усіх галін прамысловасці Заходняй Беларусі пераважнае развіццё атрымала лясная прамысловасць – галіна са значным удзелам польскага дзяржаўнага і замежнага капіталу.

Лясы заходнебеларускіх зямель складалі 37 % лясоў Польшчы. Велізарныя лясныя масівы належалі дзяржаве і сістэматычна павялічваліся за кошт куплі

Начало

Содержание

Страница 121 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

памешчыцкіх маёнткаў. З 1921 г. па кастрычнік 1937 г. плошча дзяржаўных лясоў павялічылася ў Віленскім, Навагрудскім і Палескім ваяводствах з 784,1 тыс. га да 930 тыс. га. На 1 кастрычніка 1937 г. дзяржаўныя лясы ў Беластоцкім ваяводстве складалі 67,2 % (532,4 тыс. га), у Віленскім – 41,8 % (257,5 тыс. га), у Навагрудскім – 42 % (221,6 тыс. га), у Палескім – 40,7 % (450,9 тыс. га) плошчы ўсіх лясоў. Лясная прамысловасць, да якой адносіліся лесанарыхтоўчая, лесапільная, фанерная і запалкавая галіны, адыгрывала вялікую ролю ў гаспадарчым жыцці міжваеннай Польшчы. Лес быў адной з асноўных крыніц польскага экспарту. За мяжу вывозілася звыш 70 % драўніны, у той час як на ўнутраныя патрэбы ішло менш за 30 %. Каля 80 % экспартаванай драўніны складалі лесаматэрыялы з Заходняй Беларусі.

Пасля Першай сусветнай вайны ў лясной прамысловасці назіраўся перыяд высокай кан'юнктуры. Ва ўмовах інфляцыі капіталісты значна павялічылі норму дабаўленага кошту. Акрамя таго, інфляцыя садзейнічала павышэнню канкурэнтаздольнасці Польшчы на знешніх рынках, а нізкія чыгуначныя тарыфы спрыялі вывазу драўніны і іншай сыравіны. Вельмі актыўна ўкладвалі капітал у лясную прамысловасць замежныя і польскія манаполіі. Так, у 1922 г. урад Польшчы прадаў пад высечку англійскім лесапрамыслоўцам большую частку лясоў Белавежскай пушчы, а замежнаму прамыслова-гандлёваму акцыянернаму таварыству Swierk – Налібоцкай. У 1927 г. акцыянернае англа-еўрапейскае таварыства купіла лясы ў Слоніцкім і Стаўбцоўскім паветах. У 1928 г. англійская акцыянерная кампанія Continent купіла на высечку 6 тыс. га лесу ў Вілейскім павеце. Падчас сусветнага эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. англійская фірма Gips Timber Forest company набыла ў Лунінецкім павеце ўсю маёмасць таварыства “Бобрык”, у т. л. лесапільны завод у Малькавічах. Іншаземны капітал у дрэваапрацоўчай прамысловасці Заходняй Беларусі ў даследуемы перыяд складаў 46,3 %.

Характэрнымі рысамі лясной прамысловасці Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. былі яе залежнасць ад знешніх рынкаў і арыентацыя выключна на экспарт. Перавагу

Начало

Содержание

Страница 122 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

мела дрэваапрацоўчая галіна лясной прамысловасці, якая развівалася на мясцовай сыравіне. Выгадныя водныя зносіны, сувязь з Балтыйскім морам спрыялі развіццю гэтай галіны прамысловасці. Колькасць прадпрыемстваў і колькасць рабочых у ёй у параўнанні з 1913 г. павялічылася больш чым у два разы. На першым месцы ў лесапільнай прамысловасці па колькаснях і якасных паказчыках знаходзілася Беластоцкае ваяводства (з 348 лесапільных заводаў Заходняй Беларусі на гэтае ваяводства прыходзілася 109, сярод іх два найбольш буйныя з лікам рабочых ад 200 да 500).

Пры дапамозе польскага ўрада ў лясную прамысловасць Заходняй Беларусі шырока пранікаў замежны капітал. Манаполіі карысталіся ільготнымі тарыфамі на дзяржаўных чыгунках і на льготных умовах атрымлівалі электраэнергію ад дзяржаўных электрастанцый. Большая частка дзяржаўных лесапільных заводаў была здадзена ў арэнду буйным замежным фірмам. Апроч таго, па заніжаных цэнах ім выдзяляліся і ўчасткі дзяржаўнага лесу для сыравіны. Таму пад кантролем замежных манаполій знаходзіліся і дрэваапрацоўчыя прадпрыемствы польскіх акцыянерных кампаній.

Сярод галін лясной прамысловасці Заходняй Беларусі асноўнае месца займала *дрэваапрацоўчая прамысловасць*, якая аб'ядноўвала лесанарыхтоўчую і лесапільную галіны. Таннасць сыравіны і працоўнай сілы, блізкасць чыгункі і воднай артэрыі – усё гэта спрыяла яе развіццю. Заходняя Беларусь з'яўлялася галоўным пастаўшчыком таннай неапрацаванай драўніны за мяжу (каля 80 % агульнапольскага экспарту складалі лесаматэрыялы з Заходняй Беларусі). Значную яе частку складала драўніна з парод, якія валодалі каштоўнымі тэхнічнымі асаблівасцямі (асіна, алешына, хвоя).

Асноўнымі прадуктамі лесанарыхтоўчай галіны з'яўлялася бяровенне, тэлеграфныя і тэлефонныя слупы, рудніковыя стойкі і балансы для вытворчасці драўлянай масы і цэлюлозы. На лесанарыхтоўчых прадпрыемствах працавалі пераважна сельскагаспадарчыя сезонныя рабочыя. Найбуйнейшым

Начало

Содержание

Страница 123 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

лесанарыхтоўшчыкам у Заходняй Беларусі былі “Дзяржаўныя лясы” – прадпрыемства, якому толькі ў Беластоцкім ваяводстве належала каля 0,5 млн га. Яго панаванне ў лясной гаспадарцы прывяло да ліквідацыі значнай колькасці дробных прадпрыемстваў, асабліва ў гады сусветнага эканамічнага крызісу. Так, у 1930 г. было ліквідавана 40 % такіх устаноў.

Колькасць лесанарыхтоўчых прадпрыемстваў у заходнебеларускіх ваяводствах у 1931 г. была наступнай: у Віленскім ваяводстве – 62 (у 1929 г. налічвалася 266), у Беластоцкім – 25 (у 1929 г. – 74), у Навагрудскім – 108 (у 1929 г. – 153), у Палескім – 119 (у 1929 г. – 272). Лесапільная прамысловасць Заходняй Беларусі вырабляла піламатэрыялы, дошкі, паўфабрыкаты. На першым месцы па колькасных і якасных паказчыках было Беластоцкае ваяводства. Па дадзеных на 1931 г., з 348 лесапільных заводаў 109 знаходзілася ў Беластоцкім ваяводстве. Сярод іх буйны лесапільны завод у вёсцы Чорная Вёсь (на ім працавала 600 рабочых), які размяшчаўся на чыгунцы Беласток – Вільня і належаў “Дзяржаўным лясам”; лесапільны завод Данчыка, Готліба і Семяціцкага ў Супраслі; лесапільны завод Расткера і Ко. У 1934 г. прадпрыемствам “Дзяржаўныя лясы” было адкрыта 35 лесапільных заводаў, 124 лесапільныя рамы якіх пераапрацоўвалі 1 150 тыс. м³ сыравіны, абсалютную большасць якой складалі іглічныя пароды (хвоя, елка, піхта), астатнюю – лісцевыя (бук і дуб).

Галоўным спажывецам прадукцыі дзяржаўных лесапільных заводаў была Англія, куды пастаўлялася 75 % усяго экспарту лесу. Попыт на піламатэрыялы як на ўнутраным, так і на знешнім рынку быў звязаны з аднаўленнем гаспадаркі пасля Першай сусветнай вайны. У 1927–1928 гг. лесапільная вытворчасць развівалася хуткімі тэмпамі. Гэтаму ў некаторай ступені спрыяла заключанае 30 лістапада 1927 г. часовае пагадненне паміж Польшчай і Германіяй (дзейнічала да 1930 г.) па экспарце ў Германію лесу. Згодна з ім у 1927 г. з Польшчы было вывезена 484 тыс. тон піламатэрыялаў, у 1928 г. – 688 тыс. тон. У 1929–1930 гг. штогод у Германію вывозілася каля 470 тыс. тон, але ўжо ў 1931 г. вываз лесу рэзка скараціўся да

Начало

Содержание

Страница 124 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

36 тыс. тон, а ў 1932 і 1933 гг. ён склаў адпаведна 5 тыс. і 11 тыс. тон. Адной з прычын спаду экспарту лесу лічыцца заканчэнне тэрміну пагаднення з немцамі. На зніжэнне экспарту ў той ці іншай ступені паўплывала і пагаршэнне польска-германскіх адносін, асабліва пасля заключэння ў 1932 г. савецка-польскай дамовы аб ненападзенні.

Найбольш буйныя цэнтры лесапільнай прамысловасці знаходзіліся каля чыгуначных вузлоў. Так, каля станцыі Гайнаўка яшчэ ў перыяд нямецкай акупацыі часоў Першай сусветнай вайны былі пабудаваны лесапільныя прадпрыемствы і завод па сухой перагонцы дрэва. Гэты завод польскай дзяржавай быў пераабсталяваны, тэхнічна ўдасканалены і стаў самым буйным заводам па сухой перагонцы дрэва ва ўсёй Польшчы: ён меў дзве пары рухавікоў магутнасцю 60 к. с. і чатыры аддзяленні, якія ахоплівалі 128 перагонных кубоў, кожны аб'ёмам 3 м³. Асноўнымі прадуктамі вытворчасці былі драўляны спірт, паташ і смала. З 1923 г. завод знаходзіўся ў арэндзе ў акцыянернага таварыства Grodzisk (асноўны капітал 3,25 млн злотых). Завод у Гайнаўцы вырабляў толькі паўфабрыкаты для хімічных прадпрыемстваў Польшчы. Заводу неабходна было забяспечыць патрэбы прамысловасці карэннай Польшчы, а таксама ажыццяўляць экспарт у Англію, Швейцарыю і Францыю. Grodzisk займаўся пераапрацоўкай выключна лісцевых парод дрэва, якое не магло быць выкарыстана ў якасці будаўнічага матэрыялу. Вытворчая магутнасць завода складала 100 тыс. м³; яму належалі электрычная станцыя і дзве паравыя машыны магутнасцю 500 к. с.

Акрамя гэтага прадпрыемства, у Белавежскай пушчы было яшчэ некалькі заводаў па сухой перагонцы дрэва, якія належалі фірме Terebenthen. Найбольш буйныя прадпрыемствы Terebenthen знаходзіліся ў Гайнаўцы і Сточцы і спецыялізаваліся на вытворчасці з хвоі тэрпенціну (жывіцы), смалы, каніфолі, толю (асфальтавай паперы для пакрыцця дахаў) і г. д. Капітал фірмы складаў 700 тыс. злотых, а на яе прадпрыемствах налічвалася 250 працоўных. Прадпрыемствы былі адкрыты ў шэрагу населеных пунктаў Белавежскай пушчы, дзе меліся невялікія

Начало

Содержание

Страница 125 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

фабрыкі тэрпенціну (Гайнаўка, Бялы-Лясак, Чарлянка, Дэмбова, Гарбач, Алёнка, Ляцке, Нарэўка, Альхоўка, Перавалока, Скуравол, Савэ і Гапіла).

Беластоцкае ваяводства ў прамысловым развіцці знаходзілася вышэй за іншыя паўночна-ўсходнія ваяводства Польшчы. На яго прыходзілася каля 40 % прадукцыі дрэваапрацоўчай прамысловасці, у той час як на астатнія тры ваяводства – Віленскае, Навагрудскае і Палескае – разам каля 60 %. Дрэваапрацоўчая прамысловасць Беластоцкага ваяводства развівалася ў больш спрыяльных умовах: яно знаходзілася бліжэй не толькі да ўнутраных, але і да знешніх рынкаў збыту, таму несла значна меншыя транспартныя выдаткі. Гэта мела важнае засцерагальнае значэнне ў час крызісу 1929–1933 гг.

Буйнымі дрэваапрацоўчымі цэнтрамі ў Навагрудскім ваяводстве з’яўляліся Ліда, Слонім, Валожын, Воранава, Дзятлава, Шчучын, Быцень. У Лідскім павеце налічвалася 10 лесасільных (шэсць з іх знаходзілася ў самой Лідзе). Значным цэнтрам лесасільнай прамысловасці з’яўляўся Слонім. Тут размяшчаўся паравы лесасільны завод Aspago, лесасільны завод Файна і Канцапольскага, лесасільны завод братоў Гольдбергаў, лесасільны завод І. Канцапольскага. Чатыры лесасільныя знаходзіліся ў Стоўбцах: эксплуатацыя лясоў англійскага таварыства (лесасільныя заводы), лесасільны завод наднёманскай мяснотнай прамысловасці, лесасільны завод Кітаевіча, лесасільны завод З. Нахамчыка. Адзін з пералічаных лесасільных заводаў належаў англійскай фірме, якая займалася эксплуатацыяй лесу ў Заходняй Беларусі.

У 1931 г. у вёсцы Усялюб Навагрудскага павета графам Арурке быў пабудаваны лесасільны завод, абсталяваны дзвюма лесасільнымі рамамі, габлявальнай машынай і падвеснай круглай пілой. Гадавая вытворчая магутнасць завода складала 6 тыс. м³. У 1932 г. лесасілка была выкарыстана толькі напалову сваёй вытворчай магутнасці – 3 тыс. м³. Тавараў было рэалізавана на суму 169 095 злотых, з іх 115 647 злотых складаў прыбытак ад экспарту. На тэрыторыі Віленскага ваяводства ў 1931 г. знаходзіліся 88 лесасільных заводаў. Найбольш вядомыя лесасільныя заводы Вільні – завод Моргенстэрна, лесасільны завод Я. Гінзбурга (асноўны

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 126 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

капітал завода – 100 тыс. злотых), лесапільны завод Салуцкага і Гершатэра, лесапільны завод Ц. Левіна і Шалюбскага, лесапільны завод братоў Хволесаў і лесапільны завод Парнэса. У мястэчку Лынтупы Свянцянскага павета каля чыгуначнай станцыі таксама дзейнічаў лесапільны завод. Абсталяванне завода складалася з механічнага рухавіка і дзвюх лесапільных рам. Гадавая вытворчая магутнасць – 20 тыс. м³ драўніны, аднак завод выкарыстоўваў толькі чвэрць сваёй магчымасці і вырабляў 5 тыс. м³. Яшчэ адзін завод размяшчаўся ў маёнтку К. Вагнера ў вёсцы Вялікія Салечнікі.

Сярод лесапільных заводаў Віленскага ваяводства вылучаўся буйнейшы завод С. Дубіна ў Вілейцы, пабудаваны ў 1927 г. Пры заводзе меўся паравы млын (на тэрыторыі Заходняй Беларусі вельмі часта пры лесапільнях меліся і млыны). Таксама заводу належалі лакаматыў магутнасцю 75 к. с., адна лесапільная рама, адна круглая піла і габлявальная машына. У 1932 г. на заводзе было перапрацавана 2 тыс. м³ лесаматэрыялаў. Такім чынам, на Віленскае ваяводства ў 1928 г. прыходзілася 99 тыс. м³ вырабленых піламатэрыялаў, у 1929 г. – 80 тыс. м³, у 1930 г. – 75 тыс. м³. Гэта самыя нізкія паказчыкі ў параўнанні з астатнімі ваяводствамі Заходняй Беларусі.

У Палескім ваяводстве ў 1931 г. налічваўся 91 лесапільны завод. У 1929 г. іх было 55, а ў 1925 г. з 84 лесапільных заводаў дзейнічала толькі 46. Вядомымі лесапільнымі заводамі Палескага ваяводства былі: у Пінску – лесапільны завод Ріна, завод Я. Любашэўскага, лесапільны завод Lasgo, лесапільны завод “Оак” у Жоўкіне (Пінскі павет); у Лунінецкім павеце – лесапільны завод “Альшанка” (Лунінец), лесапільны завод Б. Крыгера ў Бастыні (чатыры лесапільныя рамы), лесапільны завод Josszyf у Людвігаве, лесапільны завод фірмы Olza ў Мікашэвічах (працавалі 70 рабочых у тры змены); у Брэсцкім павеце – аб’яднаныя брэсцкія лесапільныя заводы ў Брэсце, лесапільны завод Барэнгольца і лесапільны завод Х. Алергата ў Маларыце; у Косаўскім павеце – лесапільныя заводы ў Івацэвічах і Броннай Гары, якія належалі акцыянернаму таварыству братоў Боркен-Гагенаў і Мароза.

Начало

Содержание

Страница 127 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У 1934 г. у дрэваапрацоўчай прамысловасці Палескага ваяводства налічвалася 57 прадпрыемстваў (без уліку дробных, арыентаваных толькі на мясцовы рынак). Вытворчасць піламатырыялаў у Палескім ваяводстве ў 1928 г. складала 241 тыс. м³, у 1929 г. – 210 тыс. м³, у 1930 г. – 233 тыс. м³.

Сусветны эканамічны крызіс 1929–1933 гг. негатыўна паўплываў на лесапільную вытворчасць. Асабліва гэта адчувалася ў 1932 г., калі ўзровень вытворчасці быў значна ніжэйшы за паказчыкі 1928 г. Адпаведнае развіццё на тэрыторыі Заходняй Беларусі атрымала вытворчасць фанеры. Клееная фанера была важным паўфабрыкатам не толькі для мэблевай прамысловасці і вырабу скрынь, але таксама і для вытворчасці аэрапланаў і аўтамабіляў, таму карысталася попытам на знешніх рынках. У 1929 г. у Польшчы налічвалася 20 фанерных фабрык, з іх 10 у Заходняй Беларусі.

Найбольш вядомыя фабрыкі па вытворчасці фанеры знаходзіліся ў Беластоку, Гродне, Мастах, Семятычах (Беластоцкае ваяводства), Шчучыне (Навагрудскае ваяводства), Пінску, Мікашэвічах, Маларыце (Палескае ваяводства). У Беластоку гэта фанерная фабрыка “Тэміль”, а таксама фабрыка клеенай фанеры Ф. Госбаха ў Дойлідах; у Гродне – аб’яднаныя фабрыкі клеенай фанеры акцыянернага таварыства братоў Браўнаў “Гродна-Ласосна”; у Семятычах – фабрыка фанеры Маліняка (у 1934 г. працавала 195 рабочых). У Мастах знаходзіўся фанерны завод братоў Канапацкіх, пабудаваны ў 1925 г. На ім працавала 260 рабочых. Фабрыка мела сваю электрастанцыю. Браты Канапацкія былі ўласнікамі і фанернага завода ў Шчучыне. У Пінску размяшчаліся чатыры буйныя фанерныя фабрыкі: фабрыка фанеры братоў Л. і А. Лур’е, фабрыка фанеры А. Мэрцэра, фабрыка Leszcze і фанерная фабрыка Kunda. Яшчэ адзін фанерны завод – Union Навума Цукера – знаходзіўся за Пінскам у мястэчку Гарадзішча. У Маларыце дзейнічаў фанерны завод М. Hammer і Syn.

Найбольш буйнымі фанернымі фабрыкамі на тэрыторыі Заходняй Беларусі былі фабрыка Врасі L. і Al. Lourie ў Пінску і фабрыка фанеры Olza ў Мікашэвічах

Начало

Содержание

Страница 128 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Лунінецкага павета. Прадпрыемства братоў Лур'е было пабудавана яшчэ ў 1880 г. як завод па вытворчасці драўляных цвікоў, а ў 1898 г. там выраблялася фанера для скрынь. Гэты завод стаў першай фанернай фабрыкай у свеце. Падчас Першай сусветнай вайны завод быў разбураны і аднавіў работу толькі ў 1921 г. Пасля смерці А. Лур'е ўпраўляючым стаў Якаў Эліясберг. За час яго кіравання была праведзена мадэрнізацыя тэхнічнага абсталявання, павышаны мінімум зарплаты да 10 %, праведзена добраўпарадкаванне фабрыкі і прылеглай тэрыторыі. Фабрыка была прыстасавана да патрабаванняў розных краін і пачала вырабляць новыя гатункі фанеры, тым самым пашырыўшы асартымент і палешыўшы якасць. Быў наладжаны экспарт фанеры ў еўрапейскія краіны. У 1926 г. вытворчасць завода склала 8 700 м³. Рост вытворчасці не прыпыняўся нават у гады сусветнага эканамічнага крызісу і ў 1933 г. складаў 20 тыс. м³.

У 1932 г. у Польшчы налічвалася ўжо 32 фанерныя фабрыкі, у т. л. 13 на тэрыторыі Заходняй Беларусі. У 1934 г. колькасць фанерных фабрык у Польшчы складала 33. Прадпрыемствы па вытворчасці фанеры на заходнебеларускіх землях выраблялі ў 1929 г. 50 тыс. м³, а ў цэлым у Польшчы яе вытворчасць у 1929 г. складала 96 тыс. м³.

Такім чынам, каля паловы вырабленай у Польшчы фанеры прыходзілася на Заходнюю Беларусь. Гадавы экспарт заходнебеларускай фанеры складаў 22 тыс. тон на суму 17 млн злотых. Каля 85 % вырабленай у Заходняй Беларусі фанеры экспартавалася за мяжу, галоўным чынам у Англію і Галандыю. Спажывўцамі заходнебеларускай фанеры былі таксама Бельгія, Швейцарыя, Аргенціна, Аўстрыя, Данія, Грэцыя, Францыя, Егіпет, Германія. Асноўная частка экспарту фанеры знаходзілася ў руках нямецкіх прадпрыемстваў. Асноўнай сыравінай для фанерных фабрык у Заходняй Беларусі была алешына, таму фанерныя прамыслоўцы былі зацікаўлены ў яе нізкіх коштах. І як вынік – патрабаванне забароны вывазу алешыны ці ўсталявання высокіх вывазных пошлін на яе. Фанерныя фабрыкі былі абсталяваны лухчыльнымі станкамі і прэсамі; у 1928 г. усяго налічвалася 36 станкоў

Начало

Содержание

Страница 129 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

для лушчэння і 46 прэсаў. Вытворчасць фанерных фабрык у 1931 г. складала 43 тыс. м³.

У адрозненне ад дрэваапрацоўчай і фанернай галін запалкавая прамысловасць на тэрыторыі Заходняй Беларусі развівалася даволі слаба. Асноўная сыравіна запалкавай прамысловасці – алешына. Экспарт алешыны з тэрыторыі Заходняй Беларусі складаў 90 % ад агульнапольскага экспарту. 70 % алешыны, якая ішла на патрэбы ўнутранага рынку дзяржавы, таксама была з заходнебеларускіх зямель.

У 1925 г. шведска-амерыканскі канцэрн Крэйгера выдзеліў пазыку на суму ў 6 млн долараў польскаму ўраду, які ўсталяваў і здаў у арэнду адзначанаму канцэрну запалкавую манаполію. Спецыяльна створаная ў Польшчы акцыянерная кампанія па эксплуатацыі польскай запалкавай манаполіі, што ўвайшла ў канцэрн Крэйгера, скупіла ўсе польскія запалкавыя фабрыкі, атрымаўшы адначасова права на набыццё завода па вытворчасці хларыду калію і будаўніцтва новых заводаў па вытворчасці фасфату і хларыду калію. Большая частка набытых гэтай кампаніяй фабрык была зачынена, што выклікала скарачэнне вытворчасці, звальненне рабочых і павышэнне цэн на запалкі. У Заходняй Беларусі пасля ўвядзення манаполіі пяць запалкавых фабрык было закрыта. Сярод іх дзве фабрыкі ў Вільні, па адной у Лідзе, Беластоку і Слоніме. Працягвалі функцыянаваць толькі дзве фабрыкі, а іменна фабрыка “Марыёс” у Гродне і Progres-Wulkan у Пінску.

Польшча была адной з нямногіх краін, якія займаліся вырабам драўніны алешыны для запалкавай саломкі. Імпарцёры драўніны алешыны (найперш Германія) імкнуліся набываць яе ў неапрацаваным выглядзе з мэтай вытворчасці запалкавай саломкі ўнутры краіны. У адпаведнасці з новым пагадненнем вываз драўніны ў выглядзе запалкавай саломкі залежаў ад згоды шведска-амерыканскага канцэрна. На тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1930 г. налічвалася дзве фабрыкі па вытворчасці запалкавай саломкі: адна з іх знаходзілася ў Белай Вацы каля Вільні, другая – у Міёрах Браслаўскага павета. Аднак ужо ў 1931 г. фабрыка ў Міёрах была ліквідавана. Такім чынам, засталася толькі адна фабрыка запалкавай саломкі, якая

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 130 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

працавала выключна на экспарт у Францыю. Да пачатку сусветнага эканамічнага крызісу на заходнебеларускіх землях выраблялася каля 80 % агульнадзяржаўнай вытворчасці запалкавай саломкі. На тэрыторыі Заходняй Беларусі ў 1928 г. было выраблена 21 138 скрынь (у 1 скрыні – 5 тыс. пачкаў), у 1929 г. – 28 330, у 1930 г. – 48 882, у 1931 г. – 31 821, у 1932 г. – 22 468. З прыведзеных даных вынікае, што вытворчасць запалак на тэрыторыі Заходняй Беларусі да 1931 г. не толькі не змяншалася, а, наадварот, павялічвалася, у той час як у цэлым у Польшчы скарачэнне назіралася на працягу ўсіх крызісных гадоў.

У канцы 1931 г. дзейнічала толькі адна фабрыка Progres-Wulkan у Пінску, на якой у 1938 г. працавала 233 чалавекі (у 1922 і 1923 гг. на фабрыцы працавала 900 чалавек); 3/4 прадукцыі фабрыкі Progres-Wulkan ішло на экспарт. Такім чынам, неабходна адзначыць, што на тэрыторыі Заходняй Беларусі запалкавая вытворчасць не атрымала значнага развіцця, а пасля ўвядзення запалкавай манополіі прыйшла ў заняпад.

Папяровая прамысловасць Заходняй Беларусі была прадстаўлена вытворчасцю паперы, розных гатункаў кардону і драўлянай масы. Галоўнай сыравінай для папяровай прамысловасці была яліна. У 1921–1939 гг. на тэрыторыі Заходняй Беларусі дзейнічала восем фабрык па вытворчасці паперы і кардону, сем з якіх знаходзілася на тэрыторыі Віленскага (у Алькеніках, Вілейцы, Вільні, Верках, Новай Вілейцы, Новым Мядзелі) і адна – на тэрыторыі Навагрудскага (у Альбярціне) ваяводстваў. Альбярцінская фабрыка кардону была пабудавана ў 1928 г. і адносілася да буйнейшых фабрык Заходняй Беларусі. У 1929 г. на фабрыцы працавала 158 рабочых, якія выраблялі 3 тыс. тон кардону і ўпаковачнай паперы. У 1934 г. колькасць працоўных знізілася да 150 рабочых, а выпуск прадукцыі зменшыўся да 2 тыс. тон кардону ў год. Прадукцыя кардоннай фабрыкі ішла на экспарт, пераважна ў Германію.

Тэкстыльная прамысловасць 20–30 гг. ХХ ст. перажывала спад па прычыне нізкай пакупніцкай здольнасці асноўнай масы насельніцтва Заходняй Беларусі і

Начало

Содержание

Страница 131 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

канкурэнцыі з боку буйных, добра абсталяваных прадпрыемстваў цэнтральнай Польшчы. Цэнтрам тэкстыльнай прамысловасці быў Беласток і яго прыгарады. Аднак Беластоцкае ваяводства ў 1920–1930-я гг. паступова страчвае ролю асноўнага цэнтра тэкстыльнай прамысловасці Заходняй Беларусі. Галоўнымі прычынамі такой з’явы сталі страта расійскага рынку збыту і вельмі нізкі тэхнічны стан гэтай галіны прамысловасці. Льнамяльні, трапальні і часальні Віленскага, Навагрудскага, Палескага і Беластоцкага ваяводстваў належалі сельскагаспадарчым кааператывам. Большасць прадпрыемстваў былі заснаваны на ручной працы, але сустрэкаліся і механізаваныя прадпрыемствы. У Зэльве Ваўкавыскага павета Беластоцкага ваяводства назва вуліцы Фабрычная паходзіла ад механізаванай суконнай фабрыкі, якая належала яўрэю Барадзіцкаму. Павятовае мястэчка Дунілавічы Віленскага ваяводства было цэнтрам тэкстыльнай прамысловасці ў Дунілавіцкім павеце: працавала прыватная фабрыка па вытворчасці дываноў, ткацкі цэх, фарбавальня.

Сярод уладальнікаў тэкстыльных прамысловых прадпрыемстваў пераважную большасць складалі яўрэі. Так, буйнымі прадпрыемствамі Палескага ваяводства былі прадзільня Х. Мілнера і С. Харсэля ў Драгічыне з 20 рабочымі, прадзільня братоў Бараноўскіх з 12 рабочымі ў Ганцавічах. У такіх мястэчках, як Пагост-Загародскі, Лахва, Кажан-Гарадок, Хомск, колькасць працоўных на прадзільнях не перавышала шасці чалавек.

Значную ролю ў прамысловым развіцці адыгрывала *харчовая прамысловасць*, да якой адносіліся пераапрацоўка сельскагаспадарчай сыравіны, мяса-малочная вытворчасць. Увогуле харчовая прамысловасць па колькасці прадпрыемстваў займала першае месца ў Заходняй Беларусі. У 1930 г. колькасць прадпрыемстваў харчовай прамысловасці складала 3 590, у 1931 г. – 3 557, у 1932 г. – 3 403. Змяншэнне іх колькасці было выклікана тым, што прадукцыя гэтай галіны ішла не на экспарт, а распаўсюджвалася на ўнутраных рынках Польшчы.

Вытворчасць спіртových напояў адносіцца да найбольш прыбытковых галін прамысловасці. Аднак спіртаварэнне і піваварэнне Заходняй Беларусі знаходзілася

Начало

Содержание

Страница 132 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ў 1921–1939 гг. у глыбокім крызісе. Існуючая дзяржаўная спіртавая манопалія вызначала колькасць прадукцыі і цэны на спірт. Сыравінай бровараў з’яўляўся ячмень, які прывозілі з Познаншчыны. Акрамя таго, у Заходнюю Беларусь прывозілі некаторую колькасць польскага піва.

Заходнебеларускія спіртзаводы, бровары і лікёра-гарэлачныя заводы былі дробнымі прадпрыемствамі і належалі польскім землеўладальнікам ці яўрэям. Абслугоўвалі такія прадпрыемствы пераважна ўнутраны рынак. Так, у 1927 г. у 132 мястэчках дзейнічала 252 прадпрыемствы па вытворчасці гарэлкі і піва, найбольшую колькасць складалі спіртзаводы (123), якія працавалі (пастаянна ці сезонна) у большасці мястэчкаў Заходняй Беларусі.

У 1931–1939 гг. сезонна працаваў спіртзавод у мястэчку Вялікая Бераставіца Гродзенскага павета Беластоцкага ваяводства, які належаў мясцоваму памешчыку. Да буйных віна-водачных прадпрыемстваў Навагрудскага ваяводства можна аднесці віна-водачны завод І. Любаньскай у Воранаве. У 1927 г. на прадпрыемстве працавалі 43 рабочыя – 39 жанчын і 4 мужчыны.

Крухмала-патачная вытворчасць была слаба развітой у Заходняй Беларусі і налічвала 13 заводаў у 1929 г., 11 – у 1930 г., 9 – у 1931 г., 12 – у 1932 г. У гэтай галіне прамысловасці выдзяляліся толькі два мястэчкі – Яромічы і Зэльва, дзе дзейнічалі крухмальныя заводы.

У мястэчках Відзы і Іўе дзейнічалі кандытарскія фабрыкі, у Скідзелі і Свіры – фабрыкі цукерак. Асартымент тавараў гэтых прадпрыемстваў быў вельмі разнастайным; пячэнне і цукеркі з кандытарскіх фабрык знаходзілі свайго пакупніка і за межамі ваяводства. Амаль у кожным мястэчку Заходняй Беларусі дзейнічалі свае мясцовыя пякарні, якія насычалі мясцовыя рынкі пернікамі, булкімі, пірагамі, пячэннем, здобамі, цукеркамі і іншымі кандытарскімі вырабамі. Местачковыя пякарні Палескага ваяводства былі дробнымі немеханізаванымі рамеснымі прадпрыемствамі (у большасці сваёй 8-й катэгорыі), на якіх працавала ад аднаго да трох рабочых. Уладальнікамі пякарняў былі пераважна яўрэі. На такіх пякарнях выраблялася ад 16 да 80 кг цеста ў дзень.

Начало

Содержание

Страница 133 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Малочная галіна прамысловасці ў Заходняй Беларусі мела ў большасці кааператыўную форму дзейнасці. З 43 малочных кааператыўных заводаў Палескага ваяводства, акрамя павятовых цэнтраў, восем былі ў Дамачаве, Кажан-Гарадку, Лахве, Моталі, Янове і інш.

Кааператыўны малочны завод у Свіслачы Беластоцкага ваяводства адкрыўся 10 красавіка 1927 г. Першапачаткова малако пастаўлялі на прадпрыемства 20 членаў кааператыва – ад 40 да 150 літраў у дзень. У 1928 г. на заводзе ўжо было 67 членаў кааператыва.

Навагрудскае ваяводства было асноўным цэнтрам сыраварэння ў Заходняй Беларусі. У 1928 г. крыніцы фіксуюць 232 сыраварні на тэрыторыі Навагрудскага ваяводства, аднак гэта лічба ахоплівала не толькі прамысловыя прадпрыемствы, але і рамесныя, і нават прадукцыю хатняга промыслу. Значна вылучаліся Шчучын, Ляхавічы, Карэлічы, Нягневічы, Яромічы, Гарадзішча, Сноў як вельмі важныя цэнтры сыраварэння ў ваяводстве, прадпрыемствы якіх давалі больш за 3 тыс. кілаграмаў сыру ў дзень. Сыр з Навагрудскага ваяводства паступаў на ўсе лакальныя рынкі ў Заходняй Беларусі і часткова ў Варшаву.

У гарадах і большасці мястэчак было некалькі рэзняў (бойні), адна з якіх абавязкова была на рынку. Значная колькасць рэзняў належала яўрэям, якія клапаціліся аб кашэрнасці сваёй ежы. На адкрыццё рэзні неабходна было атрымаць канцэсію. У 1938 г. яўрэйскаму насельніцтву 14 мястэчак Палескага ваяводства было выдадзена 30 канцэсій на будаўніцтва і ўтрыманне рэзняў.

Мястэчкі Навагрудскага (Воранава, Моўчадзь, Шчучын) і Віленскага (Дзевянішкі, Лужкі, Шаркаўшчына) ваяводстваў былі цэнтрамі па вытворчасці мінеральнай газіраванай вады. Побач з сусветна вядомымі маркамі мінеральных вод, такімі як Hunyadi János з Будапешта, Franc Josef з Варшавы, у мясцовых крамах можна было ўбачыць і местачковую прадукцыю.

У Заходняй Беларусі атрымала значнае развіццё *гарбарная прамысловасць*. Буйнейшымі цэнтрамі гарбарства былі Беласток і Вільня, невялікія гарбарныя

Начало

Содержание

Страница 134 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

заводы ці рамесная майстэрня працавалі амаль у кожным мястэчку рэгіёна, у т. л. у Крынках, Іўі, Свіслачы, Скідзелі. У 1935 г. С. Борух атрымаў дазвол на будаўніцтва гарбарнага завода ў Малечы Пружанскага павета, які спецыялізаваўся на вырабе і апрацоўцы барановых скур. За тыдзень апрацоўвалася каля 100 скур. На прадпрыемстве працаваў толькі ўладальнік без наёмных рабочых. У Скідзелі Гродзенскага павета Беластоцкага ваяводства ў 1925 г. было чатыры гарбарныя заводы, на якіх працавала ад 10 да 30 рабочых. У Крынках працавалі два гарбарныя заводы, на якіх выраблялі хром, падэшвенную скуру, а таксама скуры для рымарных патрэб, падклейкі і іншыя тавары. Заработная плата рабочых на скураных заводах у Крынках за 12 гадзін складала 1,25–2,5 златага. Мясцічкі Віленскага ваяводства, такія як Будслаў, Кабыльнікі і Паставы, былі цэнтрамі гарбарнай прамысловасці ў Пастаўскім павеце. Як сведчаць архіўныя крыніцы, у 1921–1922 гг. у Паставах было чатыры гарбарныя прадпрыемствы, у Кабыльніках – тры, у Будславе – два.

Асобнае месца ў прамысловасці Заходняй Беларусі займала *мінеральная прамысловасць*, а менавіта шкляная, цэментная, цагляная вытворчасць. Да 1930 г. адзіны цэментны завод у Заходняй Беларусі (з 16 па Польшчы) знаходзіўся ў мястэчку Падароск (Рось) Ваўкавыскага павета Беластоцкага ваяводства. Завод быў пабудаваны ў 1914 г. выключна для ваенных мэт. У міжваенны час ён належаў да акцыянернага таварыства “Порланд-Цэмент” і з’яўляўся адным з буйнейшых у Заходняй Беларусі. У 1929 г. на ім працавала каля 500 рабочых. У 1930 г. завод прыпыніў сваю дзейнасць, аднак у 1934 г. зноў пачаў дзейнічаць. Завод экспартаваў сваю прадукцыю ва Усходнюю Прусію, Літву, Латвію, Фінляндыю. З 30-х гг. XX ст. пачалі дзейнічаць цэментныя заводы ў Яшунах Віленскага ваяводства, у мястэчках Сноў і Сталовічы Навагрудскага ваяводства.

На вытворчасці вапны спецыялізавалася прамысловасць мястэчак Дуброва, Новы Сверхань, Шчучын Навагрудскага ваяводства.

Завод па вырабе чарапіцы ў мястэчку Іўе Валожынскага павета, паводле звестак польскага бізнес-даведніка за 1929 г., належаў яўрэю Шлому Заку і з’яўляўся

Начало

Содержание

Страница 135 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

адзіным прадпрыемствам, якое дзейнічала ў 30-я гг. на тэрыторыі Навагрудскага ваяводства. Кафельныя заводы ў Івянцы, Мілейчыцах, Орлі, Поразаве, Свяцічах штогод давалі 20 % прадукцыі ад агульнай колькасці вытворчасці кафлі ў Заходняй Беларусі.

Буйныя шкляныя гуты дзейнічалі ў Ганцавічах Палескага ваяводства, Варапаеве Віленскага ваяводства. Усяго ў Заходняй Беларусі ў 1929 г. працавала 11 шклязаводаў, у 1930 г. – 10. Адною з асноўных прычын заняпаду вытворчасці шкла стала палітыка агульнапольскага сіндыката заводаў ліставога шкла “Верполь”, па рашэнні якога ў Заходняй Беларусі былі закрыты ўсе заводы ліставога шкла. Шкляная гута ў Ганцавічах J. Stolle выпускала высокагатункавае аконнае і люстраное шкло, на гэтым прадпрыемстве працавала 60–70 работнікаў. У 1925 г. завод перажываў крызіс і працаваў толькі сем месяцаў. У 1926 г. фабрыка пачала выпускаць шкло для фотаапаратаў, што значна павялічыла колькасць заказаў, асабліва з Германіі. Аднак у канцы 1926 г. фабрыка апынулася на мяжы разарэння, а ў 1928 г. увогуле перастала дзейнічаць. На шклязаводзе “Гута” ў Варапаеве працавалі спецыялісты з Бельгіі, якія выраблялі вельмі прыгожыя вазы з рознакаляровага шкла.

Цагельні ў гарадах і мястэчках былі дробнымі прадпрыемствамі, колькасць працаўнікоў у іх вагалася ад трох да дзесяці чалавек. Цэгла была цяжкім і нізкавартасным прадуктам для перамяшчэння. Па гэтай прычыне мясцовыя цагельні абслугоўвалі ўнутраны рынак. У Маларыце дзейнічалі чатыры прыватныя цагельні, у Давыд-Гарадку, Ізабеліне, Лыскаве, Паставах, Рымшанах – па тры, у Валожыне, Відзах, Волме, Дуброве, Вярховічах, Новым Двары, Турцы, Цырыне – па дзве, у астатніх мястэчках – па адной цагельні.

Асобныя мястэчкі ў 1921–1939 гг. былі цэнтрамі здабычы граніту ў Заходняй Беларусі. У 1927 г. у Жалудку, Ляндвараве, Маларыце, Мсцібаве дзейнічалі невялікія камяніломні, на якіх працавала не больш за 50 рабочых.

Начало

Содержание

Страница 136 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Металургічная прамысловасць не атрымала развіцця ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. Ліцейны завод у Высока-Літоўску Брэсцкага павета Палескага ваяводства, які меў характар рамеснага прадпрыемства, быў адзіным дзеючым у 1925 г. прадпрыемствам у Палескім ваяводстве ў металічнай прамысловасці. Невялікая прыватная фабрыка цвікоў і дроту дзейнічала ў мястэчку Ляндварава Віленска-Трокскага павета Віленскага ваяводства.

Класіфікацыя прамысловых прадпрыемстваў і цана на прамысловае пасведчанне залежала ад колькасці рабочых, якія працавалі на прадпрыемстве. Прадпрыемствы, на якіх было больш за 2 тыс. рабочых, адносіліся да першай прамысловай катэгорыі, што была характэрна выключна для буйных гарадоў Польшчы і Заходняй Беларусі. Па колькасці рабочых большасць местачковых прадпрыемстваў ва ўсіх галінах прамысловасці (акрамя лясной) адносіліся да 5–8 прамысловай катэгорыі, на якіх працавала ад 2 да 50 рабочых. У лясной, хімічнай і часткова мінеральнай прамысловасці былі прадпрыемствы 2–4 катэгорыі з колькасцю рабочых ад 100 да 1 тыс. чалавек на прадпрыемстве. Ад катэгорыі прадпрыемства залежала цана на прамысловае пасведчанне, якое выдавалася ўладальніку ці фірме толькі пры наяўнасці рамесніцкай карты. Ад 4 да 12 злотых каштавала прамысловае пасведчанне для прадпрыемства 8-й катэгорыі, ад 20 да 50 злотых – для 7-й катэгорыі, 2 тыс. злотых – для 5-й, 4 тыс. злотых – для 2-й.

Эканамічныя крызісы 1924–1926 гг., 1929–1933 гг. выклікалі спад прамысловай вытворчасці ў Заходняй Беларусі, павялічылі колькасць беспрацоўных, садзейнічалі разарэнню многіх прадпрыемстваў. Большасць прадпрыемстваў лясной прамысловасці Палескага ваяводства ў 1924–1926 гг. набылі сезонны характар і працавалі ад аднаго да шасці месяцаў. У 1933 г. быў закрыты лясны завод у Івацэвічах Косаўскага павета і былі звольнены з працы 25 рабочых. Увогуле ў дрэваапрацоўчай прамысловасці Навагрудскага і Палескага ваяводстваў, у якіх была занята большасць рабочых, колькасць іх зменшылася з 13,4 тыс. у 1928 г. да 5,1 тыс. у канцы 1931 г., або ў 2,5 раза. За гады крызісу рэзка ўзрасло беспрацоўе.

Начало

Содержание

Страница 137 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Колькасць афіцыйна зарэгістраваных беспрацоўных (рэгістравалі не ўсіх) да канца 1931 г. павялічылася ў тры разы і дасягнула 16,1 тыс.

Адносная стабілізацыя польскай эканомікі пасля крызісу 1929–1933 гг. стала галоўнай прычынай актывізацыі эканамічнай палітыкі польскай дзяржавы, накіраванай на падтрымку прамысловасці ў Заходняй Беларусі. Сведчаннем таму з'яўляецца выданне дэкрэта Міністэрства прамысловасці і гандлю ад 25 лістапада 1936 г. аб накіраванні інвестыцыйнага руху ва ўсходнія ваяводствавы. Згодна з гэтым дэкрэтам прадугледжвалася змяншэнне на пяць гадоў падаткаў з прыбытку ў паўночна-ўсходніх ваяводствах, што мела сваім вынікам дадатковыя капіталаўкладанні і актывізацыю мясцовай прамысловасці. У сувязі з тым, што найбольш даходнай галіной прамысловасці была лясная прамысловасць, новыя прадпрыемствы будаваліся, нягледзячы на эканамічныя крызісы, менавіта ў гэтай галіне. У 30-я гг. колькасць дрэваапрацоўчых прадпрыемстваў павялічваецца за кошт адкрыцця новых лясных заводаў: лесасільнага завода ў Ганцавічах (з 1935 г.), лесасільнага завода М. Валынскага і М. Слонімскага ў Івацэвічах (з 1934 г.), ляснога завода фірмы “Ласго” ў Ганцавічах (з 1930 г.). Акрамя лясной прамысловасці, месчачковыя прадпрыемствы будаваліся ў хімічнай і харчовай галінах прамысловасці. 28 лютага 1929 г. пачаў дзейнічаць вінакурны завод Санера Стэфана ў Лінове Пружанскага павета Палескага ваяводства, на якім працавала першапачаткова восем рабочых.

Заработная плата рабочага залежала ад кваліфікацыі, ад галіны прамысловасці, у якой ён працаваў, і ад велічыні прадпрыемства. Найменшую заработную плату атрымлівалі работнікі, занятыя ў лясной галіне прамысловасці, дзе працавала найбольшая колькасць некваліфікаваных работнікаў. Аналізуючы заработную плату рабочых на прамысловых прадпрыемствах, неабходна адзначыць, што рабочыя лясной галіны прамысловасці атрымлівалі ў сярэднім 17,94 злотага (у тыдзень), мінеральнай – 21,96 злотага, тэкстыльнай – 23,61 злотага, харчовай – 27,63 злотага. На прадпрыемствах, дзе працавала больш за 49 работнікаў, заробак працоўнага

Начало

Содержание

Страница 138 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

ў сярэднім складаў 23,65 злотага ў тыдзень, а на прадпрыемствах, дзе працавала больш за 200 работнікаў, – 31,47 злотага.

У Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. традыцыйна развіваліся тры галіны прамысловасці, якія атрымалі найбольшае развіццё ў другой палове XIX – пачатку XX ст. У гаспадарчым жыцці насельніцтва вядучым напрамкам стала лясная прамысловасць, у якой назіралася тэндэнцыя росту аб’ёмаў вытворчасці і экспарту за мяжу і якая была прадстаўлена найбольшай колькасцю буйных прадпрыемстваў 2–4 прамысловых катэгорый. Аднак заробочная плата работнікаў, занятых у лясной прамысловасці, была самай нізкай па прычыне вялікай колькасці занятага ў гэтай галіне некваліфікаванага насельніцтва.

Рамяство, заснаванае на ручной працы і на ўласнай мясцовай сыравіне, здольна было забяспечыць працай мноства працоўных рук, палепшыць дабрабыт, прапанаваць гарадскому і сельскаму пакупніку вырабы, якіх не хапала, і даць дадатковы ці асноўны прыбытак местачкоўцам.

Пад рамёствамі разумелася дробная вытворчасць, заснаваная на індывідуальнай ручной працы з выкарыстаннем механічных прылад і інструментаў. Да пачатку XX ст. рамяство прайшло тры стадыі свайго гістарычнага развіцця: хатняе рамяство, рамяство на заказ, рамяство як дробнатаварная вытворчасць (саматужная прамысловасць). У мястэчках Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. былі прадстаўлены ўсе тры названыя формы рамяства, і для большасці местачкоўцаў рамяство было звязана выключна ці пераважна з рынкам.

Прававыя асновы рамеснай дзейнасці як сталага занятку былі замацаваны ў распараджэнні прэзідэнта Рэчы Паспалітай ад 7 чэрвеня 1927 г. “Аб прамысловым праве”, а таксама ў дадатковых пастановах, распрацаваных Міністэрствам прамысловасці і гандлю ад 1934 і 1938 гг. У распараджэнні да ліку рамяства адносіліся 63 рамесныя спецыяльнасці.

Галоўнымі цэнтрамі рамяства ў Заходняй Беларусі былі мястэчкі, якія з’яўляліся цэнтрамі сельскіх гмін. Местачковае рамяство вырастала з рамяства сельскага

Начало

Содержание

Страница 139 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

і было з ім цесна звязана. Местачковыя рамеснікі паступова манапалізавалі рамесную вытворчасць гмін. Напрыклад, мястэчка Гарадная Столінскага павета было сапраўдным “запаведнікам” ганчарства ў Палескім ваяводстве, бо з’яўлялася самым буйным цэнтрам вытворчасці белаглінянай керамікі ў межах Палесся. Ганчарствам у Гарадной займаліся з XVIII ст., у 1920-х гг. там была рэкордная колькасць ганчароў – 500 (19 % ад агульнай колькасці насельніцтва). У мястэчку налічвалася 215 майстэрняў, у якіх, акрамя саміх ганчароў, працавала 40 членаў іх сем’яў. Амаль у кожнага жыхара Гарадной была свая ганчарка (майстэрня па вытворчасці ганчарных вырабаў). Высокія тэхналагічныя якасці гарадзянскай керамікі ведалі на Палессі, у Цэнтральнай Беларусі, трапляла яна і на Валынь, у Кіеў, Вільню, Варшаву. У Вільні гарадзянскую кераміку называлі цяляханскай (па аналогіі з шырока вядомым цяляханскім фаянсам). Уладальнікі ювелірных фабрык ведалі яе высокую тэрмічную ўласцівасць і ахвотна набывалі для выплаўкі каштоўных металаў. У 1929 г. польскі Саюз сельскагаспадарчых гандлёвых кааператываў прыкладаў намаганні, каб залажыць у Гарадной ганчарны кааператыў, аднак ганчары мястэчка не жадалі быць членамі кааператыва. На прыкладзе Гарадной можна прасачыць тэндэнцыю перарастання хатняга народнага промыслу ў рамесную дробнатаварную вытворчасць.

Акрамя Гарадной, значнымі цэнтрамі беларускага ганчарства ў Заходняй Беларусі ў 20–30-х гг. XX ст. былі Івянец, Крывічы, Мір, Поразава, Ракаў, Радашковічы, Свянцяны, у якіх у гэты час былі прадстаўлены ўсе формы развіцця ганчарства – ад рэліктавага вясковага да прафесійнай ганчарнай вытворчасці. У арганізацыі ганчарства выкарыстоўвалася наёмная праца, большасць рамесных майстэрняў мелі рамеснае пасведчанне (звычайна 7-й ці 8-й катэгорыі).

На развіццё промыслаў паўплываў той факт, што Польшча была адзінай еўрапейскай краінай, дзе на заканадаўчым узроўні значна падтрымлівалася гэтая сфера эканамічнай дзейнасці. Закон аб народных промыслах быў прыняты сеймам 31 ліпеня 1924 г., і гэтая галіна народнай гаспадаркі атрымлівала ўрадавыя

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 140 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

фінансавыя субсідыі. З 1918 г. у складзе Міністэрства прамысловасці і гандлю дзейнічаў аддзел народных промыслаў, з дапамогай якога ў 20-я гг. XX ст. былі створаны чатыры таварыствы дапамогі народным промыслам (у Беластоку, Брэсце, Вільні, Навагрудку), якія наладжвалі выставы і кірмашы ў многіх мястэчках Заходняй Беларусі. У 1925 г. па ініцыятыве Брэсцкага таварыства была арганізавана выстава народных промыслаў у мястэчку Антопаль. У Шчучыне штогод з 1934 г. адбывалася выстава ткацкіх вырабаў, на якую з'язджаліся наведвальнікі з усяго павета.

Падтрымку рамяства як сталага занятку насельніцтва ў польскай дзяржаве ажыццяўлялі прамыслова-гандлёвыя палаты, якіх у 1921–1927 гг. на тэрыторыі Польшчы было 12. З 1927 г. іх колькасць павялічылася да 17. Да 1927 г. тэрыторыя Беластоцкага, Віленскага, Палескага і Навагрудскага ваяводстваў адносілася да дзейнасці Віленскай прамыслова-гандлёвай палаты. Віленская прамысловая палата была самай вялікай па плошчы ахопліваемых тэрыторый (128 тыс. км² – 32,4 % ад усёй Польшчы) у параўнанні з іншымі палатамі Рэчы Паспалітай, таму ў 1927 г. яна была падзелена на чатыры больш дробныя палаты (Беластоцкую, Брэсцкую, Віленскую і Навагрудскую), якія ахоплівалі па адным ваяводстве Заходняй Беларусі.

Згодна з польскім прамысловым правам, дзейнасць прамысловых палат у адносінах да рамяства заключалася ў стварэнні рамесных школ для пашырэння той ці іншай рамесніцкай спецыяльнасці, арганізацыі экзаменацыйных камісій для экзамену на званне майстра, статыстычны ўлік колькасці рамесных спецыяльнасцей па гмінах, паветах, ваяводстве, ўлік колькасці рамеснікаў і іх вучняў.

На тэрыторыі Палескага ваяводства, паводле дадзеных Брэсцкай прамысловай палаты за 1933 г., налічвалася 9 962 рамесныя майстэрні розных рамесніцкіх спецыяльнасцей, аб'яднаных у сем груп: апрацоўка дрэва – 2 078 майстэрняў, апрацоўка скуры – 2 057, выраб адзення – 1 835, апрацоўка металу – 1 646, спажывецкі промысел – 1 375, будаўніцтва – 655, сфера паслуг – 316. У Навагрудскім

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 141 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

ваяводстве ў 30-я гг. рамяство было прадстаўлена 10 000 майстэрнямі наступных рамесніцкіх спецыяльнасцей: краўцы (1 108 майстэрняў), кавалі (1 172), шаўцы (1 161), рэзнікі (634), сталяры (675), пекары (407), цырульнікі (221), слесары (198) і інш. На 1 красавіка 1931 г. на тэрыторыі Беластоцкага ваяводства прамысловай палатай было зафіксавана 20 тыс. рамесных прадпрыемстваў, з якіх 14 500 з рамеснымі картамі, і пераважалі рамесныя спецыяльнасці, звязаныя са сферай паслуг і апрацоўкай дрэва, скуры і будаўніцтва.

Найбольш запатрабаванымі рамеснымі спецыяльнасцямі ў Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд былі спецыяльнасці, звязаныя з апрацоўкай дрэва, металу, скуры, вырабам адзення і харчовым промыслам.

Папулярнымі рамеснікамі ў мястэчках Заходняй Беларусі былі кавалі, шаўцы, краўцы, ткачы, гарбары, рэзнікі, фурманы, сталяры, цесляры, пекары. У мястэчках *Віленскага ваяводства* крыніцамі зафіксаваны 1 534 рамеснікі з рамеснымі картамі 29 рамесных спецыяльнасцей. Найбольш пашыранымі рамеснымі спецыяльнасцямі з'яўляліся наступныя: гарбары (135), кавалі (224), краўцы (169), пекары (67), рэзнікі (124), сталяры (95), фурманы (120), цесляры (81), шаўцы (200). У мястэчках *Беластоцкага ваяводства* 812 рамеснікаў 26 рамесных спецыяльнасцей, найбольшую колькасць з якіх складалі кавалі (107), краўцы (93), рэзнікі (78), шаўцы (100). У мястэчках *Навагрудскага ваяводства* з 1 150 рамеснікаў 30 рамесных спецыяльнасцей найбольш пашыранымі былі прафесіі гарбароў (82), кавалёў (143), краўцоў (118), пекараў (64), рэзнікаў (86), ткачоў (142), шаўцоў (142). У мястэчках *Палескага ваяводства* кавалі (93), краўцы (69), рэзнікі (96), сталяры (69), ткачы (94), фурманы (70) складалі колькасную большасць сярод 970 рамеснікаў 27 рамесных спецыяльнасцей.

Неабходна адзначыць, што статыстычныя дадзеныя, якія датычыліся колькасці рамеснікаў і рамесных майстэрняў, не з'яўляліся абсалютнымі, бо многія працавалі нелегальна, без рамесных карт. Напрыклад, з агульнай лічбы рамеснікаў (9 505 чалавек) па Навагрудскім ваяводстве ў 1931 г. 8 773 рамеснікі мелі рамесную карту,

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 142 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

таму ўстанавіць нават прыблізную колькасць рамеснікаў і рамесных майстэрняў у мястэчках вельмі цяжка. Некаторыя жыхары мястэчак спалучалі некалькі спецыяльнасцей, а рамесную карту мелі па адной спецыяльнасці.

У большасці мястэчак Заходняй Беларусі налічвалася ад пяці да 30 рамесніцкіх спецыяльнасцей, у той час як у сярэдніх гарадах Заходняй Беларусі (Ашмяны, Ваўкавыск, Семяцічы) – да 50, у буйных (Беласток, Вільня, Гродна) – да 70 рамесных спецыяльнасцей. У буйных гарадах Польшчы (Варшава, Кракаў, Торунь) колькасць рамесных спецыяльнасцей перавышала 150.

Невялікая колькасць рамесных спецыяльнасцей у заходнебеларускіх мястэчках тлумачылася нізкім узроўнем жыцця насельніцтва, адсутнасцю прафесійных рамесных школ, а таксама досыць складаным працэсам атрымання рамесных карт для легальнага занятку пэўным відам рамяства.

У цэлым неабходна канстатаваць, што спецыялізацыя местачковага рамяства была не такой разгалінаванай, як у гарадах. Досыць абмежаванае кола рамесніцкіх спецыяльнасцей і перавага ў большасці мястэчак адных і тых жа груп спецыяльнасцей сведчылі пра тое, што местачковае рамяство было лакальным, забяспечвала неабходныя, штодзённыя патрэбы местачкоўцаў і насельніцтва сельскіх гмін. Наяўнасць рамеснікаў вузкаспецыяльных прафесій сведчыць аб набліжанасці мястэчка да малога горада і значнасці як рамеснага цэнтра гміны ці павета.

Прафесійным рамеснікам можна было стаць пасля заканчэння рамеснай школы ці здачы экзамену на атрыманне статусу рамесніка пэўнай спецыяльнасці. Штогод Міністэрствам прамысловасці і гандлю і гандлёва-прамысловымі палатамі ажыццяўляўся набор на экзамен для рамеснікаў, якія не скончылі рамесныя школы па прычыне нязначнай іх колькасці. Толькі пасля такога экзамену рамеснік атрымліваў пасведчанне аб прафесійным валоданні рамеснай спецыяльнасцю і мог атрымаць рамесную карту, якая давала магчымасць легальнага адкрыцця рамеснага прадпрыемства, а потым і фабрыкі. Дробныя рамёствы дзяліліся на

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 143 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

тры катэгорыі: канцэсійнае рамяство (каналізацыйнае абслугоўванне, газавыя работы, чыстка комінаў, рытуальная сфера паслуг, вадзіцелі аўтамабіляў і інш.); кваліфікацыйнае рамяство (бляхары, кавалі, слесары, токары, сталяры, печнікі, цырульнікі, шаўцы, краўцы і інш. (усяго 64 рамесныя спецыяльнасці)); вольнае рамяство (іншыя рамёствы, якія не трапляюць ні ў першую, ні ў другую групу). Займацца канцэсійным рамяством можна было пры атрыманні канцэсіі на пэўны від рамяства ад рамесных улад першай інстанцыі (магістратаў Быдгошча, Варшавы, Вільні, Кракава, Лодзі, Познані, Торуня); займацца прафесійным ці вольным рамяством можна было пры атрыманні рамеснай карты ці ліцэнзіі. Згодна з цыркулярам Міністэрства прамысловасці і гандлю ад 20 сакавіка 1934 г., рамесная карта выдавалася толькі тым рамеснікам, якія мелі ўласныя майстэрні і рамяство для якіх было пастаянным заняткам.

Атрыманне рамеснай карты суправаджалася працяглай працэдурай, якая патрабавала ад рамеснікаў не толькі фінансавых затрат, але і шмат часу на выкананне ўсіх фармальнасцей. Спачатку местачковец звяртаўся да павятовага старасты з прашэннем аб дазvole на атрыманне карты і прадастаўляў неабходныя дакументы. Павятовы стараста накіроўваў гэтыя дакументы ў прамысловую палату. Калі прамысловая палата давала дазвол, то дазвол даваў і стараста. На практыцы працэс атрымання рамесных карт мог доўжыцца некалькі месяцаў і нават гадоў. Гэта прыводзіла да таго, што большасць рамеснікаў працавалі без рамесных карт, нелегальна, караліся штрафамі і нават турэмным зняволеннем у выніку няўплаты штрафу.

У 30-х гг. XX ст. у большасці мястэчак Заходняй Беларусі значна павялічваецца попыт на рамесныя спецыяльнасці, звязаныя са сферай паслуг: фатографы, цырульнікі, гадзіннікавыя майстры, фурманкі, дворнікі, механікі на рамонце тэхнікі, аўтамабіляў, майстры па электрычных работах. У Дзярэчыне Навагрудскага ваяводства ў 30-я гг. пачалі дзейнічаць дзве майстэрні па рамонце веласіпедаў і матацыклаў, дэталі для якіх прывозіліся з-за мяжы. У 1929 г.

Начало

Содержание

Страница 144 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

у мястэчку Гарадзец Кобрынскага павета двум местачкоўцам былі выдадзены дзве рамесныя карты на права працаваць у якасці гадзіннікавага майстра з уласнай майстэрняй на вуліцы Клецкай і на права адкрыць цырульню на вуліцы Шасейнай. У мястэчку Мір Стаўбцоўскага павета ў гэты час было адкрыта некалькі фотамайстэрняў (Гольдзіна, Ермаковіча, Сілко).

З пашырэннем электрафікацыі мястэчак у 30-я гг. ХХ ст. з'яўляецца новая рамесніцкая спецыяльнасць – майстар па ўладкаванні электрычных работ. Гэта рамесніцкая спецыяльнасць была вельмі запатрабаванай у мястэчках, але прафесійных майстроў з ліцэнзіямі і рамеснымі картамі было вельмі мала. Напрыклад, рамесную карту на права заняцца рамяством па ўладкаванні электрычных работ атрымаў 18 сакавіка 1932 г. жыхар мястэчка Ганцавічы Лунінецкага павета Л. Мардухоў.

Характар арганізацыі местачковага рамяства істотна не адрозніваўся ад гарадскога. Пэўны працэнт местачковых рамеснікаў працаваў на патрэбы памешчыцкіх сядзіб і фальваркаў, і сувязь з рынкам у іх была слабейшай, чым у тых рамеснікаў, якія працавалі ва ўласных майстэрнях.

Значная колькасць яўрэйскага насельніцтва ўплывала на нацыянальны склад рамеснікаў. Традыцыйна рамяство і гандаль для яўрэйскага насельніцтва былі асноўнымі крыніцамі даходу. Працэнт яўрэйскіх рамеснікаў у прафесійнай структуры заходнебеларускіх ваяводстваў у некалькі разоў перавышаў удзельную вагу рамеснікаў-неяўрэяў. Так, у Беластоцкім ваяводстве ў 1929 г. рамеснікаў-яўрэяў налічвалася 6,3 %, рамеснікаў-неяўрэяў – 1,3 %, у Віленскім ваяводстве – адпаведна 3,7 % і 1,6 %, у Навагрудскім – 4,4 % і 0,8 %, у Палескім – 5,5 % і 0,8 %.

На тэрыторыі Заходняй Беларусі яўрэі манапалізавалі тэкстыльнае рамяство (краўцы – 77 % яўрэяў, чалнікі – 97 %), лясное (токары – 49 %, цесляры – 53 %), гарбарнае (гарбары – 73 %, шаўцы – 86 %), харчовае (пекары – 90 %, рэзнікі – 85 %), сферы абслугоўвання насельніцтва (фурманы – 93 %, цырульнікі – 87 %). У прыватнасці, фурманства было выключна яўрэйскай спецыяльнасцю для большасці

Начало

Содержание

Страница 145 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

мястэчак Заходняй Беларусі. Асабліва гэты занятак быў пашыраны ў мястэчках Палескага ваяводства, дзе ўдзельная вага яўрэяў гэтай прафесіі складала 99 %.

У 1921–1939 гг. рамеснікі ў гарадах і мястэчках былі аб’яднаны ў цэлавую арганізацыю. Кааперацыя местачковага рамяства ў 1921–1939 гг. захоўвала нацыянальны характар. Прафесійныя саюзы яўрэйскіх рамеснікаў адносіліся да наступных арганізацый: Цэнтральны Саюз яўрэйскіх рамеснікаў (фалкісты) (Związek Rzemieśników Żydów), Саюз цэхаў і карпарацый (сіяністы) (Związek Cechów i Korporacji), Саюз яўрэйскіх рамеснікаў (бундаўцы) (Związek Rzemieśników Żydów). Дзейнасць такіх саюзаў была накіравана на абарону інтарэсаў рамеснікаў у легалізацыі рамесных прадпрыемстваў, падтрымку цэхаў, дапамогу пры здачы экзаменаў на майстра, юрыдычную дапамогу ў справах эміграцыі. Сярод польскіх прафсаюзаў найбольш значнымі былі саюз тэкстыльшчыкаў (з цэнтрам у Лодзі), саюз жалезнікаў і асоб, працуючых з металам (Варшава), саюз чыгуначнікаў (Варшава).

Статыстычныя дадзеныя дазваляюць сцвярджаць, што кааперацыя рамяства ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. была пераважна яўрэйскай. Такая тэндэнцыя была характэрна і для мястэчак, аднак колькасць кааператыўных саюзаў у іх была мізэрнай. Большасць местачковых кааператываў узнікла ў 30-я гг. XX ст. ва ўмовах стабілізацыі эканомікі. Дзейнасць кааператываў была накіравана на цесную сувязь з вясковым насельніцтвам для рэалізацыі сельскагаспадарчай і рамеснай прадукцыі без пасрэdnікаў паміж мястэчкам і вёскай. Напрыклад, з 1936 г. пачаў дзейнічаць яўрэйскі кааператыў шаўцоў у Давыд-Гарадку, цесляроў і сталяроў у Івацэвічах.

Аналіз рамесніцкіх заняткаў насельніцтва паказвае, што рамяство як сталы занятак местачкоўцаў у 1921–1939 гг. пераўтварае гэтыя паселішчы ў рамесныя цэнтры гмін. З’яўленне новых спецыяльнасцей і рост іх колькасці набліжалі рамяство да гарадскога, а мястэчкі, дзякуючы разгалінаванай сетцы рамесных спецыяльнасцей сферы паслуг, пераўтвараліся ў малыя гарады.

Начало

Содержание

Страница 146 из 214

Назад

На весь экран

Закреть

Тэма 9. Гандаль

Розны ўзровень эканамічнага развіцця асобных рэгіёнаў Польшчы, пошук новых знешнегандлёвых партнёраў паўплывалі на развіццё гандлю Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг. Польшча сваімі знешнегандлёвымі сувязямі ў першую чаргу была звязана з краінамі Заходняй Еўропы, што было абумоўлена як традыцыйнасцю гэтых сувязей, так і наяўнасцю разгалінаванай сістэмы шляхоў зносін. Рэгламентацыя аб’ёмаў імпартных і экспартных паставак значна скарачала польскі знешні гандаль у 20–30 гг. XX ст., адштурхоўвала ад яго як польскіх, так і замежных экспарцёраў. Цяжкасці ў знешнім гандлі ўскладняла падаткова-фінансавая палітыка польскага ўрада. Распараджэнні аб падатку з гандлёвага абароту і маёмасці, прынятыя ў 1922 і 1923 гг., значна абмяжоўвалі ўдзел яўрэяў у знешнім гандлі, прымушаючы набываць гандлёвыя патэнты выключна вышэйшых катэгорый, што не адпавядала фактычным памерам яўрэйскіх гандлёвых прадпрыемстваў, асабліва ў Заходняй Беларусі. Так, напрыклад, у Навагрудскім ваяводстве ў 1933 г. налічвалася 7 917 гандлёвых прадпрыемстваў, з якіх 1-й катэгорыі было адно прадпрыемства, 2-й – 291, 3-й – 2 907, 4-й – 4 964, 5-й – 24.

Асабліваасць польскага знешняга гандлю ў 20–30 гг. XX ст. была ў тым, што экспартавалася за мяжу сыравіна, а імпартавалася гатовая прадукцыя. З заходнебеларускіх мястэчак на экспарт ішлі пераважна збожжа і лес. Сыравіна вывозілася ў еўрапейскія краіны: Англію, Германію, Данію, Нарвегію, Францыю, Швецыю. У 30-я гг. XX ст. экспарт Польшчы складаў у Вялікабрытанію 19 %, Германію – 17 %, СССР – 6 %, Аўстрыю – 6 % ад агульнага польскага экспарту, а імпорт з Германіі складаў 18 %, з ЗША – 13 %, з Вялікабрытаніі – 10 %, з Францыі – 7 %.

Нераўнамерная шчыльнасць чыгункі адрывала Заходнюю Беларусь ад асноўных рынкаў збыту і знешніх рынкаў. Асабліва дрэнна наладжаным быў чыгуначны рух

Начало

Содержание

Страница 147 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

у Віленскім і Навагрудскім ваяводствах, мінімальна адлегласць населеных пунктаў ад чыгункі складала 50–60 км. Польшча ў міжваенны перыяд па шчыльнасці чыгункі займала адно з апошніх месцаў сярод заходнееўрапейскіх краін. За ўсе гады знаходжання заходнебеларускіх зямель у складзе Польшчы тут была пабудавана толькі адна чыгуначная ветка Варапаева – Друя даўжынёй 89 км (злучала Віленшчыну з рачным портам на Дзвіне), што складала 6,2 % ад агульнай колькасці пабудаваных чыгунак у польскай дзяржаве.

Станцыя Граева Беластоцкай чыгункі да вайны мела важнае стратэгічнае значэнне для многіх мястэчак ваяводства, паколькі горад быў асноўным чыгуначным вузлом для экспарту збожжа і дрэва, якія вывозіліся ў Кёнігсберг па лініі Граева – Беласток. Па гэтай лініі даследчыкі зафіксавалі найбольш значныя грузапатокі (1 млн км) ва ўсёй Заходняй Беларусі. Уся лінія да вайны была двухкалейнай, у 20–30 гг. палякі разабралі адну каляю, і горад страціў статус буйнейшай гандлёвай кропкі Беластоцкага ваяводства.

Мястэчкі Гайнаўка, Мاستы, Маладзечна з’яўляліся чыгуначнымі вузламі па экспарце лесу на магістралі Семяцічы – Ваўкавыск – Маладзечна – Загацце (часткі Беластоцкай чыгункі).

Водныя шляхі зносін пераўтваралі мястэчкі Альбярцін, Гарадзец, Дуброва, Дзераўная, Дзісна, Друя, Масты, Пагост-Загародскі, Сялец у галоўныя водныя прыстані і важныя гандлёвыя пункты.

Выгаднае геаграфічнае становішча, якое займала Друя – мястэчка Віленскага ваяводства, дазваляла сплаўляць тавары ў Рыгу і Балтыку. Аднак, нягледзячы на гэта, прыстані і тым больш порта для арганізацыі гандлю ў мястэчку ў 1921–1939 гг. пабудавана не было. Гэта садзейнічала скарачэнню як знешняга, так і ўнутранага гандлю. Міжваенны перыяд у жыцці Друі і яе жыхароў пісьменнік Я. Маскевіч, які ў 30-я гг. быў рэпарцёрам газеты “Слова”, характарызаваў наступным чынам: “Сама Друя выглядала страшна. Дамы былі абарванымі, як старыя жабракі. На рынку стаяць «руіны дамоў» без вокан, дзвярэй і даху, у якіх летам растуць дрэўцы, а

Начало

Содержание

Страница 148 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

зімой ляжыць снег. Я перакананы, што ў 1914 г. Друя лепей выглядала, чым у 1936 г. Пануе галеча і роспач. На рынку столькі нядзеючых магазінаў, што я падумаў, што сёння яўрэйскае свята. Але гэта проста значнае скарачэнне гандлю. Няма каму прадаваць. Раней магазіны адкрываліся два разы ў тыдзень, падчас таргоў. Цяпер і такога няма. У Друі прышынены ўсялякі гандаль. Толькі банды беспрацоўных яўрэяў сядзяць пры дарозе і чакаюць. . .”

Закрыццё савецкай мяжы стала прычынай эканамічнага заняпаду Дзісны – павятовага мястэчка Віленскага ваяводства, якое ў 20–30 гг. XX ст. называлі “рубіконам” паміж СССР і Заходняй Беларуссю.

Дробнатаварны характар вытворчасці, няўцягнутасць тэрыторыі Заходняй Беларусі ў будаўніцтва шляхоў зносін, арыентацыя прамысловасці мястэчак на ўнутраны рынак значна абмяжоўвалі магчымасці ўдзелу мястэчак у знешнім гандлі Заходняй Беларусі і Польшчы, пераўтвараючы гэтыя паселішчы перш за ўсё ў цэнтры ўнутранага гандлю, якія забяспечвалі штодзённыя патрэбы насельніцтва мястэчка і вёскі. Унутраны гандаль мястэчак развіваўся ў некалькіх формах: кірмашовай, базарнай, стацыянарнай, развозна-разноснай.

Унутраны рынак Заходняй Беларусі ў 20–30 гг. XX ст. можна разглядаць як сістэму ўзаемазвязаных мясцовых (лакальных) рынкаў, аб’яднаных у адно цэлае агульнай функцыяй ажыццяўлення тавараабмену паміж вытворцам і спажыўцом у маштабах усёй краіны на аснове таварнай вытворчасці і геаграфічнага падзелу працы. У аснове гэтай схемы – гандлёвая сетка, якая ахоплівала заходнебеларускія землі, наяўнасць пастаянных гандлёвых сувязей, што забяспечвалі неабходныя маштабы тавараабмену і пэўныя адносіны попыту і прапановы ў польскай дзяржаве.

Местачковыя кірмашы ў 1921–1939 гг. паступова страчвалі ролю дамінуючай формы таварнага абарачэння, колькасць іх паступова скарачалася па прычыне нізкіх таваразваротаў, канкурэнцыі з боку гарадскіх кірмашоў і местачковых стацыянарных форм гандлю. З 1918 г. у мястэчку Гарадзец Кобрынскага павета Палескага ваяводства 12 верасня штомесяц збіраўся дробны кірмаш, які быў

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 149 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

ліквідаваны мясцовай адміністрацыяй у 1927 г. па прычыне правядзення вераснёвых кірмашоў у Антопалі і Кобрыне. У Малечы Пружанскага павета Палескага ваяводства штогод праводзілася пяць буйных кірмашоў (12.08, 14.09, 21.11, 09.12, 16.02), аднак апошнія тры кірмашы з 1927 г. не збірліся.

Каб акрэсліць значэнне кірмашовага гандлю, яго інтэнсіўнасць, шырыню ахопу насельніцтва, разгледзім працягласць месчачковых кірмашоў. У XIX – пачатку XX ст. асобныя месчачковыя кірмашы маглі доўжыцца 1–4 тыдні (Ганненскі кірмаш у Зэльве). У 20–30 гг. XX ст. у Заходняй Беларусі месчачковыя кірмашы доўжыліся толькі адзін ці два дні, гарадскія кірмашы – ад двух да пяці дзён. Скарачэнне працягласці кірмашоў садзейнічала паскоранаму абароту капіталу, паколькі гандляр за той жа час паспяваў наведаць большую колькасць кірмашоў, чым раней. Месчачковыя кірмашы абслугоўвалі толькі пэўны мясцовы рынак, у той час як гарадскія кірмашы – агульнапольскі рынак. Гандлёвыя таваразвароты і асартымент месчачковых кірмашоў былі невялікімі. Як сведчаць архіўныя крыніцы, на кірмашы ў Міры ў 1935 г. было зафіксавана 900 вазоў з рознымі таварамі, 50 коней, 200 свойскіх жывёл, 500 дробных свойскіх жывёл. Лічба гандлюючых асоб складала 130, сярод якіх 30 гандляроў спажывецкімі таварамі, 60 – адзеннем, галантарэяй і мануфактурай, 35 – сельскагаспадарчымі прыладамі працы, 5 – іншым таварам.

Па часе правядзення месчачковыя кірмашы ўмоўна можна падзяліць на звычайныя і святочныя. Звычайны кірмаш праводзіўся па пэўных датах штогод (калі на гэту дату прыпадала каталіцкае свята, то кірмаш пераносіўся на наступны дзень). Святочныя кірмашы былі прыўрочаны да пэўнага рэлігійнага свята (звычайна каталіцкага) і праходзілі ў дзень свята ці ў наступныя дні. Буйныя рэлігійныя святы (Раство, Пасха, Св. Тройцы, Тры каралі, Вялікі пост, Зялёныя Святы і інш.) маглі выступаць кропкамі адліку часу на правядзенне кірмашоў. Так, у мястэчку Кажан-Гарадок Лунінецкага павета звычайныя кірмашы праходзілі ў пяты дзень кожнага месяца, а святочныя – 22 мая (на Св. Мікалая – праваслаўнае свята), 19 снежня (на Св. Мікалая – праваслаўнае свята), 19 студзеня (Вадохрышча – праваслаўнае свята), у апошнюю нядзелю перад Раством і на Вербніцу. Штогадовыя

Начало

Содержание

Страница 150 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

кірмашы ў мястэчку Куранец Вілейскага павета праходзілі 8 жніўня, 8 верасня, 9 снежня; святочныя – у апошні аўторак перад Вялікім Пастом, у другі аўторак пасля Пасхі, у першы аўторак пасля Раства, у дзясятую пятніцу пасля Пасхі.

Большасць местачковых кірмашоў у 1921–1939 гг. па таварнай спецыялізацыі былі ўніверсальнымі: на іх можна было набыць самыя разнастайныя па асартыменце тавары – як сельскагаспадарчыя, так рамесныя і прамысловыя. Другімі па значэнні былі сельскагаспадарчыя кірмашы, на якіх галоўнымі былі земляробча-раслінная і мяса-рыбна-птушыная прадукцыя. На працягу даследуемага перыяду ў кірмашовым асяроддзі вызначыўся працэс спецыялізацыі кірмашоў на гандлі якім-небудзь адным ці двума таварамі. Асабліва відавочна спецыялізацыя закранула гандаль збожжам, коньмі ці іншай буйной хатняй жывёлай. Спецыялізацыя гандлю дапамагала купцам, рамеснікам і сялянам больш мэтанакіравана арыентаваць пакупнікоў на набыццё патрэбных рэчаў, а таксама з’яўлялася своеасаблівай рэкламай прадукцыі пэўнай мясцовасці. Так, у Міры штогод 22 мая і 19 снежня адбываліся два вялікія конскія базары, якія доўжыліся па два дні. Па коней прыязджалі нават купцы з Амерыкі і Бельгіі, ваенныя з Польшчы закупалі тут коней для польскай арміі. Пераважна коньмі і іншай хатняй жывёлай гандлявалі таксама на кірмашах у Вялікай Бераставіцы, Дывіне, Іўі, Маларыце. Спецыялізаванымі цэнтрамі па продажы лёну і вырабаў з яго былі Валожын, Гарадзея, Любча, Саколка, Сувалкі.

Арганізацыя і правядзенне спецыялізаваных кірмашоў звычайна ажыццяўлялася за межамі ці на ўскраіне мястэчка. Так, збожжавы кірмаш у Новым Пагосце Браслаўскага павета з 1937 г. быў перанесены па рашэнні гміннай рады з цэнтра за межы мястэчка, што не задавальняла яго жыхароў. Згодна са справаздачай павятовага ўрача г. Слоніма за 1928 г., усе кірмашы і вялікія базары, якія збіраліся ў мястэчках Слонімскага павета (акрамя Беняконі і Радуні), былі перанесены за межы мястэчак.

Немалаважную ролю ў структуры ўнутранага размеркавання прадуктаў адыгрываў базарны гандаль, які паступова выцясняў кірмашы. Слова “базар” прыйшло ў беларускую мову са значэннем ‘месца для гандлю, таржышча, рынку’. У

Начало

Содержание

Страница 151 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

асобных мястэчках (Індура, Дукшты, Лунна) таргі збіраліся тры разы на тыдзень, у некаторых мястэчках – два (Браслаў, Відзы, Гальшаны, Друя, Жабкі, Ігналіна, Лынтупы, Міёры, Скідзель, Шумск), а ў большасці – адзін раз на тыдзень.

У залежнасці ад таварнай спецыялізацыі штотыднёвыя таргі дзяліліся на вялікія і малыя. Вялікія таргі былі ўніверсальнымі, малыя таржкі спецыялізаваліся на продажы якога-небудзь аднаго тавара (збожжа ці хатняй жывёлы). Так, у мястэчку Ігналіна Свянцянскага павета Віленскага ваяводства з 1922 г. у кожны чацвер адначасова адбываліся і малыя (хатняй жывёлай), і вялікія таргі. Малы торг адбываўся за межамі мястэчка, дзе звычайна збіраліся кірмашы, вялікі торг праходзіў у цэнтры на рыначнай плошчы.

Па таваразваротах, маштабах і колькасці ўдзельнікаў таргі не саступалі кірмашам. І толькі па працягласці гандлёвых аперацый на іх можна адрозніць кірмаш ад торгу. У мястэчках Віленскага ваяводства, згодна з распараджэннем міністра ўнутраных спраў ад 1929 г., былі ўстаноўлены наступныя гадзіны гандлю: для кірмашоў – 7:00–13:00 летам, 8:00–13:30 зімой; для таргоў – 10:00–18:00 у святочныя дні, 10:00–21:00 у звычайныя дні.

Польскім урадам былі выпрацаваны асноўныя правілы і інструкцыі па арганізацыі і правядзенні гандлю ў мястэчках Заходняй Беларусі. Выканаўчыя і кантрольныя функцыі на месцы ажыццяўлялі павятовыя ўрачы і фельчары, гандлёвыя камісіі, гандлёвыя інспектары, адміністрацыя рынку, паліцыя. Рэгламентацыі падваргаліся тавар (якасць, колькасць, цана), яго размяшчэнне, умовы захоўвання і продажу, паводзіны прадаўцоў і пакупнікоў. Прадаўцам расхвальваць свой тавар крыкам забаранялася, пакупнікам забаранялася каштаваць і чапаць тавар рукамі (асабліва гэта датычылася мяса, пячэння, цукерак, масла, сыру, малака). За пачаткам кірмашу і яго арганізацыяй сачылі паліцэйскія ці гандлёвыя інспектары, якія мелі на левай руцэ павязку з надпісам Nadzór targowy. За парушэнне правіл гандлю прадугледжваўся штраф да 50 злотых, а ў выніку яго нявыплаты – арышт да васьмі дзён.

Начало

Содержание

Страница 152 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Гандлёвая пошліна (рагавая) збіралася з кожнага ўдзельніка гандлю, кожнай фурманкі і прадаваемай жывёлы. Гмінным урадам мястэчка Лебедзева Маладзечанскага павета Віленскага ваяводства ў 1927 г. былі ўстаноўлены наступныя памеры гандлёвых выплат: за ўезд на рынак – 20 гр., за гандлёвае месца для продажу прамысловых вырабаў, мяса, скуры – 1 злоты, за столік з галантарэйнымі таварамі – 50 гр.

З развіццём прамысловасці, удасканаленнем сферы таварна-грашовага абарачэння, паступовым пашырэннем унутранага рынку побач з кірмашовым гандлем набіраў сілу стацыянарны гандаль – крамны, лавачны. Значэнне гэтай формы гандлю паступова ўзрастала, і яна была дамiнуючай для многіх мястэчак Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.

Асаблівае развіццё ў мястэчках Заходняй Беларусі атрымаў крамны гандаль. Колькасць магазінаў, дробных і сярэдніх лавак у буйных мястэчках вагалася ад 50 да 150, у астатніх – да 50. Так, у мястэчку Івянец Навагрудскага ваяводства ў 20-х гг. XX ст. налічвалася 113 сталых месцаў гандлю, з якіх 98 магазінаў і дробных лавак. Пераважалі прадуктовыя магазіны, бакалеі, магазіны галантарэйных і каланіяльных тавараў, карысталіся попытам лаўкі рамесных і прамысловых вырабаў, крамы адзення і абутку, лаўкі з прадуктамі харчавання. Попытам у насельніцтва карысталіся крамы тэхнікі і абсталявання, у якіх былі выстаўлены на продаж радыёпрыёмнікі, веласіпеды, швейныя машыны, музычныя інструменты, запчасткі для аўтамабіляў і інш. Найбольш пакупнікоў у крамах і лаўках збіралася ў канцы восені, калі быў скончаны збор ураджаю. Тавары ў крэдыт (акрамя некаторых яўрэйскіх лавак і магазінаў) звычайна не выдаваліся. Крамны гандаль амаль поўнасю знаходзіўся ў руках яўрэяў, за выключэннем нязначнай колькасці польскіх крам і крам польскіх кааператыўных саюзаў і таварыстваў. Д. Шыпер у сваёй працы падкрэсліў, што ў 1933 г. у мястэчках Навагрудскага і Палескага ваяводстваў яўрэйскія крамы складалі 82,7 % і 84,6 % ад агульнай колькасці крам.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 153 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Асаблівы даход уладальнікам і мястэчку прыносілі піцейныя ўстановы: вінагарэлачныя крамы, рэстараны, кафэ, сталовыя, сталовыя-тракціры, корчмы, бары, буфеты. Выраб спірту і гарэлкі, а таксама гандаль гэтым таварам былі пад непасрэдным і строгім кантролем дзяржавы. Кантроль гэты ажыццяўляўся службай акцызу і паліцыяй. Аднак, нягледзячы на гэта, піцейных устаноў у мястэчках было шмат. У мястэчку Мір Стаўбцоўскага павета было пяць рэстаранаў, дзве карчмы, адна кавярня, некалькі піцейных і бараў, і, як успамінаюць самі жыхары, яны ўсе заўсёды былі перапоўненымі. У некаторых піцейных нават быў більярд. Паводле крыніц, у 1930 г. з 238 піцейных устаноў, якія прадавалі спіртныя напіткі ў Палескім ваяводстве (без Камень-Кашырскага і Сарнецкага паветаў), 109 знаходзіліся ў мястэчках і належалі яўрэям.

Для продажу спіртных напіткаў на вынас неабходна была канцэсія, якая выдавалася пераважна палякам. Мясцовыя яўрэі арэндавалі такія канцэсіі ў палякаў, што дазволіла ім адкрываць свае крамы.

Амаль у кожным мястэчку былі гасцініцы і заезныя дамы, колькасць якіх залежала ад гандлёва-прамысловай інфраструктуры мястэчка. Напрыклад, у мястэчках Віленскага ваяводства заезныя дамы былі самым танным месцам часовага прыпынку і іх было значна больш у параўнанні з колькасцю гасцініц. У найбольш буйных мястэчках колькасць гасцініц і пастаялых двароў дасягала 4–5 (Дунілавічы, Гальшаны, Паставы), у астатніх – 1–3. Сярэдні кошт пакоя быў ад 1,5 да 2 злотых за ноч. Гасцініцы будаваліся часцей за ўсё разам з рэстаранам ці іншымі піцейнымі ўстановамі, а таксама непадалёку ад чыгуначных і аўтобусных станцый. Уладальнікамі гасцініц былі ў роўнай ступені як яўрэі, так і палякі. Заезныя двары належалі пераважна яўрэям.

Развозна-разносным (менавым) гандлем у мястэчках займаліся пераважна яўрэі, якія ў архіўных дакументах вядомыя пад назвай “вулічныя гандляры”. Д. Шыпер вулічных гандляроў называў “безкатэгорнымі” купцамі (zdeklasowane kursy), якія ў дзень зараблялі 1–2 злотыя. Яны на таргах і кірмашах скуплялі розную дробязь,

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 154 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

а потым перапрадавалі ці мянялі на іншы тавар у вёсках, мястэчках, гарадах. Прадметамі скупкі з'яўляліся галантарэя, лён і льняныя вырабы, мыла, скуры, фіранкі, дываны, запалкі, грыбы і сельскагаспадарчыя прадукты. Некаторыя вулічныя гандляры спецыялізаваліся на гандлі адным таварам: марожаным, содавай вадой, цукеркамі.

Вулічныя гандляры звычайна разносілі свой тавар па хатах у кошыках і скрынях, але маглі прадаваць з вазоў ці перанасных сталоў. Працэнт вулічных гандляроў у мястэчках Палескага ваяводства быў невысокім: на занятак такім гандлем неабходна было атрымаць ліцэнзію. У 1936 г. у Кобрынскім павеце з 48 вулічных гандляроў толькі два былі з мястэчкаў Жабінка і Антопаль, у Столінскім павеце з 400 гандляроў толькі восем местачковых (у Гарадной). У Лунінецкім павеце налічвалася 9 местачковых вулічных гандляроў: Кажан-Гарадок – 7, Лахва – 1, Ленін – 1; у Драгічынскім павеце – 12 гандляроў: Драгічын – 4, Моталь – 2, Хомск – 3, Янова – 3. Сярод мястэчак Брэсцкага павета вулічным гандлем займаліся ў Высока-Літоўску – 2 чалавекі, Дамачаве – 1, Камянцы-Літоўскім – 1.

Вулічныя гандляры не стваралі амаль ніякай канкурэнцыі стацыянарнаму гандлю, бо цэны на тавары ў вулічных гандляроў былі вышэйшымі. Найбольшае развіццё гэта неперыядычная форма гандлю атрымала ў гарадах.

Важнае месца ў рознічным местачковым гандлі займалі дробныя аптовыя купцы, якія па зніжанай цане скупалі ў земляробаў збожжа і сельскагаспадарчыя прадукты, а потым перапрадавалі свой тавар гандлёвым фірмам ці аптавікам. Раней такіх аптовых купцоў за іх пасрэдніцкія функцыі называлі камісіянерамі. Крыніцы адзначаюць некаторыя імёны найбольш значных местачковых камісіянераў Гродзенскага павета Беластоцкага ваяводства. Так, М. Файнзельберг займаўся закупкай збожжа ў Лунне, А. Грыншпан – у Свіслачы, браты Левіны, Х. Новік, А. Зак – у Вялікай Бераставіцы. Нярэдка местачковым аптовым купцам дапамагалі фактары, якія за грошы вывучалі эканамічную кан'юнктуру, прагназавалі выгаду той ці іншай аперацыі, арганізавалі гандлёвыя здзелкі. Паслугамі фактараў

Начало

Содержание

Страница 155 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

карысталіся не толькі ў гандлі, але і ў паліцыі, банках, судах. Фактары па характары аказваемых паслуг дзяліліся на некалькі катэгорый: гандлёвыя, прамысловыя, службовыя.

Ліхварства было вельмі распаўсюджанай з'явай у мястэчку. Займаліся ліхварствам пераважна яўрэі, пазычаючы грошы пад 4–5 % за месяц. Аднак у некаторых мястэчках пазыка давалася пад залог каштоўных рэчаў (ювелірных вырабаў, посуду) ці за выкананне пэўнай працы (у залежнасці ад рамеснай спецыяльнасці месцічкоўца).

Банкаўская сістэма пазык у мястэчках толькі пачынала распаўсюджвацца. Банкаў было мала, але досыць разгалінаванай была сетка камунальных ашчадных кас і крэдытных кааператываў (хрысціянскіх і яўрэйскіх ашчадных кас, кас Стэфчыка (ашчадных кас, якія атрымалі імя заснавальніка)), якія давалі пазыку месцічковым сялянам, гандлярам і рамеснікам на 1–2 гады пад пэўны працэнт ці ў беспрацэнтны крэдыт.

У адрозненне ад гарадскога, месцічковае купецтва было дробным і цесна звязаным з рамяством і прамысловасцю. Вельмі рэдка месцічковы купец займаўся выключна гандлем, звычайна купцы былі ўладальнікамі прамысловых і рамесных майстэрняў, арандатарамі лавак і піцейных устаноў. Такія купцы, як С. Груп і браты Шэлубскія з Ашмян, Ш. Гурвіч і І. Левісон з Вілейкі, І. Грунхаіс і М. Мандаль з Уладаўкі, А. Касоўскі з Лунна, Б. Іцкавіч з Гарадзеі, былі ўладальнікамі лясных прадпрыемстваў (тартакаў) і ажыццяўлялі гандаль дрэвам.

Для абароны гандлёвых інтарэсаў і барацьбы са знешняй канкурэнцыяй дробныя купцы аб'ядноўваліся ў прафесійныя саюзы. Згодна з 11 артыкулам польскага Гандлёвага кодэкса за 1918 г., у кожным населеным пункце, дзе было больш за 10 купцоў, павінен быў быць створаны Саюз купцоў. У 30-я гг. XX ст. у мястэчках Палескага ваяводства Антопаль, Высока-Літоўск, Ганцавічы, Драгічын, Кажан-Гарадок, Ленін, Лахва, Целяханы, Янова яўрэйскія купцы былі арганізаваны ў саюзы, якія налічвалі да 80 членаў.

Начало

Содержание

Страница 156 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Такім чынам, гандаль у Заходняй Беларусі быў значнай і ўнікальнай з'явай эканамічнай гісторыі Беларусі, ва ўсходняй частцы якой у 1920–1930-х гг. гандлёвыя адносіны былі абмежаваны савецкай уладай. У структуры гандлю Заходняй Беларусі заўважна праяўляліся пяць ўзроўняў яго функцыянавання – міжнародны, агульнапольскі, ваяводскі, павятовы (гарадскі) і гмінны (мястэчка, вёска), гаспадарчыя суб'екты якіх ва ўмовах капіталістычнай арганізацыі гаспадаркі дзеля паспяховай канкурэнтнай барацьбы з рознай ступенню эфектыўнасці супрацоўнічалі, спалучаліся і арганізацыйна перапляталіся, абумоўліваючы адпаведныя эканамічныя паказчыкі. Асабліваю ўвагу прыцягвае гандаль на ўзроўні мястэчка і вёскі, інфармацыя аб якім найбольш чуліва ўспрымаецца грамадствам і які пакінуў пасля сябе значны масіў разнастайных крыніц, у першую чаргу архіўных, таму падвержаны навуковай распрацоўцы з выкарыстаннем метадыкі вуснай гісторыі з магчымасцю рознаварыянтных верыфікацый. Гандлёвыя адносіны ў Заходняй Беларусі развіваліся кантынуйтэтно, на падставе ўсталяваных яшчэ ў часы Расійскай імперыі традыцый гаспадарчага жыцця і не ўспрымаліся грамадствам і сродкамі масавай інфармацыі, акрамя выданняў левай арыентацыі, сацыяльным злом, адмоўна, а, наадварот, былі натуральнай, эканамічна абумоўленай формай гаспадарчай дзейнасці.

Аднак цяжкі эканамічны стан гарадскога і местачковага насельніцтва, панаванне манаполій і буйнога памешчыцкага землеўладання, зямельная і падатковая палітыка польскага ўрада, малазямелле і паўперызацыя сялян абвастралі сацыяльныя супярэчнасці. Палітыка паланізацыі і асіміляцыі ва ўмовах нявырашанасці асноўных сацыяльна-эканамічных праблем і абмежаванай дэмакратыі яшчэ больш паглыбляла супярэчнасці паміж народамі і польскай адміністрацыяй. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі быў адказам беларускага народа на ціск і гвалт, якім падвяргаліся беларусы, іх мова, культура, іх грамадзянскія правы ў Польшчы.

Начало

Содержание

Страница 157 из 214

Назад

На весь экран

Закрыць

Тэма 10. Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі

Усталяваныя ў Заходняй Беларусі эканамічныя, грамадска-палітычныя і нацыянальныя адносіны з самага пачатку не спрыялі добрабычлівым адносінам паміж дзяржаўнай уладай і мясцовым насельніцтвам, што абумовіла нацыянальна-вызваленчы рух. Асноўнымі сіламі яго была дэмакратычная інтэлігенцыя, палітычна актыўная частка рабочага класа і сялянства, апошнія складалі сацыяльную базу гэтага руху. У ім удзельнічалі прадстаўнікі дробнай і сярэдняй беларускай нацыянальнай буржуазіі, якая была нешматлікай і эканамічна слабай. Менавіта сялянства Заходняй Беларусі, як самы вялікі сацыяльны пласт насельніцтва краю, рабочы клас, гарадскія рамеснікі і дэмакратычная інтэлігенцыя склалі аснову рэвалюцыйна-дэмакратычнага вызваленчага лагера, які супрацьстаяў урадаваму. Спецыфіка нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі заключалася ў тым, што барацьба супраць сацыяльнага прыгнёту злівалася з барацьбой за нацыянальнае вызваленне. Найважнейшай прычынай беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, якая абумоўлівала дзейнасць партый і арганізацый, была барацьба за дзяржаўную незалежнасць Беларусі ў розных формах.

З самага пачатку захопу беларускіх зямель Польшчай беларуская палітычная эліта, якая фарміравалася ў складаных умовах панавання на беларускіх землях іншанацыянальных ідэйных плыняў, у асноўнай сваёй масе выказалася супраць захопніцкай палітыкі былой, прыгнечанай царызмам Польшчы. Аднак паступова беларускі нацыянальна-вызваленчы рух, нягледзячы на амаль агульную незалежніцкую антыпольскую накіраванасць, аказаўся падзелены на некалькі плыняў, прадстаўнікі якіх па-свойму ўяўлялі будучыню Заходняй Беларусі і ўсёй Бацькаўшчыны. Ідэйная раз'яднанасць не спрыяла кансалідацыі, а, наадварот, паглыбляла супярэчнасці.

Левы фланг беларускага нацыянальна-вызваленчага руху займалі Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (БПС-Р), якая стаяла на пазіцыях БНР і

Начало

Содержание

Страница 158 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

намагалася праз паўстанне дабіцца адмены рыжскіх пагадненняў і стварэння незалежнай Беларусі. Дзеячы БНР рашуча выступалі за перагляд Рыжскага мірнага дагавора, патрабуючы аднаўлення незалежнай Беларусі ў яе этнаграфічных межах. Па ініцыятыве прэм'ер-міністра БНР В. Ластоўскага ў канцы верасня 1921 г. у Празе была склікана Беларуска-нацыянальна-палітычная нарада з удзелам прадстаўнікоў найбольш значных беларускіх нацыянальных палітычных партый. Большасць дэлегатаў (18 з 37) складалі дэлегаты Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў. У прынятай нарадай рэзалюцыі падкрэслівалася, што Беларусь павінна быць непадзельнай і незалежнай дзяржавай. Рыжскі дагавор яе ўдзельнікі назвалі трактатам аб падзеле, а ўсталяваны парадак – акупацыяй Беларусі дзвюма суседнімі дзяржавамі, усе “актыўныя беларускія сілы” заклікаліся да барацьбы ўсімі магчымымі сродкамі “супраць падзелу Беларусі”.

Паступовае аслабленне пазіцый БПС-Р садзейнічала ўзмацненню ўплыву камуністычных арганізацый, аб'яднаных у 1923 г. у Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ). Яна ўзначаліла леварадыкальную плынь у нацыянальна-вызваленчым руху, ставіла сваёй мэтай перамогу сацыялістычнай рэвалюцыі, уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР і ажыццяўленне сацыялістычных пераўтварэнняў накіраваных тых, якія ўжо былі праведзены ў Савецкай Беларусі. У сваёй штодзённай практыцы прадстаўнікі леварадыкальнага крыла прапагандавалі дасягненні БССР у сацыялістычным будаўніцтве.

Лідары правага крыла склалі дзеячы, раней звязаныя з Найвышэйшай радай – А. Луцкевіч, Б. Тарашкевіч, А. Смоліч, Ад. Станкевіч, Л. Дубейкаўскі, Ф. Ярэміч і інш. Яны лічылі, што змаганне з польскай дзяржавай толькі пагоршыць сітуацыю беларусаў, а парламентарызм і польская дэмакратыя дазваляць палепшыць іх гаспадарчы і сацыяльна-культурны стан. У такіх умовах галоўным павінна стаць асветная работа, змаганне за асвету на роднай мове, стварэнне вытворчых кааператываў, удзел у парламенцкіх выбарах. У выніку трансфармацыі грамадска-палітычнай сітуацыі ў асяродку гэтай групоўкі адбылося размежаванне. Схіляючыся

Начало

Содержание

Страница 159 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

да легальных парламенцкіх сродкаў палітычнай барацьбы, яны не адмаўляліся ад супрацоўніцтва і ўзаемакантактаў з іншымі палітычнымі сіламі, у адносінах да польскай дзяржавы займалі пазіцыі ад відавочна незалежніцкіх да паланафільства. Палітычная палітра атрымлівала сваю большую каляровую разнастайнасць з-за таго, што беларускі фактар з'яўляўся даволі значным у геапалітычнай архітэктуры Усходняй Еўропы і ўвасабляўся ў дзейнасці, напрыклад, літоўскіх і нямецкіх палітыкаў, якія завязвалі кантакты з беларускімі дзеячамі ці за іх спінамі.

Адзначаныя разыходжанні тлумачыліся яшчэ і тым, што палітычныя сілы розных плыняў беларускага нацыянальна-вызваленчага руху не былі самастойнымі ў палітычных і матэрыяльных адносінах. Стан нацыянальна-вызваленчага руху шмат у чым абумоўлівала слабасць беларускай буржуазіі і адсутнасць сродкаў на арганізацыйна-прапагандыцкія мерапрыемствы. Адзіным відавочным выключэннем з гэтага з'яўляецца дзейнасць беларускіх кааператываў, якія на Віленшчыне ўтваралі *Віленскі саюз кааператываў*, шчыльна кантактуючы з Беларускім нацыянальным камітэтам у Вільні (БНК). Беларускія кааператывы мелі выключнае значэнне ў стварэнні матэрыяльнай і арганізацыйнай базы беларускага нацыянальнага руху па ўсёй Віленшчыне. Гэта стала магчымым у выніку дзейнасці В. Іваноўскага, які выкарыстоўваў сваё значнае месца ва ўрадзе Сярэдняй Літвы (дырэктар дэпартаменту грамадскага забеспячэння (аправізацыя)) для падтрымкі Віленскага саюза кааператываў і паступовага надання яму выразна беларускага характару. Але гэты прыклад быў рэдкім і, як аказалася, нязначным выключэннем у рэаліях Заходняй Беларусі.

Вядома, што КПЗБ атрымлівала маральную і матэрыяльную падтрымку ў БССР. З'яўляючыся часткай Кампартыі Польшчы (КПП), свае намаганні КПЗБ прыкладвала не столькі для дасягнення дабрабыту заходнебеларускага насельніцтва, колькі на карысць прапаганды і распаўсюджвання камуністычных ідэй. У сваю чаргу, беларускія дэмакратычныя партыі і арганізацыі ў Заходняй Беларусі, найперш паланафільскія, якія заяўлялі аб сваёй

Начало

Содержание

Страница 160 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

некамуністычнай арыентацыі, разглядаліся як супрацьвага камуністычнаму ўплыву і падтрымліваліся ў розных формах польскімі палітычнымі сіламі і групамі. Імкненне да ўсталявання ў палітыцы сапраўды незалежніцкіх пляцовак, напрыклад заходнебеларускіх хрысціянскіх дэмакратаў, прыводзіла партыю да стану “вайны на два фронты”, а іменна з праўрадавымі і блізкімі да яго арганізацыямі з аднаго боку і прабальшавіцкімі – з другога.

Акрамя гэтага, адмоўнай характарыстыкай беларускага руху ў Польшчы была наяўнасць пастаянных міжасабовых канфліктаў паміж рознаскіраванымі дзеячамі. Перакананыя ў сваіх поглядах, яны з неверагоднай зацятасцю накіраваліся на сваіх палітычных апанентаў, разрывалі агульны фронт змагання за Беларусь, чым прыносілі карысць ворагам беларускай справы, якія з лёгкасцю маніпулявалі беларускім пытаннем.

Першапачаткова вызваленчы рух набыў пераважна ўзброеную, *партызанскую форму* барацьбы. Разам з праявамі стыхійнага ўзброенага супраціўлення польскай уладзе на Віленшчыне, Гродзеншчыне, Беласточчыне партызанскі рух разгортваўся пад кіраўніцтвам БПС-Р, якая яшчэ летам 1921 г. стварыла Цэнтральны беларускі паўстанцкі камітэт на чале з У. Пракулевічам. Для аператыўнага кіраўніцтва партызанскім рухам быў створаны Галоўны беларускі штаб.

Літоўскі ўрад падтрымаў лінію беларускіх эсэраў на ўзброеную барацьбу, мяркуючы выкарыстаць беларускіх партызан для барацьбы з Польшчай за “Сярэдняю Літву”. З Літвы паўстанцам паступала зброя, амуніцыя, выбуховыя матэрыялы і грошы, якія беларускія дзеячы патаемна ад літоўцаў выкарыстоўвалі на ўмацаванне беларускай справы. На літоўска-польскай мяжы ў мястэчку Мерач быў размешчаны штаб па кіраўніцтве партызанскім рухам. Так, на Гродзеншчыну быў накіраваны В. Разумовіч (Хмара), які ўзначаліў чацвёртую групу партызанскіх атрадаў. Камандаванне штабоў астатніх паўстанцкіх груп размяшчалася ў Аранах, Уцянах і Вільні. Некаторыя з партызанскіх атрадаў і злучэнняў былі даволі шматлікімі і добра арганізаванымі. Так, злучэнне пад

Начало

Содержание

Страница 161 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

камандаваннем Г. Шыманюка (Скамарох), якое дзейнічала на Беласточчыне, мела 12 партызанскіх атрадаў з агульнай колькасцю звыш тысячы чалавек. Пры партызанскім злучэнні Галоўны штаб выдаваў газету “Беларускі партызан”, у адным з нумароў якой быў надрукаваны ўльтыматум беларускіх партызан да Ю. Пілсудскага і адначасова змяшчаўся зварот да старшыні Лігі Нацый у Жэневе. Ад імя сялянства Беластоцкага, Бельскага, Брэсцкага, Ваўкавыскага, Пружанскага і іншых паведаў выказваліся патрабаванні спыніць рэпрэсіі ў адносінах да беларускага насельніцтва, закрыццё праваслаўных храмаў, прызнаць права Беларусі на самавызначэнне і г. д. У праэсэраўскіх падпольна-паўстанцкіх структурах, згодна з данымі Галоўнага штаба беларускіх партызан, налічлася да 10 тыс. чалавек. У адпаведнасці з дырэктывай Галоўнага штаба на іх ускладаліся абавязкі арганізацыі ў канспіратыўных мэтах асветных гурткоў, кааператываў.

Ва ўмовах актывізацыі эсэраўскага партызанскага руху савецкае кіраўніцтва пачало ажыццяўляць тактыку паступовага пранікнення ў партызанскія структуры і падпарадкавання сабе партызанскіх групак. Падпольныя арганізацыі КП(б)Б, што засталіся ў краі, раздзялялі погляды эсэраў на разгортванне партызанскага руху, разам з эсэрамі склалі аснову левага, радыкальнага рэвалюцыйнага крыла нацыянальна-вызваленчага руху. З Савецкай Беларусі на падпольную работу былі накіраваны былыя рэвалюцыйныя дзеячы-большавікі, удзельнікі грамадзянскай вайны С. А. Дубовік, С. Т. Мілер, М. А. Блінчыкаў, Гордзін (А. Леановіч) і інш., якія затым сталі кіраўнікамі падпольных партыйных камітэтаў у Беластоку, Брэсце, Вільні. Таму на Палессі, Навагрудчыне і Вілейшчыне партызанскі рух разгортваўся галоўным чынам пад кіраўніцтвам камуністаў. Ён з самага пачатку набыў ярка выражаны класавы характар. Найбольш вядомымі кіраўнікамі партызанскай барацьбы былі камуністы К. Л. Арлоўскі, С. А. Ваўпшасаў, В. З. Корж, А. М. Рабцэвіч, Д. І. Балашка, Д. І. Яблонскі, К. Н. Такушэвіч і інш.

Нягледзячы на розніцу палітычных поглядаў удзельнікаў партызанскага руху, яго сацыяльную базу склала беларускае сялянства, сельская інтэлігенцыя і

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 162 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

рамеснікі. Асноўнымі аб'ектамі нападу партызан з'яўляліся памешчыцкія маёнткі, лясніцтвы, сядзібы асаднікаў і паліцэйскія пастарункі, як узброеная апора польскіх улад на заходнебеларускіх землях. Згодна з прызнаннямі ўрадавых колаў Польшчы, у 1922 г. было зроблена 878, а ў 1923 г. – 503 партызанскія напады.

Партызанскі рух у Заходняй Беларусі насіў у цэлым нацыянальна-вызваленчы характар і быў накіраваны супраць польскай улады, яе прадстаўнікоў і прыхільнікаў. Ён абаліраўся на падтрымку сялян, якія забяспечвалі партызан адзеннем, абуткам і разведданымі. Баявыя дзеянні партызан прынялі шырокі размах і наводзілі панічны жах на памешчыкаў і асаднікаў. Многія з іх пачалі прадаваць маёнткі і ўцякаць у Польшчу.

У пачатку 1922 г. польская дэфензіва з дапамогай засланных у эсэраўскую паўстанцкую арганізацыю правакатараў раскрыла яе структуру і правяла масавыя арышты. Частка кіраўнікоў паўстанцкага эсэраўскага руху вымушана была пакінуць тэрыторыю Заходняй Беларусі і застацца ў Літве. Тысячы сялян падвергліся арыштам і жорсткім катаванням у паліцэйскіх участках і ў дэфензіве. У канцы 1923 г. у турмах Заходняй Беларусі знаходзілася 1 300 палітзняволеных, большасць з якіх абвінавачвалася ва ўдзеле ў “партызанцы”. У маі 1923 г. у Беластоку адбыўся гучны працэс над 45 беларускімі партызанамі, сярод якіх былі два дэпутаты сейма эсэры С. Баран і С. Якавюк. У красавіку 1925 г. адбыўся “працэс 72-х” у Гродне над другой групай беларускіх партызан, следства над якімі цягнулася звыш двух год.

Партызан судзілі не толькі акруговыя, але і надзвычайныя ваенна-палявыя суды. Яны выносілі смяротныя прыгаворы. Так, ваенна-палявы суд у Беластоку 23 мая 1923 г. прыгаварыў да расстрэлу партызан А. Тамашука, Я. Сахарчука, Я. Піцелюка, Д. Мартынюка і непаўналетняга П. Нічыпарука за напад на паліцэйскі ўчастак у мястэчку Кляшчэлі Бельскага павета, падчас якога былі забіты два паліцэйскія за здзекі над мясцовым насельніцтвам. Прэзідэнт Польшчы замяніў смяротную кару Нічыпаруку пажыццёвым зняволеннем, аднак той памёр ад здзекаў. Усяго да смяротнай кары ў Польшчы ў 1923 г., па сведчанні старшыні Беларускага

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 163 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

пасольскага клуба Б. Тарашкевіча, было прыгаворана 109 чалавек. Большасць асуджаных складалі жыхары Заходняй Беларусі і Валыні.

Пад уплывам партызанскай барацьбы актывізавалася барацьба рабочых у абарону сваіх класавых інтарэсаў. З патрабаваннямі павышэння зароботнай платы, супраць эксплуатацыі выступілі рабочыя Гродна, Брэста, Пінска і іншых гарадоў. Найбольш буйной была ўсеагульная забастоўка беластоцкіх тэкстыльшчыкаў у студзені – лютым 1923 г., у якой удзельнічала звыш 12 тыс. рабочых і рамеснікаў. Па даным інспектарата працы, у Заходняй Беларусі ў 1923 г. адбылося 590 калектыўных канфліктаў, у якіх удзельнічала 126 тыс. чалавек. Дынаміка развіцця рабочага руху ў краі супадала з працэсамі палітычнага развіцця ў Заходняй Еўропе.

Важнае месца ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Заходняй Беларусі меў *Беларускі нацыянальны камітэт* у Вільні (БНК) – каардынацыйны прадстаўнічы орган беларускіх партый і арганізацый, які імкнуўся стаць кіруючым цэнтрам усіх беларускіх нацыянальна-дэмакратычных партый і арганізацый. Створаны ў Вільні ў 1921 г., у розны час аб'ядноўваў ад 19 да 40 прадстаўнікоў розных партый, арганізацый і таварыстваў, вёў нацыянальную, культурна-асветную і кааператыўную работу. Да 1925 г. канкурыраваў з Варшаўскім БНК, стаяў у апазіцыі да польскага ўрада. Ставіў сабе за мэту стварыць Беларуска-Літоўскую дэмакратычную рэспубліку, напачатку дамагаўся культурна-нацыянальнай аўтаноміі Заходняй Беларусі.

Пасля стварэння ў 1926 г. Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ) БНК апынуўся пад яе уплывам. У гэты час у БНК уваходзіў 31 прадстаўнік беларускіх палітычных партый і арганізацый: БСРГ, Беларускага сялянскага саюза, Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (БХД), Таварыства беларускай школы (ТБШ), Беларускага студэнцкага саюза, Беларускага навуковага таварыства і Беларускага выдавецкага таварыства, прэсы, кааператываў і інш. У 1926–1927 гг. вядучую ролю ў БНК адыгрывала левае крыло на чале з кіраўнікамі БСРГ Б. Тарашкевічам, С. Рак-Міхайлоўскім, П. Мятлой. Пасля разгрому БСРГ і рэпрэсій польскіх улад супраць яе прадстаўнікоў дзейнасць БНК паступова заняпала.

Начало

Содержание

Страница 164 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Галоўнай беларускай культурна-асветніцкай арганізацыяй з’яўлялася **Таварыства беларускай школы** (ТБШ), якое было створана на аснове рашэння Цэнтральнай беларускай школьнай рады ў Вільні ў 1921 г. Кіраўнікамі і актыўнымі дзеячамі ТБШ у розны час былі Б. Тарашкевіч, Р. Астроўскі, Ф. Валынец, Я. Гаўрылік, І. Грэцкі, І. Дварчанін, П. Кізевіч, П. Крынчык, А. Луцкевіч, М. Марцінчык, П. Мятла, С. Паўловіч, М. Пяткевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, А. Станкевіч, Ф. Стацкевіч, А. Неканда-Трэпка, А. Уласаў, Я. Шнаркевіч і інш. Напачатку кіруючымі яго органамі былі Цэнтральная школьная і Наглядная рады. Паводле статута 1926 г. вышэйшым органам ТБШ быў з’езд, паміж з’ездамі – Галоўная ўправа, якая мела Наглядную раду, акруговыя і павятовыя ўправы. Друкаваныя органы – “Бюлетэнь ТБШ”, часопіс “Летапіс ТБШ”, газета “Шлях”.

ТБШ імкнулася распаўсюджаць і дапамагаць асвеце сярод беларусаў, пашыраць беларускія школы і беларускую асвету наогул. Асноўная мэта дзейнасці была абвешчана ў статуте – “пашыраць і памагаць асвеце ў беларускім нацыянальным, людскім і хрысціянскім духу”. Таварыства адкрывала і ўтрымлівала народныя школы і дамы, курсы, настаўніцкія семінары, чытальні-бібліятэкі, сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы, выдавала часопісы, падручнікі і іншую літаратуру, займалася канцэртнай дзейнасцю. ТБШ выступала супраць паланізацыі, сацыяльнага прыгнёту, праводзіла шырокую дзейнасць па адкрыцці беларускіх школ, павышала агульнаадукацыйны і культурны ўзровень насельніцтва, яго нацыянальную свядомасць.

У першыя гады існавання ТБШ пазбягала палітычных метадаў і сродкаў змагання, схіляючыся да культурна-асветніцкіх мерапрыемстваў. Наладжвала курсы для настаўнікаў, аказвала матэрыяльную і навучальна-метадычную дапамогу беларускім гімназіям і пачатковым школам, нелегальна накіроўвала моладзь на вучобу за мяжу, у т. л. у БССР. З утварэннем Беларускага пасольскага клуба адстойвала нацыянальныя правы на парламенцкім узроўні. Для павышэння эфектыўнасці навучання і выхавання, абароны нацыянальнай адукацыі правяло

Начало

Содержание

Страница 165 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

11–14 красавіка 1923 г. у Вільні з’езд педагогаў беларускіх гімназій. ТБШ удзельнічала ў падрыхтоўцы падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, арганізавала кнігавыдавецкую дзейнасць (з 1921 у Вільні працавала выдавецтва Таварыства беларускай школы).

Яксна новы этап у развіцці нацыянальна-вызваленчага руху быў звязаны з утварэннем у лістападзе 1922 г. беларускай нацыянальнай фракцыі ў польскім сейме – **Беларускі пасольскі клуб**. У жніўні напярэдадні выбараў у мэтах аб’яднання сіл беларускія нацыянальныя палітычныя партыі ўтварылі Беларускі цэнтральны выбарчы камітэт, які ўзначаліў А. Луцкевіч. Галоўнай задачай камітэта была выпрацоўка агульнай для ўсіх беларускіх партый адзінай выбарчай платформы, падбор і падтрымка кандыдатаў у дэпутаты (паслы) сейма. А. Луцкевіч з’яўляўся таксама прадстаўніком Беларускага цэнтральнага выбарчага камітэта ў створаным у Варшаве Цэнтральным выбарчым камітэце нацыянальных меншасцей. У яго склад, акрамя беларусаў, уваходзілі прадстаўнікі ўкраінцаў, літоўцаў, немцаў і яўрэяў.

Асноўная маса беларускага сялянства аддала галасы за блок нацыянальных меншасцей, які сабраў у Заходняй Беларусі 286 тыс. галасоў. Гэты вялікі поспех беларускіх нацыянальных дэмакратычных сіл у кастрычніку 1922 г. дазволіў правесці ў сейм 11 дэпутатаў, якія прадстаўлялі практычна ўсе найбольш значныя беларускія палітычныя партыі: А. Аўсянік, П. Мятла, Б. Тарашкевіч, Ф. Ярэміч прадстаўлялі сацыял-дэмакратаў; С. Баран, С. Якавюк, У. Каліноўскі – сацыялістаў-рэвалюцыянераў; А. Станкевіч – БХД, С. Рак-Міхайлоўскі – незалежны сацыяліст; М. Кахановіч і В. Рагуля з’яўляліся беспартыйнымі. У сувязі з абвінавачваннем у падрыхтоўцы паўстання С. Барана, С. Якавюка і У. Каліноўскага першыя два былі пазбаўлены мандатаў паслоў у чэрвені 1923 г., а месца апошняга ў сейме заняў сацыял-дэмакрат П. Валашын. Яны разам з сенатарамі В. Багдановічам (БХД), А. Назарэўскім і А. Уласавым (беспартыйныя) стварылі нацыянальную пасольскую фракцыю ў сейме.

Начало

Содержание

Страница 166 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Тактыка Беларускага пасольскага клуба была накіравана на адстойванне нацыянальных і сацыяльных правоў беларускага народа шляхам унясення законапраектаў і інтэрпеляцый (запытаў), якія маглі палепшыць гаротнае становішча беларускага сялянства, рабочых і рамеснікаў. Так, яшчэ 14 снежня 1922 г. беларускія паслы і сенатары запатрабавалі ад польскага ўрада выканання шэрага ўмоў культурна-асветнага характару, прадугледжаных Версальскім і Рыжскім дагаворамі. На працягу 1922–1924 гг. БПК было накіравана польскаму ўраду 12 запытаў аб гвалтах і ганеннях у гэтай галіне. У час працы асобных секцый і камісій беларускія парламентарыі дамагаліся адкрыцця беларускіх школ і курсаў, настаўніцкіх семінарыяў, допуску беларускай мовы ў дзяржаўныя органы і ўстановы адукацыі. Іх захавы не заўсёды давалі станоўчыя вынікі, аднак польскі сейм вымушаны быў прыняць Закон аб мове і арганізацыі школьнай справы для нацыянальных меншасцей.

Шырокі водгук у грамадскасці і палітычных колах краіны атрымалі запыты дэпутатаў у сувязі з фактамі паліцэйскага самавольства над жыхарамі “ўсходніх крэсаў”, якія затым публікаваліся на старонках дэмакратычнай беларускай прэсы. Інтэрпеляцыі красамоўна сведчылі аб злоўжываннях і злачынствах польскіх улад і іх памагатых. Характэрнай рысай дзейнасці беларускіх паслоў былі частыя сустрэчы з насельніцтвам беларускіх сёл і мястэчак. Так у маі – чэрвені 1924 г. адбыліся добра арганізаваныя сустрэчы паслоў з жыхарамі Лідскага, Баранавіцкага, Слонімскага, Сакоўскага, Вілейскага і Навагрудскага паветаў. На іх былі абмеркаваны розныя балючыя пытанні сацыяльна-эканамічнага, культурнага і рэлігійнага характару, прыняты адпаведныя рэзалюцыі, якія сталі асновай для далейшай практычнай дзейнасці дэпутатаў у сейме. Сабраны матэрыял склаў аснову “Інтэрпеляцый беларускіх паслоў”, выдадзеных БПК у снежні 1924 г. у колькасці 5 тыс. экзэмпляраў, распаўсюджаных затым у Беластоку, Брэсце, Пінску, Баранавічах і Варшаве.

На дзейнасць беларускага прадстаўніцтва ў польскім парламенце значны ўплыў аказалі знешнія фактары. Галоўным з іх была ўнутраная і замежная

Начало

Содержание

Страница 167 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

палітыка, якую ажыццяўлялі камуністычныя ўлады суседняга СССР. Менавіта пад уплывам камуністаў у чэрвені 1925 г. адбыўся падзел БПК, пасля чаго беларускае парламенцкае прадстаўніцтва перастала існаваць як інстытут, што аб'ядноўваў заходнебеларускі нацыянальны рух.

Нягледзячы на непаслядоўнасць у тактыцы БПК, разыходжанні ў поглядах на спосабы вырашэння сацыяльна-эканамічных праблем і нацыянальнага пытання, дзейнасць клуба мела вялікае ўздзеянне на грамадска-палітычнае жыццё краю. Адстойванне на пасяджэннях сейма патрабаванняў адкрыцця беларускіх школ і гімназій, неабходнасці адчужэння царкоўных, касцельных, манастырскіх і буйных прыватнаўласніцкіх зямель, надзялення зямлёй бяднейшых сялян без выкупу, прызначэння беларусаў на адміністрацыйныя пасады ўключна да ваяводаў, выдзялення грашовых субсідый на адбудову зруйнаваных вайной гаспадарак і інш. мела вялікае значэнне ў выхаванні нацыянальнай і палітычнай самасвядомасці насельніцтва. На факты паліцэйскага тэрору і нацыянальнага ўціску ў Польшчы рэагавала замежная прэса, што не маглі не ўлічваць урадавыя колы Польшчы. З гэтага часу парламенцкія, легальныя сродкі барацьбы становяцца неад'емнай часткай нацыянальна-вызваленчага руху краю.

Фарміраванне і дзейнасць палітычных партый і арганізацый. На змест і характар нацыянальна-вызваленчага руху ў пачатку 1920-х гг. моцнае ўздзеянне аказвала дзейнасць беларускіх палітычных партый, у першую чаргу Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў, а таксама Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі і Беларускай хрысціянскай дэмакратыі.

Праграмныя патрабаванні **беларускіх эсэраў** (БПС-Р) (падзел без выкупу памешчыцкіх зямель паміж сялянамі, нацыянальнае раўнапраўе і дэмакратычныя свабоды, утварэнне незалежнай Беларускай дэмакратычнай рэспублікі ў яе этнаграфічных межах і ў федэрацыі з Літвой) знаходзілі шырокі водгук сярод беларускіх сялян і інтэлігенцыі. Пасля арышту ў БССР у лютым 1921 г. 860 актыўных членаў БПС-Р, уключаючы членаў ЦК і Мінскага губкама, дэпартацыі

Начало

Содержание

Страница 168 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

арыштаваных за мяжу беларускія эсэры вымушаны былі абмежаваць сваю дзейнасць пераважна тэрыторыяй Заходняй Беларусі і Літвы. У 1921–1923 гг. БПС-Р заставалася найбольш масавай і ўплывовай беларускай палітычнай партыяй, у шэрагах якой налічвалася звыш 10 тыс. чалавек. Частка яе кіраўніцтва (Т. Грыб, П. Бадунова, Я. Мамонька) знаходзілася ў Празе, В. Ластоўскі, А. Трафімаў, А. Цвікевіч – у Коўне, В. Маслоўская і інш. – нелегальна ў Вільні. Менавіта БПС-Р у 1921 г. ініцыявала аб'яднанне ўсіх беларускіх дэмакратычных сіл на аснове агульнай барацьбы супраць польскай акупацыі беларускіх зямель, была асноўнай арганізацыйнай сілай партызанскага руху.

Ва ўмовах развіцця рэвалюцыйна-вызваленчага руху з левага крыла БПС-Р вылучылася і ў ліпені 1922 г. аформілася ў якасці самастойнай **Беларуская рэвалюцыйная арганізацыя** (БРА) – нелегальная рэвалюцыйна-дэмакратычная арганізацыя нацыянальна-вызваленчага характару ў Заходняй Беларусі ў 1922–1923 гг. У шэрагу дакументаў БРА называлася Беларускай рэвалюцыйнай партыяй, Беларускай камуністычнай партыяй. Тэрытарыяльныя арганізацыі БРА існавалі ў Вільні, Навагрудку, Пружаных, Баранавічах, Слоніме, Нясвіжы, Лідзе, Валожыне, Свіслачы, Ваўкавыску і ў 1923 г. аб'ядноўвалі каля 300 членаў, мелі некалькі соцень спачуваючых, арганізаваных у групы. У ЦК БРА уваходзілі П. Корчык (І. К. Лагіновіч), А. У. Канчэўскі, Л. І. Родзевіч (А. Сталевіч), А. Р. Капуцкі. Друкаваны орган – газета “Наш сцяг”.

БРА стаяла на пазіцыях класовай барацьбы, падтрымлівала дыктатуру пралетарыяту, выступала за канфіскацыю памешчыцкай зямлі, сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне працоўных, уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР. Мела ўплыў на сялян, лесарубаў, рабочых лесасільных заводаў, рэвалюцыйна настроеную беларускую інтэлігенцыю. На палітычнае аблічча БРА вялікі ўплыў рабілі поспехі ў гаспадарчым і культурным развіцці Савецкай Беларусі. З самага пачатку сваёй дзейнасці БРА наладзіла цесную сувязь з камуністамі Вільні, кантактавала з ЦК Кампартыі Польшчы (КПП).

Начало

Содержание

Страница 169 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Кіраўнікі і члены БРА прымалі актыўны ўдзел у перадвыбарчай кампаніі ў польскі сейм у 1922 г., вялі агітацыю за кандыдатаў у дэпутаты ад кампартыі, праводзілі сходы і мітынгі, перакладалі на беларускую мову і распаўсюджвалі агітацыйную літаратуру. БРА арганізавала 15 мясцовых выбарчых камітэтаў, якія пасля выбараў сталі выконваць функцыі сакратарыята Беларускага пасольскага клуба ў сейме. Пасля ўтварэння ў кастрычніку 1923 г. Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ) кантакты паміж БРА і кампартыяй узмацніліся. У канцы 1923 г. адбыўся шэраг сустрэч і сумесных пасяджэнняў членаў ЦК КПЗБ С. Мілера, С. Дубовіка і сакратара Віленскага акруговага камітэта КПЗБ А. Буксгорна з кіраўнікамі БРА П. Корчыкам, А. Канчэўскім, Л. Родзевічам, на якіх абмяркоўвалася палітыка кампартыі і адносіны да яе БРА. Ад ЦК КПЗБ у гэтых сустрэчах удзельнічаў С. Мертэнс.

БРА прызнала асноўныя праграмныя і тактычныя прынцыпы кампартыі і на краявой канферэнцыі 30 снежня 1923 г. у Вільні прыняла рашэнне пра самароспуск і ўступленне ў КПЗБ. У склад ЦК КПЗБ ад БРА кааптаваны П. Корчык, А. Канчэўскі, А. Капуцкі і Л. Родзевіч. Пра значэнне ўваходжання БРА ў КПЗБ сведчыць тое, што ў складзе ЦК КПЗБ да гэтага часу не было ніводнага чалавека, які б свабодна валодаў беларускай мовай, ведаў жыццё сялян, гісторыю Беларусі. На думку П. Корчыка, які ацэньваў аб'яднанне КПЗБ з БРА, “КПЗБ перастала быць арганізацыяй Беластока і Вільні, а стала сапраўды масавай партыяй, якая арганізуе шырокія пласты беларускага сялянства на ўсёй тэрыторыі Заходняй Беларусі”.

У адрозненне ад БПС-Р сацыяльная база *Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі* (БСДП) была значна вужэйшай. БСДП абасіралася галоўным чынам на беларускую інтэлігенцыю, уплыў партыі на беларускае сялянства быў нязначным. Ва ўмовах польскай акупацыі партыя не змагла выпрацаваць паслядоўную лінію ў нацыянальна-вызваленчым руху. Выступала як палітычная апазіцыя, імкнучыся парламенцкімі сродкамі дабіцца ад польскіх улад культурна-нацыянальнай аўтаноміі Заходняй Беларусі, адчужэння зямлі ў буйных

Начало

Содержание

Страница 170 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

памешчыкаў і перадачы яе малазямельным сялянам, дэмакратычных свабод, увядзення 8-гадзіннага рабочага дня і ўсеагульнага выбарчага права. Будучыня краю бачылася ў мірным эвалюцыйным шляху развіцця беларускага грамадства, захаванні дробнай сялянскай гаспадаркі, аб'яднанай у кааператывы і гаспадарчыя саюзы. Паміж яе лідарамі А. Луцкевічам, Б. Тарашкевічам, С. Рак-Міхайлоўскім з аднаго боку і П. Алексюком, Л. Дубяйкоўскім, А. Більдзюкевічам, А. Паўлюкевічам з другога ўзніклі вострыя рознагалоссі па прычыне адкрытага супрацоўніцтва апошніх з польскімі ўладамі. Аднак арыентацыя на Польшчу не была папулярнай у беларускім асяроддзі, таму супрацьстаянне закончылася ў верасні 1924 г. расколам і фактычнай самаліквідацыяй партыі. Яшчэ ў 1922 г. у партыі аформілася левае крыло – **Беларуская партыя незалежных сацыялістаў** (БПНС) на чале з С. Рак-Міхайлоўскім, да якой пазней далучыўся Б. Тарашкевіч. У 1925 г. БПНС улілася ў КПЗБ.

Ва ўмовах сыходу з палітычнай арэны БПСР і БСДП самай уплывовай сярод беларускіх дэмакратычных палітычных арганізацый была **Беларуская хрысціянская дэмакратыя**, створаная яшчэ ў маі 1917 г. Яна прайшла складаны шлях ад нешматлікай клерыкальнай арганізацыі ў 1920-х гг. да масавай свецкай партыі ў сярэдзіне 1930-х гг. Ідэолагі і арганізатары партыі каталіцкія ксяндзы, беларусы па паходжанні, Ф. Абрантовіч, А. Станкевіч, В. Гадлеўскі, Л. Хвецька, Ф. Будзька, К. Стаповіч, адмаўляючы капіталізм як лад жыцця, у той жа час негатыўна ставіліся да савецкай улады і тэорыі класавай барацьбы. У пачатку 1930-х гг. выступілі з абгрунтаваннем трэцяга, прамежкавага паміж капіталістычным і сацыялістычным эвалюцыйнага шляху развіцця грамадства. У аснову практычнай дзейнасці БХД была пакладзена тэорыя самабытнасці беларускай нацыі, прынцып самавызначэння народаў, адмаўленне класавай барацьбы. Беларускі народ разглядаўся як бяскласавы, цалкам працоўны, “сярмяжны” люд. Патрабаванні перадачы зямлі беззямельным і малазямельным сялянам без выкупу ва ўласнасць, 8-гадзіннага рабочага дня, дэмакратычных свабод,

Начало

Содержание

Страница 171 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

адстойванне права беларускага народа на самастойнасць у яго этнаграфічных межах мелі водгук сярод насельніцтва краю, у першую чаргу каталіцкага веравызнання. БХД таксама выступала супраць аддзялення касцёла, як і царквы, ад дзяржавы, супраць выкарыстання рэлігіі ў палітычных мэтах, за абавязковасць вывучэння рэлігіі ў школах. У 1926 г. дзеячы БХД разам з кіраўнікамі Беларускага сялянскага саюза (БСС) стварылі арганізацыю культурна-гаспадарчага характару “Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры” (БІГіК). Шляхам арганізацыі сельскагаспадарчай асветы, заснавання сельскагаспадарчых кааператываў, выдачы грашовых пазык кіраўнікам БХД удалося значна распаўсюдзіць свой уплыў на сялянства, частку беларускай інтэлігенцыі, галоўным чынам каталіцкага веравызнання. Да 1930 г. функцыянавала 51 аддзяленне БІГіК у розных мясцовасцях Віленскага і Навагрудскага ваяводстваў.

БХД актыўна выступала за ўзмацненне нацыянальнай свядомасці беларусаў, за беларусізацыю касцёла і царквы, выклікаючы незадаволенасць дзяржаўных і касцельных улад. Цэнтральны друкаваны орган БХД “Беларуская крыніца” нярэдка канфіскоўваўся, а ксяндзы за пропаведзі на беларускай мове падвяргаліся паліцэйскім рэпрэсіям. Так, адзін з лідараў БХД таленавіты прамоўца і публіцыст В. Гадлеўскі двойчы, у 1926 і 1927 гг., арыштоўваўся польскімі ўладамі і быў асуджаны на два гады турэмнага зняволення.

Летам 1925 г. дэпутаты Беларускага пасольскага клуба Ф. Ярэміч і В. Рагуля ў процівавагу БСРГ, якая праходзіла стадыю арганізацыйнага афармлення, стварылі палітычную арганізацыю “**Беларускі сялянскі саюз**” (БСС). У сакавіку 1926 г. была прынята палітычная праграма, якая змяшчала шэраг радыкальных патрабаванняў: раздзел памешчыцкіх зямель і перадачу іх ва ўласнасць малазямельным і беззямельным сялянам па працоўнай норме, скасаванне асадніцтва, самастойнасць беларускага народа ва ўсіх яго этнаграфічных землях і інш. Аднак неакрэсленасць у пытаннях тактыкі, адкрытая канфрантацыя лідараў БСС з левымі, рэвалюцыйна-дэмакратычнымі арганізацыямі не спрыялі

Начало

Содержание

Страница 172 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

пашырэнню ўплыву саюза сярод беларускага сялянства. У канцы 1928 г. БСС распаўся.

Найбольш уплывовай і моцнай партыяй, якая вызначала змест і характар нацыянальна-вызваленчага руху, была **Камуністычная партыя Заходняй Беларусі** (КПЗБ). Яна была ўтворана 30 кастрычніка 1923 г. на канферэнцыі Беластоцкага, Брэсцкага і Віленскага акруговых камітэтаў Камуністычнай рабочай партыі Польшчы, што адбылася нелегальна ў Вільні. КПЗБ уваходзіла ў склад Кампартыі Польшчы на правах тэрытарыяльна-аўтаномнай арганізацыі, таму асобнай праграмы і статута не мела. У практычнай дзейнасці зыходзіла з тактычных устаноў, якія былі прыняты на I і II з'ездах партыі (у 1928 і ў 1935 гг. адпаведна) і канферэнцыях. Яны прадугледжвалі ажыццяўленне сацыялістычнай рэвалюцыі ў краіне, ліквідацыю памешчыцкага землеўладання і перадачу зямлі сялянам без выкупу, права на самавызначэнне Заходняй Беларусі і далучэнне да БССР. Апошняя частка гэтага патрабавання (далучэнне да БССР) была знята ў чэрвені 1931 г. V Пленумам ЦК КПЗБ у сувязі з падрыхтоўкай савецка-польскага пакта аб ненападзе.

Першымі арганізатарамі партыі былі С. Мертэнс (Скульскі), А. Славінскі (Адам), С. Мілер (Шлёмка), С. Дубовік, А. Тамашэўскі (Стары). У момант стварэння КПЗБ у яе шэрагах налічвалася 528 чалавек. З снежня 1925 г. палітычным сакратаром ЦК КПЗБ быў І. Лагіновіч, адзін з кіраўнікоў БРА, якая ў 1923 г. улілася ў КПЗБ. Зліццё падпольнага камуністычнага руху з левым эсэраўскім пашырыла сацыяльную базу нацыянальна-вызваленчага руху. Нягледзячы на нелегальнае становішча, рэпрэсіі паліцэйскіх улад, ішоў хуткі працэс арганізацыйнага ўмацавання КПЗБ. У канцы 1924 г. у шэрагах партыі налічвалася 2 296 чалавек, у 1927 г. – 3 254. Прыкладна трэцяя частка складу КПЗБ пастаянна знаходзілася ў турмах, а з 1934 г. у створаным для “небяспечных элементаў” “лагеры ізаляцыі” ў Бярозе-Картузскай. КПЗБ стала найбольш актыўнай і небяспечнай для ўлад палітычнай сілай у краі.

У практычнай дзейнасці КПЗБ аказвалася падтрымка (ідэйная, фінансавая і арганізацыйная) з боку савецкіх уладных структур. У гэтых мэтах у ліпені 1924 г.

Начало

Содержание

Страница 173 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

было створана Бюро дапамогі Кампартыі Заходняй Беларусі, якое затым у 1925 г. было рэарганізавана ў Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ пры ЦК КП(б)Б. У Мінску функцыянавала падпольная школа з мэтай падрыхтоўкі кадраў для нелегальнай работы ў краі. Ва ўмовах несупыннай сочкі і праследавання паліцэйскіх улад ЦК КПЗБ здолеў наладзіць дзейнасць нелегальных друкарняў, арганізаваць выданне з лістапада 1924 г. на беларускай мове газеты свайго цэнтральнага друкаванага органа “Чырвоны сцяг”, часопіса “Большавік” і іншыя выданні на беларускай, польскай, яўрэйскай і літоўскай мовах. У вялікай колькасці друкаваліся брашуры, лістоўкі, адозвы.

Дзейнасць камуністычных партый у Еўропе кантралявалася і накіроўвалася з Масквы Камінтэрнам. Стварэнне КПЗБ у 1923 г. было выклікана жаданнем савецкага кіраўніцтва ўмацаваць сваю прысутнасць у Польшчы, бо становішча ў Заходняй Беларусі было зручнай падставай для большавіцкага кіраўніцтва выступаць у якасці абаронцы правоў прыгнечанага народа, а беларускі рух разглядаўся ў Маскве як сродак пралангацыі свайго уплыву, пры дапамозе якога рэалізоўвалася большавіцка-камінтэрнаўская палітыка ў Польшчы. Стварэнне КПЗБ было тактычным крокам Камінтэрна для разгортвання больш шырокага і трывалага рэвалюцыйнага руху ў Польшчы ва ўмовах павелічэння ролі і месца беларускага фактара ва ўнутранапалітычным жыцці Польшчы, відавочным сведчаннем чаго з’яўляліся вынікі выбараў у польскі сейм у 1922 г. У асобе сваіх выбраннікаў, дэпутатаў сейма, беларускія сяляне бачылі абаронцаў нацыянальных і сацыяльных інтарэсаў беларускага народа ў складзе Польшчы.

Відаць, пры арганізацыі беларускай кампартыі ў Заходняй Беларусі большавіцка-камінтэрнаўскае кіраўніцтва зыходзіла з інтарэсаў польскіх камуністаў, якія не жадалі губляць кантроль над Заходняй Беларуссю. Аўтарытэт польскай кампартыі, адной з секцый Камінтэрна, быў пацверджаны тым, што створаная Кампартыя Заходняй Беларусі не стала паўнаважнай самастойнай палітычнай адзінкай, а была арганізавана ў выглядзе аўтаномнай адзінкі КПП (у Заходняй Украіне КПЗУ). Аднак навастворанай аўтаномнай адзінцы Кампартыі Польшчы не

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 174 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

хапала нацыянальнага каларыту, не было ніводнага члена ЦК КПЗБ, які свабодна валодаў бы беларускай мовай. Партыя не мела б падтрымкі сярод беларускага насельніцтва, таму спатрэбілася прымаць у свае шэрагі былых эсэраў – членаў БРА, магчымую ініцыятыву якой па стварэнні камуністычнай партыі перахапіў Камінтэрн. Гэта падзея садзейнічала кансалідацыі камуністычных беларускіх і польскіх сіл, аднак мэты і накіраванасць беларускай фракцыі ў КПЗБ не супадалі з імкненнямі польскіх камуністаў.

КПЗБ стваралася ў кастрычніку 1923 г., у час узброенага паўстання ў Кракаве, калі кіраўніцтва Камінтэрна патрабавала ад Кампартыі Польшчы ўзначаліць кіраўніцтва паўстаннем і пачаць стварэнне чырвонай гвардыі, каб трансфарміраваць паўстанне ў рэвалюцыю. Таму бальшавіцкае кіраўніцтва пайшло на тактычны крок: каб перацягнуць на свой бок беларусаў, “замацавала” за КПЗБ тэрыторыю Віленшчыны, нягледзячы на тое, што 12 ліпеня 1920 г. у Маскве быў падпісаны савецка-літоўскі дагавор, па якім Вільню і Віленшчыну бальшавікі абяцалі Літве – пакуль яшчэ не савецкай. Пазней літоўскія камуністы неаднаразова аспрэчвалі рапэнне аб замацаванні Вільні і Віленшчыны за КПЗБ. Прызнанне Віленшчыны за беларускую этнічную тэрыторыю ўздымала патрыятычны настрой беларускіх нацыянальных дзеячаў, якія спадзяваліся на канчатковае замацаванне з цягам часу Вільні і Віленшчыны за Беларуссю, больш лаяльна ўспрымалі камуністычную агітацыю.

КПЗБ была створана як частка КПП, члены якой не хацелі губляць кантроль над “крэсамі”. Польскія камуністы былі занепакоены актыўным колькасным ростам КПЗБ за кошт беларускага сялянства і ўзмацнення паўстанцкіх настройў, намагаліся прыпыніць рэалізацыю небяспечных для Польшчы праектаў беларускіх камуністаў. Маючы не аднойчы справу з такім сабатажам, беларускія дзеячы КПЗБ у канцы 1924 г. заявілі пра неабходнасць стварэння сапраўднай КПЗБ, незалежнай ад палякаў. Іх абвінавацілі ў расколе і парушэнні партыйнага адзінства і назвалі “сэцэсіянерамі”. У кастрычніку 1924 г. прадстаўнікі нацыянальнай фракцыі ў КПЗБ,

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 175 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

т. зв. сэцэсіі, рыхтавалі антыпольскае паўстанне ў Заходняй Беларусі, у канцы кастрычніка на II канферэнцыі КПЗБ прынялі рашэнне аб пачатку яго падрыхтоўкі. Польскія камуністы праявілі свае патрыятычныя пачуцці, маючы прадстаўніцтва і падтрымку ў Камінтэрне і РКП(б), прыклалі намаганні для зрыву антыпольскага выступлення і здолелі спыніць “заходнебеларускую партызанку”.

Саперніцтва паміж КПП і беларускімі дзеячамі ў КПЗБ можна назіраць на прыкладзе двух устаноў, якія пэўным чынам характарызуюць адносіны паміж беларускім і польскім бакамі ў іх змаганні за КПЗБ, за Заходнюю Беларусь. Вядома, што ў хуткім часе пасля стварэння КПЗБ і ўваходжання ў яе склад БРА ў ліпені 1924 г. пры садзейнічанні прадстаўніцтва ЦК КПП пры Выканкаме Камінтэрна з мэтай арганізацыі дапамогі КПЗБ было створана Бюро дапамогі Кампартыі Заходняй Беларусі пры ЦК КП(б)Б (“Закардоннае бюро”). У яго склад уваходзілі вышэйшыя дзяржаўна-партыйныя дзеячы БССР, у тым ліку У. Ігнатоўскі, які да кастрычніка 1924 г. кіраваў тэхнічнай работай і арганізоўваў выкананне рашэнняў. Асоба У. Ігнатоўскага і яго дзейнасць паказальныя. Менавіта пад яго патранажам дзейнічаў М. Гурын-Маразоўскі (Ханевіч, Ян, Стах), будучы правадыр “сэцэсіі”, накіраваны рашэннем Бюро ЦК КП(б)Б ад 28 лютага 1924 г. у Заходнюю Беларусь і ўведзены ў склад ЦК КПЗБ, падтрымліваў сувязь з Замежным бюро ЦК КП(б)Б і асабіста з У. Ігнатоўскім, дасылаў туды лісты, атрымліваў дырэктывы, у канцы 1924 г. фактычна выконваў функцыі сакратара ЦК КПЗБ. М. Гурын-Маразоўскі і “сэцэсія”, магчыма са згоды У. Ігнатоўскага, мелі прамое дачыненне да выпрацоўкі і прыняцця на II канферэнцыі курса КПЗБ на арганізацыйную і палітычную падрыхтоўку да ўзброенага паўстання з мэтай аб’яднання Заходняй Беларусі з БССР – вызваленне з-пад Польшчы.

Пасля ўзнікнення ў складзе КПЗБ беларускай нацыянальнай фракцыі, т. зв. сэцэсіі, у лютым 1925 г. Бюро дапамогі было скасавана. Замест яго было створана Прадстаўніцтва ЦК КПЗБ пры ЦК КП(б)Б, якое фактычна працавала пад кіраўніцтвам Прадстаўніцтва КПП пры Выканкаме Камінтэрна ў Маскве і

Начало

Содержание

Страница 176 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

фактычна лічылася яго філіялам у Мінску, г. зн. польскія камуністы, ліквідаваўшы т. зв. сэцэсію, змаглі пазбавіцца значнай, часам вырашальнай ролі камуністаў-беларусаў, навязаць КПЗБ свой кантроль, выводзячы яе з-пад уплыву КП(б)Б, якая дэманстравала сваю незадаволенасць і патрабавала своечасовага інфармавання па пытаннях палітычнай работы ў Заходняй Беларусі.

Стварэнне КПЗБ было на карысць польскім камуністам, якія атрымалі пэўны кантроль над беларускім рухам, маглі аказваць на яго вырашальны ўплыў. У Маскве глядзелі на КПЗБ і рэвалюцыйны рух у Польшчы як на сродак і своеасаблівы рычаг, з дапамогай якога пры неабходнасці можна было аказваць уплыў на Польшчу падчас савецка-польскіх дыпламатычных гульняў. КПЗБ садзейнічала ўмацаванню пракамітэрнаўскіх пазіцый, а яе радыкалізм і сектанцтва прыводзілі да аслаблення беларускага руху.

Зліццё нізавых структур БРА з КПЗБ садзейнічала актывізацыі дзейнасці прафесійных, кааператыўных і культурна-асветніцкіх арганізацый краю, у т. л. ТБШ. Рэалізацыя на практыцы закона 1924 г. аб мове і школе зводзілася на практыцы да стварэння двухмоўных школ і вяла да фактычнай паланізацыі беларускага насельніцтва. У сувязі з гэтым ТБШ узмацніла намаганні па адкрыцці прыватных беларускіх школ, народных дамоў, клубаў-чытальняў. Мэтанакіраваная акцыя па адкрыцці ахапіла ў хуткім часе сотні сёл, дзясяткі павеатаў Заходняй Беларусі. Найбольш шырокі размах гэты рух набыў у Пружанскім, Косаўскім, Дзісенскім, Вілейскім і Навагрудскім павеатах.

Беларускія палітычныя арганізацыі канкурыравалі з агульнапольскімі легальнымі палітычнымі партыямі, якія актыўна дзейнічалі на тэрыторыі Заходняй Беларусі і аказвалі вялікі ўплыў на мясцовае насельніцтва. Галоўнымі сярод іх былі *Польская сацыялістычная партыя* (ППС) і *Сялянская партыя “Вызваленне”*, а таксама сацыял-дэмакратычная партыя яўрэйскіх рабочых *Бунд*, нізавыя арганізацыі якіх часта супрацоўнічалі з камуністычнымі арганізацыямі ў абароне дэмакратычных свабод, супраць падаткавага гнёту,

Начало

Содержание

Страница 177 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

за ўвядзенне 8-гадзіннага рабочага дня, за права народаў на аўтаномію і самавызначэнне.

У сувязі з разгромам дэфензівай паўстанцкіх структур БПС-Р кіраўніцтва **партызанскім рухам** перайшло пад кантроль КПЗБ, што садзейнічала актывізацыі ўзброеных выступленняў. Так, з 3 на 4 жніўня 1924 г. партызанскі атрад пад камандаваннем С. Ваўпшасава паводле дырэктывы з Мінска зрабіў напад на мясцовую турму ў Стаўбцах з мэтай вызвалення затрыманых пры нелегальным пераходзе савецка-польскай мяжы члена ЦК КРПП С. Мертэнса і члена ЦК КПЗБ І. Лагіновіча, аб чым дэфензіва не ведала, як і сам Ваўпшасаў. Шырокі рэзананс у грамадстве ў верасні 1924 г. атрымаў напад на пасажырскі цягнік партызанскага атрада К. Арлоўскага на пераездзе Парахонск – Лоўча чыгункі Пінск – Лунінец. Партызаны разброілі паліцэйскіх і афіцэраў, затрымалі ў цягніку палескага ваяводу С. Даўнаровіча, які пасля гэтага вымушаны быў падаць у адстаўку.

Многія акцыі адбываліся ад імя легендарнага ў той час партызанскага важака Ю. Мухі-Міхальскага, былога харунжага польскай арміі, вобраз якога тагачасная прэса атаясамлівала з пушкінскім Дуброўскім. Толькі з красавіка 1924 г. па лістапад 1925 г. партызаны правялі каля 280 баявых аперацый.

У адказ польскія ўлады ўзмацнілі паліцэйскія рэпрэсіі. У дадатак да паліцыі быў сфарміраваны “Корпус аховы граніц”, у задачу якога ўваходзіла барацьба з партызанскім рухам. Паўсюль дзейнічалі надзвычайныя суды і карныя экспедыцыі. Так, у Палескім ваяводстве за 9 месяцаў 1924–1925 гг. было расстраляна 57 чалавек, яшчэ больш асуджана на пажыццёвае турэмнае зняволянне.

Ва ўмовах стабілізацыі капіталістычнай сістэмы, пасля афіцыйнага прызнання краінамі Антанты ў сакавіку 1923 г. усходняй мяжы Польшчы і нежадання Літвы падтрымліваць арганізацыйна і фінансава беларускі партызанскі рух тактыка далейшай партызанскай барацьбы была бесперспектыўнай і нават шкоднай. Яна ставіла пад удар мясцовае насельніцтва, бо карныя экспедыцыі прымянялі “пацыфікацыі”, падчас якіх пабудовы сялян падваргаліся разбурэнням,

Начало

Содержание

Страница 178 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

а жыхары жорсткім катаванням за малейшае спачуванне партызанам. У скасаванні паўстанца-партызанскай барацьбы праявілі сваю рашучую зацікаўленасць і польскія камуністы, якія паўплывалі на асуджэнне ў 1925 г. рашэнняў II канферэнцыі КПЗБ аб паўстанні, дабіліся спынення партызанскага руху, які перашкаджаў наладжванню збліжэння Масквы і Варшавы.

Новая тактычная лінія бальшавіцка-камінтэрнаўскага кіраўніцтва была накіравана на спалучэнне нелегальнай дзейнасці і легальнай працы ў масавых арганізацыях для заваёвы ідэйнага ўплыву сярод працоўных краю.

Беларуская сялянска-работніцкая грамада. У другой палове 20-х гг. нацыянальна-вызваленчы рух дасягнуў вышэйшага этапу свайго развіцця. Гэтаму садзейнічалі ў першую чаргу актыўныя захады кіраўніцтва КПЗБ па згуртаванні левых сіл нацыянальна-вызваленчага руху ў краі і расколе Беларускага пасольскага клуба. Па ініцыятыве КПЗБ з яго складу ў чэрвені 1925 г. выйшлі Б. Тарашкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, П. Мятла, П. Валашын і ўтварылі асобную сеймавую фракцыю “Беларуская сялянска-работніцкая грамада”. На прадстаўнічай нелегальнай сустрэчы ў Сопаче бліз Гданьска ў жніўні 1925 г. кіраўнікоў ЦК КПЗБ, ЦК КП(б)Б, ЦК КПП з кіруючым актывам БСРГ Б. Тарашкевічам, П. Мятлой, Р. Астроўскім і М. Марцінчыкам была дасягнута дамоўленасць аб стварэнні шырокай арганізацыі рэвалюцыйна-дэмакратычнага вызваленчага характару, вызначаны асноўныя аспекты яе палітычнай праграмы.

Праграма была апублікавана вясной 1926 г. і ўключала дэмакратычныя і сацыяльна-эканамічныя патрабаванні, якія адлюстравалі інтарэсы практычна ўсіх слаёў насельніцтва краю з акцэнтацыяй на сялянства. Яна ўтрымлівала патрабаванні стварэння рабоча-сялянскага ўрада, поўнай свабоды сходаў і палітычных арганізацый, права свабоднага абрання органаў самакіравання, перадачы памешчыцкіх і царкоўных зямель сялянам без выкупу, скасавання асадніцтва, перакладання падаткаў на маёмасныя класы і вызвалення ад падаткаў беззямельных і малазямельных сялян, 8-гадзіннага рабочага дня, аплачваемага

Начало

Содержание

Страница 179 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

адпачынку, дапамогі беспрацоўным у памеры пражытачнага мінімуму, права народаў на самавызначэнне і аб'яднанне ўсіх беларускіх зямель у адзінай рэспубліцы пад уладай рабочых і сялян і інш.

У хуткім часе БСРГ пераўтварылася ў масавую арганізацыю, сацыяльную базу якой складала беларускае сялянства, галоўным чынам бяднейшае і сярэдняе. У арганізацыю ўступалі таксама рабочыя, рамеснікі, прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі. У студзені 1927 г. у яе шэрагах налічвалася звыш 100 тыс. чалавек, аб'яднаных у дзвюх тысячах гурткоў.

Праз свае друкаваныя органы, якія з-за праследаванняў паліцэйскіх улад часта мянялі назвы, БСРГ асвятляла жыццё сялянства, рабочых і інтэлігенцыі краю, самавольства польскай адміністрацыі, памешчыкаў і асаднікаў. У друку Грамады актыўна працаваў А. Луцкевіч, іншыя нацыянальныя дзеячы, якія выступалі супраць палітыкі паланізацыі. Аб папулярнасці друку БСРГ сведчыць тое, што многія сяляне-беднякі выпісвалі газеты ўскладчыну, наладжвалі калектыўныя чыткі, чэргі па дастаўцы газет з пошты.

Значна актывізавала ў гэты перыяд сваю дзейнасць Таварыства беларускай школы. Колькасць гурткоў ТБШ у 1927 г. дасягнула 450 – найбольшая колькасць за ўвесь перыяд яго існавання. Яны аб'ядноўвалі ў сваіх шэрагах каля 16 тыс. чалавек. У Гродне, Глыбокім, Слоніме, Лідзе, Міры і іншых гарадах былі створаны акруговыя ўправы ТБШ. Гурткі і ўправы ТБШ разгарнулі шырокую культурна-асветніцкую дзейнасць: у сёлах і мястэчках чыталіся даклады на грамадска-палітычныя тэмы, адкрываліся бібліятэкі-чытальні, ставіліся спектаклі, будаваліся народныя дамы.

Сумесная культурна-асветніцкая праца садзейнічала збліжэнню камуністычнага руху з беларускімі нацыянальна-дэмакратычнымі сіламі і супрацоўніцтву з асобнымі яго прадстаўнікамі, што было мэтай мэтанакіраванай палітыкі на збліжэнне палітычнага сакратара ЦК КПЗБ І. Лагіновіча. Выкарыстоўваючы легальныя магчымасці павятовых камітэтаў БСРГ і акруговых упраў ТБШ, КПЗБ разгарнула шырокую кампанію барацьбы за амністыю для палітзняволеных і адкрыццё

Начало

Содержание

Страница 180 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

школ на роднай мове. У гарадах і сёлах Заходняй Беларусі прайшлі мітынгі і дэманстрацыі, на якіх прымаліся рэзалюцыі з патрабаваннямі вызвалення з турмаў палітзняволеных і адкрыцця беларускамоўных школ. У другой палове 1926 г. пад патрабаваннямі вызвалення палітзняволеных было сабрана ў Заходняй Беларусі 100 тыс. подпісаў. Акрамя збору подпісаў, падачы “школьных дэкларацый”, гурткі Грамады і ТБШ арганізоўвалі байкот польскай школы беларускімі дзецьмі, адкрывалі прыватныя беларускія.

Была праведзена работа па адкрыцці Беларускага кааператыўнага банка, для якога Бюро ЦК КП(б)Б выдаткавала 30 тыс. рублёў. Банк узначальваў у 1925–1926 гг. дырэктар Віленскай беларускай гімназіі і віцэ-старшыня БСРГ Р. Астроўскі. У канцы 1926 г. банк налічваў каля 900 укладчыкаў і меў свае аддзяленні ў Пінску і Глыбокім. Ён аказваў маламаёмасным сялянам дапамогу ў крэдытах за невялікі працэнт.

Мясцовая адміністрацыя імкнулася аслабіць барацьбу беларускага насельніцтва. Пасля майскага дзяржаўнага перавароту 1926 г. і ўсталявання ў краіне аўтарытарнага рэжыму Пілсудскага былі ўзмоцнены рэпрэсіі супраць арганізацый нацыянальна-вызваленчага характару. Непрымірымую пазіцыю да Грамады занялі крэсавыя памешчыкі, асабліва тагачасны міністр юстыцыі А. Мяйштовіч. Актывізацыя і радыкалізацыя мясцовых суполак БСРГ вельмі непакоілі і польскіх камуністаў, якія шырока былі прадстаўлены ў кіраўніцтве КПЗБ. Па гэтых пытаннях у партыі назіралася вострая фракцыйная барацьба. Польскія камуністы баяліся, што рашучыя дзеянні БСРГ у асноўнай масе беларускіх сялян могуць сапраўды прывесці да паўстання, якое пакладзе канец польскаму ўплыву і далучыць Заходнюю Беларусь да БССР. Відавочна, з-за гэтага разгром Грамады не выклікаў рашучай дзейснай рэакцыі з боку КПП і КПЗБ.

У студзені 1927 г. польскія ўлады арыштавалі кіраўнікоў БСРГ Б. Тарашкевіча, С. Рак-Міхайлоўскага, П. Валашына і П. Мятлу, а таксама звыш 400 яе актывістаў. Зняволенне парламентарыяў супярэчыла законам, якія гарантавалі ім

Начало

Содержание

Страница 181 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

недатыкальнасць у час выканання дэпутацкіх абавязкаў. У сакавіку БСРГ была аб'яўлена нелегальнай арганізацыяй, сялян сілай прымушалі здаваць членскія білеты. Узмацніліся рэпрэсіі супраць іншых беларускіх кааператыўных і культурна-асветніцкіх арганізацый. Шырокі рэзананс у грамадскасці атрымаў “паказальны” працэс над 56 кіраўнікамі і актывістамі Грамады, які праходзіў у Вільні ў лютым – маі 1928 г. Суд прыгаварыў Б. Тарашкевіча, С. Рак-Міхайлоўскага, П. Валашына і П. Мятлу да 12 гадоў, М. Бурсевіча – да 8, іншых 32 актывістаў – ад 3 да 6 гадоў турмы.

Адначасова з рэпрэсіўнымі мерамі Пілсудскі ў прапагандысцкіх мэтах выступіў з праграмай дробных уступак нацыянальным меншасцям. Шляхам увядзення некалькіх гадзін радыёперадач на беларускай мове на віленскай радыёстанцыі, выдзяленнем грашовых субсідый асобным арганізацыям гаспадарчага і культурна-асветніцкага характару, выданнем цыркуляра аб вывучэнні мясцовай адміністрацыяй і польскімі настаўнікамі беларускай мовы, іншымі мерамі рэжым “санацыі” імкнуўся адцягнуць беларускую інтэлігенцыю і сялянства ад камуністычных палітычных структур. Некаторыя беларускія нацыянальныя дзеячы і арганізацыі, у прыватнасці Беларускі сялянскі саюз, фармальна застаючыся ў апазіцыі да ўрада, фактычна пайшлі на супрацоўніцтва з ім. Аднак гэта было хутчэй выключэннем, чым правілам, бо такая пазіцыя не атрымала падтрымкі беларускага сялянства і інтэлігенцыі. Не спрыяла супрацоўніцтву тое, што з 1928 г. урад адкінуў абвешчаныя раней сціплыя дэкларацыі ў вырашэнні беларускага пытання.

Актыўная абарона сацыяльных патрэб і нацыянальных правоў розных сацыяльных пластоў беларускага грамадства садзейнічала росту аўтарытэту КПЗБ сярод насельніцтва краю. Пра гэта сведчылі вынікі выбараў у сейм восенню 1928 г. За яе кандыдатаў, нягледзячы на рэпрэсіі і перашкоды з боку афіцыйных улад, прагаласавала 26,8 % выбаршчыкаў (328 832), што значна перавышала колькасць галасоў, адданных за іншыя беларускія палітычныя партыі.

Начало

Содержание

Страница 182 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У выніку выбараў КПЗБ стварыла ў польскім сейме легальную фракцыю – беларускі пасольскі клуб “Змаганне”. Дэпутаты клуба Я. Гаўрылік (старшыня клуба), І. Дварчанін, Я. Грэцкі, Ф. Валашын, П. Крынчык, які змяніў А. Стагановіча, праз парламенцкую трыбуну адстойвалі сацыяльна-эканамічныя патрабаванні працоўных і нацыянальныя правы беларускага народа. Разам з гэтым у дзейнасці кіраўніцтва арганізацыі праяўлялася абсалютызацыя класавых падыходаў, насаджэнне леварадыкальных настройў замест беларускіх культурных прыярытэтаў і задач нацыянальна-вызваленчага руху. Радыкалізацыя “Змагання” садзейнічала таму, што ў верасні 1930 г. дэпутаты клуба былі арыштаваны польскімі ўладамі і пасаджаны ў турму.

На стан развіцця нацыянальна-вызваленчага руху, пачынаючы з 1929 г., адмоўна паўплывала імкненне кіраўніцтва КПЗБ фарсіраваць рэвалюцыйны працэс, ставіць максімалісцкія лозунгі і патрабаванні з разлікам на абвастрэнне барацьбы рабочых і сялян. Асабліва яркая гэта выявілася ў час сусветнага эканамічнага крызісу 1929–1933 гг. Так, VI Пленум ЦК КПЗБ у кастрычніку 1932 г. даў устаноўку “папулярызацыі лозунга аб усеагульнай забастоўцы”, увязваючы яе “з прапагандай узброенага паўстання”. Трэба адзначыць, што такая тактычная лінія лагічна выцякала з тагачаснага курсу Камінтэрна на рэвалюцыйны выхад з крызісу.

Гэта лінія яркая выявілася ў імкненні ЦК КПЗБ надаць культурна-асветніцкаму напрамку дзейнасці ТБШ ярка выражаны рэвалюцыйны характар шляхам змены яго кіраўніцтва. Пасля працяглай арганізацыйнай барацьбы, у якую былі ўцягнуты амаль усе нізавыя гурткі і акруговыя ўправы таварыства, на з’ездзе ТБШ у маі 1929 г. быў абраны новы склад Галоўнай управы, у якую увайшлі ў асноўным члены КПЗБ: Ф. Стэцкевіч (старшыня), Р. Шырма (сакратар), І. Дварчанін, Ф. Вальнец і інш. Ад кіраўніцтва ТБШ былі адхілены А. Луцкевіч, Р. Астроўскі, Я. Станкевіч, І. Шнаркевіч, А. Трэпка і іншыя вядомыя беларускія дзеячы. Гэты раскол у лагеры нацыянальна-вызваленчага руху, а таксама ўзмоцненыя рэпрэсіі з боку польскіх улад адмоўна паўплывалі

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 183 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

на практычную дзейнасць ТБШ. Калі ў 1930 г. налічвалася сем акруговых упраў Таварыства, то ў 1931 г. іх засталася толькі тры – Беластоцкая, Косаўская і Ваўкавыская. Зменшылася і колькасць членаў ТБШ – з 10 тыс. у 1930 г. да 4 тыс. у 1932 г.

Левацка-сектанцкі ўхіл у дзейнасці КПЗБ быў адной з асноўных прычын спаду нацыянальна-вызваленчага руху ў пачатку 30-х гг. Аднак паступова забастоўкі рабочых станавіліся ўсё больш масавымі, ахопліваючы часта цэлыя галіны прамысловасці. У працэсе барацьбы мяняўся і характар забастовак. Калі ў 1929–1930 гг. яны былі накіраваны на абарону раней дасягнутых заваёў, то ў 1931–1933 гг. сталі насіць папярэдзальны характар. Бастуючыя актыўна выкарыстоўвалі метады заняцця прадпрыемстваў. Асабліва ўзмацнілася барацьба ў Заходняй Беларусі, як і ва ўсёй краіне ў 1932 г., супраць прыняцця антырабочага заканадаўства. Баставалі рабочыя лесапільных заводаў Гайнуўкі, Белавежы, Слоніма, фабрыкі гумавых вырабаў у Лідзе, тэкстыльшчыкі Беластока і яго прамысловай акругі, рабочыя фанерных фабрык Пінска і Гродна, лесапільняў Слоніма, шклозаводаў Гродна і Нёмана.

З кастрычніка 1932 г. па люты 1933 г. праходзіла забастоўка рабочых лясной прамысловасці Белавежскай пушчы. У выступленнях удзельнічала больш за 7 тыс. чалавек (4 тыс. рабочых і 3 тыс. сялян). Забастоўка была спынена пасля павышэння зароботнай платы на 30 %. Праз год (з лістапада 1933 г. па люты 1934 г.) рабочыя лясной галіны зноў аб'явілі забастоўку, якая мела яшчэ большы размах і арганізаванасць. Усяго ў 1932 г. у Заходняй Беларусі адбылася 51 забастоўка, у якіх прынялі ўдзел 32,4 тыс. рабочых, у 1933 г. – 81 забастоўка і адпаведна 36,7 тыс. рабочых. Гэта значна больш у параўнанні з папярэднім 1931 г.

Эканамічныя стачкі, як правіла, пад уплывам камуністаў усё часцей перарасталі ў палітычныя. Яны праходзілі пад знакам пралетарскага адзінства, супраць рэпрэсій, урадавай знешняй і ўнутранай палітыкі. Асабліва гэта характэрна для 1933 г., што было звязана з новым наступленнем манаполій на сацыяльныя заваёвы

Начало

Содержание

Страница 184 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

рабочых. У гэтым годзе адбылося звыш 14 палітычных забастовак, што значна перавышала іх колькасць за ўсе гады сусветнага эканамічнага крызісу. Палітычныя стачкі суправаджаліся шматлюднымі мітынгамі і дэманстрацыямі, якія нярэдка завяршаліся сутычкамі з паліцыяй.

Пачынаючы з 1931 г., вырасла колькасць выступленняў сялян супраць памешчыкаў, камасацыі і ліквідацыі сервітутаў, падатковага цяжару, шарварак (дарожнай павіннасці). Яны прымалі розныя формы, пачынаючы ад масавых патраў і заканчваючы актыўным супраціўленнем уладам. Такія выступленні ў 1931–1932 гг. адбыліся больш чым у 160 сёлах Беластоцкага, Брэсцкага, Гродзенскага, Віленскага, Пінскага і Навагрудскага павеатаў. Для падаўлення сялянскіх выступленняў улады пасылалі карныя экспедыцыі, праводзілі “пацыфікацыі”, якія пераўтвараліся ў бязлітасныя расправы над сялянамі. У верасні 1931 г. былі ўведзены надзвычайныя, фактычна ваенна-палявыя суды, прыгаворы якіх не падлягалі абскарджанню. У адказ на дзеянні паліцыі сяляне вымушаны былі ствараць атрады самаабароны, а ў шэрагу выпадкаў станавіцца на шлях партызанскай барацьбы. Восенню 1932 г. стыхійны партызанскі рух ахапіў шэраг паўднёвых павеатаў Палескага ваяводства і Вальнь.

У 1932–1933 гг. у выніку пагаршэння эканамічнага становішча насельніцтва і агітацыйна-прапагандысцкай дзейнасці КПЗБ у краі вырасла сацыяльнае напружанне, абвастрыліся формы барацьбы. У сакавіку 1932 г. адбылося ўзброенае выступленне сялян вёскі Асташына Навагрудскага павеата і навакольных вёсак супраць падатковага прыгнёту. Пасля таго як сяляне спалілі маёнтак абшарніка, сядзібы асадніка і гандляра, якія купілі канфіскаваную ў сялян за даўгі маёмасць, паліцыя прымяніла да сялян рэпрэсіі. Прыбыўшыя на дапамогу асташынцам сяляне васьмі навакольных вёсак уступілі ва ўзброеную барацьбу з карным атрадам. Па прысудзе надзвычайнага суда сяляне Асташына І. Бахар, А. Гаўраш, А. Малец, В. Стасевіч былі павешаны, пяць сялян прысуджаны да пажыццёвага зняволення, 44 чалавекі атрымалі 241 год турмы.

Начало

Содержание

Страница 185 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

У ліпені 1933 г. адбылося ўзброенае выступленне сялян Кобрынскага павета, не задаволеных цяжкім жыццёвым станам. Стыхійныя пратэставыя настроі сялян былі выкарыстаны камуністамі, якія заклікалі да ўзброенага паўстання, што прывяло да ахвяр. Кобрынскі і суседнія з ім паветы былі аб'яўлены на асадным становішчы, арганізатараў узброенага выступлення, у тым ліку і сакратара Брэсцкага акруговага камітэта КПЗБ Р. Каплан, аддалі ваенна-палявому суду. У выніку разгорнутай кампаніі салідарнасці смяротная кара ім была заменена пажыццёвым турэмным зняволеннем.

Абвастэрэнне грамадска-палітычнай сітуацыі ў выніку радыкалізацыі апазіцыйных выступленняў па закліку КПЗБ прыводзіла да ўзмацнення рэжыму. Яскравым сведчаннем актывізацыі рэпрэсіўнай палітыкі ўрада было стварэнне ў чэрвені 1934 г. лагера “ізаляцыі” ў Бярозе-Картузскай, праз які да 1939 г. “прайшло” звыш 10 тыс. чалавек, у асноўным актыўных апанентаў улады ў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіне.

Паліцэйскі пераслед і адміністрацыйныя перашкоды, а таксама левацка-сектанцкая пазіцыя ЦК КПЗБ значна звужалі арганізацыйныя магчымасці нацыянальна-вызваленчага руху. У 1933 г. функцыянавала толькі Беларуска-Польская акруговая ўправа ТБШ і каля 50 гурткоў. Прычым супраць кіраўнікоў ТБШ – Ф. Стэцкевіча, Р. Шырмы і М. Пяткевіча – КПЗБ разгарнула чарговую кампанію па абвінавачванні ў нацыянал-апартунізме і бяздзейнасці. На развіцці нацыянальна-вызваленчага руху таксама адмоўна адбіліся неапраўданыя рэпрэсіі, якім у 1933 г. падвергліся ў БССР былыя кіраўнікі БСРГ і “Змагання” П. Валашын, Ф. Валынец, Я. Гаўрылік, І. Грэцкі, І. Дварчанін, П. Крынчык, С. Рак-Міхайлоўскі, а некалькі пазней Б. Тарашкевіч. У адпаведнасці з пагадненнем, заключаным паміж Польшчай і СССР па абмене палітзняволенымі, яны ў 1932 г. прыехалі ў БССР, дзе ў хуткім часе былі абвінавачаны ў “контррэвалюцыйнай змове і антысавецкай дзейнасці”. Разам з імі былі арыштаваны кіруючыя работнікі ЦК КПЗБ Я. Бабровіч, А. Капуцкі, С. Клінцэвіч, Л. Родзевіч і інш. З гэтага часу органамі НКУС

Начало

Содержание

Страница 186 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

пачынаецца адпрацоўка версіі аб засмечанасці КПЗБ, як і КПП, “агентамі польскай дэфензівы”.

Пад уплывам гэтых абвінавачванняў ЦК КПЗБ у 1934 г. прыняў памылковыя рэзалюцыі, у якіх з левасектанцкіх пазіцый разглядалася дзейнасць партыі па кіраўніцтве нацыянальна-вызваленчым рухам, а прынятая ў партыю БРА кваліфікавалася як нацыяналістычная агентура ў шэрагах камуністычнага руху.

У той жа час у 30-я гг. у нацыянальна-вызваленчым руху ўсё большую ролю сталі адыгрываць беларускія нацыянальна-дэмакратычныя партыі. *Група А. Луцкевіча – Р. Астроўскага*, якая з канца 1929 г. дзейнічала пад сцягам беспартыйнасці, накіроўвала дзейнасць розных нацыянальных культурна-асветніцкіх, грамадскіх і маладзёжных арганізацый: Таварыства беларускай асветы, Беларускага навуковага, дабрачыннага і жаночага таварыстваў, Беларускага студэнцкага саюза. У мемарыяле да прэзідэнта Польшчы І. Масціцкага дзеячы групы, якая атрымала іранічную назву “Беларуская санацыя”, заявілі аб “маральным разбраенні з абодвух бакоў” і неабходнасці пагаднення з урадам. У аснову яго было пакладзена патрабаванне выдзеліць Віленскае, Навагрудскае і Палескае ваяводства ў асобную адміністрацыйную адзінку, з чым звязвалася надзея на пэўную аўтаномію. У жніўні 1930 г. кіраўнікі групы зрабілі спробу кансалідаваць разрозненыя групы кі беларускага дэмакратычнага лагера ў адзіную арганізацыю пад назвай “Цэнтрасаюз”. Аднак няўдача на выбарах у сейм у лістападзе 1930 г., рознагалосі ў тактычных пытаннях прывялі да яго хуткага расколу.

Значна пашырыла свой уплыў сярод сялянства і інтэлігенцыі ў асноўным каталіцкага веравызнання БХД, галоўным чынам праз нізавыя гурткі падкантрольнай ёй арганізацыі “Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры”. У 1934 г. 80 нізавых гурткоў БГіК аб’ядноўвалі звыш 1 200 чалавек. Да іх нярэдка далучаліся члены ліквідаваных уладамі гурткоў ТВШ. Каб прыдаць свецкую накіраванасць дзейнасці БХД, у студзені 1936 г. была прынята новая палітычная праграма і зменена назва на *Беларускае народнае аб’яднанне (БНА)*. У яе новай

Начало

Содержание

Страница 187 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

праграме па-ранейшаму адстойвалася незалежнасць Беларусі, вылучаўся тэзіс барацьбы супраць “дыктатуры капіталізму, фашызму і камунізму”. Праграма арыентавала насельніцтва на трэці шлях развіцця грамадства праз арганізацыю кааператываў, асветніцка-гаспадарчых гурткоў, бібліятэк-чытальняў і інш. Прадстаўнікі гэтай партыі выступалі з пратэстам супраць пераследу і здзекаў над дзеячамі культуры і навукі ў БССР, якія абвінавачваліся ў нацыянал-дэмакратызме і контррэвалюцыйнай дзейнасці.

У пачатку 1930-х гг., дзякуючы БХД, якая дамагалася кансалідацыі пад сваім кіраўніцтвам на нацыянальна-дэмакратычнай аснове ўсіх беларускіх нацыянальных партый і арганізацый, актывізаваў сваю дзейнасць рэарганізаваны *Беларускі нацыянальны камітэт*. Палітычная дзейнасць камітэта, як і БХД, была накіравана супраць КПЗБ. У лютым 1931 г. БНК выступаў з пратэстам супраць праследавання беларускіх вучоных, дзеячаў культуры ў БССР, якія абвінавачваліся ў нацыянал-дэмакратызме. У 1934 г. палітычныя арганізацыі дэлегавалі ў БНК па тры прадстаўнікі, культурна-асветніцкія, кааператывуныя і студэнцкія – па два. Старшынёй БНК, які ў гэты час складаўся з 26 чалавек, быў Я. Пазняк, намеснікамі – В. Багдановіч і М. Манцэвіч, сакратаром – У. Казлоўскі, скарбнікам – А. Клімовіч. У чэрвені 1935 г. прыняты новы статут арганізацыі, які падкрэсліваў каштоўнасці і прыярытэты “права беларускага народа, абвешчанага 25 сакавіка 1918 г.”. У адносінах да БССР кіраўніцтва БНК у 1930-я гг. займала крытычныя пазіцыі. У 1935 г. у Жэневу была накіравана заява-пратэст БНК супраць прыняцця СССР у Лігу Нацый. У студзені 1938 г. дзейнасць БНК забаронена польскімі ўладамі.

Сярод часткі заходнебеларускай інтэлігенцыі пасля прыходу да ўлады Гітлера ў Германіі пашырыўся ўплыў ідэалогіі нацыянал-сацыялізму. Сведчаннем гэтага стала арганізаваная ў 1934 г. Ф. Акінчыцам і У. Казлоўскім “*Беларуская нацыянал-сацыялістычная партыя*”. Аднак яна з’яўлялася нешматлікай арганізацыяй, нягледзячы на намаганні кіраўнікоў і друкаванага органа партыі “Новы шлях”.

Начало

Содержание

Страница 188 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

Ва ўмовах узмацнення палітычнай рэакцыі ў краіне ў сувязі з прыняццем у 1935 г. новай канстытуцыі, якая заканадаўча абмяжоўвала дэмакратычныя правы і свабоды, і курсам на збліжэнне з гітлераўскай Германіяй (у 1934 г. быў заключаны германа-польскі пакт аб ненападзе) кіраўніцтва КПЗБ адыходзіць ад ранейшых сектанцкіх пазіцый. Паварот у тактычнай лініі партыі ад канфрантацыі да супрацоўніцтва з арганізацыямі ППС, “Стронніцтва людовага”, Бунда, “Паалей-Цыёна” і беларускім дэмакратычным лагерам быў зроблены на II з’ездзе КПЗБ (8–18 мая 1935 г.). Гэтаму садзейнічала выпрацоўка Камінтэрнам новага курса на адзінства дзеянняў з сацыял-дэмакратыяй, што было замацавана ў дакументах яго VII кангрэса летам 1935 г. ЦК КПЗБ галоўнай задачай вызначыў стварэнне шырокага дэмакратычнага, *антыфашысцкага народнага фронту* шляхам уцягнення ў яго нізавых арганізацый сацыял-дэмакратычных партый, БХД, іншых беларускіх партый і арганізацый на аснове агульнай барацьбы за дэмакратычныя свабоды, школу на роднай мове і жыццёва важныя сацыяльна-эканамічныя патрабаванні насельніцтва. На працягу жніўня – верасня 1935 г. упершыню адбыліся тры афіцыйныя сустрэчы прадстаўнікоў ЦК КПЗБ і ЦК БХД. Нягледзячы на супярэчнасці, была дасягнута дамоўленасць пра сумесны збор дэкларацый за адкрыццё беларускіх школ, выданне беларускай граматыкі. У лютым 1936 г. паміж падкантрольнымі названым партыям адпаведна ТБШ і БІГіКам было заключана пагадненне аб адзінстве дзеянняў у барацьбе за школу на роднай мове. Створаны на аснове пагаднення Цэнтральны школьны сакратарыят распаўсюдзіў у заходнебеларускай вёсцы звыш 127 тыс. дэкларацый, 1 259 заяў і 1 205 інструкцый на адкрыццё дзяржаўных пачатковых беларускіх школ. Беларускае пытанне выйшла на шырокую палітычную арэну, як і ў пачатку 20-х гг., стала прадметам дыскусій у польскім сейме.

Адлюстраваннем працэса радыкалізацыі дэмакратычнай інтэлігенцыі і студэнцкай моладзі з’явілася дзейнасць у 1935–1936 гг. у Вільні легальнай антыфашысцкай арганізацыі “Саюза студэнцкай лявіцы «Фронт»”, якая

[Начало](#)[Содержание](#)[Страница 189 из 214](#)[Назад](#)[На весь экран](#)[Закрыть](#)

аб'ядноўвала студэнтаў і прадстаўнікоў інтэлігенцыі Вільні розных нацыянальнасцяў, пераважна польскай. Арганізацыя выступіла за ажыццяўленне глыбокіх дэмакратычных і сацыяльных пераўтварэнняў, падтрымала права на самавызначэнне Заходняй Беларусі. Узначальвалі арганізацыю прадстаўнікі польскай прагрэсіўнай інтэлігенцыі Г. Дэмбінскі і С. Ендрыхоўскі. Газета “Папросту”, якая выдавалася арганізацыяй, карысталася папулярнасцю сярод насельніцтва краю і стала своеасаблівай трыбунай народнага фронту.

Адначасова КПЗБ рабіла практычныя захады па ўстанаўленні адзінства дзеянняў з арганізацыямі ППС, Бунда і “Стронніцтва людовага”. У аснову былі пакладзены бліжэйшыя дэмакратычныя і сацыяльна-эканамічныя патрабаванні: скасаванне рэакцыйнай канстытуцыі 1935 г. і антыдэмакратычнага выбарчага закону, устанаўленне дэмакратычных свабод, поўная амністыя палітзняволеным і ліквідацыя канцлагера ў Бярозе-Картузскай, раўнапраўе ўсіх нацыянальнасцей і моў, дзяржаўная школа на беларускай мове, падпісанне дагавора аб бяспецы з СССР, Францыяй, Чэхаславакіяй і разрыў пакта аб ненападзе з гітлераўскай Германіяй, скасаванне падатковай запазычанасці, 8-гадзінны рабочы дзень, бясплатнае надзяленне зямлёй малазямельных сялян пры парцэляцыі і інш. У канцы 1935-га – пачатку 1936 г. адзінафрантавыя камітэты і камісіі былі створаны на шэрагу прадпрыемстваў Беластока, Вільні, Гродна, Баранавіч, Ваўкавыска. У выніку забастовачны рух сярэдзіны 1935 – 1937 гг. характарызаваўся большай арганізаванасцю і перавысіў узровень папярэдніх гадоў. У 1936 г. адбылося 184 забастоўкі, у якіх удзельнічала каля 40 тыс. рабочых. У першай палове 1937 г. у краі ў забастоўках прынялі ўдзел больш за 25 тыс. рабочых. Пачасціліся палітычныя выступленні, мітынгі і дэманстрацыі, якія мелі, як правіла, адзінафрантавы і салідарны характар. Так, у красавіку 1936 г. на шэрагу прадпрыемстваў Вільні, Гродна, Беластока і Брэста былі праведзены забастоўкі пратэсту супраць расстрэлу рабочых у Кракаве і Чэнстахове. Назіралася ажыўленне барацьбы сялян за адтэрміноўку падаткаў, супраць камасацыі і канчатковай ліквідацыі сервітутаў.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 190 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Шырокі водгук атрымала забастоўка нарачанскіх сялян-рыбакоў, якая пачалася вясной 1935 г. У ёй удзельнічала каля 5 тыс. сялян з больш чым 40 навакольных вёсак.

Беларускія сяляне праяўлялі таксама салідарнасць з барацьбой сялян Польшчы і Заходняй Украіны. Так, выступленні ўкраінскіх сялян Валыні восенню 1936 г. былі падтрыманы сялянамі Кобрынскага і Брэсцкага павеятаў, а калі ў жніўні 1937 г. пачалася агульнапольская забастоўка сялян, у якой удзельнічала каля 10 млн чалавек, яе падтрымалі сяляне Бельскага, Гродзенскага і Слонімскага павеятаў. Яны таксама перасталі дастаўляць прадукты ў гарады, выходзіць на шарваркі, праводзілі мітынгі.

У той жа час у карэннай Польшчы і Заходняй Украіне атрымала падтрымку акцыя ў абарону С. Прытыцкага, які ў 1936 г., выконваючы прысуд КПЗБ, страляў у правакатара, агента дэфензівы Я. Стральчука ў зале Віленскага акруговага суда падчас чарговага палітычнага працэсу. Хваля пратэсту супраць смяротнага прысуду і ў БССР вымусіла польскія ўлады замяніць смяротнае пакаранне пажыццёвым зняволеннем.

На ўздым нацыянальна-вызваленчага руху польскія кіруючыя колы адказалі чарговай хваляй рэпрэсій. У пачатку 1936 г. быў арганізаваны судовы працэс над членамі арганізацыі “Фронт”, над шэрагам літаратараў беларускіх легальных выданняў. У снежні таго ж года была забаронена далейшая дзейнасць ТБШ і БГіКа. Такі лёс спасціг у 1937 г. Саюз беларускіх настаўнікаў, у 1938 г. Беларускі нацыянальны камітэт, іншыя дэмакратычныя беларускія арганізацыі.

Аднак больш моцны удар па арганізаваным рэвалюцыйна-вызваленчым руху нанёс роспуск Выканкамам Камінтэрна ў жніўні 1938 г. Кампартыі Польшчы і яе частак – КПЗБ і КПЗУ. Ён быў праведзены на аснове абвінавачвання аб пранікненні ў кіруючы актыў партыі агентаў дэфензівы. Роспуску папярэднічалі рэпрэсіі ў 1936–1937 гг. яго кіруючага актыву. У лютым 1936 г. органамі НКУС БССР быў арыштаваны палітычны сакратар ЦК КПЗБ І. Лагіновіч, якому пазней двойчы

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 191 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

ў 1938–1939 гг. выносіліся смяротныя прысуды. Рэпрэсіям падвергліся кіруючыя работнікі КПЗБ А. Славінскі, С. Мертэнс, А. Альшэўскі, Р. Вольф, М. Майскі, М. Маслоўскі, А. Розеншайн, М. Словік і іншыя дзеячы КПЗБ.

Такім чынам, у складаны час напярэдадні Другой сусветнай вайны заходнебеларускі нацыянальна-вызваленчы рух быў пазбаўлены важнага арганізацыйнага і каардынуючага цэнтра. Нягледзячы на гэта, яго прадстаўнікі працягвалі змагацца, што садзейнічала развіццю нацыянальнай і палітычнай самасвядомасці беларускага насельніцтва, стрымліваючы асіміляцыю і паланізацыю народа, ствараючы маральна-псіхалагічныя і палітычныя перадумовы аб'яднання беларускага народа ў адзіную нацыянальную дзяржаву ў верасні – кастрычніку 1939 г. Уз'яднанне ў верасні 1939 г. беларускага народа паставіла кропку ў спрэчцы аб будучыні Заходняй Беларусі паміж рознымі палітычнымі групамі. Вырашэнне з дапамогай вайскавай сілы польскага і заходнебеларускага пытання не адбілася станоўча на лёсе ні беларускіх нацыянальна-дэмакратычных дзеячаў, ні прадстаўнікоў камуністычнага руху, да якіх з недаверам і нават варожа ставілася новая ўлада. Але іх праца не аказалася дарэмнай. У 1920–1930-я гг. заходнебеларускае насельніцтва, дзякуючы камуністычнай прапагандзе, было ў асноўным падрыхтавана да прыходу ўлады Саветаў, да сацыялістычных пераўтварэнняў і першапачаткова ставілася да іх са спагадай.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 192 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закреть](#)

Спіс выданняў да ўсіх тэм

1. Беларусь: Народ. Государство. Время / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории ; редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. – Минск, 2009. – 879 с.
2. Вабішчэвіч, А. М. Нацыянальна-культурнае жыццё Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) : манаграфія / А. М. Вабішчэвіч. – Брэст : БрДУ, 2008. – 319 с.
3. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. У 2 кн. Кн. 2 / рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.] ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 654 с.
4. Гісторыя Беларусі : вучэб. дапам. : у 2 ч. / пад рэд. Я. К. Новіка, Г. С. Марцуля. – Мінск : Універсітэцкае, 1998. – Ч. 2 : Люты 1917 г. – 1997 г. – С. 196–214.
5. Гісторыя Беларусі : курс лекцый : у 2 ч. / П. І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск : РІВШ БДУ, 2002. – Ч. 2 : XIX–XX стст. – С. 390–434.
6. Гісторыя Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2000–2006. – Т. 5 : Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. – 2006. – С. 352–448.
7. Зелинский, П. И. Политическая работа Коммунистической партии Западной Белоруссии в массах, 1923–1938 / П. И. Зелинский. – Минск : Университетское, 1986. – 136 с.
8. История белорусской государственности. Т. 3. Белорусская государственность: от идеи к национальному государству (1917–1939 гг.) / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории ; А. А. Коваленя [и др.]. – Минск, 2019. – 639 с.
9. Клейн, Б. С. За дело правое: Борьба КПЗБ с буржуазным террором / Б. С. Клейн. – Минск : Беларусь, 1986. – 175 с.
10. Ладысев, В. Ф. В борьбе за демократические права и свободы: Из исторического опыта Компартии Западной Белоруссии. 1926–1938 гг. / В. Ф. Ладысев. – Минск : Беларусь, 1988. – 189 с.

Начало

Содержание

Страница 193 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

11. Ладысеў, У. Ф. Паміж Усходам і Захадам: станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917–1939) / У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін. – Мінск : БДУ, 2003. – С. 163–204.
12. Латышонак, А. Гісторыя Беларусі ад сярэдзіны XVIII ст. да пачатку XXI ст. / А. Латышонак, Я. Мірановіч. – Вільня : Ін-т беларусістыкі ; Беласток : Беларус. гіст. т-ва, 2010. – 368 с.
13. Мацко, А. Н. Революционная борьба трудящихся Польши и Западной Белоруссии против гнета буржуазии и помещиков (1918–1939 гг.) / А. Н. Мацко. – Минск : Беларусь, 1972. – 335 с.
14. Мірановіч, Я. Беларусы ў Польшчы (1918–1949) / Я. Мірановіч. – Вільня : Ін-т беларусістыкі ; Беласток : Беларус. гіст. т-ва, 2010. – 191 с.
15. Нарысы гісторыі Беларусі : у 2 ч. / Ін-т гісторыі АНБ ; рэдкал.: М. П. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларусь, 1995. – Ч. 2. – С. 214–264.
16. Полуян, В. А. Революционно-демократическое движение в Западной Белоруссии (1927–1939 гг.) / В. А. Полуян. – Минск : Наука и техника, 1978. – 359 с.
17. Полуян, В. А. Революционное и национально-освободительное движение в Западной Белоруссии в 1920–1939 гг. / В. А. Полуян, И. В. Полуян. – Минск : Госиздат, 1962. – 222 с.
18. Революционный путь Компартии Западной Белоруссии (1921–1939 гг.). – Минск : Беларусь, 1966. – 403 с.
19. Рижский мир в судьбе белорусского народа. 1921–1953 гг. В 2 кн. Кн. 1 / НАН Беларусі, Ін-т історыі ; редкол.: А. А. Коваленя [і др.]. – Мінск : Беларус. навука, 2014. – 593 с.
20. Савіч, А. А. Айчынная гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі 1921–1939 гадоў : манаграфія / А. А. Савіч ; навук. рэд. А. А. Коваленя ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2019. – 300 с.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 194 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

21. Савіч, А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гады): гістарыяграфія праблемы : манаграфія / А. А. Савіч ; навук. рэд. А. А. Каваленя ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2012. – 288 с.
22. Савіч, А. А. Сацыяльна-эканамічнае і грамадска-палітычнае становішча ў Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гадах : вучэб.-метад. комплекс / А. А. Савіч ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2017. – 152 с.
23. Сорокин, А. А. Революционное и освободительное крестьянское движение в Западной Белоруссии (1920–1939 гг.) / А. А. Сорокин. – Минск : БГУ, 1970. – 171 с.
24. Шыбека, З. Нарыс гісторыі Беларусі (1795–2002) / З. Шыбека. – Мінск : Энцыклапедыкс, 2003. – 490 с.

Спіс выданняў дакументаў і матэрыялаў

1. Антон Луцкевич : материалы следственного дела НКВД БССР / подгот. к печати, введ. и коммент. В. Н. Михнюка, Н. М. Климовича и А. Н. Гесь. – Минск : БелНИИДАД, 1997. – 204 с.
2. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. Фонд № 582 Дзяржаўнага архіва Літвы (“Рада Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі”). Т. 1 : у 2 кн. – Вільня ; Нью-Ёрк ; Менск ; Прага : Printed in Lithuania, 1998. – Кн. 1. – 866 с. ; Кн. 2. – 1721 с.
3. Аўтабіяграфія І. Дварчаніна // Скарыніч : літ.-навук. гадавік / уклад. А. Каўка. – Мінск : Беларус. кнігазбор, 2002. – Вып. 5. – С. 157–160.
4. Бежанства 1915 года: Успаміны беларусаў, жыхароў Беласточчыны, якія ў 1915 г. пакінулі месца жыхарства і выехалі ў глыб Расіі. – Беласток : Праграм. рада тыднёвіка “Ніва”, 2000. – 316 с.
5. Борьба трудящихся Западной Белоруссии за свое социальное и национальное освобождение и воссоединение с БССР: Документы и материалы : сборник :

Начало

Содержание

Страница 195 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

- в 2 т. – Минск : Госиздат БССР, 1962. – Т. 1 : 1921–1929. – 620 с. ; Т. 2 : 1929–1939 гг. – Минск : Беларусь, 1972. – 560 с.
6. Брест в 1919–1939 гг. : док. и материалы / сост.: А. Г. Карапузова [и др.] ; гл. ред. Е. С. Розенблат. – Брест : Альтернатива, 2009. – 308 с.
 7. В борьбе за счастье народное // Люди нарочанского края. – Минск : Беларусь, 1975. – С. 43–114.
 8. Вильнюсское подполье: Воспоминания участников революционного движения в Вильнюсском крае (1920–1939 гг.): сб. воспоминаний. – Вильнюс : Vaga, 1966. – 397 с.
 9. Годы испытаний и мужества : сб. воспоминаний / сост.: Н. С. Орехово, Н. С. Сташкевич ; под ред. Н. Ф. Капич [и др.]. – Минск : Беларусь, 1973. – 415 с.
 10. Знешняя палітыка Беларусі : зб. дак. і матэрыялаў : у 8 т. / Пастаян. каміс. Савета Рэсп. Нац. сходу Рэсп. Беларусь па міжнар. справах і нац. бяспецы, М-ва замеж. спраў Рэсп. Беларусь, БДУ, БелНДІДАС ; склад.: У. М. Міхнюк [і інш.]. – Мінск : БелНДІДАС, 1997–2008. – Т. 1 : 1917–1922 гг. – 1997. – 398 с. ; Т. 2 : 1923–1927 гг. – 1999. – 461 с. ; Т. 3 : 1928 – чэрвень 1941 г. – 2001. – 321 с.
 11. История Беларуси в документах и материалах / авт.-сост. И. Н. Кузнецов, В. Г. Мазец. – Минск : Амалфея, 2000. – 672 с.
 12. Інтэрпэляцыі беларускіх паслоў у польскі сейм (1922–1926 гг.) / Каміс. па вывучэньні Заходняе Беларусі. – Менск : Белдзяржвыд-ва, 1927. – 496 с.
 13. Кароткі нарыс беларускага пытання / рэд.: А. Пашкевіч, А. Вашкевіч, А. Чарнякевіч ; пер. А. Вашкевіч, А. Пашкевіч. – Мінск : І. П. Логвінаў, 2009. – 395 с.
 14. Коминтерн против фашизма : документы. – М. : Наука, 1999. – 505 с.
 15. Они не стали на колени : сб. воспоминаний и док. о концлагере Береза-Картузская / Арх. упр. при Совете Министров БССР. – Минск : Беларусь, 1966. – 347 с.

Начало

Содержание

Страница 196 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

16. Политбюро ЦК РКП(б) – ВКП(б) и Коминтерн, 1919–1943 : документы / Федер. арх. служба России, Рос. гос. арх. соц. -полит. истории. – М. : Росспэн, 2004. – 958 с.
17. Польша – Беларусь (1921–1953) : сб. док. и материалов / сост.: А. Н. Вабищевич [и др.]. – Минск : Беларус. навука, 2012. – 423 с.
18. Революционное движение в Вильнюсском крае : док. и материалы / Ин-т истории партии при ЦК КП Литвы, Ин-т истории партии при ЦК КП Белоруссии ; сост.: В. Канцявичюс [и др.] ; редкол.: Р. Малюкявичюс [и др.]. – Вильнюс : Минтис, 1978. – 448 с.
19. Революционный авангард трудящейся молодёжи Западной Белоруссии (1921–1939 гг.): документы и материалы : сборник / сост.: М. А. Бобер [и др.] ; под ред. В. Н. Жигалова [и др.]. – Минск : БГУ, 1978. – 328 с.
20. Рижский мир в судьбе белорусского народа. 1921–1953 гг. В 2 кн. Кн. 1 / НАН Беларуси, Ин-т истории ; редкол.: А. А. Коваленя [и др.]. – Минск : Беларус. навука, 2014. – 593 с.
21. Слуцкі збройны чын 1920 г. у дакумэнтах і ўспамінах / уклад., падрыхт. тэкстаў, іл., аўт. заўв., камэнт., паказ. А. Гесь, У. Ляхоўскага, У. Міхнюка ; прадм. У. Ляхоўскага. – Мінск : Медысонт, 2006. – 400 с.
22. Сповідзь у надзеі застацца жывым: аўтабіяграфія Браніслава Тарашкевіча / А. І. Валахановіч, У. М. Міхнюк ; рэд. А. С. Ліс. – Мінск : БелНДІДАД, 1999. – 200 с.
23. Стагановіч, А. Л. Успаміны пасла / А. Стагановіч ; прадм. А. В. Пашкевіча ; камэнт. А. В. Пашкевіча, А. Э. Гардзіенкі. – Мінск : Лімарыус, 2011. – 268 с.
24. Станкевіч, А. З Богам да Беларусі : зб. твораў / А. Станкевіч ; уклад., навук. рэдактура, камэнт., прадм. А. Пашкевіч, А. Вашкевіч. – Вільня : Ін-т беларусістыкі, 2008. – 1098 с.
25. Тамаш Грыб. На два франты! Галоўныя засады вызвольнай праграмы беларускага народу / публ. і заўв. У. Ляхоўскага // Спадчына. – 1995. – № 4. – С. 88–120.

Начало

Содержание

Страница 197 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

26. Тарашкевіч, Б. Выбранае : крытыка, публіцыстыка, пераклады / Б. Тарашкевіч ; уклад., уступ і камент. А. Ліса. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 319 с.
27. “Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...”. Верасень 1939 г. – 1956 г. : дак. і матэрыялы. У 2 кн. Кн. 1. Верасень 1939 г. – 1941 г. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 2009. – 340 с.

Начало

Содержание

Страница 198 из 214

Назад

На весь экран

Закрыць

Планы семінарскіх заняткаў

Дзённая форма атрымання адукацыі

Семінарскія заняткі 1

Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.

1. Прычыны і характар партызанскай барацьбы.
2. Палітычныя партыі Заходняй Беларусі і партызанскі рух.
3. Баявыя дзеянні партызан.
4. Барацьба польскіх улад з партызанскім рухам і яго згортванне.

Літаратура

1. Ваушасов, С. А. На разгневаннай земле / С. А. Ваушасов. – Мінск : Беларусь, 1965. – 344 с.
2. Касцюк, М. П. Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі / М. П. Касцюк. – Мінск : Экаперспектыва, 2000. – 308 с.
3. Коўкель, І. І. Польшка-літоўскі канфлікт і роля ў ім беларускіх палітычных партыяў і арганізацыяў / І. І. Коўкель // Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 3. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – С. 259–269.
4. Линдер, И. Красная паутина: тайны разведки Коминтерна. 1919–1943 / И. Линдер, С. Чуркин. – М. : РИПОЛ классик, 2005. – 686 с.
5. Савіч, А. А. Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў пачатку 1920-х гадоў: стан і перспектывы даследавання / А. А. Савіч // Вес. НАН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2016. – № 4. – С. 45–54.
6. Стасевіч, Ю. Партызанка Заходняй Беларусі / Ю. Стасевіч // Пагоня. – 1995. – 17–23 сак. ; 24–30 сак.
7. “Степень достоверности – достоверно...”: армія Булак-Балаховіча і антысавецкі “супраціў” 1921–1927 гадоў у дакументах ВЧК (АДПУ) / падрыхт. Алег Ліцкевіч // Беларус. думка. – 2008. – № 6. – С. 54–59 ; № 7. – С. 86–91.

Начало

Содержание

Страница 199 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

8. Татаренко, А. Недозволеная памяць. Западная Беларусь в документах и фактах: 1921–1954-е годы / А. Татаренко. – СПб. : Архив АТ, 2006. – 808 с.
9. Фадзееў, Л. Кірыла Арлоўскі: герой ці бандыт? / Л. Фадзееў // Свабода. – 1994. – 13–19 снеж.
10. Хвірысюк, В. М. Арганізацыя партызанскай барацьбы ў Заходняй Беларусі супраць польскіх уладаў у 1921–1922 гг. / В. М. Хвірысюк // Берасцейскі хранограф. – 1999. – Вып. 2. – С. 92–100.

Семинарскія заняткі 2

Камуністычная партыя Заходняй Беларусі

1. Прычыны стварэння КПЗБ. КСМЗБ.
2. Дыскусіі ў КПЗБ па пытаннях разгортвання рэвалюцыйнай барацьбы. “Сэцэсія”.
3. КПЗБ і БСРГ. Адносіны КПЗБ з нацыянальна-дэмакратычнымі партыямі. КПЗБ і ТВШ. Клуб “Змаганне”.
4. Праблема ўзаемаадносін КПЗБ з КП(б)Б, УКП(б), Камінтэрнам. Роспуск КПЗБ.

Літаратура

1. Вабищевич, А. Н. “Доллары пришлём через Сою...” / А. Н. Вабищевич // Родина. – 2009. – № 8. – С. 30–33.
2. Вашкевіч, А. Супрацоўніцтва паміж КПЗБ і БХД (верасень 1935 – восень 1936 гг.) / А. Вашкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 10. – С. 19–24.
3. Даніловіч, В. В. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” ў Заходняй Беларусі (1927–1930 гг.) / В. В. Даніловіч. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 159 с.
4. Ладзеў, У. Іосіф Каэтанавіч Лагіновіч: нарыс жыцця і палітычнай дзейнасці / У. Ладзеў // Беларус. гіст. часоп. – 1996. – № 3. – С. 113–118 ; № 4. – С. 164–175.

Начало

Содержание

Страница 200 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

5. Ладысеў, У. Цяжкі шлях выпрабаванняў / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 81–88.
6. Ласкович, В. П. Из племени непокоренных / В. П. Ласкович. – Брест : Упр. по делам печати Брест. облисполкома, 1999. – 382 с.
7. Ляхоўскі, У. Ад гоманаўцаў да гайсакоў. Чыннасць беларускіх маладзёвых арганізацый у 2-й палове XIX – першай трэці XX ст. / У. Ляхоўскі. – Беласток : Беларус. гіст. т-ва ; Вільня : Ін-т беларусістыкі, 2012. – 484 с.
8. Мицкович, Н. С. Между истиной и выдумкой. Коммунистическое подполье Жабинковщины в 20–30-е годы XX ст. / Н. С. Мицкович. – Брест : Альтернатива, 2007. – 100 с.
9. Савіч, А. А. “Сэцэсія” ў КПЗБ у айчыннай гістарыяграфіі / А. А. Савіч // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. гуманітар. і грамад. навук. Філасофія і логіка. Гісторыя. Псіхалогія. Права. Педагогіка. – 2007. – № 3 (??). – С. 23–31.

Семінарскія заняткі 3

Беларуская сялянска-работніцкая грамада. Арганізацыя “Змаганне”

1. Беларускі пасольскі клуб і яго раскол.
2. Стварэнне БСРГ. Мэты і праграма партыі.
3. Уздым нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі ў сярэдзіне 1920-х гг. Ліквідацыя Грамады.
4. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне”.

Літаратура

1. Адамушка, У. І пачаць будаўніцтва дзяржавы нашай [Пра С. А. Рак-Міхайлоўскага] / У. Адамушка // Беларус. мінуўшчына. – 1996. – № 3. – С. 26–29.
2. Адамушка, У. Язэп Амяльянавіч Гаўрылік / У. Адамушка // Беларус. гіст. часоп. – 1995. – № 2. – С. 174–182.

Начало

Содержание

Страница 201 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

3. Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча. Гістарычны жыццяпіс / А. Бергман. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 192 с.
4. Вашкевіч, А. Да пытання аб ўзаемаадносінах Беларускай хрысціянскай дэмакратыі і Беларускай сялянска-работніцкай грамады. 1925–1927 гг. / А. Вашкевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 37–50.
5. Герасімаў, Л. Хто знішчыў сялянскую “Грамаду”? / Л. Герасімаў // Беларус. мінуўшчына. – 1993. – № 2. – С. 42–44.
6. Даніловіч, В. В. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” ў Заходняй Беларусі (1927–1930 гг.) / В. В. Даніловіч. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 159 с.
7. Палуян, У. А. Беларуская сялянска-рабочая Грамада / У. А. Палуян. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – 224 с.
8. Пашкевіч, А. Беларуская сялянска-работніцкая Грамада ў першае паўгоддзе існавання (чэрвень – снежань 1925 г.) / А. Пашкевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 23–36.
9. Пашкевіч, А. Тэрытарыяльная ці нацыянальная? Дыскусія аб Грамадзе на III канферэнцыі Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі / А. Пашкевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 163–170.
10. Сідарэвіч, А. Антон Луцкевіч і Беларуская Сялянска-Работніцкая Грамада / А. Сідарэвіч // Arche. Пачатак. – 2007. – № 9.
11. Хмара, С. Успаміны пра Грамаду / С. Хмара // Пагоня. – 1995. – 13–19 студз. – С. 5 ; 20–26 студз. – С. 5 ; 27 студз. – 2 лют. – С. 5.
12. Чарнякевіч, А. Беларускія паланафілы і Грамада. 1925 – пачатак 1927 г. / А. Чарнякевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 64–78.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 202 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыть](#)

Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі

1. Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў.
2. Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя. Беларуская партыя незалежных сацыялістаў.
3. Беларуская хрысціянская дэмакратыя (БХД). Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры (БІГК).
4. Беларускі сялянскі саюз.
5. “Беларуская санацыя”, Цэнтрсаюз.
6. Беларускія паланафілы.
7. Беларуская нацыянал-сацыялістычная партыя.

Літаратура

1. Адамушка, У. І пачаць будаўніцтва дзяржавы нашай [Пра С. А. Рак-Міхайлоўскага] / У. Адамушка // Беларус. мінуўшчына. – 1996. – № 3. – С. 26–29.
2. Адамушка У. Ігнат Дварчанін – рэвалюцыянер, гісторык, паэт / У. Адамушка // Беларус. гіст. часоп. – 1993. – № 3. – С. 113–118.
3. Вашкевіч, А. Ф. БХД і КПЗБ: ад супрацьстаяння да супрацоўніцтва. 1935–1938 гг. / А. Ф. Вашкевіч // Берасцейскі хранограф. – 2004. – Вып. 4. – С. 110–117.
4. Вашкевіч, А. Грошы для партыі. Фінансаванне партыйнай дзейнасці Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (1921–1939 гг.) / А. Вашкевіч // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 2007. – № 28. – С. 69–81.
5. Вашкевіч, А. Прадбачанні “Беларускага фронту” / А. Вашкевіч // АРСНЕ. Пачатак. – 2006. – № 10. – С. 88–98.
6. Горны, А. С. Беларускія паланафільскія арганізацыі на тэрыторыі Заходняй Беларусі ў міжваенны перыяд / А. С. Горны // Беларус. гіст. часоп. – 2015. – № 4. – С. 19–26.

Начало

Содержание

Страница 203 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

7. Горны, А. С. Беларускія паланафільскія арганізацыі ў Заходняй Беларусі (1921–1937 гг.): арганізацыйная структура і праграмныя мэты / А. С. Горны // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. 2, Гісторыя. Эканоміка. Права. – 2015. – № 1. – С. 101–110.
8. Мазько, Э. Дзейнасць Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі ў 1926–1935 гг. / Э. Мазько // Культура Гродзенскага рэгіёну: праблемы развіцця ва ўмовах поліэтнічнага сумежжа : зб. навук. прац / адк. рэд. А. М. Пяткевіч. – Гродна : ГрДУ, 2003. – С. 144–150.
9. Мурашка, А. І. Роля БПС-Р у арганізацыі антыпольскага руху супраціўлення пасля падпісання Рыжскага дагавора 1921 г. / А. І. Мурашка // Праблемы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР: Гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., 17 верас. 1999 г. – Мінск, 2000. – С. 11–16.
10. Палуян, У. А. Беларуская сялянска-рабочая Грамада / У. А. Палуян. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – 224 с.
11. Пашкевіч, А. Беларуская сялянска-работніцкая Грамада ў першае паўгоддзе існавання (чэрвень – снежань 1925 г.) / А. Пашкевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 23–36.
12. Пашкевіч, А. В. Атаман Дзяргач: невядомыя старонкі біяграфіі, ці Да гісторыі палітычнага авантурызму ў беларускім нацыянальным руху / А. В. Пашкевіч, А. М. Чарнякевіч // Берасцейскі хранограф. – 2004. – Вып. 4. – С. 314–334.
13. Разуванова, К. С. Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.) / К. С. Разуванова ; навук. рэд. В. В. Даніловіч ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 245 с.
14. Савіч, А. А. Нацыянальна-вызваленчы рух у Заходняй Беларусі (1921–1939 гады): гістарыяграфія праблемы : манаграфія / А. А. Савіч ; навук. рэд. А. А. Каваленя ; Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна. – Брэст : БрДУ, 2012. – 288 с.

Начало

Содержание

Страница 204 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

15. Сідарэвіч, А. Самавызначэнне беларускай сацыял-дэмакратыі / А. Сідарэвіч // Беларус. гіст. часоп. – 1998. – № 2. – С. 24–33.
16. Чарнякевіч, А. Кароткі нарыс гісторыі ўзаемаадносін беларускага нацыянальнага руху і II аддзелу Галоўнага камандавання (Генеральнага штабу) Войска Польскага ў 1918–1923 гг. / А. Чарнякевіч, А. Пашкевіч // Агсхе. Пачатак. – 2009. – № 8. – С. 22–73.

Семінарскія заняткі 5

Заходняя Беларусь у гады сусветнага эканамічнага крызісу

1. Эканоміка Заходняй Беларусі ў 1929–1939 гг. Крызісныя з’явы ў прамысловасці і сельскай гаспадарцы.
2. Пашырэнне забастовачнай барацьбы. Антыўрадавыя сялянскія выступленні.
3. КПЗБ як праваднік лініі Камінтэрна ў нацыянальна-вызваленчым руху. Тэорыя “сацыял-фашызму”.
4. Рэпрэсіі ў Польшчы і СССР у адносінах да ўдзельнікаў нацыянальна-вызваленчага руху з Заходняй Беларусі.

Літаратура

1. Кухарев, Б. Е. Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) / Б. Е. Кухарев. – Минск : Выш. шк, 1975. – 112 с.
2. Ладысеў, У. Юсіф Каэтанавіч Лагіновіч: нарыс жыцця і палітычнай дзейнасці / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1996. – № 3. – С. 113–118 ; № 4. – С. 164–175.
3. Палуян, І. В. Рабочы рух у Заходняй Беларусі ў 1929–1931 гг. / І. В. Палуян // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1960. – № 1. – С. 44–55.
4. Палуян, І. В. Рэвалюцыйны рух рабочых лясных промыслаў Заходняй Беларусі ў 1932–1934 гг. / І. В. Палуян // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1959. – № 2. – С. 69–79.

Начало

Содержание

Страница 205 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

5. Палуян, І. В. Сялянскі рух у Заходняй Беларусі ў 1932–1933 гадах / І. В. Палуян // Вес. АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1960. – № 1. – С. 42–54.
6. Пашкевіч, А. Справа “Беларускага нацыянальнага цэнтру” паводле сведчанняў былых актывістаў Кампартыі Заходняй Беларусі / А. Пашкевіч // Спадчына. – 2006. – № 1. – С. 102–116.
7. Полуян, И. В. Западная Белоруссия в период экономического кризиса 1929–1933 гг. / И. В. Полуян. – Минск: Наука і тэхніка, 1991. – 205 с.
8. Сорокин, А. А. Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920–1939 гг.) / А. А. Сорокин. – Минск : Наука и техника, 1968. – 201 с.

Семінарскія заняткі 6
Заходняя Беларусь у 1934–1939 гг.

1. Сацыяльна-эканамічнае становішча.
2. Узмацненне санацыйнага рэжыму. Бяроза-Картузскі канцэнтрацыйны лагер.
3. Праблема стварэння антыфашысцкага народнага фронту.
4. Рэпрэсіі ў БССР і заходнебеларускі нацыянальна-вызваленчы рух. Уплыў Камінтэрна на развіццё вызваленчага руху.

Літаратура

1. Адамушка, У. Справа № 233771: Беларускі нацыянальны цэнтр / У. Адамушка // Беларус. мінуўшчына. – 1993. – № 3–4. – С. 45–52 ; № 5–6. – С. 56–63.
2. Вашкевіч, А. Супрацоўніцтва паміж КПЗБ і БХД (верасень 1935 – восень 1936 г.) / А. Вашкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 10. – С. 19–24.
3. Кухарев, Б. Е. Сельское хозяйство Западной Белоруссии (1919–1939 гг.) / Б. Е. Кухарев. – Минск : Выш. шк., 1975. – 112 с.

Начало

Содержание

Страница 206 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

4. Ладысеў, У. Іосіф Каэтанавіч Лагіновіч: нарыс жыцця і палітычнай дзейнасці / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1996. – № 3. – С. 113–118 ; № 4. – С. 164–175.
5. Лицкевич, О. Концлагерь по-польски / О. Лицкевич // Беларус. думка. – 2010. – № 3. – С. 78–85.
6. Прысуд адменены : зборнік / рэд. У. П. Самовіч. – Брэст : Брэсц. абл. аддз-не Беларус. фонду культуры, 1993. – 241 с.
7. Сорокин, А. А. Аграрный вопрос в Западной Белоруссии (1920–1939 гг.) / А. А. Сорокин. – Минск : Наука и техника, 1968. – 201 с.
8. Фирсов, Ф. И. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши / Ф. И. Фирсов, И. С. Яжборовская // Вопр. истории КПСС. – 1988. – № 11. – С. 20–35 ; № 12. – С. 40–55.

Семінарскія заняткі 7 Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР

1. Польшча ў планах СССР і Германіі.
2. Уступленне Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь.
3. Стварэнне органаў савецкай улады. Народны сход Заходняй Беларусі.
4. Мерапрыемствы савецкай улады ў Заходняй Беларусі. 1939 г. у гісторыі Беларусі.

Літаратура

1. Даніловіч, В. В. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР і яго значэнне для беларускай дзяржаўнасці / В. В. Даніловіч // Польшча. – 2009. – № 9. – С. 159–166.
2. Доўнар, Т. І. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з Беларускай ССР / Т. І. Доўнар // Юстыцыя Беларусі. – 2009. – № 4. – С. 74–77.
3. Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: Люди, события, документы. – СПб. : Алетейя, 2011. – 424 с.

Начало

Содержание

Страница 207 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

4. Іваноў, М. Праблема прыналежнасці Вільні і беларускае нацыянальнае пытанне ў 1939 г. / М. Іваноў // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 32–38.
5. Каваленя, А. А. Цярністы шлях уз’яднання / А. А. Каваленя [і інш.] // Беларус. думка. – 2009. – № 9. – С. 18–27.
6. Ладысеў, У. Ваенныя падзеі верасня 1939 года ў лёсе беларускага народа / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1999. – № 3. – С. 3–11.
7. Ладысеў, У. Ф. Аб’яднанне беларускай нацыі (да 65-годдзя ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР) / У. Ф. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 2004. – № 9. – С. 3–13.
8. Паўлаў, Я. С. Драматычны лёс польскіх асаднікаў / Я. С. Паўлаў // Беларус. мінуўшчына. – 1994. – № 4. – С. 47–54.
9. Фирсов, Ф. И. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши / Ф. И. Фирсов, И. С. Яжборовская // Вопр. истории КПСС. – 1988. – № 11. – С. 20–35 ; № 12. – С. 40–55.
10. Хацкевіч, А. Арышты і дэпартацыі ў заходніх абласцях Беларусі (1939–1941 гг.) / А. Хацкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 89–94 ; № 2. – С. 70–76.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 208 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закрыць](#)

Завочная форма атрымання адукацыі

Семінарскія заняткі 1

Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.

1. Прычыны і характар партызанскай барацьбы.
2. Палітычныя партыі Заходняй Беларусі і партызанскі рух.
3. Баявыя дзеянні партызан.
4. Барацьба польскіх улад з партызанскім рухам і яго згортванне.

Літаратура

1. Ваушасов, С. А. На разгневаннай земле / С. А. Ваушасов. – Мінск : Беларусь, 1965. – 344 с.
2. Касцюк, М. П. Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі / М. П. Касцюк. – Мінск : Экаперспектыва, 2000. – 308 с.
3. Коўкель, І. І. Польска-літоўскі канфлікт і роля ў ім беларускіх палітычных партыяў і арганізацыяў / І. І. Коўкель // Беларусіка = Albaruthenica. Кн. 3. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – С. 259–269.
4. Линдер, И. Красная паутина: тайны разведки Коминтерна. 1919–1943 / И. Линдер, С. Чуркин. – М. : РИПОЛ классик, 2005. – 686 с.
5. Савіч, А. А. Партызанскі рух у Заходняй Беларусі ў пачатку 1920-х гадоў: стан і перспектывы даследавання / А. А. Савіч // Вес. НАН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2016. – № 4. – С. 45–54.
6. Стасевіч, Ю. Партызанка Заходняй Беларусі / Ю. Стасевіч // Пагоня. – 1995. – 17–23 сак. ; 24–30 сак.
7. “Степень достоверности – достоверно...”: армія Булак-Балаховіча і антысавецкі “супраціў” 1921–1927 гадоў у дакументах ВЧК (АДПУ) / падрыхт. Алег Ліцкевіч // Беларус. думка. – 2008. – № 6. – С. 54–59 ; № 7. – С. 86–91.

Начало

Содержание

Страница 209 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

8. Татаренко, А. Недозволеная памяць. Западная Беларусь в документах и фактах: 1921–1954 годы / А. Татаренко. – СПб. : Архив АТ, 2006. – 808 с.
9. Фадзееў, Л. Кірыла Арлоўскі: герой ці бандыт? / Л. Фадзееў // Свабода. – 1994. – 13–19 снеж.
10. Хвірысюк, В. М. Арганізацыя партызанскай барацьбы ў Заходняй Беларусі супраць польскіх уладаў у 1921–1922 гг. / В. М. Хвірысюк // Берасцейскі хранограф. – 1999. – Вып. 2. – С. 92–100.

Семинарскія заняткі 2

Нацыянальна-вызваленчая барацьба ў Заходняй Беларусі. Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР

1. Беларускі пасольскі клуб.
2. Камуністычная партыя Заходняй Беларусі.
3. Беларуская сялянска-работніцкая грамада. Арганізацыя “Змаганне”.
4. Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі.
5. Уступленне Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Мерапрыемствы савецкай улады ў Заходняй Беларусі.

Літаратура

1. Адамушка, У. Справа № 233771: Беларускі нацыянальны цэнтр / У. Адамушка // Беларус. мінуўшчына. – 1993. – № 3–4. – С. 45–52 ; № 5–6. – С. 56–63.
2. Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча. Гістарычны жыццяпіс / А. Бергман. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 192 с.
3. Вабищевич, А. Н. “Доллары пришлём через Соню...” / А. Н. Вабищевич // Родина. – 2009. – № 8. – С. 30–33.
4. Вашкевіч, А. Грошы для партыі. Фінансаванне партыйнай дзейнасці Беларускай хрысціянскай дэмакратыі (1921–1939 гг.) / А. Вашкевіч // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 2007. – № 28. – С. 69–81.

Начало

Содержание

Страница 210 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

5. Вашкевіч, А. Супрацоўніцтва паміж КПЗБ і БХД (верасень 1935 – восень 1936 г.) / А. Вашкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 2006. – № 10. – С. 19–24.
6. Герасімаў, Л. Хто знішчыў сялянскую “Грамаду”? / Л. Герасімаў // Беларус. мінуўшчына. – 1993. – № 2. – С. 42–44.
7. Горны, А. С. Беларускія паланафільскія арганізацыі ў Заходняй Беларусі (1921–1937 гг.): арганізацыйная структура і праграмныя мэты / А. С. Горны // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. 2, Гісторыя. Эканоміка. Права. – 2015. – № 1. – С. 101–110.
8. Даніловіч, В. В. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне” ў Заходняй Беларусі (1927–1930 гг.) / В. В. Даніловіч. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – 159 с.
9. Доўнар, Т. І. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з Беларускай ССР / Т. І. Доўнар // Юстыцыя Беларусі. – 2009. – № 4. – С. 74–77.
10. Іваноў, М. Праблема прыналежнасці Вільні і беларускае нацыянальнае пытанне ў 1939 г. / М. Іваноў // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 32–38.
11. Каваленя, А. А. Цярновы шлях уз’яднання Беларусі / А. А. Каваленя // Восень 1939 года ў гістарычным лёсе Беларусі : матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 24 верас. 2009 г. / рэдкал.: А. А. Каваленя (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 2010. – С. 5–36.
12. Ладысеў, У. Ваенныя падзеі верасня 1939 года ў лёсе беларускага народа / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1999. – № 3. – С. 3–11.
13. Ладысеў, У. Іосіф Каэтанавіч Лагіновіч: нарыс жыцця і палітычнай дзейнасці / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1996. – № 3. – С. 113–118 ; № 4. – С. 164–175.
14. Ладысеў, У. Ф. Аб’яднанне беларускай нацыі (да 65-годдзя ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР) / У. Ф. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 2004. – № 9. – С. 3–13.
15. Ладысеў, У. Цяжкі шлях выпрабаванняў / У. Ладысеў // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 81–88.

Начало

Содержание

Страница 211 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

16. Мицкович, Н. С. Между истиной и выдумкой. Коммунистическое подполье Жабинковщины в 20–30-е годы XX ст. / Н. С. Мицкович. – Брест : Альтернатива, 2007. – 100 с.
17. Мурашка, А. І. Роля БПС-Р у арганізацыі антыпольскага руху супраціўлення пасля падпісання Рыжскага дагавора 1921 г. / А. І. Мурашка // Праблемы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР: Гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 17 верас. 1999 г. – Мінск, 2000. – С. 11–16.
18. Палуян, У. А. Беларуская сялянска-рабочая грамада / У. А. Палуян. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – 224 с.
19. Пашкевіч, А. Беларуская сялянска-работніцкая грамада ў першае паўгоддзе існавання (чэрвень – снежань 1925 г.) / А. Пашкевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006. – С. 23–36.
20. Пашкевіч, А. В. Атаман Дзяргач: невядомыя старонкі біяграфіі, ці Да гісторыі палітычнага авантурызму ў беларускім нацыянальным руху / А. В. Пашкевіч, А. М. Чарнякевіч // Берасцейскі хранограф. – 2004. – Вып. 4. – С. 314–334.
21. Прысуд адменены : зборнік / рэд. У. П. Самовіч. – Брэст : Брэсц. абл. аддз-не Беларус. фонду культуры, 1993. – 241 с.
22. Разуванова, К. С. Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры ў Заходняй Беларусі (1926–1936 гг.) / К. С. Разуванова ; навук. рэд. В. В. Даніловіч ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларус. навука, 2013. – 245 с.
23. Савіч, А. А. “Сэцэсія” ў КПЗБ у айчыннай гістарыяграфіі / А. А. Савіч // Весн. Брэсц. ун-та. Сер. гуманітар. і грамад. навук. Філасофія і логіка. Гісторыя. Псіхалогія. Права. Педагагіка. – 2007. – № 3 (??). – С. 23–31.
24. Сідарэвіч, А. Антон Луцкевіч і Беларуская сялянска-работніцкая грамада / А. Сідарэвіч // Arche. Пачатак. – 2007. – № 9.
25. Сідарэвіч, А. Самавызначэнне беларускай сацыял-дэмакратыі / А. Сідарэвіч // Беларус. гіст. часоп. – 1998. – № 2. – С. 24–33.

Начало

Содержание

Страница 212 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть

26. Фирсов, Ф. И. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши / Ф. И. Фирсов, И. С. Яжборовская // Вопр. истории КПСС. – 1988. – № 11. – С. 20–35 ; № 12. – С. 40–55.
27. Хацкевіч, А. Арышты і дэпартацыі ў заходніх абласцях Беларусі (1939–1941 гг.) / А. Хацкевіч // Беларус. гіст. часоп. – 1994. – № 1. – С. 89–94 ; № 2. – С. 70–76.
28. Чарнякевіч, А. Беларускія паланафілы і Грамада. 1925 – пачатак 1927 г. / А. Чарнякевіч // Гіст. альманах. Т. 12. – Гародня ; Беласток, 2006.– С. 64–78.
29. Чарнякевіч, А. Кароткі нарыс гісторыі ўзаемаадносін беларускага нацыянальнага руху і II аддзелу Галоўнага камандавання (Генеральнага штабу) Войска Польскага ў 1918–1923 гг. / А. Чарнякевіч, А. Пашкевіч // Агсхе. Пачатак. – 2009. – № 8. – С. 22–73.

[Начало](#)

[Содержание](#)

[Страница 213 из 214](#)

[Назад](#)

[На весь экран](#)

[Закреть](#)

Пытанні для самакантролю

1. Прадмет і задачы курса.
2. Гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі ў 1920-я – першай палове 1950-х гг.
3. Гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі ў другой палове 1950-х – 1980-х гг.
4. Гістарыяграфія гісторыі Заходняй Беларусі перыяду Рэспублікі Беларусь.
5. Крыніцазнаўства гісторыі Заходняй Беларусі.
6. Рыжскі мір і Беларусь.
7. Праблемы тэрыторыі і насельніцтва Заходняй Беларусі.
8. Палітыка Польшчы ў дачыненні да Заходняй Беларусі.
9. Сацыяльна-эканамічнае становішча Заходняй Беларусі ў складзе міжваеннай Польшчы. Аграрныя рэформы.
10. Прамысловасць, рамяство і гандаль.
11. Рабочы рух. Забастовачная барацьба рабочых Заходняй Беларусі.
12. Сялянскі рух.
13. Узброеная барацьба ў Заходняй Беларусі ў 1921–1925 гг.
14. Нацыянальна-дэмакратычныя партыі і арганізацыі.
15. Беларускі пасольскі клуб.
16. Камуністычная партыя і камсамол Заходняй Беларусі.
17. Фракцыйная барацьба ў КПЗБ. “Сэцэсія”.
18. Беларуская сялянска-работніцкая грамада.
19. Дзейнасць арганізацыі “Змаганне”.
20. Беларуская хрысціянская дэмакратыя.
21. Беларускі сялянскі саюз.
22. Цэнтрсаюз.
23. Беларускія паланафілы.
24. Заходняя Беларусь у гады сусветнага эканамічнага крызісу.
25. Заходняя Беларусь у 1934–1939 гг.
26. Праблема стварэння антыфашысцкага народнага фронту.
27. Рэпрэсіі ў БССР і заходнебеларускі нацыянальна-вызваленчы рух.
28. Уз’яднанне Заходняй Беларусі з БССР.

Начало

Содержание

Страница 214 из 214

Назад

На весь экран

Закрыть